

Ústav historických věd
Fakulta filozofická
Univerzita Pardubice

THEATRUM HISTORIAE

10

Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická

2012

Na obálku bylo použito vyobrazení korunovační hostiny císaře Matyáše I., která proběhla dne 24. 6. 1612. Pochází z práce GOTARD, Arthus, *Electio et coronatio ... Matthiae I. electi rom. imperat. semper augusti etc.*, Frankfurt am Main: Theodor de Bry 1612 (převzato z http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Matthias_Kr%C3%B6nung_-_Kr%C3%B6nungsmahl.jpg)

OBSAH

Jan STEJSKAL

Ambrogio Traversari – „pokrytec“ pod Sluncem Bernardina Sienského? 7

Ludmila SULITKOVÁ

Neznámý městský řád pro Náchod ze šedesátých let 16. století 25

Petr VOREL

**Císařská volba a korunovace ve Frankfurtu nad Mohanem roku 1612
a česká účast na těchto událostech 59**

Agnieszka JAKUBOSZCZAK

**Livres de compte de la princesse Sanguszkowa (XVIIIe siècle) :
la vie quotidienne au château en Pologne 167**

François CADILHON

Keszthely ou Le château hongrois comme démonstration du savoir 179

Eva MUŠKOVÁ

**Pohádka o chudém chlapci, který ke štěstí přišel,
aneb „Kapitalistický vykořisťovatel“ František Křížík
v marxistické historiografii a publicistice 189**

Recenze a zprávy 219

Seznam recenzentů jednotlivých příspěvků (abecedně) 233

Seznam autorů (abecedně) 233

Jan STEJSKAL

Ambrogio Traversari – „pokrytec“ pod Sluncem Bernardina Sienského?

Abstract: The subject of the text is a dispute between humanism in the early Renaissance and the Franciscan Observance. The contradiction is demonstrated on the example of the ambivalent relationship between Ambrogio Traversari (humanist, translator from Greek) and Bernardino of Siena. Contemporary debate about the popular worship of the name of Jesus, the scope of which was evident even in our country, is discussed in detail.

Keywords: Florentine humanism – observance – 15th century – Ambrogio Traversari – Poggio Bracciolini – Bernardino of Siena

Reformy církve v turbulentním konciliaristickém období první poloviny 15. století přinesly rozmanité pokusy o nápravu do všech součástí náboženského života. Reformními názory (mezi řadou jiných) přispěli mnozí italští humanisté na jedné straně, na druhé straně (na první pohled opačné) popularitu širokých vrstev získali observantští kazatelé vedení (mimo jiné) Bernardinem Sienským. Následující řádky si nekladou za cíl popsat široké reformní úsilí „mezi Kostnicí a Ferrarou/Florencií“, spíše jsou pokusem analyzovat křehký vztah (především) florentinských humanistů a Bernardinových observantů. Jako příklad poslouží vztah překladatele z řečtiny a florentinského humanisty Ambrogia Traversariho k přísné observanci v období, kdy k (ne)radosti humanistických elit vstoupila slovy a skutky Bernardina Sienského do Florencie.

Postava Traversariho je české historiografii (na rozdíl od Bernardina Sienského) v podstatě neznámá a zaslouží si představení.¹ Ambrogio Traversari, budoucí reformátor camaldolské kongregace,² pocházel ze staré šlechtické rodiny z Portica poblíž Forlì, kde se

1 Jedním z nemnoha textů je práce věnovaná vývoji camaldolské kongregace a podílu, který na něm Traversari bezesporu měl: Jan STEJSKAL, *Řecké dědictví na západě. Monasticismus, misie a střední Evropa ve středověku*, České Budějovice 2011.

2 Camaldolská kongregace (dle toskánského Camaldoli) se vytvořila na půdorysu řehole svatého Benedikta. Její počátky je možno vysledovat v působení sv. Romualda z Ravenny, který na přelomu 10. a 11. století založil několik klášterů, jejichž povinnou součástí byl eremus. Došlo tak k převzetí spirituality, kterou reprezentoval především východní (byzantský) monasticismus. Camaldolská kongregace se vyznačovala svou přísností, kdy byl pobyt mnichů v ústraní eremu součástí jejich řeholního života. Camaldolské kláštery a eremy dodnes najdeme v Itálii, ale i např. v Polsku. Blíže viz: Jan STEJSKAL, *Podivuhodný příběh Jana Jeronýma*, Praha 2004.

16. září roku 1386 narodil.³ Velmi záhy, již roku 1400, vstoupil Ambrogio do camaldolského kláštera Santa Maria degli Angeli ve Florencii a po mnoho let jeho zdi neopustil. Do stejného kláštera byl v roce 1403 následován svým mladším bratrem Girolamem, který zde v roce 1433 zemřel.⁴ Patrně ještě před vstupem do kláštera získal Traversari jisté vzdělání v Galeatě v camaldolském klášteře svatého Hilaria.⁵ Později v klášteře Santa Maria degli Angeli ve Florencii nabyl skvělého vzdělání – jméno novicmistra, který Traversariho vedl, je nám však neznámé. První, na koho v souvislosti se svým vzděláním Traversari později upozornil, byl Matteo Cardinali, představený kláštera.⁶ Zde se poprvé začínal zabývat řečtinou, to když objevoval spisy řeckých církevních otců, či dokonce antických autorů. Právě „řecká literatura“ a její neprostředkované představení latinskému publiku proslavily Ambrogia Traversariho nejvíce. Řečtina se stala Traversarimu druhou mateřštinou a rozhodl se zasvětit svůj život tolerantnímu poznávání a navazování kontaktů mezi řeckou a latinskou civilizací. Tak vlastně naplňoval to, čemu jsme si zvykli říkat „humanismus“. Vydatným pomocníkem ve studiu byl Traversarimu Niccolò Niccoli († 1437), florentinský humanista a dle frekvence navzájem vyměňených listů patrně největší Traversariho přítel, se kterým se poznal ve Florencii a s nímž zůstal v kontaktu až do Niccoliho smrti.⁷ Čas trávil Traversari samostudiem, jehož součástí bylo dokonale ovládnutí řečtiny – takto jazykově vybaven pak překládal díla východních církevních otců a brzy se svými schopnostmi proslavil.⁸ Ostatně Florencie v té době byla pro studium řečtiny obzvláště vhodná. V letech 1397–1400 zde působil jako učitel řečtiny proslulý Manuel Chrysoloras.⁹ S tím se však Traversari patrně nesetkal. Nutno tedy konstatovat, že Traversari postrádal jakéhokoliv formálního univerzitního vzdělání – svých znalostí na byl sám, či s pomocí svých bratrů. Určitý „antiakademismus“ a snad i odpor k scholastice je patrný především z Traversariho díla. V překladech se soustředil především na patris-

3 Stran roku narození Traversariho panovala mezi historiky nejistota – nejnovější práce se již shodují na uvedeném datu. Pro shrnutí viz: Charles STINGER, *Humanism and the Church Fathers. Ambrogio Traversari (1386–1439) and Christian Antiquity in the Italian Renaissance*, Albany 1977, s. 1–2.

4 Vittorio TAMBURINI (ed.), *Ambrogio Traversari, Hodoeporicon*, Firenze 1985, s. 175–179: „Obiit nonis octobris tertia ferme noctis hora, aetatis anno trigesimo sexto...“

5 Ibidem, s. 185.

6 Lorenzo MEHUS (ed.), *Ambrosii Traversarii Generalis Camaldulensium aliorumque ad ipsum, et ad alios de eodem Ambrosio latinae epistolae a Domino Petro Canneto Abbate Camaldulensi in libros XXV tributae variorum opera distinctae, et observationibus illustratae. Adcedit eiusdem Ambrosii vita in qua historia litteraria Florentina ab anno MCXCII usque ad annum MCCCCXL ex monumentis potissimum nondum editis deducta est Laurentio Mehus, sv. II, Ambrosii Traversarii generalis Camaldulensium Epistolae et Orationes*, Firenze 1759 (repr. Bologna 1968), XXIII/6, s. 961.

7 Ibidem, VIII/1, s. 350. K přátelství Niccoliho s Traversarim blíže viz např.: Costanzo SOMIGLI – Tommaso BARGELLINI, *Ambrogio Traversari. Monaco camaldolese*, Bologna 1986, s. 63.

8 Ch. STINGER, *Humanism and the Church Fathers*, s. 167–173.

9 Giuseppe CAMMELLI, *Manuele Crisolora. I dotti bizantini e le origini dell'umanesimo*, Firenze 1941, s. 66–67.

tické období, či dokonce na antická filozofická díla. Díla scholastiky si, pokud je známo, ani nepořizoval a citoval zcela ojediněle.

Postupem času byl Traversari více a více zaneprázdněn svou prací. Tu dělil mezi „veřejnou“ a „soukromou“.¹⁰ Za veřejnou zřejmě považoval i vlastní vzdělávání se samostudiem, které nebylo přímo v souvislosti s činností ve službách vlastní kongregaci. Soukromá činnost tak znamenala opisování rukopisů, z nichž mnohé byly následně iluminovány. V dopisech se omlouval a odkazoval na dávné, daleko schopnější mistry, kteří jsou již bohužel mrtvi.¹¹ Brzy se vypracoval natolik, že byl žádán tu o překlady, tu o posouzení autorství děl, které leckdy, šlo-li o zcela neznámé texty, určoval podle stylu.¹² Ostatně nebyl sám, koho zajímalo autorství významných prací, textovou kritikou se zabýval další z okruhu Traversariho přátel – Lorenzo Valla. Řadu děl, připisovaných známým klasickým autorům, Traversari odmítl.¹³

Traversariho osobnost a dílo na jedné straně spolu s jeho životem uvnitř camaldolské kongregace na straně druhé, jak jsme ji výše poznali, představovaly paradox. Traversari byl především humanistou – co do „formy i obsahu“ – a též i nejvýznamnějším překladatelem z řečtiny v 15. století (včetně překladů „pohanských“ antických autorů). Jak jen se mohly slučovat humanistická vize a metoda s tak přísným řeholním životem, jaký vyžadovala camaldolská kongregace? Šlo o neslučitelné aspekty? Patrně ne zcela. Pohled na renesanci jako na jakési novopohanské hnutí oživující antickou minulost dávno neplatí. Mnozí badatelé dokázali, jak významnou a klíčovou byla křesťanská *pietas* pro rozvíjející se povědomí o vlastní individualitě.¹⁴ Někteří humanisté „první vlny“, působící uvnitř řeholních institucí, v čele s Traversarim znovu obrátili pozornost k samotným počátkům monasticismu, k svatým pouštním otcům a patristice. Tito humanističtí reformátoři toužili, jako většina reformátorů církve, po „autentickém“ křesťanství a pociťovali značný odpor ke scholastické teologii. Její spekulace se jevily mnohým humanistům prvních desetiletí 15. století nepatřičné, zvláště tím, jak překrývaly autentickou spiritualitu církevních otců (často píšících řecky). Obrat k zakladatelům křesťanského monasticismu

10 L. MEHUS (ed.), *Ambrosii Traversarii Generalis Camaldulensium*, VIII/39, s. 401: „...*praeter privatas ac publicas*...“

11 Ibidem, VI/26, s. 308–309, zejména s. 309: „*Equidem, mi frater unice, tanto id studio volui, quanto maximo potui. Sed quum iam defuncti sint hi, qui erant huius opere maxime periti, sintque superstites adolescentes, qui proficiunt in eo quotidie studio, tuli moleste fatis, quod minus quam vellem polite opusculum illud exactum fit*.“

12 Ibidem, VIII/44, s. 410–411: „*Codicem ... in quo XII Homiliae sunt super Isaiam absque ulla inscriptione auctoris. Origenis esse ex stylo censeo*...“

13 Ibidem, VIII/44, s. 411: „*Opusculum tamen quoddam ciceronis titulo insigne transcripsit, ac detulit secum, quod meo quidem iudicio illius non est*.“

14 Marvin BECKER, *An Essay on the Quest for Identity in the Early Italian Renaissance*, in: John Gordon Rowe – William H. Stockdale (ed.), *Florilegium Historiale. Essays Presented to Wallace K. Ferguson*, Toronto 1971, s. 294–312.

tedy u Traversariho znamenal též obrat k řečtině. Je však nutné si uvědomit, že obrat *ad fontes* nemohl pominout vedle křesťanských autorů, jak jsme poznali výše, ani klasické autory pohanské (především Cicerona), z nichž mnohé si humanisté, včetně Traversariho, oblíbili. Cesta mezi *pietas* na straně jedné a *studia humanitatis* na straně druhé tak mohla být, a pro mnohé i byla, chůzí na nesmírně tenkém ledě. Zvláště to platilo pro ty, kteří se brzy ocitli v čele církevních institucí, jako Ambrogio Traversari. Costanzo Somigli spolu s Tommasem Bargellinim neváhali nazvat Traversariho situaci pohybem mezi dvěma ohni: přáteli humanisty (většinou laiky) na jedné straně a povinnostmi vážícími se k mnišskému hábitu, který nosil, na straně druhé.¹⁵

V roce 1431 se Ambrogio Traversari stal generálem své kongregace. Pro jeho přátele, stojící vně camaldolské kongregace, to zřejmě nebylo velké překvapení, patřil k okruhu nejprominentnějších osobností tehdejší společnosti a kontakty udržoval téměř se všemi, kteří v ní něco znamenali. Proto jej papež Evžen IV. téměř „vnutil“ camaldolské kongregaci – navzdory jejím regulím. Ambrogio sice nebyl vzorem eremity zoceleného asketizmi, tak, jak by si žádal camaldolský ideál, zato měl značnou úroveň „sociální inteligence“, byl (mimo jiné) blízkým přítelem a rádcem Cosima a Lorenza Medicejských. V jeho klášterní cele se kromě Medicejských scházeli další představitelé florentských politických i intelektuálních kruhů, přitahováni Traversariho vědomostmi, ale i směšnými reformními plány. Navíc papež Evžen IV., sídlící často ve Florencii, využíval úzkého spojení s rodinou Medicejských, a to z důvodů politických – a zvláště finančních. Bankovní úředníci Medicejských ovládali papežské finance již od časů papeže Jana XXIII. Ostatně úvěry od rodiny Medici například zajistily financování nejen pohřbu Martina V., ale i intronizaci Evžena IV.¹⁶

Znalosti, kontakty s přáteli z laických kruhů, neutuchající zájem o svět patrně způsobily, že Traversari po svém zvolení generálním představeným řádu a vykročení z klášterní cely působil naprosto jistým dojmem. Okamžitě se dal do práce tak, jako by na politická jednání, vykonávání úřadu a nepřetržité cestování byl zvyklý od nepaměti. Jeho kroky můžeme nadále sledovat téměř den po dni, protože Traversari byl literátem tělem i duší a jako takový si vedl velmi detailní cestovní deník – *Hodoeporicon*. Navíc neustal ve svém zvyku vést rozsáhlou a frekventovanou korespondenci. Prostřednictvím korespondence ozřejmoval Traversari své postoje k nesčetným otázkám a vlastně tak „publikoval“ své názory. Jeho korespondence totiž zasahovala především do nejvyšších intelektuálních a (tím i – v tehdejší době) mocenských kruhů.

Papež dal Traversarimu okamžitě po volbě generálním představeným volnou ruku k provedení reformy v jeho vlastní kongregaci i v kongregacích příbuzných – například ve

15 C. SOMIGLI – T. BARGELLINI, *Ambrogio Traversari*, s. 33.

16 George HOLMES, *The Florentine Enlightenment 1400–1450*, New York 1995, s. 77–78.

vallombrosiánské. Soudit tak lze z Traversariho četných dopisů papeži v té věci.¹⁷ Reformu spatřoval v obnovení ducha staré patristické éry, kterou sám poznával a obdivoval prostřednictvím četby církevních otců. Snad tím naznačoval vizi, předpokládající jednotu církve, v níž se s papežem shodoval. Pro Evžena IV. měla být církevní unie triumfem potvrzujícím papežskou autoritu nejen v Konstantinopoli – ale především v Basileji. Traversari a Evžen IV. se potřebovali a poskytovali si vzájemnou podporu. Vyzbrojen touto podporou pustil se Ambrogio Traversari do reformy své kongregace. Formální reforma kongregace se sice příliš nezdařila,¹⁸ ve věci reformy „obsahu“ své kongregace byl Traversari úspěšnější. Zde své pravomoci generála mohl uplatnit bez formálních obstrukcí jednotlivých představených. Jako člověku poznávajícímu a tolerantnímu k poznání, který doufal, že právě prostřednictvím vědění může dojít ke změně obsahu a pak následně i formy kongregace, vsadil vše na proces vzdělávání mnichů.¹⁹ Sám pochopil nezbytnost klasických studií nikoliv pro jakési „znovuzrození antiky“, ale pro schopnost porozumět svatým otcům, kteří v antické době žili a tvořili.²⁰ *Studia humanitatis* a *studia divinitatis* (*pietatis*) byla v jeho představách velmi úzce spojena. Pouhou vírou nelze nahlédnout Písmo, jak jej podávali svatí otcové, a nelze tak následovat jejich příkladu. Nebylo možné se vrátit ke kořenům bez toho, abychom je odhalili a poznali. Církevní otcové při obraně křesťanství využívali všechny nástroje vzdělanosti antického světa – včetně rétoriky. Traversari byl klasickou křesťanskou, ale i „pohanskou“ literaturou fascinován, o čemž svědčí dopis, který zaslal svému bratrovi Girolamovi. Traversari v něm dokonce vyzdvihuje přednosti pohanských autorů antického světa, nadšen jejich znalostmi a dokonalým jazykem.²¹ V úsilí o zavedení studií do camaldolské kongregace byl Traversari úspěšný – jeho dílo však přineslo ty nejlepší plody až po Traversariho smrti, a to v osobnostech představených kongregace (např. Pietro Delfino).

Soustředme však naši pozornost do Florencie, odkud Traversari vzešel a kam se jeho pozornost a úsilí upíraly nejvíce. V prostředí Santa Maria degli Angeli ve Florencii se Traversari setkával se svými humanistickými přáteli. Traversari patřil k myšlenkově neoby-

17 L. MEHUS (ed.), *Ambrosii Traversarii Generalis Camaldulensium*, I/4, s. 14–15; ibidem, I/19, s. 38–42; ibidem, I/20, s. 42–44; ibidem, I/29, s. 56–57.

18 Podrobnosti viz např.: Jan STEJSKAL, *Humanismus a reforma benediktinského monasticismu*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Historica 30, 2001, s. 43–51.

19 Cécile CABY, *De L'Érémisme Rural au Monachisme Urbain. Les Camaldules en Italie à la Fin du Moyen Âge*, Roma 1999, s. 759.

20 Tuto představu formuloval již „otec“ první humanistické vlny Florentin Coluccio Salutati († 1406): Francesco NOVATI (ed.), *Epistolario di Coluccio Salutati*, Fonti per la storia d'Italia, sv. IV, Roma 1891–1911, s. 138–139; viz též: J. STEJSKAL, *Humanismus a reforma*, s. 49.

21 L. MEHUS (ed.), *Ambrosii Traversarii Generalis Camaldulensium*, XI/19, s. 502: „Fuere quippe plerique ex illis viris maxime studiosi sapientiae, ut ex ea re vocabulum acceperint adeo virtutis amatores, honestique fautores, ut prope Religioni nostrae adcessisse videantur...“

čejně silnému kruhu osobností, který se vytvořil ve Florencii v prvních desetiletích 15. století a jehož vrcholem byla později účast na „koncilu sjednocení“, který se konal ve Ferrare a Florencii na sklonku třicátých let. Bylo to jakési logické vyústění humanistického snažení, jehož protagonisté se, jak jsme ostatně poznali, netajili obdivem k antickému odkazu a sjednocení s Řeky bylo jednou z možností přihlášení se k tomuto dědictví. K prominentům florentského kruhu dvacátých a třicátých let a k předním Traversariho přátelům patřili (výše jmenovaný) Niccolò Niccoli, Lionardo Bruni, Poggio Bracciolini a další.²² Přestože byli výraznými individualitami, udržovali vzájemné kontakty i v období, kdy jim povinnosti, např. Traversariho závazky camaldolského mnicha, zabránily stýkat se přímo. Pokusíme-li se odhadnout vliv „humanismu“ takového kruhu osobností, musíme podrobně zkoumat společenské postavení jednotlivých jeho členů. Nejvýznamnější roli v rozvoji tohoto kruhu, jak dávali ostatně najevo i jeho členové, sehrál „duchovní otec“ tohoto uskupení Coluccio Salutati (1331–1406), první humanista, který se stal kancléřem florentské republiky. Ostatně většina z výše jmenovaných mužů držela ve Florentské republice nějaký úřad (zjevně tedy nešlo o pouhý neškodný „kroužek intelektuálů“), Bracciolini pak zastával úřad i v papežské kurii. Měli celou řadu společných vlastností, z nichž ta první byla schopnost přizpůsobení se místním poměrům (např. Bruni či Poggio Bracciolini z Florencie nepocházeli a do města nepřišli jako zámožní lidé). V této společnosti a atmosféře se pokoušel Ambrogio Traversari o reformu své kongregace. Jaký však byl pohled Traversariho humanistického kroužku na širokou veřejnost (zvláště z hlediska pokusů humanistů změnit – zreformovat společnost)? Soustředme naši pozornost na Traversariho a jeho názory na možnosti reformy širokých vrstev. Leccos plyne z některých Traversariho listů, zvláště pak z těch, které naznačují možnosti jiného přístupu k nejširším vrstvám obyvatel než prostřednictvím *studia humanitatis*, která navrhoval Traversari své vlastní kongregaci a která uplatňoval v elitní společnosti svých přátel.

Traversari stále myslel na zásadní reformu obecné církve. Systematická analýza víry prostřednictvím studia řecké patristiky (tak vhodná pro intelektuály) se Traversarimu zdála být širokým vrstvám k ničemu. V tom byl Traversari realistou. Lidé potřebovali inspiraci, vzor. Ten se brzy objevil a svými kázáními doslova vtrhl do života měst (mnohdy republik) Apeninského poloostrova.

Bernardin Sienský pocházel z města Massa Marittima, kde se narodil roku 1380. Tehdy se již Massa Marittima nacházela pod nadvládou sienské republiky a své období největší slávy spojené s těžbou a zpracováním rud měla dávno za sebou. Bernardin pocházel z vysoce postavené rodiny Abizzeschi, která byla navíc v úzkém spojení s vládnoucí Sienou (odkud pocházela), a zdálo se tak, že Bernardina čeká skvělá budoucnost – vzdálený se

22 G. HOLMES, *The Florentine Enlightenment*, s. 68.

nejevil ani úřad podesty. Rodiče však Bernardinovi brzy zemřeli, a proto odešel k rodině svých příbuzných do Sieny, s níž byl napříště nejvíce spojen jeho osud.²³ V Sieně tak již nastala Bernardinova cesta k řeholi, na níž se však nepochybně teoreticky připravoval. Nejméně po tři roky studoval na sienské univerzitě.²⁴ Absolvoval tedy, na rozdíl od výše zmiňovaného Traversariho, formální, univerzitní vzdělání. Záhy, snad na sklonku devadesátých let 14. století, vstoupil do bratrstva při špitále S. Maria della Scala a v roce 1403 se stal františkánem a postupně, v průběhu řady let se stával vyhlášeným kazatelem.²⁵ Jeho věhlas byl spojen s kázáním a veřejným uctíváním jména Ježíš, které je zdokumentováno nejpozději od dvacátých let 15. století.²⁶ Dnes je velmi obtížné představit si takové grandiózní úspěchy, jichž Bernardin jako kazatel dosahoval. Nepochybně patřil mezi nejvýznamnější kazatele 15. století a řada jeho vlastních žáků (zejména Jan Kapistrán) se významnými kazateli stala též. Soustředil se především na lidová, srozumitelná kázání, která prokládal příklady či expresivními výrazy. Jako dobrý řečník neustále udržoval kontakt se svými posluchači, které často povzbuzoval k akci – například k tomu, aby si každý z posluchačů na znamení odporu vůči hříchu, jímž se Bernardin ve svém kázání právě zbýval, silně odplivl. Což celé náměstí plné posluchačů visících Bernardinovi na rtech s gustem a hlučně udělalo.²⁷ Ne náhodou jej papež Pius XII. prohlásil za patrona současných „reklamních kreativců“.²⁸ Petr Beneš cituje ve své práci z papežova listu v dané věci: „*Jevilo se jako vhodné, aby se i lidé pracující v reklamě mohli těšit zvláštní nebeské pomoci. Proto si mnozí z nich chtěli vybrat za svého patrona svatého Bernardina Sienského, jenž veden podivuhodným žářem k šíření katolické víry mezi lidem, hledal pomoc u prostředků, které jsou mimořádně vhodné k jejímu šíření ke všem; např. krátká vyjádření, schopná vyburcovat ducha; obrazy ukazující božské pravdy; zvláště monogram Nejsvětějšího jména Ježíš; a konečně znalost všeho, co může lid pochopit.*“²⁹ Bernardin tak musel být současně

23 Základní biografické údaje k dispozici v řadě prací věnovaných Bernardinovi Sienskému: Vittorino FACCHINETTI, *Bernardino da Siena, mistico sole del secolo XV*, Milano 1933; Alan FERRERS – HOWELL, S. *Bernardino of Siena*, London 1913. Nověji pak zejména: Franco MORMANDO, *The preacher's demons: Bernardino of Siena and the social underworld of Early Renaissance Italy*, Chicago – London 1999; V češtině nejnověji viz teologickou rozpravu: Petr BENEŠ, *Teologie jména Ježíš u Bernardina Sienského vyjádřená v jeho slunečním monogramu IHS*, disertační práce CMTF UP, Olomouc 2010.

24 P. BENEŠ, *Teologie jména Ježíš*, s. 35.

25 Ibidem.

26 Giovanni HOFER, *Giovanni da Capestrano. Una vita spesa nella lotta per la riforma della Chiesa*, Aquila 1955, s. 137.

27 Ciro CANNAROZZI (ed.), *Bernardino da Siena, Le prediche volgari*, Quaresimale di Firenze 1425, Firenze 1940, s. 1308.

28 Ano – i tito lidé mají svého svatého patrona.

29 P. BENEŠ, *Teologie jména Ježíš*, s. 8.

„populistickým bavičem“ i asketou s pověstí svatosti, aby mohl úspěšně oslovit a manipulovat davy.

Ambrogio Traversari z počátku vřele přivítal vysokou popularitu kázání Bernardina Sienského a považoval jejich poslech pro široké vrstvy za daleko důležitější než scholastické učení. Vyjadřoval se o něm nadšenými slovy.³⁰ Časem se však stal obezřetnějším. Bernardin cestoval celou Itálií a brzy se stal kazatelskou celebritou v řadě (zvláště severoitalských) měst. Ve Florencii se objevil několikrát. Traversari však zmínil jen jednu z jeho návštěv. Tehdy se ve Florencii Bernardin objevil v únoru roku 1424 na cestě z Bologne. Kázal na náměstí Santa Croce v průběhu půstu. Traversari svému příteli Niccolimu v té věci napsal – prý byla na Bernardinův příkaz zapálena hranice a na ní spálena řada předmětů sloužících světské „marnivosti“.³¹ Takových výjevů vlastně známe z Bernardinovy praxe mnoho – jde o vyobrazení, na nichž ženy odkládají své šperky a paruky na hranice a muži karty, kostky či jiné atributy hazardu. Traversari Bernardina nekritizoval – zřejmě pochopil, že „kazatelská celebrita“ tohoto druhu je pro prosté obyvatele města potřebná a vhodná. Bernardina však brzy přijímali s velikou pompou také hodnostáři všech měst, do kterých zavítal. Traversari postupem času sledoval Bernardinův charakter s podezřením. Úpěnlivě vyzýval Bernardina, aby nepřijal úřad biskupa, který mu byl nabídnut.³² Bernardino byl na svém vítězném tažení Itálií vystaven pokušení veliké moci, kterou brzy nabyt (nejen nad davem) a kterou se naučil využívat. V souvislosti s jeho kázáními byly ovšem páleny nejen neškodné předměty lidské marnivosti, Bernardin neváhal vyzývat k upalování lidí, kteří byli obviněni z čarodějnictví. Například vyzýval posluchače k tomu, aby udali případné čarodějnice a čaroděje, protože pokud by tak neučinili, dopustili by se stejného hříchu. To se také stalo a po kázání byla obratem obviněna řada lidí.³³ Jacob Burckhardt účinky podobných kázání po mnoha staletích hodnotil jako „hluboké dojmy, které probouzely ve svědomí posluchačů pocit viny a tím i touhu po okamžité nápravě“.³⁴ Podobných situací se v dějinách před Bernardinem a neméně po něm odehrálo nespočetně.

30 L. MEHUS (ed.), *Ambrosii Traversarii Generalis Camaldulensium*, II/41, s. 112: „...immortale divinae eloquentiae flumen magnificentia quadam semper excrescens in illo dulcissimo, et plenissimo ore divinis hominis fratris Bernardini...“

31 Ibidem, III/10, s. 510.

32 Ibidem, II/39, s. 110: „...te oro, te rogo, obsecro et deprecor et tibi lacrymis cordis, et oculorum meorum supplico, ut hoc malum effugias...“ Postupně byla Bernardinovi nabídnuta tři biskupství – v Sieně, Ferrafe a v Urbinu. Všechna nakonec odmítl.

33 Carlo DELCORNIO (ed.), *Bernardino da Siena, Prediche volgari sul Campo di Siena 1427*, Milano 1989, s. 1007; viz též: P. BENEŠ, *Teologie jména Ježíš*, s. 53.

34 Jacob BURCKHARDT, *The Civilization of the Renaissance in Italy*, New York 2002, s. 288.

Již v Bernardinově době se však našli jeho otevření odpůrci. Traversariho přítel (výše zmiňovaný) Gian Francesco Poggio Bracciolini kritikou podobných kázání nešetřil. Uváděl podle něho posluchače do „daleko větších zmatků, než ve kterých přišli, a jejich uši naplnila hloupostí halasných argumentů a slovy, jimž tito lidé nemohli rozumět. Nikdo z nich – a to je jisté – nezměnil svůj život a nezabavil se svých hříchů. Naopak se naučili hříchtům, o jejichž existenci neměli dříve ani tušení...“³⁵ Ve svém díle *De Avaritia*, sepsaném právě v období Bernardinových florentinských kázání, Poggio Bernardina výslovně jmenoval a připomněl napřed jeho kázání.³⁶ Pak však následovala kritika: „V jedné věci exceloval, totiž ve vyvolávání emocí lidí. Manipuloval s nimi, jak se mu jen zachtělo, tu je pohнул k slzám, tu, pokud to téma dovolilo, k smíchu.“³⁷ Bernardin byl sice Poggiem kritizován a bystře byla rozeznána kazatelova schopnost manipulovat lidmi, ale to nic nezměnilo na Bernardinově úspěchu. S takovými schopnostmi lze patrně uspět v každé době. Jistě ne náhodou byl jmenován patronem reklamy. Navíc máme důkazy (včetně ikonografických) o velkých prostředcích, věnovaných florentskými rodinami, i o řadě posluchačů, kteří se vlivem kázání přidali k observantům.³⁸ Traversariho opatrný a Braccioliniho odsuzující a pohrdavý postoj vyjadřoval přinejmenším rezervovaný vztah humanistických a jak patrně výše, často i vládnoucích kruhů v republice k „lidovým kazatelům“ Bernardinova typu.³⁹ Máme však důkazy, že i s texty humanistů bylo manipulováno. Některé soudobé opisy Braccioliniho spisu *De Avaritia* pasáž kritizující Bernardina neobsahují.⁴⁰ Patrně zapůsobila cenzura, či autocenzura. Nicméně je záhodno sdělit, že jakkoliv odmítavý postoj mohli humanisté s Bracciolinim v čele mít, je typické, že je jejich zvědavost přece jen vedla k účasti na kázáních, jimiž pohrdali.

35 Davide CANFORA (ed.), Poggio Bracciolini, *Contra hypocritas*, Roma 2008, s. 22: „*Auditores multo quam antea stultiores recedunt, oppleti aures clamoribus ac iurgiis verborumque que non intelligunt strepitu. Nullus mutat mores, nullus vitia ponit: multi peiores quam accesserant discedunt, ea edocti ut caveant vitia que antea ignorabant.*“ Viz též: Giulio VALLESE (ed.), *L'ipocrisia. I frati ipocriti*, Napoli 1946, s. 39–40.

36 Thomas D. AUCUPARIUS (ed.), Poggio Bracciolini, *Poggii Florentini Oratoris Clarissimi Ac Sedis Apo[stolicae] Secretarii Operum*, Straßburg 1513, fol. 2r–13r. V jednom z prvních tištěných vydání Poggiova textu je celá pasáž uvedena jasně: Ibidem, fol. 2v: „*Et de fratre Bernardino...*“

37 Ibidem: „*Una in re maxime excellit in persuadendo, ac excitandum affectibus flectit populum, et quo vult deducit, movens ad lachrymas, et cum res patitur ad risum.*“ Viz též: Poggio BRACCIOLINI, *De Avaritia*, in: Riccardo Fubini (ed.), *Opera omnia*, sv. I, Torino 1964, I:2.

38 William HOOD, *Creating Memory: Monumental Painting and Cultural Definition*, in: Alison Brown (ed.), *Language and Images of Renaissance Italy*, Oxford 1995, s. 157–170, zejm. 158–159.

39 Nirit BEN-ARYEH DEBBY, *Renaissance Florence in the Rhetoric of Two Popular Preachers. Giovanni Dominici (1356–1419) and Bernardino da Siena (1380–1444)*, Turnhout 2001, s. 204–205.

40 Giuseppe GERMANO – Adriano NARDI (ed.), Poggio Bracciolini, *De Avaritia. (Dialogus contra avaritiam)*, Livorno 1994, s. 68–69. Tato nejnovější edice vychází právě z rukopisu neobsahujícího kritiku světce: Firenze, Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, sign. Conv. Soppr. J. 1. 16, fol. 188r–213r. Fotokopie rukopisu součástí edice.

Na druhé straně nutno zmínit, že si Bernardin Sienský netroufl vystoupit proti humanistickým elitám – například na Braccioliniho ostrou kritiku patrně vůbec nereagoval.⁴¹ Bernardin si nikdy nedovolil přímo kritizovat *studia humanitatis*, na to si byl nejspíše příliš dobře vědom zaujetí nejvyšších florentských kruhů pro ně a naopak naznačil, že i v „jeho“ Sieně by takových studií bylo třeba.⁴² Bernardin se dokonce krátce zúčastnil vrcholného „Traversariho podniku“ té doby, unijního koncilu ve (Ferraře) Florencii. Prý tolik toužil po sjednocení s Řeky, že vystoupil na kazatelnu a promluvil k řecké (byzantské) delegaci jejich mateřštinou s takovou výřečností, že Řekové sami byli udiveni, jak dokonale může cizinec řečtinu ovládnout. Když sestoupil s kazatelny, byl stejně neschopný jediného řeckého slova, jako dříve (řecky se totiž nikdy neučil).⁴³ Traversari, sám výtečný překladatel, který dokonce pořídil překlady oficiálních dokumentů koncilu, se o Bernardinově účasti ve svých jinak četných a podrobných dopisech vůbec nezmínil. Jistě by připomněl takovou „lingvistickou konkurenci“, kdyby si jí byl všiml. Patrně se jednalo spíše o hagiografickou vsuvku do pozdějších Bernardinových životopisů, která by však musela na koncilu přítomným humanistům připadat jako poněkud trapná. Oba proudy, humanistický a observantský, tak vedly do určité míry „oddělený život“. Jedná se však jen o jeden zdokumentovaný „příběh“, předjímat tedy generalizaci dichotomie společenské elity a majority není patrně vhodné. Mezi humanisty a populárními lidovými kazateli vládlo křehké příměří. Obě strany si byly vědomy své síly i svých odlišných cílů a působily vedle sebe.

Nicméně loajalita humanistů navzájem nebyla bezbřehá a čas od času (ostatně jako v jakékoliv době) propukla intelektuální řevnivost i mezi přáteli. Poggio Bracciolini sepsal práci *Contra hypocritas*,⁴⁴ která byla dost možná inspirována dílkem *Oratio*

41 K přístupu kazatelů (včetně Bernardina) k humanismu viz: N. BEN-ARYEH DEBBY, *Renaissance Florence*, s. 97–111.

42 Ciro CANNAROZZI (ed.), *Bernardino da Siena, Prediche volgari. Siena 1425*, sv. II, Firenze 1958, s. 301: „Fu una città che, none istudiandovi, si diventò tanta cieca, che niuno sapeva gramatica, pensa come stava tal città.“

43 Lucas WADDING, *Annales Minorum In Quibus Res Omnes Trium Ordinum A S. Francisco Institutorum Ex Fide Ponderosius asseruntur, calumniae refelluntur, praeclara quaeque monumenta ab oblivione vendicantur*, sv. XI, Roma 1731, s. 59: „Interfuit huic Concilio sanctus Bernardinus Senensis, et magno quidem fructu, tum suae vitae exemplo, tum privatis colloquiis et publicis praedicationibus Graecos, ad unionem alliciendo. Laudabili studio volebat ille veram salutis et veritatis viam docere, sed magno animi dolore cruciabatur, quod Graecorum non calleret idioma. Secum autem admiranda Dei opera, qualiter suis Apostolis contulerit ut possent omnium gentium linguis loqui, obnixè rogabat ut largiretur Graecis intelligentiam eorum quae dicturus esset ad illos. Mox ferventi spiritu, multa in Deum fiducia fretus, ascendit suggestum, Graecequae concionatus est, de Catholica fide Graecos summo studio erudiens: ita ut mirarentur omnes dicerentque eum, non minus probe nosse Graece, quam si in Graecia natus esset; sed Deus movebat linguam ejus et loquebatur per eum. Cum enim a suggestu descendisset, et omnes laudarent ejus Graece dicendi facultatem et copiam, ille Deo soli honorem omnem tribuens, Graecae linguae expertus, sicuti antea fuerat remansit.“

44 D. CANFORA (ed.), Poggio Bracciolini, *Contra hypocritas*.

hypocritas Lionarda Brunioho, sepsaným v roce 1417. Jedná se patrně o jednu z nejméně citovaných Brunioho prací v dnešní době, byť existuje v množství rukopisů a vyšla tiskem poprvé již v roce 1475 v Paříži.⁴⁵ Dílko snad obsahuje možnou (nikoliv explicitní) invektivu proti příteli z humanistických kruhů Ambrogiu Traversarimu, které si povšiml již Vespasiano da Bisticci.⁴⁶ Vespasiano se domníval, že spisek byl napsán z důvodu Brunioho „žárlivosti“ na Traversariho slávu a pověst o jeho ctnostném a svatém životě.⁴⁷ Lucia Gualdo Rosa da Bisticciho tezi přijala ve své práci a zhodnotila Traversariho skutečné vztahy s humanisty – okruhy přátelství či nepřátelství nebo jen prosté intelektuální řevnivosti. Usuzuje, že Bruni mohl „žárlit“ na úzké přátelství Niccolioho s Traversarim.⁴⁸

Pokud by Brunioho spis měl být invektivou vůči Traversarimu, muselo by to být právě pro Traversariho ambivalentní postoj. Traversari se pohyboval na hraně – byl reprezentantem církve, navíc přísné řeholní kongregace. Z tohoto titulu vyjadřoval kazatelům typu Bernardina Sienského velmi opatrnou (oficiální) podporu a „umírněné nadšení“ – na rozdíl od svých humanistických přátel. Ti se Bernardinovi a jeho metodám přinejmenším posmívali. Na druhou stranu ke svým přátelům patřil a nepochybně s nimi musel řadu názorů sdílet. Odtud pak možná ono „pokrytectví“, bylo-li vůbec ostnem proti Traversarimu. Na jedné straně camaldolián, který by měl pěstovat askezi ve svém eremu, na druhé straně humanista, který občas nemohl odolat klasické „pohanské“ literatuře. Tato situace, tak charakteristická pro postavení humanistů první poloviny 15. století, neměla v podstatě řešení – proto, pokud přijmeme výše uvedené teze Vespasiana da Bisticci a Lucie Gualdo Rosa, byl Traversari označen za pokrytce.

Bernardinu Sienskému se navíc dostalo i vítané podpory z nejvyšších církevních míst. Na rozdíl od rezervovaného Martina V. byl Evžen IV. velkým podporovatelem observantů.⁴⁹ Od počátku 15. století převzali františkánští observanti pomyslnou štafetu od dominikánů a v podstatě ovládli městské kazatelství v Itálii.⁵⁰ Vystupovali v mnoha vlnách,

45 Paul O. KRISTELLER, *Iter Italicum. A finding list of uncatalogued or incompletely catalogued humanistic manuscripts of the Renaissance in Italian and other libraries*, sv. III, Leiden 1983, s. 157; V Olomouci např.: Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Bibliotheca cathedralis ecclesiae Olomucensis, sign. C. O. 344, fol. 66r–72v.

46 William G. WATERS – Emily WATERS (eds.), *Vespasiano da Bisticci, The Vespasiano memoirs. Lives of Illustrious Men of the XVth century*, Toronto 1997, s. 211–212.

47 Ibidem.

48 Lucia GUALDO ROSA, *Leonardo Bruni, „l’Oratio hypocritas“ e i suoi difficili rapporti con Ambrogio Traversari*, Quaderni di Vita Monastica 45, 1987, s. 89–111.

49 Mario FOIS, *I papi e l’osservanza minoritica*, in: Il rinnovamento del francescanesimo: l’osservanza. Atti dell’XI convegno internazionale della Società internazionale di studi francescani. Assisi 20–22 Ottobre 1983, Perugia 1985, s. 31–105.

50 Franco MORMANDO, *The preacher’s demons. Bernardino of Siena and the Social Underworld of Early Renaissance Italy*, Chicago – London 1999, s. 29–40; N. BEN-ARYEH DEBBY, *Renaissance Florence*, s. 11–14.

z nichž nejzajímavější je ta, kterou reprezentoval právě Bernardin Sienský a jeho žáci – Jan Kapistrán, Giacomo della Marca či Alberto da Sarteano.⁵¹

Bernardin, jak jsme poznali výše, se čelnímu střetu se společenskou elitou vyhýbal, druhá strana však jeho vliv sledovala s velikým podezřením a pokusila se využít příležitosti a zbavit se ho. Oním momentem bylo obvinění Bernardina z hereze v souvislosti s Bernardinovým šířením kultu „Ježíšova jména“, na jehož počátku stál. Symbolem kultu byl obecně dobře známý emblém iniciál *IHS* (*YHS*) s paprsky různého tvaru z něj vyzařujícími. Tento symbol se objevil i u nás na místech působení Bernardinova žáka Jana Kapistrána.⁵² Je dodnes patrný např. na fasádách několika olomouckých domů. Emblém byl otočen páskou s nápisem odkazujícím na list Filipským 2,10: „*In nomine Iesu omne genu flectatur coelestium, terrestrium et infernorum*“.⁵³

Samotné uctívání Ježíšova jména nebylo nic zcela nového. Bernardin se mohl inspirovat již u Giovanniho Colombiniho (1304–1367), zakladatele (v 17. století zrušené) kongregace jesuatů. Svou podstatou nebyla kongregace jesuatů vzdálena františkánské obšervanci, ovšem v našem případě je podstatný vztah Colombiniho a jeho následovníků ke jménu Ježíšovu. Bernardin ostatně tento svůj vztah ke Colombinimu explicitně připomněl.⁵⁴ Nepochybnou bezprostřední inspirací Bernardina v používání a uctívání jména Ježíše ve zkratce *IHS* (*YHS*) byly texty františkána Ubertina di Casale (1259–1330), ze jména pak jeho *Arbor Vitae crucifixae Iesu*.⁵⁵ Ostatně Ubertino s Bernardinem sdíleli i podobný osud, oba byli v průběhu svých životů obviněni z hereze. Jasné Bernardinovo vystoupení, kdy již nejen kázal úctu ke jménu Ježíš, ale kdy k veřejnému uctívání vystavil dokonce desku se slunečním trigramem, se pak odehrálo v městě Prato v roce 1424.⁵⁶ Postupně se uctívání onoho trigramu rozšířilo všude tam, kde Bernardin kázal, a reakce na sebe nenechala dlouho čekat.

51 K vlně městských kazatelů, jejich technikám a metodám viz: Maria G. MUZZARELLI, *Pescatori di uomini. Predicatori alla fine del Medioevo*, Bologna 2005, s. 15–95.

52 Ivo HLOBIL, *Bernardinské symboly Jména Ježíš v českých zemích šířené Janem Kapistránem*, Umění 44, 1996, s. 223–234. Symboly Bernardina Sienského z hlediska dějin umění se aktuálně zabývá Jan Chlíbec ve svém grantovém projektu: *Bernardinské „slunce“ nad českými zeměmi – význam bernardinské estetiky v českých zemích pozdního středověku* – GAČR 2012–2014.

53 Filipským 2,10: „*Aby se před jménem Ježíšovým sklonilo každé koleno – na nebi, na zemi i pod zemí*“. Emblém a jeho užívání jsou daleko staršího data. Měl již v Bernardinově době veliké množství interpretací. Slunce v jeho středu, tvar a počet jednotlivých paprsků, barva iniciál či podkladu – to vše mělo přesný význam. Nejpodrobnější informace: Vincenzo PACELLI, *Il „Monogramma“ bernardiniano: origine, diffusione e sviluppo*, in: San Bernardino predicatore e pellegrino. Atti del convegno nazionale di studi bernardiniani (Maiori, 20–22 giugno 1980), Galatina 1985, s. 253–259.

54 P. BENEŠ, *Teologie jména Ježíš*, s. 23.

55 John HAWLEY (ed.), *Through a Glass Darkly: Essays in the Religious Imagination*, Fordham 1996, s. 29.

56 P. BENEŠ, *Teologie jména Ježíš*, s. 51.

Bernardin byl v souvislosti se symbolem jména Ježíše a jeho používáním, především v průběhu kázání, několikrát obviněn z hereze florentinským arcibiskupem svatým (sic) Antonínem.⁵⁷ K útokům se brzy přidali i výše zmiňovaní Poggio Bracciolini a Lorenzo Valla.⁵⁸ Humanisté ovšem obviňovali Bernardina nejen z šíření hereze, ale hlavně z demagogie. Obvinění se zakládalo na tvrzení Bernardinových oponentů, že uctívání obrazu na Bernardinových deskách je vždy modloslužba, že se ve skutečnosti nemá uctívat žádný nápis. Formální obvinění ani útoky intelektuálů nepomohly zarazit Bernardinovu činnost. Bernardin se před papežským soudem vždy obhájil, například v roce 1427 (před zraky papeže Martina V.) i za pomoci svého žáka Jana Kapistrána, který stál v čele jeho obhajoby.⁵⁹ Není bez zajímavosti, že další z obvinění byla vznesena roku v letech 1431 až 1432 a vedení obžaloby se ujal jako prokurátor dominikán Michal z Prahy – obviňoval v ní Bernardina opět z hereze a modlářství. Michala z Prahy známe dobře již z procesu proti Janu Husovi jako Michala z Německého Brodu, či Michala de Causis – byl v Bernardinově době již dlouholetým členem kurie.⁶⁰ Dokonce se obžaloba pokusila spojit Bernardinovy aktivity s husitskými vlivy, nicméně ani v tomto případě za pontifikátu papeže Evžena IV., jindy tak nakloněného humanistickým kruhům, neuspěla.⁶¹ Evžen IV. žalobu v podstatě zarazil dříve, než mohlo dojít k vlastnímu procesu. Argumenty Bernardinových odpůrců zněly podobně jako v případě prvního procesu, či byly ještě více zpřesněny. Bernardin byl obviněn ze „svévolnosti kultu“, který šířil bez autority papeže. „*Předkládání desky s trigramem Ježíšova jména k adoraci, její nesení v procesích znamenalo vyprazdňování kultu kříže..., větší pompa náležela desce se slunečním trigramem a nikoli Tělu Kristovu..., větší úcta byla projevována trigramu než hostii pozdvihované při mši...*“⁶²

Vraťme se však k první obžalobě a procesu z roku 1427. Vztah humanistů k Bernardinovi byl naznačen výše a opatrnost se v něm mísila s odporem. Soustředíme naši pozornost na postoj Ambrogia Traversariho, který do onoho humanistického kroužku patřil, byť si dost možná vysloužil označení pokrytce. Traversari měl, jak naznačeno výše, s humanisty bezpochyby společný odmítavý postoj k formálnímu scholastickému vzdělání. Byl přesvědčen, že postup ve vyježděných kolejích scholastické doktríny reformu církve

57 V úvahu však musíme vzít i fakt, že arcibiskup Antonín byl dominikán. Bez vlivu jistě nebyla ani florentinsko-sienská rivalita.

58 Riccardo FUBINI, *Poggio Bracciolini e S. Bernardino: temi e motivi di una polemica*, in: Atti del convegno storico Bernardiniano in occasione del sesto centenario della nascita di S. Bernardino da Siena (L'Aquila, 7–9 maggio 1980), Aquila 1982, s. 155–188.

59 Iris ORIGO, *The World of San Bernardino*, New York 1962, s. 129–142; N. BEN-ARYEH DEBBY, *Renaissance Florence*, s. 32.

60 Pro podrobnosti jeho působení v Husově procesu viz: Jiří KEJŘ, *Husův proces*, Praha 2000, s. 64–65, 153–157 a dal.

61 N. BEN-ARYEH DEBBY, *Renaissance Florence*, s. 32–33.

62 P. BENEŠ, *Teologie jména Ježíš*, s. 78.

ani důvěru věřících nepřinese. Daleko více se soustředil na kořeny křesťanství, jak jsme mohli posoudit na základě jeho překladů církevních, řecky písících otců. V roce 1426, v době, kdy bylo Bernardinovi nařízeno nevzdalovat se z Říma, dokud nebude jeho kauza projednána, napsal Traversari dopis Albertovi da Sarteano, jednomu z Bernardinových žáků. V dopise vyjádřil Bernardinovi opatrnou podporu a naději, že tak bohabojný muž nemůže být odsouzen. Není bez zajímavosti, že jej v celém listu označuje jen jako „*bratra B*“.⁶³ Sarteano pravděpodobně plánoval kázat ve Florencii v příštím roce. Traversari jej upozornil, že dokud se osud „*bratra B*“ nevyjasní, nebyla by Sarteanova přítomnost ve Florencii vhodná. Opět vyjadřuje velmi opatrnou naději, že se vše obrátí v Bernardinův, a tím i Sarteanův prospěch.⁶⁴ Po Bernardinově očistění Traversari jásal. O Bernardinovi⁶⁵ se v dalším ze svých listů zmiňuje jako o „...*dobřém, svatém, božím člověku – bratru Bernardinovi... jemuž byl dán dar božské výmluvnosti...*“.⁶⁶

Traversariho na Bernardinovi nejspíše fascinovala asketická zbožnost, která byla (či alespoň měla být) vlastní i Traversariho vlastní kongregaci, a spontánnost Bernardinova projevu. Kázání dokázalo pohnout lidmi. Ne scholastická disputace, ani církevní moc. Traversarimu ležela na srdci reforma církve, vlastního řádu. Podporoval tedy Bernardina, protože cítil, že jeho snažení může být jednou z cest – tentokrát k širokým lidovým vrstvám. Opět je však nutno podotknout, že podpora Bernardinovi byla jen opatrná a kromě dílčích cílů byl Traversari Bernardinovi velmi vzdálen. Později jsou zmínky o Bernardinovi v Traversariho korespondenci stále řidší – v období přípravy koncilu ve Ferrare a Florencii, kterého se Bernardin aktivně zúčastnil, jej Traversari, který dříve Bernardinovi psával listy plné dojetí, překvapivě nezmiňuje vůbec.

Vraťme se ke vztahu humanistů k observantskému (z počátku především) lidovému kultu Ježíšova jména.⁶⁷ Zmíněna byla jeho (přinejmenším) ambivalentnost, či dokonce odpor Braccioliniho k observantskému kazatelství vůbec. Ambrogio Traversari stál kde-si na hraně – v nepřítli lichotivé pozici humanisty, který upřímně usiluje o přátelství svých laických vrstevníků včetně Poggia Braccioliniho (svědčí o tom především vzájemná rozsáhlá korespondence), a současně ve vši opatrnosti tak, aby si snad „nezadal“, podporuje

63 L. MEHUS (ed.), *Ambrosii Traversarii Generalis Camaldulensium*, II/40, s. 111: „...*omnia probasse gestarum rerum mei fratris B...*“ a dal.

64 Ibidem, II/40, s. 110–112: „*Quod autem scribis, si mihi videtur ut ad placandum populum hunc tu per annum futurum praedicatum huc adcederes, existimo sane rem duram fore et non facile tractandam.*“

65 Tedy již ne pouhý „*bratr B*“.

66 L. MEHUS (ed.), *Ambrosii Traversarii Generalis Camaldulensium*, II/41, s. 112: „...*immortale divinae eloquentiae flumen magnificentia quadam semper excrescens in illo dulcissimo, et plenissimo ore divinis hominis fratris Bernardini... Per fratrem Bernardinum, virum Dei, bonum, verum, sanctum ac iustum...*“

67 Povšimněme si též, že se jedná „jen“ o Ježíšovo jméno – nikoliv o „celé“ jméno, totiž o jméno Ježíše Krista.

„bratra B“. Je tedy oním „pokrytcem“, jak patrně naznačil Poggio? Je třeba říci, že ne všichni si mohli dovolit Braccioliniho otevřenost a kritičnost, která byla i mezi jeho vrstevníky pověstná a trpěná. Traversari nebyl jako mnich přísné kongregace tolik svobodný ve svém vyjadřování. Tím se však dostáváme k otázce stability názorů intelektuálů, jejich mravní a názorové integrity vůbec. Není nutno pouštět se na vysvětlenou proměnlivosti postojů do výkladu rozličných diskurzů,⁶⁸ v nichž se ten či onen jedinec v průběhu své životní pouti ocitl, a proto byl nucen chovat se (pochopitelně) tak, či onak. Tuto otázku ponechme otevřenou – její aktuálnost totiž poněkud ztěžuje výklad. Vztah Bernardina a Ambrogia je příkladem vzájemného porozumění a současně míjení, poukazem na složitost spirituality první poloviny 15. století, na nemožnost generalizujících tezí, je ale i příkladem věčného problému intelektuální myšlenkové integrity.

Summary

Ambrogio Traversari – „Hypocrite“ under the Sun of Bernardino of Siena?

The conflict between the Italian humanism of the 15th century and the mendicant observance became the basic topic of the text. The conflict itself is demonstrated on the figures of Ambrogio Traversari and Bernardino of Siena.

Ambrose Traversari, the future reformer of the strict order of Camaldoles, obtained an excellent private education. He began to occupy himself with Greek, having discovered the treatises of the Greek Church fathers as well as certain classical authors. Ambrose Traversari achieved his greatest renown through introducing “Greek literature” to the Latin public. Greek became another native tongue to Traversari and he decided to dedicate his life to tolerant learning and to “the building of the long-collapsed bridges” between Greek and Latin civilizations. However, on the other, Traversari also

cautiously welcomed the popular and aggressive preaching to the Florentine masses by Bernardino of Siena. Activities of Bernardino (having nothing in common with rather tolerant humanism) met with scorn and condemnation by many Florentine humanists (friends of Traversari), especially preaching and worshiping of the name of Jesus (IHS). Traversari took an ambivalent stance – especially in a time of trial of Bernardino. Traversari was likely considered and labeled as a hypocrite by the leading humanist Poggio Bracciolini. The text is therefore the case study regarding the relationship between the elite and the popular cultures in Italy of the first half of the 15th century. Its intent is also to describe an example of intellectual ambiguity on the limited case of texts by Florentine humanists Ambrogio Traversari and Poggio Bracciolini.

68 Snad je i možné definovat tento proces jako „ospravedlnění diskursů“.

Obrazová příloha

Obr. 1: Dario di Giovanni (Dario da Treviso), kolem roku 1470 – sv. Bernardin Sienský s trigramem Ježíšova jména a třemi mitrami na znamení třech biskupství, která odmítl. Los Angeles County Museum of Art

Obr. 2: Trigram Ježíšova jména na domu č. 333 v Ostružnické ulici v Olomouci. Pozůstatek Kapistránova olomouckého pobytu a doklad mohutnosti kultu zavedeného Kapistránovým učitelem Bernardinem Sienským (foto: archiv autora)

Ludmila SULITKOVÁ

Neznámý městský řád pro Náchod z šedesátých let 16. století

Abstract: The author has recently found in the resources of Archiv Národního muzea (National Museum Archives) unknown municipal order for the Eastbohemian town of Náchod that was given by the owner of the Náchod estate Albrecht Smiřický of Smiřice in the mid-1560s. In this article, the author tries to find a possible model for the above mentioned order and comes to conclusion that it is very similar to the older order published by Vilém /Wilhelm/ of Pernstein for Pardubice in 1512. This order might remain in the Náchod municipal or patrimonial archives from the times of the Pernstein rule (Vojtěch /Adalbert/ of Pernstein held Náchod in 1533–1534, his brother Jan /Johann/ of Pernstein followed him in 1534–1544). Based on the analysis of both the orders and on comparison with other known municipal orders the author brings hypothesis that the Pernsteins paid the biggest attention to the regimentation of municipal conditions in their towns.

Keywords: municipal orders – „gute polizey“ – Náchod – Pardubice – the Pernsteins – 16 century

V evropské a zejména německé historiografii je řádově už od sedmdesátých let 20. století velmi frekventované studium tzv. „gute polizey“ („*politia vera*“),¹ zahrnující pravidla a normy dobrého soužití, potírání nepravosti a dobrou správu – tedy v podstatě nařízení určená k disciplinaci soudobého obyvatelstva.² Takováto naří-

1 Pojem „politeia“ (v klasickém Řecku státní filozofie neboli ústava) znamenal v Evropě v rané formě někdy od 15. století „dobrý obecný pořádek“ v zemi či městě. S počátkem novověkého zákonodárství od 16. století se pojem rozšířil na oblast reglementace vztahu poddaný – vrchnost, ale i v soudobé právní praxi přetrvávalo nejednotné nazírání na jeho obsah. Peter NITZCHKE, *Von der Politieia zur Polizei. Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte des Polizei-Begriffs und seiner herrschafts-politische Domensionen von der Antike bis ins 19. Jahrhundert*, Zeitschrift für historische Forschung 19, 1992, s. 317–339; K termínu „policey“ v raném novověku Daniel TILGNER, *Sozialdisziplinierung und Sozialregulierung. Die Polizeyordnungen für Schleswig-Holstein von 1636 und für das Amt Bergedorf von 1623*, in: Arno Herzig – Franklin Kopitzsch (Hg.), *Veröffentlichungen des Hamburger Arbeitskreises für Regionalgeschichte*, Band 3, Münster – Hamburg – London 2000, s. 14–26.

2 Ze zcela zásadních titulů viz Michael STOLLEIS za spolupráce Karla Härtera a Lothara Schillinga (Hg.), *Policey im Europa der Frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1996 (=IUS COMMUNE. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Europäische Rechtsgeschichte. Frankfurt am Main, Sonderheft 83); Karl HÄRTER (Hg.), *Policey und frühneuzeitliche Gesellschaft*, Frankfurt am Main 2000 (=IUS COMMUNE. Sonderheft 129). Postupně se také připravují edice těchto různorodých nařízení z měst a říšských knížectví pod souborným názvem *Repertorium der Polizeyordnungen der Frühen Neuzeit* – o nich více viz ve studii Wolfgang WÜST, *Mandáty rady a městská „polizey“ – výzva pro editora*, in: Michala Hrubá – Ludmila Sulitková – Vilém Zábranský (edd.), *Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih*, Ústí nad Labem 2010 (=Ústecký sborník historický, Supplementum 1), s. 291–307. Pro Bavorsko viz třísvazková edice – Wolfgang WÜST (Hg.), *Die „gute“ Policey im Reichskreises. Zur frühmodernen Normensetzung in den Kernregionen des*

zení mohla být vydávána pro celý stát (zemi) či pro nižší správní jednotky (kraje, města, panství).³ Přitom je zřejmé, že tuto problematiku nelze studovat bez souvztažnosti s výzkumy sociální disciplinace,⁴ potažmo širě zaměřenými výzkumy dobové kriminality a samozřejmě také dobových správních struktur.

Naše historiografie – zvláště současná – bohužel zůstává studiu těchto právních a správních norem hodně dlužna, což se týká především problematiky „policejních“ ustanovení pro městské prostředí.⁵ Zde dosud zůstává v podstatě jediným autorem, který tyto normy

Alten Reiches. Bd. 1: *Der Schwabische Reichskreis, unter besonderer Berücksichtigung Bayerisch-Schwabens*, 2001; Bd. 2: *Der Fränkische Reichskreis*, 2003; Bd. 3: *Der Bayerische Reichskreis und Oberpfalz*, 2004; André HOLENSTEIN, *Die Umstände der Normen – die Normen der Umstände. Policyordnungen im kommunikativen Handeln von Verwaltung der lokalen Gesellschaft im Ancien Régime*, in: K. Härter (Hg.), *Policy und frühneuzeitliche Gesellschaft*, s. 1–16; Karl HÄRTER, *Polizei*, in: *Enzyklopädie der Neuzeit*, Bd. 10, Stuttgart 2009, s. 170–180; Andrea GRIESEBNER – Martin SCHEUTZ – Herwig WEIGL (Hg.), *Justiz und Gerechtigkeit. Historische Beiträge (16.–19. Jahrhundert)*, Innsbruck – Wien – München – Bozen 2002. Ačkoli se v německém prostředí v normativních nařízeních už od 15. století přímo objevuje i termín „Polizey“, potažmo „Policeyordnung“, němečtí autoři a editoři berou pod tímto obecným označením v úvahu celou škálu možných „usměrňujících“ textů, tedy včetně vesnických řádů a nařízení a dokonce i urbářů. Wolfgang WÜST – Nicola SCHUMANN – Ulla SCHUH, *Policy im regionalem Kontext: Rechtssetzung im Alten Reich, im Reichskreis und im Territorium. Beispiele aus Franken*, *Zeitschrift für Bayerische Landgeschichte*, Beiheft 30, Reihe B, Rechtssetzung und Rechtswirklichkeit in der bayerischen Geschichte, 2006, s. 176. Z nejzásadnějších studií pro Rakousko viz Wilhelm BRAUNEDER, *Studien I. Entwicklung des Öffentlichen Rechts*, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien 1994, zvláště s. 473–499; TÝŽ, *Die Policygesetzgebung in der österreichischen Ländern des 16. Jahrhunderts: Derzeitige Forschungsstand und Perspektiven*, in: M. Stolleis (Hg.), *Policy im Europa*, s. 299–316, který v této studii uvádí kromě jiného taxativní výčet do té doby publikovaných prací o policejních řádech pro rakouské země od sedmdesátých let 20. století. Na výzkumu situace ve Francii a komparaci zdejších poměrů se situací v německých zemích založila svou studii Andrea ISELI, *Gute Policy. Öffentliche Ordnung in der frühen Neuzeit*, Stuttgart 2009. Zhodnocení zahraničních výzkumů ve vztahu k disciplinačním normám pro města viz ve studii Ludmila SULITKOVÁ, *Normy a disciplinace. Situace v našich raně novověkých městech (do 20. let 17. století)*, in: *Normy, disciplinace a sociální praxe ve vývoji společnosti od počátku raného novověku do 19. století* (kolektivní monografie z grantového projektu katedry historie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem), v tisku. Srov. též pozn. 4 a 5.

3 Příkladně pro české poměry Jaroslav PÁNEK, *Policy und Sozialdisziplinierung in Böhmen und Mähren*, in: M. Stolleis (Hg.), *Policy im Europa*, s. 317–331, pro vybraná německá území ve vztahu k říšskému zákonodárství W. WÜST – N. SCHUMANN – U. SCHUH, *Policy im regionalem Kontext*, s. 176–214 a pro jednotlivé rakouské země W. BRAUNEDER, *Die Policygesetzgebung*, s. 299–316. Srov. též Markus CERMAN – Robert LUFT (Hg.), *Untertanen, Herrschaft und Staat im Böhmen und im „Alten Reich“. Sozialgeschichtliche Studien zur Frühen Neuzeit*, München 2005. Na příkladu Frankfurtu am Main prokázala Anja JOHANN, že počátky zdejších policejních řádů sahají již do poloviny 14. století. Anja JOHANN, *Kontrolle mit Konsens. Sozialdisziplinierung in der Reichsstadt Frankfurt am Main im 16. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 2001, s. 249.

4 Literaturu změřenou přednostně ke studiu sociální regulace a sociální disciplinace shrnuji ve studii *Normy a disciplinace*. Počáteční literaturu, vzniklou z tohoto společensko-vědního diskursu v poslední třetině 20. století v Evropě, uvádí D. TILGNER, *Sozialdisziplinierung und Sozialregulierung*, s. 265–282 a A. JOHANN, *Kontrolle mit Konsens*, s. 265–282.

5 Stav výzkumu pramenů k „policey“ a sociální disciplinaci v naší historiografii shrnul nejnověji J. PÁNEK, *Policy und Sozialdisziplinierung*. U nás se ovšem pojem „policej“ v pramenech přímo nevyskytuje, známe jej pouze z řádu Rudolfa II. jako panovníka říše římské (*Kaiser Rudolphs II.*

systematicky zkoumal, Zikmund Winter,⁶ přičemž je nazval souhrnně „*policejními řády městskými*“. Ačkoli v úvodu své souborné statě Winter naznačuje, že jde o řády, týkající se „*policie, bezpečnosti a mravnosti*“ vydávané samotnými orgány městské správy (a před obnovou rady jednou ročně čtená na shromáždění celé obce),⁷ z dalšího výkladu vyplývá, že alespoň v některých případech měl na mysli i řády, vydávané v souborné podobě pro města jejich vrchnostmi.⁸

Považujeme tedy za objektivně opodstatněné, aby v komplexním pohledu byla jako městské řády chápána jak normativní ustanovení pro městské obyvatele vzešlá z kompetence vlastních městských samosprávných orgánů („obecní zřízení“, „artikule obecní“, „snesení“ a statuta konšelů, soudní nálezy, tzv. pamětní záznamy ad.), tak též nařízení regulující jednotlivé sféry městského života z pozice jejich vrchností (a označovaná ve své době alternativně rovněž termínem „řád“, „pořad“ či „artikule obecní“).⁹ Že ovšem různá předchozí konšelská nařízení, respektive nálezy městského soudu ve sporných záležitostech mohla vhodně využít sama městská vrchnost pro vlastní reglementaci, je ovšem mimo pochybnost a konkrétně to vyplývá právě z poměrů v Náchodě.

Polizeyordnung für Böhmen 1605, Dresden 1792). Tento řád ale napodiv neobsahoval sociálně disciplinační opatření a obracel se jen k řemeslům. Jinak se říšské policejní řády na naše území nevztahovaly. Jedním z prvních našich autorů, kteří se zabývají policejními ustanoveními na úrovni zemí, je Dalibor JANIŠ, „*Zkrocení pýchy zlých lidí*“. *Policejní ustanovení v usneseních moravského zemského sněmu před rokem 1520 ve středoevropském srovnávání*, *Folia historica Bohemica* 22, 2006, s. 7–27. Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích III (1471–1526)*. *Města – Venkovský lid*, Praha 2002, s. 190 mluví o policejním systému měst v tom nejužším, v podstatě moderním slova smyslu, totiž jako o obranyschopnosti města.

- 6 Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku*. II. díl, Praha 1892, s. 66–105; J. PÁNEK, *Policey und Sozialdisziplinierung*, s. 321.
- 7 Z. WINTER, *Kulturní obraz*. II, s. 67. Stejný názor, že totiž „policejní nařízení“ byla vydávána konšely či celou městskou obcí, zastává i J. PÁNEK, *Policey und Sozialdisziplinierung*, s. 321.
- 8 Z. WINTER, *Kulturní obraz*. II, s. 75 zmiňuje pardubický řád ze začátku 16. století, přičemž podle odkazu na jeho zveřejnění v Archeologických památkách VII má evidentně na mysli řád vydaný Pardubicím Vilémem z Pernštejna roku 1512 (srov. pozn. 9). Z. Winter měl k dispozici (c. d., s. 79) i „*snesení konšelů všech tří měst pražských*“ z roku 1584, zanesené v pamětní knize Nového Města pražského z let 1528–1646. Šlo o rukopis se signaturou 332 a nově označený inventárním číslem 1511 – viz Jiří ČÁREK, *Městské a jiné úřední knihy Archivu hlavního města Prahy (Přehled)*, Praha 1956, s. 70, který bohužel spolu s dalšími městskými knihami pražskými shořel na konci druhé světové války.
- 9 Několik vrchnostenských nařízení pro poddanská města zařadil Josef KALOUSEK do své edice *Řády selské a instrukce hospodářské* (Archiv český XXII, Praha 1905), a to pro Pardubice z roku 1512 (s. 46, č. 36 jen zmínka s odkazem na jeho níže uvedené celistvé vydání), pro Nedvědice z roku 1538 (s. 90–100, č. 55) a pro Velkou Bíteš z let 1559 a 1568 (s. 164, č. 78). Srov. pozn. 15. Obecní zřízení pardubické sestávající z 78 článků neboli artikulů bylo poprvé (jen bez článku 64) zpřístupněno koncem šedesátých let 19. století (Josef SMOLÍK, *Zřízení města Pardubic r. 1515*, *Památky archeologické* 7, 1868, s. 515–528) a později v celistvosti (i s rýmovaným úvodem a doprovodným privilegiem Viléma z Pernštejna) v Archivu českém: František DVORSKÝ (ed.), *Archiv český XVII*, 1899, s. 158–171, 222–223.

Ze studia Wintrem shromážděných údajů je zřejmé, že sám měl jen zcela výjimečně k dispozici souborné normy a musel tak pro vytvoření si představy, které sféry městského života a jakým způsobem byly regulovány, přednostně spoléhat na namáhavou excerpci dílčích údajů, získávaných především rozbořením různorodých městských knih¹⁰ a dokládajících jednotlivá rozhodnutí městských správních a soudních orgánů v konkrétních záležitostech „obecného dobrého“.¹¹ Z ucelených vrchnostenských norem mu tedy evidentně byl znám z českých měst pouze obecní řád pardubický z počátku druhého desetiletí 16. století,¹² vydaný Vilémem z Pernštejna, ale utajen mu napodiv zůstal řád pro Kamenici nad Lipou, obsažený v privilegiu tehdejšího vlastníka, nejvyššího hofmistra Jindřicha ze Stráže z roku 1462¹³ a obecní zřízení vydané Albrechtem Smiřickým pro Náchod roku 1565, jemuž tedy níže věnujeme pozornost. Jelikož navíc moravská města, jak známo, stála zcela na okraji Wintrova výzkumného zájmu, neznal ani unikátní obecní zřízení městečka Doubravníka z roku 1478, vydané Vilémem a Vratislavem z Pernštejna a sestávající z 90 ustanovení, jež ve své starší vrstvě vycházelo z ustanovení „*rychtáře a konšelů i vši obce městečka Doubravnice*“.¹⁴ Jeho pozornosti tak také unikly další vrchnostenské řády pro moravská městečka, a to pro Nedvědice zřízení vydané Janem z Pernštejna roku 1538, pro Velkou Bíteš řád Oldřicha z Lomnice z roku 1559, obnovený Janem ze Žerotína roku 1568,¹⁵ a řád pro město Přerov Karla st. ze Žerotína někdy z počátku

10 Jistou výhodou mu poskytovala skutečnost, že mnohé byly v jeho době soustředěny ve sbírkovém archivu Národního muzea.

11 K pojmu „obecné dobré“ Winfried EBERHARD, „*Bonum commune*“ v konkurenci mezi monarchistickou vládou a stavovskou společností, Český časopis historický 102, 2004, č. 3, s. 449–474 a k jeho chápání předními příslušníky šlechtické obce 15. století Thomas WÜNSCH, *Gemeinwohl dezentral. Zu Begriffsinhalt und -verwendung des „obecné dobré“ in der politischen Korrespondenz des Ulrich II. von Rosenberg (1403–1462)*, in: Joachim Bahlcke – Karen Lambrecht – Hans-Christian Maner (Hg.), *Konfessionelle Pluralität als Herausforderung. Koexistenz und Konflikt in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. Winfried Eberhard zum 65. Geburtstag, Leipzig 2006, s. 167–181.

12 Jde o obecní zřízení z roku 1512. Srov. pozn. 9.

13 František HOFFMANN, *Rukopis práv města Kamenice nad Lipou*, in: Výbor kodikologických rozprav a studií. *Studia codicologica selecta*, Praha 2010, s. 179–182. Nový řád vydal v roce 1476 Kamenici i její další vlastník Jan ze Šelmberka roku 1476, skladba tohoto městského řádu však byla jednodušší. Tamtéž, s. 182–183. Irena KRČILOVÁ – Zdeněk MARTÍNEK – Lenka MARTÍNKOVÁ (edd.), *Práva a privilegia města Kamenice nad Lipou 1462–1798*, Brno – Pelhřimov 2004. Srov. též pozn. 52.

14 Josef SOUKAL, *Obecní zřízení městečka Doubravníka z r. 1478, roku 1749 obnovené*, Časopis Matice moravské (dále ČMM) 29, 1905, s. 383–391. Zřízení bylo zřejmě vydáno bratry Vilémem II. a Vratislavem z Pernštejna. Viz Ladislav HOSÁK, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Brno 1938, s. 332.

15 Viz pozn. 9. Řád pro Nedvědice vydal Jan z Pernštejna, řád z roku 1559 pro Velkou Bíteš Oldřich z Lomnice a z roku 1568 Jan starší ze Žerotína. Více o prvním řádu pro Velkou Bíteš Jan TIRAY, *Artikule obecní z r. 1559*, ČMM 21, 1897, s. 277–278, o druhém z nich TÝŽ, *Dějiny města Velké Bíteše. I*, Velké Meziříčí 1883, s. 122–125.

17. století,¹⁶ které jsme schopni doplnit na základě výzkumů jiných badatelů konce 19. a začátku 20. století. Přiřadit k nim můžeme ještě v téže době publikované řády, vydávané vrchnostmi pro poddanské obyvatelstvo („zřízení poddanské“, „zřízení panské“), které se v některých případech mohly vztahovat i na regulaci poměrů v poddanských městech a městečkách, což se týká Letovic (1561) a Starého Brna (1597).¹⁷ Jako nejobsáhlejší, pokud je tedy z dosavadní literatury a edic máme v celistvosti k dispozici, se jeví zmíněné obecní zřízení pro Doubravník z 15. století a vrchnostenský řád pro Pardubice z roku 1512. Jak záhy naznačíme, po bok se jim důstojně svou snahou pokrýt co možná nejširší oblasti městského života řadí právě řád pro Náchod z šedesátých let 16. století.

Poněvadž ale v období po druhé světové válce zájem o toto badatelské téma zcela ustrnul,¹⁸ zasloužilo by si rozhodně nové výzkumy v našich archivech, které, jak dokládá i tento příspěvek, by mohly vést k odhalení dosud neznámých pramenů a tedy i historických skutečností. Jde jistě o prameny prvořadě mikrohistorické povahy, jejich úzká provázanost s jevy na širší historické scéně je ovšem mimo vši pochybnost a zkoumání vzájemných spojitostí se přímo nabízí. Už Zikmund Winter upozornil na to, že v našich městech se s normativními nařízeními, upravujícími určité oblasti městského života (statuta městské rady, výroky soudu), můžeme setkávat již od 14. století,¹⁹ takže městské prostředí se v ohledu snah po úpravě či nápravě „veřejných poměrů“ jeví být velmi progresivní.²⁰ Obec-

16 Řád, vydaný Karlem starším ze Žerotína, bohužel není datován, takže mohl vzniknout kdykoli v letech, kdy Žerotín Přerov vlastnil (tedy mezi léty 1598–1636). Navíc jde jen o výňatky z něj – J. N. JELÍNEK-BOJKOVSKÝ, *Obecní řád Karla ze Žerotína*, Selský archiv 9–10, 1914–1916, s. 34–39.

17 Pro Letovice bylo zřízení vydáno Volfem Jetřichem hrabětem z Hardeggu a pánem na Letovicích. Viz Josef KRAUS, *Zřízení panské panství Letovského z roku 1561*, Časopis Moravského muzea 5, 1905, s. 70–101. Jednoho městečka ve vlastnictví církevní vrchnosti, totiž Starého Brna, se týkal i řád pro klášterní vsi cisterciáckého kláštera na Starém Brně (ačkoli v něm se explicitně mluví jen o dědinách, pro něž má platit, včetně Starého Brna, to se ovšem v 16. století prezentovalo důsledně jako klášterní městečko – viz Jaroslav DŘÍMAL – Václav PEŠA, *Dějiny města Brna I*, Brno 1969, s. 263); František Antonín SLAVÍK, *Zřízení poddanské na panství Králové kláštera na Starém Brně od l. 1597 do polovice XVII. století*, ČMM 18, 1894, s. 146–158.

18 Teprve koncem 20. století se bohužel jen v regionální literatuře dostalo zmínky „policejnímu řádu“ vydanému pro město Prostějov v roce 1494 Vratislavem z Pernštejna, z jeho krátké charakteristiky si ovšem nelze udělat celistvější představu o jeho jednotlivých ustanoveních. Viz Michaela KOKOJANOVÁ, *Půl tisíciletí starý policejní řád města Prostějova ve světle úvah psychologů konce XX. věku*, Štafeta 25, 1994, s. 54–57.

19 Na jejich počátku stojí statuta městské rady, méně se již v naše prostředí můžeme setkávat s mandáty rady, tak četnými naopak v německých městech – srov. pozn. 2.

20 Tento jeho postřeh jen potvrzují novější zahraniční výzkumy – Werner BUCHHOLZ, *Anfänge der Sozialdisziplinierung im Mittelalter. Die Reichsstadt Nürnberg als Beispiel*, Zeitschrift für historische Forschung 18, 1991, s. 129–147. Pro německá města Kolín nad Rýnem, Frankfurt nad Mohanem, Norimberk a Ulm jsou připravovány jednotlivé svazky zmíněného Repertáře (viz pozn. 2), které dokládají počátky této sociálně usměrňující činnosti městských rad zpětně až do 12. století. Také pro slezské poměry je nejvíce disciplinárních rádu k dispozici z měst, kde jejich počátky sahají jako v českých zemích do 14. století. Matthias WEBER, *Ständische Disziplinierungsbestrebungen durch Polizeiord-*

ně ovšem začínají být podobné disciplinační normy ve větším vydávány od 16. století, což pochopitelně souvisí s racionalizací a konfesionalizací společnosti.²¹

Jak už bylo výše naznačeno, v nedávné době se nám podařilo nalézt dosud zcela neznámý obecní řád pro Náchod, a to v topografické sbírce F²² v Archivu Národního muzea. Nejde sice o originál, ale o evidentně pečlivý, transliterovaný přepis rukou pokročilého 19. století na devíti stranách velkého formátu (větší A 4). Řád není datován a jeho vydavatel, jak je zřejmé z přílohy, rovněž není nikde v řádu explicitě jmenován. Nezbyvá nám tedy než spoléhat na záznam tužkou (snad rukou opisovače),²³ v němž je uvedeno, že jde o obecní řád pro Náchod vydaný Albrechtem Smiřickým roku 1565.²⁴ Ten, kdož tyto údaje poznamenal, mohl zřejmě dovozovat své konstatování ze širších souvislostí – pokud je správná identifikace vydavatele, pak je jisté, že řád nemohl být vydán později nežli roku 1566, kdy Albrecht Smiřický zemřel. Co se týče spodní hranice datace řádu, nemohl by se vztahovat k počátečním letům Albrechtovy vlády na Náchodě – Albrecht sice Náchod získal po otci Zikmundovi již v roce 1548,²⁵ ale spravoval jej ještě několik let v nedělu se svými dvěma bratry.²⁶ Z hlediska našeho výzkumného zájmu je navíc vhodné připomenout, že Zikmund Smiřický přejímal Náchod do svých rukou od pánů z Pernštejna, konkrétně od Jana z Pernštejna.²⁷

nungen, in: M. Stolleis (Hg.), *Policey im Europa*, s. 365. Do souvislosti se soukromým právem dává pro Vídeň 14. a 15. století „policejní“ reglementace W. BRAUNEDER, *Policeygesetzgebung*, s. 305.

21 M. WEBER, *Ständische Disziplinierungsbestrebungen*, s. 373–375; J. PÁNEK, *Policey und Sozialdisziplinierung*, s. 321; Thomas WINKELBAUER, *Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung durch Grundherrn in den österreichischen und böhmischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert*, *Zeitschrift für historische Forschung* 19, 1992, s. 317–339; Jens BAUMGARTEN, *Konfession, Bild und Macht. Visualisierung als katholisches Herrschafts- und Disziplinierungskonzept in Rom und im habsburgischen Schlesien (1560–1740)*, Hamburg 2004.

22 Archiv Národního muzea, Sbírka F, Heslo Náchod, kart. 107, b) Věci obecní a právní.

23 Rozhodně nemožno předpokládat, že by jím byl první náchodský archivář a současně první zpracovatel dějin Náchoda Josef Myslimír LUDVÍK (*Památky hradu, města a panství Náchoda i vlastníkův jeho*, Hradec Králové 1857), neboť ve svém díle tento řád neuvádí. Z jeho ruky s největší pravděpodobností nepochází ani dodatečná datace dochovaného opisu řádu.

24 Jak vyplývá z poslední položky obecního řádu, byl opatřen sekretem vydavatele, z něhož tedy nejspíše bylo možné určit jméno vydavatele.

25 Albrecht byl prostředním synem Zikmunda Smiřického, který Náchod koupil v roce 1544, zemřel však již v roce 1548. Lydia BAŠTECKÁ – Ivana EBELOVÁ (edd.), *Náchod*, Praha 2004, s. 65 a 75–80. Albrecht, který se s největší pravděpodobností narodil roku 1528 (za konzultaci v této záležitosti jsem díkyem zavázána Kláře Woitschové), se tedy ujal správy Náchoda v roce 1548 a zemřel zde začátkem prosince roku 1566 po návratu z vojenské výpravy do Uher. J. M. LUDVÍK, *Památky hradu, města a panství*, s. 122–123; Jan Karel HRAŠE, *Dějiny Náchoda 1 (Od nejstarších dob až do bitvy na Bílé hoře)*, Náchod 1895, s. 78–179, 181–183.

26 J. K. HRAŠE, *Dějiny Náchoda 1*, s. 181.

27 Tamtéž, s. 179. Petr VOREL, *Vývoj pozemkové držby pánů z Pernštejna v 15.-17. století*, in: týž (ed.), *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8. – 9. 9. 1993 v Pardubicích*, Pardubice 1995, s. 72.

Osud originálu náchodského obecního řádu, který tedy nejspíše měl ještě opisovač v 19. století k dispozici, zůstává zatím bohužel neznám,²⁸ i tak jde ovšem, jak už vyplynulo z výše naznačených skutečností, po obsahové stránce o unikátní text, který dosud unikál badatelské pozornosti, a to i velmi důkladným zpracovatelům dějin města Náchoda v 19. století, kteří znali pouze *Zřízení a zvolení vší obce z roku 1521*,²⁹ kdy byl držitelem Náchoda Jan Špetle z Janovic.³⁰ Jen toto zřízení, vydané představiteli náchodské samosprávy, také zná poslední zpracování dějin Náchoda.³¹ Jak je z publikovaných textů možné zjistit, to sestávalo jen ze sedmi nařízení:³² tři se vztahovala k nemístnému hraní v kostky, jedno zakazovalo opíjení se o adventu, další dvě užívání zbraní v městském prostoru (šlo o zákaz nošení – pod trestem vězení – šavle, tesáků a jiných zbraní a stejně bylo trestáno i vystřelení z ručnice) a poslední pak trestní odpovědnosti za vypuknutí požáru (ten, kdož oheň způsobí, měl být souzen samotnou vrchností).

Co je tedy obsahem řádu Albrechta Smiřického z roku 1565? Pracovně jsme jednotlivé články označili pořadovými číslicemi, takže je zřejmé, že řád pozůstává ze dvou hlavních částí a celkově 72 článků. První část má 58 „artikulů“, druhá, která je opatřena samostatným názvem „*O skupování pšenice a dělání sladův a vaření piva*“, obsahuje 24 článků. Je-li to zjevné, tato část je obsahově specifická a vyžádala by si samostatný výzkum v příslušných souvislostech, budeme se v našem rozboru věnovat jen prvé části řádu. První část je tedy obecná a postihuje různorodé oblasti života ve městě, přičemž plných 17 úvodních článků je zaměřeno z hlediska vrchnosti na řádné plnění „úředních povinností“ konšely a purkmistrem, a tedy na jejich zodpovědnost za chod „věcí obecných“, včetně soudní sféry. Ačkoli se rozboru řádu níže věnujeme důkladněji, musíme už na tomto místě alespoň stručně nastínit jeho základní obsahovou skladbu, abychom mohli postupně rozkrývat jeho specifika a návaznosti jak v místních poměrech, tak potom i v širších souvislostech. Za články stanovujícími povinnosti konšelů a purkmistra následují tři články (18–20) specifikující povinnosti rychtáře a jeho soudu a další článek (28) se týká zodpovědnosti celé obce. I několik dalších artikulů (21–26 a 30), konkretizujících různé neřády, které je zapotřebí nekompromisně postihovat, rovněž úzce souvisí se soudními kompetencemi městských orgánů. Následuje důrazný článek o zodpovědnosti každého obyvatele v případě ohrožení města (29), s nímž jsou logicky propojeny další čtyři články

28 Více pravděpodobné je, že by se záznam obecního řádu mohl v brzké budoucnosti objevit v některé z městských knih, které jsou v současné době katalogizovány archivářem Státního okresního archivu v Náchodě Jaroslavem Čápem v rámci grantového projektu GA ČR Libri civitatis katedry historie Filozofické fakulty univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

29 J. M. LUDVÍK, *Památky hradu, města a panství*, s. 109; J. K. HRAŠE, *Dějiny Náchoda I*, s. 167.

30 L. BAŠTECKÁ – I. EBELOVÁ (edd.), *Náchod*, s. 64.

31 Tamtéž, s. 65.

32 Nejpodrobněji J. M. LUDVÍK, *Památky hradu, města a panství*, s. 109.

(50–53) o zajištění veřejné bezpečnosti a obranyschopnosti města (včetně náležitých oprav a prevence požáru), jakož i článek 55 o zajištění veřejného pořádku. Hospodářské politiky města se týkají články o výběru městské sbírky a městských důchodů (čl. 31–32), následované ustanoveními o řemeslech a živnostech provozovaných ve městě (č. 37–42, 56) a nařízeními týkajícími se usazení se ve městě a předměstí (včetně nájemného vztahu – čl. 43–45). Čtyři články (46–49), specifikují možnosti pořizování posledních vůlí a jejich konfirmace ze strany města, podobně jako povinnosti vůči sirotkům. Po jednom ustanovení na závěr řádu se kromě výše zmíněné prevence před požárem a úklidu rynku dostalo dohledu nad městským špitálem (čl. 54) a povinným odvodům z šenkování vína (čl. 57).

Jak je z přehledného nástinu obsahu řádu patrné, pořadí článků nezachovává striktně logickou, tematickou návaznost, což nasvědčuje tomu, že se v některých případech vydavatel zřejmě mohl opírat o starší ustanovení, která ovšem musela být vydána jindy nežli zmíněná nařízení z roku 1521, neboť s těmi se řád z roku 1565 obsahově prolíná jen v konstatování o vrchnostenském postihu za způsobení požáru. Tato domněnka je ještě umocněna tím, že čl. 2 a 12 jsou z větší části obsahově (i stanovením výše pokuty) shodné – jde o povinnost konšelů oznámit předem purkmistrovi, musejí-li se vzdálit v jiných svých potřebách z města (v článku 2 se jen navíc zdůrazňuje purkmistrova povinnost být pokud možno stále k dispozici), a že v několika dalších člancích se činí reminiscence na předchozí uzance (čl. 4, 16, 20, 40, 51, 54 55 a 57). Níže ještě podrobněji rozvedeme, ve kterých ustanoveních se Albrecht Smiřický mohl opírat o starší místní zvyklosti a ve kterých reflektoval zvyklosti, které se ve své době mohly uplatnit i v jiných městech.

Značnou výpovědní hodnotu z hlediska vztahu vrchnosti a správních orgánů „jejího“ města mají nepochybně zmíněná ustanovení vydavatele řádu, reglementující povinnosti městských správních a soudních orgánů, která navíc tvoří více než třetinu všech ustanovení obecné části řádu. Významná jsou v kontextu výzkumu vývoje raně novověkých měst také z toho důvodu, že jsou, jak jsme se snažili naznačit výše, v naší pramenné základě ve všeobecnosti spíše výjimečná, neboť většinu našich stávajících představ o „disciplinaci“ městského obyvatelstva můžeme zakládat na rozhodnutích samotných městských správních a soudních orgánů, které se ovšem nezabývaly vytýčením základních povinností jich samých ve vztahu k „obecnému dobrému“, ale byly zaměřeny přednostně na plnění vlastních policejních pravomocí, tedy zamezování různým zlořádům a nepravostem – neoprávněnému nošení a používání zbraní, pitkám, opilství a vysedávání v hostinských domech dlouho do nočního času, hrám a jiným „rozpustilostem“ a v neposlední řadě spolkům s „prázdnými ženami“.³³ Jak ovšem níže ještě naznačíme, v obecných ustanoveních o způ-

33 Viz Z. WINTER, *Kulturní obraz II*, zvláště s. 89–98.

sobilosti a povinnostech představitelů městské správy nebyl napodiv náchodský řád originální.

Co tedy museli podle řádu Albrechta Smiřického splňovat náchodští konšelé? Požaduje se po nich pochopitelně určitá osobnostní výbava pro výkon úřadu, aby totiž byli „*lidmi zachovalými na svých poctivostech*“ (čl. 15). Stanovuje se rovněž, že nikdo nemá vykonávat najednou více než jeden úřad (čl. 17). Toto ustanovení nepřímou naznačuje, že některé městské úřady by mohly být svěřeny i obecním starším,³⁴ ti jsou ale výslovně a v jiných souvislostech zmíněni jen v úvodním článku řádu a v žádném z dalších jim nejsou vymezeny konkrétní povinnosti a zodpovědnost za chod města. Purkmistr a konšelé se mají na radnici pravidelně scházet každých čtrnáct dní v dopoledních hodinách, v případě potřeby i každý týden (čl. 1). Svou případnou nepřítomnost jsou pod pokutou 5 gr. bílých povinni předem oznámit a zdůvodnit purkmistrovi, potřeboval-li by i ten se z města vzdálit, může někoho z konšelů rovněž zavčas pověřit za sebe zastupováním, a to pod stejnou pokutou (čl. 1, 2, 12). Neomluvená absence na jednáních se pod toutéž pokutou netoleruje ani rychtáři a obecním starším (čl. 1) a postihováno je i nemístné prominutí pokuty složením 3 gr. na radnici všemi konšely (čl. 2). Purkmistr nesmí nic vyřizovat bez vědomí dalších radních (čl. 3), přičemž přestoupení této základní zásady si ponechává na posouzení a potrestání sama vrchnost, (respektive její „*místodržící*“, jímž se nejspíše myslí hejtmán), podobně jako obecně jakýkoli přestupek konšela vůči úředním povinnostem (čl. 14). Podobně vyznívá i jeden z dalších artikulů (čl. 30), v němž se spolu s postihem konšela za provinění proti úředním povinnostem uvádí i postih kohokoli z městských „*osedlých*“, který by se protivil vůli městských správních orgánů.

Jelikož konšelé konávají i soudní pravomoci, za nejtěžší provinění se považuje „*tajná rada*“, jíž by kdokoli z konšelů poskytl jedné ze sporných stran – toto provinění, pokud je prokázáno, vede nekompromisně k sesazení z úřadu a rovněž k dalšímu postihu vrchností, a to na „*hrdle i statku*“ (čl. 9). Konšelé tedy nesmějí pod přísahou žádné ze stran radit, mají bedlivě sledovat soudní jednání a neopouštět je, aby mohli danou věc spravedlivě rozsoudit (čl. 5). Porušení této zásady podléhá „*přísnému trestu*“ a peněžité pokutě 10 gr. Při radním soudu může být kromě konšelů a purkmistra přítomen za město jen rychtář a písař, přičemž „*pacholek*“ u dveří (zřejmě soudní sluha) má zamezit tomu, aby do jednacích místnosti vstoupil kdokoli ze stran bez vyzvání a případně rovněž se zbraní (čl. 6 – za překročení zákazu je stanoven nespecifikovaný trest a peněžní pokuta až 1 kopu grošů). Stejně velké finanční pokutě by propadl také kterýkoli z konšelů, který by způsobil rozmlíšku a nedbal na purkmistrovu domluvu (provinilec musí navíc purkmistra a ostatní své radní kolegy odprosit – čl. 7) a ten z konšelů, který by se přimlouval za provinilce

34 Srov. pozn. 41 o personálním obsazení rychtářského soudu a pozn. 43 o kontrole konkrétních řemesel městskými orgány.

(čl. 8). Požádá-li kterákoli ze stran některého z konšelů „*ke své potřebě*“ (míní se zřejmě v roli advokáta neboli locutora), má jí být vyhověno (čl. 11), přičemž svědectví se při radním soudu přijímají podle zásad platných na zemském soudu (po dohodě stran může být jako věrohodné přijato i svědectví „*bez závazku*“ – čl. 10). Purkmistr a hospodář města³⁵ byli zbaveni povinnosti osobně se účastnit nočních strážek („*ponůcek*“ – čl. 16), je však s podivem, že ačkoli se vydavatel v tomto bodě odvolává na starší zvyklosti, nemluví o dalších konšelech, kteří tedy zřejmě tuto povinnost měli vykonávat. Na starší „*pořad*“ se Albrecht Smiřický odvolává i v článku 4, který se týká důležité ochrany městské pečeti. V Náchodě napodiv ani předtím nebyla v držení purkmistra, ale byla uložena v truhlici, od níž klíči disponovali „*dva z obce*“. Od vydání Albrechtova řádu to nově měli být dva z konšelů (čl. 4). Purkmistr a konšelé také nemají bez vědomí vrchnostenských úředníků vystavovat v prospěch jednotlivců žádné úřední písemnosti („*glejty*“), pokud by taková písemnost byla vystavena vrchnostenskou kanceláří, má o ní být městská rada informována (čl. 27). Vrchnost nezapomněla rovněž na přísný zákaz her konšelům, a to pod vysokou pokutou jedné kopy grošů (čl. 13), přičemž tento článek je nesourodě doplněn i ustanoveními o postizích za hry i pro další městské obyvatele, včetně vandrovníků „*pacholků*“. Svým způsobem se sem řadí i závěrečné ustanovení řádu, stanovují pod vysokou pokutou (druhou nejvyšší) 2 kop českých grošů radě jako kolektivnímu orgánu pokutu za porušení stanovených povinností, a to rovněž při opomenutí výběru pokut stanovených v konkrétních případech.

Naznačená ustanovení se tedy na první pohled jeví jako výjimečná, což ovšem přestane platit, pokud se budeme „*náš*“ řád snažit porovnávat v širším kontextu dobových požadavků na kvalifikovaný výkon městských správních orgánů. Jednak, jak ještě rozvedeme, se tato ustanovení objevují v jisté modifikaci už ve starším řádu pro Pardubice a jednak shledáme podobnost s původními 18 články tzv. *Práv konšelských (Statuta consilii civitatis Pragensis)*, přijatými radou Starého Města pražského v roce 1380. Ta se poté v různých prepisech a překladech do češtiny či němčiny šířila i do dalších českých měst³⁶

35 Nejspíše je pod tímto termínem míněn radniční správce, který však býval v jiných městech městským služebníkem a nikoli „*zvoleným*“ radním.

36 V německém překladu byla konšelská práva zpřístupněna edicí Emil Franz RÖSSLER, *Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen aund Mähren, eine Sammlung von Rechtsbüchern. Urkunden und alten Aufzeichnungen zur Geschichte des deutschen Rechtes. I. Band. Das altprager Stadtrecht aus dem XIV. Jahrhunderte, nach den vorhandenen Handschriften zum ersten mal herausgegeben...*, Prag 1845, s. 88–91. V českém překladu statuta konšelů z roku 1380, obsažená v právním rukopise Německého (Havlíčkova) Brodu z konce 14. století, zveřejnili Josef a Hermenegild JIREČEK, *Codex juris Bohemici*, Tom. IV., Pars. III., Prag 1880, s. 15–25. Kolem roku 1440 se tato statuta stala základem pro tzv. Soběslavova práva pražských Němců, hlásící se rádoby do doby Soběslava II. František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 400; Ludmila SULITKOVÁ, *Vývoj městských knih v Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích)*, Praha 2004, s. 17. Konšelská práva v českém znění jsou uvedena v rukopisech Archivu hlavního města Prahy, sign. 1864,

a ve své většině byla převzata (samozřejmě bez oněch pokut za přestoupení příkazů) rovněž Pavlem Kristiánem z Koldína do jeho sjednocující kodifikace městského práva, přičemž jak tato úprava městského práva, tak předchozí neúspěšný pokus o ni Brikcího z Licska ještě tuto základní sestavu článků ve vztahu k povinnostem konšelů rozšiřují.³⁷ Při porovnání náchodského řádu s původními staroměstskými ustanoveními zjistíme, že plných 16 článků apelujících na volní vlastnosti konšelů, se obsahově překrývá, i když samozřejmě jejich stylizace je rozdílná. Shodné jsou tedy požadavky na to, aby konšelé byli svorní, řádně vykonávali svůj úřad, byli poslušni purkmistra a sezení rady neopouštěli leč s jeho výslovným svolením, nevynášeli žádné informace z rady a nikomu je neposkytovali za účelem možného ovlivnění soudního jednání rady, bedlivě sledovali radní i soudní jednání, nepřijímali žádné dary, nezavazovali se jako ručitelé vůči radě a dbali na bezpečné uložení obecní pečeti. V pražských sneseních se ale nevyskytuje článek policejního charakteru o zákazu her pro konšely i ostatní obyvatelé města a nebylo v nich ani obsaženo nařízení o stálé přítomnosti purkmistrově, které ale reflektoval Koldín.

Jak bylo uvedeno výše, články o povinnostech konšelů jsou v náchodském řádu následovány třemi články orientovanými na vytýčení základních rovin kompetence městského rychtáře. Podle jejich znění tak k rychtářovým pravomocem patřilo pravidelné vybírání městských důchodů (za spolupráce s písařem – není ovšem řečeno, zda soudním či radním) a jejich odvádění příslušnému vrchnostenskému úředníkovi (čl. 18)³⁸ a také vedení rychtářského soudu. Článek bohužel nevytyčuje rozdíly v působnosti tohoto soudu oproti soudu radnímu, což by bylo velmi podnětné v souvislosti se zvýšenou pozorností věnovanou tomuto typu soudů v poslední době v naší historiografii,³⁹ zmiňuje jen jeho

fol. 97r–98 a v rukopisu sign. 1865, fol. 152v–159r. J. ČELAKOVSKÝ, *Soupis rukopisů chovaných v archivu král. hlav. města Prahy*, in: Sborník příspěvků k dějinám hlav. města Prahy, díl 1, seš. 2, Praha 1920, s. 25–28; TÝŽ, *O právech městských m. Brikcího z Licska a o poměru jich k starším sbírkám právním*, Právník 19, 1880, s. 729. Spolu se Soběslavskými právy se pak nacházejí v prepisech v dalších rukopisech (jak v latinském, tak německé i českém znění). Přehled všech zachování konselských i Soběslavských práv viz U.-D. OPPITZ, *Deutsche Rechtsbücher des Mittelalters*. Bd. II. *Beschreibung der Handschriften*, Köln – Wien 1990, s. 742–769, č. 1222, 1223, 1236, 1238, 1240, 1245, 1249, 1251, 1252, 1254–1256, 1267, 1279, 1282, 1285. Důkladněji viz ve studii L. SULITKOVÁ, *Normy a discipline*, v tisku (viz pozn. 2).

37 Josef a Hermenegild JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva městská. Dle textu z r. 1536*. Praha 1880 – Konšelská práva jen v CIM IV/III, s. 15–25 – viz pozn. 36; Josef JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou od M. Pavla Krystyana z Koldína*, Codex iuris Bohemici IV, 3, 2 (dále CIB), Praha 1876, artikul I–XVIII (s těmi obměnami, že zde uvedené články XII a XVIII se v původním znění konselských práv nevyskytovaly). Více viz ve studii L. SULITKOVÁ, *Normy a discipline*, v tisku (viz pozn. 2).

38 Na tento článek ještě navazuje níže uvedený článek 32.

39 Pro samotný Náchod zpracovala tuto problematiku v poslední době na základě rozboru rychtářských knih zvlášť podnětně Markéta ČESÁKOVÁ, *Rychtářské manuály města Náchoda. Prameny k dějinám náchodské městské správy 1. poloviny 17. století*, v tisku, nakladatelství Karolinum, původně diplomová práce na katedře pomocných věd historických a archivnictví FF UK (2010). Literatura ke

organizaci – jeho přísedícími mají být na vyžádání dvě až tři „osoby z ouřadu“ (čl. 19). Zapátráme-li i v této souvislosti po možných komplementárních pramenech, zjistíme, že v roce 1552 vydal Albrecht Smiřický speciální instrukci pro náchodského rychtáře Jana Hučka,⁴⁰ s nímž se sice předtím pro jeho nedbalost nepohodl, ale kterého ponechal v úřadu, aby mohl své „prohřešky odčinit“. Do budoucna měl tedy „neřádný“ rychtář ve všem poslouchat konšely a náležitě se ve svém úřadu chovat, což představovalo především stálý dohled nad obecním pořádkem a rovněž nad vězni. Pokud by se musel vzdálit z města za jinými povinnostmi, nemohl tak učinit bez předběžného informování purkmistra a dočasného předání svého „úřadu“ některému z obecních starších, který pak fungoval jako tzv. poručený rychtář. Nejnovější rozbor náchodských rychtářských knih a komplementárních pramenů pak naznačují, že obecní starší mohli alternovat spolu s konšely jako přísedící na zdejším rychtářském soudu.⁴¹

Následující články náchodského obecního řádu, soustřeďující se na vymycování největších „neřádů“, jsou *sensu stricto* nařízeními policejního rázu, přičemž z jejich stylizace je zřejmé, že za udržení veřejného pořádku měli kolektivní zodpovědnost jak purkmistr a rada, tak rychtář, který byl i v této sféře pouze jejím výkonným orgánem. Rychtář, doprovázený biřicem a „pacholetem konšelským“ tak měl zajistit přímo na místě nápravu nejčastějších prohřešků proti obecnému pořádku (čl. 20), které představovaly hra o peníze a veřejné výtržnosti po večerním zvonění spojené s opilstvím. Větší tolerance byla v takovýchto případech uplatňována jen vůči přespolním kupcům. Za další základní „neřády“ bylo rovněž považováno „kurevství, cizoložství a neřádné manželství“ (čl. 21). Společná zodpovědnost rady a rychtáře jako výkonného orgánu je patrna i z dalších článků (22–26), konkretizujících další vážné přestupky proti obecnému řádu, totiž půtky a pronásledování se zbraní či jiné tělesné inzultace, trestané jak pokutami, tak městským vězením. Kdo by se vymkl trestu vězením útekem z města, tomu má být zabrán a zapečetěn majetek, a pokud by se provinilec snažil vrátit a porušil zapečetění nemovitosti, kromě vězení by zároveň propadl „hrdlem a statkem“ své vrchnosti (čl. 23). Obecně jakékoli těžké ublížení na těle podléhalo samozřejmě po zajištění vězením – přímo se dokonce říká

studiu rychtářských knih a kompetencím rychtářského soudu shrnuta v práci L. SULITKOVÉ, *Vývoj městských knih*, s. 80, 156–158 a pozn. 109 na s. 104; Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, *Kompetence rychtářského úřadu v Brně*, hlavně s. 128–136 – tam i k charakteristice dalších typů soudů. Srov. též Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, *Rychtářské knihy z Archivu města Brna jako významné prameny k výzkumu delikvence v raném novověku*, ČMM 120, 2001, s. 175–186.

40 Státní oblastní archiv Zámorsk – Státní okresní archiv Náchod (dále SOKA Náchod), AM Náchod, Dekrety, instrukce a pokyny vrchnosti, 1552–1768, inv. č. 1437, kart. 17; J. M. LUDVÍK, *Památky hradu, města a panství Náchoda*, s. 123–124; M. ČESÁKOVÁ, *Rychtářské manuály*.

41 M. ČESÁKOVÁ, *Rychtářské manuály*. Autorka jsem díkem zavázána za sdělení konkrétních citací z náchodských pramenů, dokládajících tuto skutečnost. Podrobněji viz L. SULITKOVÁ, *Normy a disciplinace*, v tisku (viz pozn. 2).

„vazbou“ – rozsouzení vrchností (čl. 26). Veřejné výtržnosti se trestaly velkými finančními pokutami, přičemž alternativně mohlo jít o trest vězením (čl. 24). Pamatovalo se i na to, dopustili-li se prohřešků proti obecnému řádu ve městě i příslušníci vyšších stavů (ti se pak měli zodpovídat před zemským soudem). Kdyby pak kdokoli z těchto vyšších stavů vztáhl ruku na poddané Albrechtovy, měl se za svůj čin rovněž zodpovídat přímo jemu (čl. 25).

Jak už bylo naznačeno, z hlediska organizace správy „věcí veřejných“ je ještě důležitý artikel 28, který stanovuje povinnost širší obce účastnit se jednání v zájmu celého města (pod pokutou 5 gr. bílých) a zároveň „svobodnou“ možnost každého vyjádřit na něm svůj názor, ovšem disciplinovaně – purkmistr měl pod pokutou zamezit halasnému překřikování se. Ještě důrazněji je formulován následující článek (čl. 29) stanovující povinnost všech usedlých hospodářů i lidí v nájmu účastnit se se zbraní obrany města, pokud bude vyhlášen „šturm“ (neboli dnešním jazykem řečeno stav ohrožení). Nedodržení této povinnosti pochopitelně podléhalo nejprísnějšímu postihu „na hrdle i statku“.

Další články, kromě článku 30, zmíněného výše v souvislosti s vymezením povinností konšelského sboru, se zaměřují už poněkud nesoustavně jak na oblast veřejnoprávních, tak i soukromoprávních vztahů. Týkají se tedy povinnosti výběru městské sbírky při jejím vyhlášení vrchností (čl. 31) a znovu (viz i výše čl. 18) i pravidelného, týdenního výběru obecních důchodů a jejich evidence výběřčími a „*skládání počtů před radou*“ (čl. 32). Články, zaměřené k obchodu, vymezují způsob nákupu soli „*k obci*“ (a jejího prodeje nejdříve na městském trhu a poté potřebným i přímo z radnice, což tedy předpokládá, že zde byl obecní solní sklad – čl. 33). Následující dva články (33, 34) se týkají „*hokynářského obchodu*“, který nemá provozovat žádná měšťanka, ač na druhé straně se podomně nebo-li v měšťanských domech povolovalo prodávat sledě a olej.⁴² Hokyně pak měly zakázáno skupovat zboží pro své obchody ještě v průběhu městského trhu. Ten se měl soustřeďovat zásadně na rynek a nesměl se odbývat „*před městem v branách*“ či „*na ulicích*“ (čl. 36). Šest článků (37–42) se týká provozování městských řemesel. Rozhodně je nemohli provozovat nájemní lidé („*podruzi*“), jichž se týkal i čl. 45, stanovující, že je hospodáři nebo-li řádní měšťané smějí přijmout jen s vědomím městské rady. Též vandrovní řemeslníci se museli do práce přihlásit u konkrétního mistra. Městské orgány měly zvláště důsledně sledovat obchod řezníků v masných krámech a počínání pekařů – k dohledu byly přímo

42 Z následující formulace „*krom na peníz nic*“ usuzujeme, že vážit se tyto produkty měly právě jen na peníz (1/4 kventlíku – viz Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň – Sušice 1984, s. 79), zatímco v pardubickém řádu (viz pozn. 9), s nímž níže náchodský srovnáváme, je článek formulován srozumitelněji a zcela jednoznačně v tom smyslu, že se naopak tyto produkty mají vážit ne na peníz, ale na libry, čili na daleko větší objemy (tamtéž, s. 68, 70–71). Srov. pozn. 63.

stanoveny „čtyři volené osoby“⁴³ Ševci mohli případný vývoz kůží realizovat jen s povolením celého cechu, a to pod velkou pokutou půl kopy gr. (čl. 41). Městská rada pak musela důsledně dohlížet i na necechovní řemesla (čl. 42). Zřejmě nedopatřením se jedno ustanovení ve vztahu k řemeslníkům dostalo až téměř na konec řádu, a to článek o soukenících (56), kteří neměli neoprávněným postřihováním sukna zasahovat do živnosti postřihačů (rovněž pod poměrně vysokou pokutou 10 gr.).

Co se týče soukromoprávních záležitostí, které se ovšem s tzv. veřejnoprávní sférou rovněž prolínají, týkaly se podmínek usazení se ve městě a na jeho předměstí (o podruzích jsme mluvili již výše – čl. 45). Jak je zjevné, vůbec nejvyšší peněžitě tresty byly stanoveny vůči tomu, kdož by svévolně odstoupil a tedy nedodržel podmínky „trhu“ s městskou či předměstskou nemovitostí (čl. 44 – ustanovení se tedy týkalo stejně měšťanů i jen obyvatelů pod městskou jurisdikcí).⁴⁴ Čtyři další artikule (čl. 46–49) se zaměřily na dědické právo, totiž na podmínky „kšaftování“. Kdokoli z měšťanů i obyvatel předměstí měl právo požádat v případě, že se cítil vážně nemocen, purkmistra a konšely, aby k němu byli vysláni dva radní a písař k pořízení písemné poslední vůle. Testující mohl své poslední pořízení pozměnit případně až v odstupu tří dní, respektive také v případě, že se pozdravil. Obsah testamentu mohl být sdělen příbuzným zemřelého pouze ústně („přátelům toho umrlého“) až po jeho zápisu do městských knih, pro další zájemce platil ještě další odstup čtyř týdnů (nezmiňuje se však nikde, že by se za zpřístupnění muselo něco v městské kanceláři zaplatit).⁴⁵ Stejnou možnost pořídit své poslední pořízení měl i ten, kdož se do nemoci dostal na cestách – pak mohl požádat „purkmistra neb rychtáře a konšely“ v tom „městě, městečku neb ve vsi“, kde se zdržoval. Město pak přejímalo řádnou zodpovědnost (rovnající se starosti o věci obecní, jak je výslovně podotknuto) za opatrování sirotek a jejich majetku, z něhož měli správci – čili v nejvyšší rovině samo město – vydávat řádné počty.

Následující artikule pak znovu přecházejí ke starostem o věci veřejné, v první řadě o zajištění bezpečnosti města jeho spořádaným zamykáním (čl. 50). Odemknutí již uzamčeného města například pro vstupující hosty (není ovšem řečeno, jak by se identifikovali) či lidi domácí potřebující naopak odejít za „svými živnostmi“ se mohlo dát jen se souhlasem purkmistra a zvlášť k tomu ustanovených osob. Na bezpečnost měli dozírat dva hlás-

43 To tedy zřejmě mohli být buď obecní starší, anebo přímo konkrétní osoby z obce, potažmo sami konšelé – srov. pozn. 41.

44 Mluví se o 10 kopách /gr./ pokuty, z které by provinilec měl polovinu složit druhé straně a polovinu na radnici, nesrozumitelně však vyznívá formulace „a na druhé straně znovu 1 kopu pokuty“. V pardubickém řádu, s nímž náhodský porovnáváme (srov. pozn. 67), je uvedeno výstižněji, že ten, kdož by nedodržel smluvní ujednání, zaplatí z každých 10 kop ceny nemovitosti pokutu 1 kopu. Takto je jistě také třeba vykládat i ustanovení náhodské.

45 Poplatek písaři se například stanovuje v pardubickém řádu, s nímž náhodský porovnáváme. Srov. pozn. 73.

ní na branách a dva ve městě, kteří měli troubit každou hodinu (v případě potřeby mohlo být hlásných více – čl. 51). Město mělo také důsledně dbát na potřebné opravy (míní se zřejmě opět hradby, případně cesty a mosty – čl. 52). Do tohoto artikulu je vkomponováno zajímavé ustanovení, jímž se soukromý zájem podřizuje obecnému – městská správa má totiž dohlédnout, aby hospodáři nebo-li majitelé domů neopouštěli své domy a nenechávali je bez nutné údržby. Pokud se tak stane, mají konšelé vlastníka přimět k opravě nebo případnému prodeji. Při prodeji pak mají rovněž spolupůsobit, aby se měšťanské majetky nedrobily.

Na závěr je zařazeno několik různorodých artikulů, z nichž se články 53 a 55 také ještě soustřeďují k obecnému „blahu“. První ze zmíněných stanovuje purkmistru a konšelům, jak zajišťovat prevenci před možným vypuknutím požáru – musejí přísně a pravidelně dohlížet na stav otopných zařízení ve městě i na předměstích, přičemž po zjištěných závadách je musejí nedbalé osoby ve lhůtě čtyř týdnů napravit. Nestane-li se tak ovšem, provinilec propadá bez milosti hrdelnímu trestu. Stejná pozornost má být věnována také opatrnému chzení se světlý i do „maštálí a chlévů“. Druhý z těchto článků nařizuje povinné odklizení – pod stanovením pokuty 10 gr. bílých – hnoje a jiných nečistot z veřejného prostranství („rynku“) v předvelikonočním čase. Další články jsou specifické a nemají logickou souvislost s dalšími v tomto oddíle řádu. Článek 54 se týká městského špitálu a nařizuje, aby dohled nad ním vykonávaly dvě osoby (nevíme ovšem, zda z řad konšelů či obecních starších). Ty pak jsou povinny skládat radě každé čtyři týdny „počty“ z příjmů a vydání. Albrecht Smiřický přidává, na rozdíl od původního „pořadu“, na nějž se odvolává, ještě jedno velmi humánní a v podstatě moderní ustanovení, aby totiž purkmistr s vybraným konšelem ve stejných časových odstupech také pravidelně kontrolovali, zda se chudým spoluobytelům, zde se nacházejícím, dostává vši potřebné péče. V opačném případě mají konšelé zajistit nápravu. Článek 56, zařazený v tomto pořadí zcela neústrojně, jsme vzpomenuli výše u ustanovení vůči řemeslům, takže zbývá už jen článek 57 o šenkování vína. Jeho „nálevní“ cenu má – zřejmě podle okolností v tom kterém roce – stanovovat městská rada a současně jsou stanoveny poplatky, které musejí šenkýři z bečky odvést konšelům a k obci jak v penězích, tak v naturáliích, tedy přímo ve víně. V souvislosti s připomenutím zachování předchozích zvyklostí nálevu se kromě vína uvádí i svídnické pivo. Závěrečné ustanovení o výši pokuty, již má rada jako kolektivní orgán odvést vrchností v případě zanedbání některých povinností, jsme rovněž zmínili už výše (v souvislosti s rozбором úvodních artikulů).

Co tedy z výše podaného výkladu o obsahu jednotlivých článků ještě vyplývá? V první řadě nenavazuje náchodský obecní řád z roku 1565 na *Zřízení a zvolení vší obce* [náchodské] z roku 1521, které sestávalo, jak naznačeno, jen ze sedmi článků. A ačkoli jedno ustanovení bylo na první pohled věcně shodné, totiž ustanovení o požáru, v Albrechtově řádu

bylo posouzení zodpovědnosti za jeho způsobení formulováno zcela jinak a místo obecné formulace, že míru zavinění posuzuje vrchnost, zde se mluví přímo o hrdelnímu trestu, jenž by musel být uplatněn nad tím, kdož by po upozornění včas neopravil své „*nerádné*“ otopné zařízení. V několika člancích však nacházíme reminiscence na starší zvyklosti, které v Náchodě platily již dříve. Jak nejlépe vyplýne z připojené přílohy, jde o články 4, 16, 20, 32, 40, 51, 54, 55 a 57 naznačující, že stávající vrchnost v jistých ustanoveních ponechává původní „*pořádek*“ anebo jej jistým způsobem modifikuje (v čl. 55 se navíc říká ústy Albrechtovými „*podle prvního mezi vámi o tom nařízení při tom nechává*“). Tyto narážky dovolují usuzovat, že i v předchozí době existovalo nějaké konsistentní městské zřízení, a proto se v dalším výkladu pokusíme na tuto otázku odpovědět.

Albrecht Smiřický si ponechával jako výsostnou sféru svého konečného rozhodnutí (respektive toho, kdož by jej případně zastupoval) řešení několika zásadních věcí. Ve vztahu k městským správním orgánům jde o postih „*absolutistického*“ rozhodování purkmistrova bez vědomí konšelů, pronesení „*tajné rady*“ některým z konšelů sporné straně a celkově vůbec jejich nedostání povinností (čl. 3, 9, 14), ve vztahu k městským obyvatelům obecně se vrchnost ujímá řešení v nejtěžších trestně právních případech a také tehdy, když by delikvent trestaný městskými orgány na trest nereflektoval a dokonce se znovu dobýval do svého, městskými orgány zajištěného majetku (čl. 23, 26). Pán města si rovněž důrazně vymezuje svou rozhodující moc v případě, že by některý ze spoluobyvatelů města (jak měšťan tak podruh) nedbal výzev k účasti na veřejné obraně v případě ohrožení (čl. 29) a protivil se úřední vůli (čl. 30). Své pravomoci slibuje vrchnost uplatnit ovšem i tehdy, ubližoval-li by některý šlechtic bitím jeho poddaným (čl. 25). Tresty „*na hrdle a statku*“, které by vrchnost musela uplatnit, jsou výslovně zmíněny v člancích 9, 23, 29, 53 a 55.

Co se týče finančních postihů, naznačili jsme, že největší pokuta byla stanovena za nedodržení podmínek trhu s nemovitostí v intra- i extravilánu města (z každých 10 kop grošů kupní ceny objektu celá 1 kopa grošů – čl. 44). Dvěma kopami grošů mohla „*propadnout*“ celá rada jako orgán zodpovědný za řádné plnění povinností (čl. 58), jednu kopy grošů do obecní truhlice a dalších 15 gr. vrchnosti by pak konšelé museli platit tehdy, zanedbali-li by řádné potrestání veřejných výtržností („*bitvy*“, tělesné inzultace – čl. 24). Stejně vysokou pokutu mohl platit v konkrétních přechynech i každý jednotlivý konšel (čl. 6, 7, 8). Další nejvyšší pokuta, totiž ½ kopy grošů, byla stanovena ještě za neoprávněný vývoz kůží z města ševci. Pak nastupují běžnější pokuty 15 a 10 grošů a mírnější ve výši 5 gr. Jak z edice řádu, uvedené v příloze, vyplývá, jsou alternativně uváděny groše české a bílé, přičemž ve většině případů se i výše pokuty v náchodském řádu srovnává s pokutami stanovenými pro Pardubické (tedy rovněž v groších bílých a českých). Pokuty v men-

ších jednotkách (penězích neboli denárech či dokonce haléřích) se ani v jednom ze řádů nevyskytují.⁴⁶

Stojí-li řád sám o sobě, je samozřejmé, že nemá dostatečnou vypovídací schopnost, proto bylo zapotřebí jej porovnat s jinými dostupnými celistvými obecními zřízeními. Z výše zmíněných moravských lokalit šlo v případě zmíněných řádů pro Doubravník, Nedvědice, Velkou Bíteš, Letovice a Staré Brno o městečka nižšího řádu, takže by přicházel v úvahu jen řád pro Přerov, ten však je řádově o 50 let mladší⁴⁷ a je koncipován zcela jinak (alespoň zmínku si však zaslouží skutečnost, že tento řád přináší spoustu velmi podrobných ustanovení o povinnostech městského „úřadu“). A tak jsme se pro srovnání museli vydat zpět do Čech. Zde se, jak bylo rovněž nastíněno výše, ke srovnání nabízely jen Pardubice, jejichž obecní řád, vydaný Vilémem z Pernštejna, pochází z roku 1512.⁴⁸

Když jsme oba řády začali porovnávat, vyvstala už při zběžném pohledu nečekaná a nápadná shoda⁴⁹ – pardubický řád totiž evidentně náchodskému posloužil jako předloha, a to jak svou celkovou skladbou, tak obsahem článků a v mnoha případech dokonce i jejich téměř shodným obsahem (i když po stránce stylistické byl pardubický řád sestaven zkušenějším notářem). Pardubický řád sestává sice z více článků (celkově je jich 78, další samostatné články tvoří „*Zřízení při šenkování vína*“, které náchodský řád pomíjí), ale i tam, kde náchodský řád určitá ustanovení vypouští, dodržuje více méně přesně sled článků podle pardubického zřízení. Jak ještě podrobněji rozvedeme, z celkem 58 artikulů náchodského řádu se plných 40 s pardubickým shoduje, přičemž dalších 12 článků se týká stejné „cílové skupiny“ či věci, ale formulováno je s jinými akcenty.

Tak především je z výše naznačených 17 článků týkajících se povinností purkmistra a konšelů téměř shodně převzato plných 16.⁵⁰ Rozdíly jsou pouze v tom, že pardubický řád nestanovuje, které osoby mají mít klíče od obecní truhlice s pečeti, ale ve vztahu

46 Specializovaná numismatická literatura (Petr VOREL, *Peníze a peněžní početní jednotky v 16. století*, *Theatrum historiae* 6, 2010, s. 236–237) uvádí, že termín bílý groš se po obnovení ražby grošů za Jiřího z Poděbrad roku 1469 začal užívat jako synonymní k českému neboli raženému stříbrnému groši, jemuž byla stanovena kupní síla 7 denárů českých, zatímco pro peněžní početní jednotku „staré“ měny z doby před rokem 1469 se začalo užívat označení „groš míšeňský“ (= 7 denárů míšeňských). Na internetových stránkách České genealogické a heraldické společnosti v Praze (<<http://www.genealogie.cz/uploads/media/lghsp01rada-09.pdf>> [cit. 2012-02-05]) se nalézá informace, že v roce 1539 se stal dosavadní bílý groš po 7 bílých penězích a 14 haléřích jen početní jednotkou, zatím co ražený a obíhající široký groš se počítal za 9 bílých peněz.

47 Srov. pozn. 16.

48 Srov. pozn. 9.

49 Vycházíme z jeho plného textu, zveřejněného v Archivu českém XVII (srov. pozn. 9), s. 154–171.

50 Jiný je rovněž „prolog“ k řádu, který v případě pardubického tvoří listina Viléma z Pernštejna (AČ XVII, s. 154–158 – srov. pozn. 9) a také 1. artikul odvolávající se na božskou autoritu jako záštitu proti „*všelikým neřádům*“. Náchodský řád je naproti tomu uvozen samostatným odstavcem, vyjadřujícím vůli vydavatele, aby jeho poddaní ve svém zájmu dodržovali v něm uvedená ustanovení (viz příloha).

k městské pečeti uvádí, že ji žádný purkmistr nemá mít u sebe, nezdržuje-li se ve městě.⁵¹ Výše jsme také naznačili, že „ideový“ základ těchto článků je starší a dá se odvozovat od *Práv konšelských* Starého Města pražského.⁵²

Následující článek o rychtáři je v pardubickém řádu⁵³ daleko obsírnější a povinnosti rychtáře při ochraně veřejného pořádku se zde do jisté míry prolínají s článkem 20 náchodského zřízení, v pardubickém řádu však nenacházíme samostatné ustanovení o rychtářském soudu. „*Sedání noční*“ je v článku 20 náchodského řádu dále upraveno zcela svébytně⁵⁴ (a výše jsme poukazovali na to, že velkoryseji se mělo postupovat vůči „*kupeckým lidem*“) a specifický je i další článek 21 o neřádech jako jsou „*kurevství, cizoložství a neřádné manželství*“. Z dalších článků o přestupcích proti veřejnému pořádku se téměř doslovně shoduje článek 23⁵⁵ a volněji články 24, 25 a 30.⁵⁶ V náchodském zřízení jsou v těchto souvislostech specifická ustanovení o těžkých zločinech obecně a o přečinech příslušníků vyšších stavů vůči městským obyvatelům či vůči vrchnostenským „*poddaným*“ (čl. 25, 26), chybí naopak expresivní vyjádření pardubického řádu⁵⁷ „*o bránění právu*“, jež je postihováno nejvyšším vrchnostenským trestem. Shoduje se rovněž ustanovení o nevydávání písemností konšely bez vědomí vrchnostenských úředníků (čl. 27), které je však v pardubickém zřízení formulováno precizněji.⁵⁸

V ustanoveních o zodpovědnosti každého obyvatele v případě ohrožení města (čl. 29) nacházíme rovněž velké shody,⁵⁹ podobně je formulován i článek o provinění vůči konšelu či konšela samotného (čl. 30).⁶⁰ V dalším sledu jsou pak jak v náchodském, tak v pardubickém řádu články o městské sbírce a městských důchodech (čl. 31 a 32),⁶¹ v par-

51 Čl. 5 pardubického zřízení podle vydání v AČ XVII (srov. pozn. 9).

52 Totéž konstatoval pro Kamenici nad Lipou F. HOFFMANN, *Rukopis práv města Kamenice nad Lipou*, s. 180.

53 Zde čl. 19 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9).

54 V podstatě jen názvem se shoduje s článkem 28 pardubického zřízení podle vydání v AČ XVII (srov. pozn. 9).

55 Čl. 21 pardubického zřízení podle vydání v AČ XVII (srov. pozn. 9).

56 Čl. 23, 25 a 30 pardubického zřízení podle vydání v AČ XVII (srov. pozn. 9). Článek 24 náchodského řádu se sice také týká zodpovědnosti za „*svévolnou bitvu*“, zcela jiné jsou ale pokuty – v Pardubicích ukládá srovnatelný článek 23 ihned samotnému provinilci pokutu 1 kopu grošů, zatímco v Náchodě jen 11 grošů, pokutou 1 kopy jsou pak ale povinni náchodští konšelé do městské kasy v případě prominutí prohrěšku a dalšími 15 groši vrchnosti.

57 Zde čl. 22 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9).

58 Zde čl. 25 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9).

59 V pardubickém řádu jde o kombinaci artikulů 26 a 27 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9), přičemž pokuta je stanovena ve stejné výši 5 gr.

60 I v pardubickém řádu jde o čl. 30 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9).

61 V pardubickém řádu čl. 31 a 32 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9).

dubickém řádu jsou ale jednotlivé požadavky formulovány pregnantněji (například se uvádí, že pro účely městské sbírky mají být domy „šacovány na hřivny“).

Obsahově téměř shodné jsou i následující články o městském obchodu a trhu (čl. 33–36),⁶² přičemž za přestupky v souvislostech s povoleným podomním obchodem se sledí a olejem shledáváme stejně velkou pokutu ve výši 15 gr. V tomto oddíle se ale, podobně jako v dalším o řemeslech, náchodský řád přizpůsobuje předloze jen velmi volně. Zatímco v obou zřízeních se uvádějí náležitosti spojené s prodejem soli (čl. 33), jen v pardubickém nacházíme ustanovení o váze, o trhu vlny, železa a oceli, o slanařích, prodeji říčních ryb, o překupování „sýrů, másla, předitva“ a jedno další speciální ustanovení o prodávání soli, sledů a oleje.⁶³

Náchodský řád předlohu nesleduje v ustanoveních týkajících se vaření a výčepu piva,⁶⁴ jelikož, jak jsme naznačili výše, věnuje této oblasti městského podnikání samostatnou pozornost ve druhé části zřízení. Zatímco úvodní ustanovení v oddíle o řemeslech, týkající se omezení samostatného podnikání podruhů a vandrovních řemeslníků (čl. 37)⁶⁵ je obsahově téměř totožné, v dalších ustanoveních, byť se i týkají stejných záležitostí (cechmistů čl. 38, řezníků čl. 39, pekařů čl. 40, ševců čl. 41 a necechovních řemeslníků čl. 42) jsou akcentovány v každém řádu jiné povinnosti.⁶⁶ V náchodském řádu se také neobjevuje ustanovení o sladovnicích (a to ani ve zmíněné druhé části zřízení)⁶⁷ a barvíři.⁶⁸ Článek o soukenicích, zařazený zřejmě nepozorností až na konec náchodského řádu (čl. 56), je obsahově také zcela odlišný od stejně nazvaného ustanovení v pardubickém řádu.⁶⁹

Následující dvě nařízení náchodského řádu (čl. 43 a 44), z nichž nedodržení trhu podle druhého je, jak jsme viděli výše, náležitě sankcionováno, mají naproti tomu téměř doslovnou předlohu v pardubickém zřízení⁷⁰ a obsahově shodný je i následující článek 45 o přijímání podruhů, ač ve stylizaci se poněkud rozchází. Přijetí podruha bez vědomí městské správy má být v obou městech shodně pokutováno sumou 10. gr.⁷¹ V pardubickém řádu

62 V pardubickém řádu čl. 36, 38 a 41 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9). Zdejší článek 41 je ale v náchodském řádu pojednán ve dvou článcích – čl. 35 a 36.

63 V pardubickém řádu čl. 33, 34, 35, 37, 39, 40, 42 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9).

64 V pardubickém řádu čl. 43–50 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9).

65 V pardubickém řádu čl. 51 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9).

66 V pardubickém řádu čl. 52, 53, 54, 59 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9).

67 V pardubickém řádu čl. 55 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9).

68 V pardubickém řádu čl. 57 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9).

69 V pardubickém řádu se čl. 56 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9) o soukenicích týká možnosti provozování jejich řemesla ve městě i na vsích.

70 V pardubickém řádu čl. 60 a 61 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9) a velmi podobný je i další článek.

71 V pardubickém řádu čl. 62 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9), který je navíc rozvit větou obsahující ustanovení o škodě, způsobené komukoli takovým podruhem, a o zodpovědnosti za ni příslušného hospodáře.

pak ovšem následuje ještě jedno ustanovení o podruzích a také artikul o propouštění z obce.⁷² Další tři články (46–49), specifikující možnosti pořizování a evidence posledních vůlí, jsou opět obsahově velmi podobné,⁷³ v náchodském řádu však v dalším sledu nacházíme specifické ustanovení o sirotcích (čl. 49).

Čtyři články (50–53), týkající se veřejné bezpečnosti, obranyschopnosti města a prevence požáru, sledují předlohu jen věcným zaměřením, jinak jsou v obou rádech formulovány rozdílně (a v pardubickém daleko precizněji)⁷⁴ a totéž lze říci i o článku 55 o odklizení nečistot.⁷⁵ Překvapí ovšem, že zatímco v Náchodě se nařizuje odklizení nečistot a hnoje povinně před Velikonocemi, v Pardubicích se o čistotu dbá daleko důkladněji – hospodáři musejí „*zamést před svým domem*“ každé tři dny.

Závěr náchodského řádu je volnější modifikací předlohy – článek 54 se sice také jako jeden ze závěrečných článků pardubického zřízení vztahuje k městskému špitálu, ustanovení pardubické je ovšem specifické tím, že se vyrovnává s různými věrovyznáními (utrakvistickým a katolickým) a klade důraz na to, aby se při péči o chudé nedělal žádný rozdíl mezi lidmi „*strany české a římské*“.⁷⁶ V náchodském řádu pak, jak naznačeno, neústrojně následoval článek o soukenících⁷⁷ a završen byl ustanovením o šenkování vína (čl. 57), které bylo v pardubickém zřízení rozvedeno na závěr nepoměrně podrobněji.⁷⁸ Naproti tomu v Náchodě, jak jsme naznačovali výše, se daleko větší pozornost věnovala vaření piva. Závěrečný článek 58 náchodského řízení se pak věcně shoduje s předposledním článkem pardubického řádu⁷⁹ a obsahuje obecné ustanovení o pokutách, jejichž vybírání a „*vydávání počtu*“ z nich purkmistry je ale v pardubickém zřízení formulována pregnantněji.

Poukázali jsme tedy na nezpochybnitelný fakt, že struktura náchodského řádu i obsah jeho jednotlivých článků se v převážné části (řádově ze dvou třetin)⁸⁰ shoduje se starším

72 V pardubickém řádu čl. 63 a 64 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9).

73 V pardubickém řádu čl. 65–67 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9), zdejší článek 67, shodný obsahově s náchodským artikulem 48 v Pardubicích, přidává ještě ustanovení o ceně za přečtení testamentu na žádost příbuzných.

74 V pardubickém řádu čl. 68–70 a 75 a 76 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9), které po obsahové stránce (obava z požáru) odpovídají čl. 53 náchodského zřízení, je však zajímavé, že v pardubickém řádu nenacházíme ustanovení o nemilosrdném hrdelním trestu v případě zanedbání preventivních opatření.

75 V pardubickém řádu čl. 73 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9).

76 V pardubickém řádu čl. 78 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9).

77 V pardubickém řádu (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9) toto ustanovení mělo stejné pořadí (čl. 56), jeho obsahová náplň ale byla rozdílná.

78 Jelikož jde o soubor nařízení, nejsou už ani vydavatelem označena samostatným číslem.

79 V pardubickém řádu čl. 77 (podle vydání v AČ XVII – srov. pozn. 9).

80 Nebereme samozřejmě v potaz, výše rovněž vytčená, jistá specifika obou řádů v ustanoveních o vaření piva (Náchod) či výčepu vína (Pardubice).

řádem pro Pardubice (v některých případech se přebírala i výše stanovených pokut a jejich uvádění alternativně v českých a bílých groších) a že se také v tomto řádu z 60. let 16. století objevují v několika článcích reminiscence na starší náchodský „pořádek“.

Na místě je nyní zodpovězení otázky, jak si vysvětlit evidentní souvislosti a inspiraci pardubickým zřízením z roku 1512, když Albrecht Smiřický „svůj“ řád vydal až o půl století později. Už výše jsme naznačili, že před Smiřickými Náchod vlastnili Pernštejnové, a to konkrétně v letech 1533–1534 Vojtěch z Pernštejna a v letech 1534–1544 Jan z Pernštejna, kteří systematicky připojovali další statky k jádru rodového panství na severu východních Čech s centrem v Novém Městě nad Metují.⁸¹ Podíváme-li se na vlastníky Pardubic, získali je Pernštejnové v osobě Viléma z Pernštejna v roce 1491, přičemž po něm je drželi synové Vojtěch z Pernštejna (v letech 1521–1534) a Jan z Pernštejna (v letech 1534–1548).⁸² Jde tedy o tytéž majitele jako na Náchodě (a dokonce i z větší části v časové shodě), takže hypotéza, že jeden ze synů si jako vzorový přenesl otcem vydané pardubické zřízení do Náchoda, jistě nebude daleko od pravdy. Lze se oprávněně domnívat, že buď v nezměněné podobě, anebo v určité úpravě toto zřízení za jejich vlády (spíše ovšem za vlády Jana z Pernštejna, který figuroval v roli vrchnosti po delší období a je znám svými četnými aktivitami) platilo i v Náchodě a že ony reminiscence v řádu Albrechta Smiřického se tak mohou vztahovat k této „pernštejnské verzi“ náchodského obecního zřízení. V každém případě můžeme považovat za téměř jisté, že znění pardubického městského zřízení se uchovalo ve vrchnostenské či případně rovněž městské náchodské kanceláři a že Albrecht Smiřický je mohl jen vhodně využít a přizpůsobit svým potřebám (naznačili jsme, že například v ustanoveních o jednotlivých řemeslech je náchodské zřízení úspornější).

A můžeme jít ještě dále – jak z podaného výkladu vyplývá, z dosud známých celistvých obecních řádů pro města a městečka byl největší počet vydán právě pány z Pernštejna (pro Doubravnik roku 1478, pro Pardubice roku 1512, pro Nedvědice roku 1538, přičemž pardubický řád se následně, jak naznačeno, uplatnil rovněž ve zprvu pernštejnském a posléze Smiřickém Náchodě). To dovoluje zároveň konstatovat, že Pernštejnové věnovali na svých majetcích oblasti disciplinace městského obyvatelstva soustředěnější pozornost nežli jiné vrchnosti. V ustanoveních o povinnostech „otců“ města, kteří měli být v zájmu své vrchnosti strážci „obecného dobrého“,⁸³ se zjevně oba rozebírané řády pro Pardubice a Náchod inspirovaly ustanoveními o konšelích původem ze Starého Města pražského,

81 P. VOREL, *Vývoj pozemkové držby pánů z Pernštejna*, s. 27, 72.

82 Tamtéž, s. 24, 66–69. Celkově byly Pardubice v držení tohoto rodu až do roku 1560.

83 T. WÜNSCH, *Gemeinwohl dezentral*, s. 167–181; W. BRAUNEDER, *Studien I. Entwicklung des Öffentlichen Rechts*, s. 457.

která se od sklonku 14. století šířila i do jiných českých měst,⁸⁴ zatímco další články akcentovaly místní potřeby (v oblasti řemesel, obchodu, ostrahy města, dědického práva). Pernštejnové tak na svých majetcích cílevědomě udržovali středověkou tradici ochrany „obecných potřeb“ ve vztahu „zu gutem Regiment“ a v té souvislosti se pochopitelně zaměřovali na preciznější reglementaci zásad společného života v obci, v němž si každý jednotlivec musel být vědom svých závazků vůči celku. Pokud tyto závazky porušoval, nastupovaly sankce. Do jaké míry pak mohly tyto být důsledně uplatňovány v intencích stanovených norem i v žité praxi, je už předmětem jiného pojednání.⁸⁵

Příloha

Obecní řád pro Náchod Albrechta Smiřického a na Náchodě z roku 1565 (Archiv Národního muzea, Sbírka F, kart. 107, Náchod, věci obecní a právní, transliterovaný opis, rukou nejspíše pokročilého 19. století)

Transliterovaný přepis řádu rukou pokročilého 19. století evidentně zachycuje jazykové zvláštnosti originálu. Tyto zvláštnosti bere v potaz i předkládaná edice řádu, která ovšem uplatňuje zásady odborné transkripce.⁸⁶ Podle zásad transkripce je tedy uplatněna současná grafická soustava a pravopisná norma a rovněž interpunkce se řídí současnými pravidly tak, aby text byl pro dalšího uživatele srozumitelný a aby nedocházelo k posunu původního významu určité fráze.

Ediční poznámka:

- Dvojhláska „au“ se převádí na „ou“ – výjimku představuje jen slovo „rathauz“
- Na dnešní pravopis se převádí psaní předpon a přeložek „s“ a „z“ (a shoda podmětu s přísudkem)
- Nerespektuje se nadbytečné zdvojení hlásek („*oppatrný*“, „*radda*“) a taktéž nefunční přidávání „h“ k souhlásce „t“ – např. „*leth*“, „*pokuthy*“, „*sekreth*“
- Na evidentní zvláštnosti zápisu, které se nejspíše odvíjejí od dobové výslovnosti, je upozorněno slovem „sic“ v oblé závorce, aby text nebyl zatížen přemírou textových poznámek; v nich se tedy upozorňuje pouze na evidentní písařské chyby (zkomoleniny apod.). Z technických důvodů jsou tyto poznámky uváděny číslicí namísto

84 Srov. pozn. 52.

85 Srov. studii L. SULITKOVÁ, *Normy a disciplinace*, v tisku (viz pozn. 2).

86 Ivan ŠTOVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. – 20. století pro potřeby historiografie*, Archivní správa ministerstva vnitra ČR 2002, s. 53–56.

obvyklého malého písmene latinské abecedy.

- Zdvojenou rovnou závorkou je naznačen konec folia.

Při transkripci byly ponechány následující rozdílné způsoby zápisu editovaného textu:

- Střídající se koncovky „ův“ a „ů“ ve druhém pádu pl.
- Alternativní koncovka při skloňování číslovky dva – „dvou“ nebo „dvů“
- Alternativní koncovka „ů“ či „ou“ v 7. pádu sing., alternativní tvary zápisu „ouřad“ či „ůřad“
- Alternativně užívané „ej“ a „ý“ v přídavných jménech při skloňování, v zájmenu „týž“ a v kořeni slova býti
- Alternativně užívané náslovné „v“ před samohláskou – je tedy ponechán tvar „vobchodu“ i „obchodu“
- Respektovány jsou rovněž rozdílné způsoby zápisu slova „purkmistr“ – ponechávána je i podoba „purgkmistr“.

Edice:

Náchodští poddaní mojí věrní a milí! Jsem toho já žádostiv, aby mezi vámi při tom městě dobřej pořad zachován bejti mohl, kterýž by Pánu Bohu líbeznej i také lidem chvalitebnej byl – a mně jakožto pánu vašemu poctivej i také vám. Tyto artikule níže psané vám vydávám a to jmíti chci, prikazujíc a poroučejíc, abyste je drželi a zachovávali, neb kdož by pak je koliv přestoupil, pokut v nich oznámených neujde i také mně pána nemilostivého by nalezl, však nepochybují, než že jakožto věrní moji poddaní znaje je pro vaše dobré a mezi vámi dobřej řád, ustanovují to, že se tak zachováte a jakožto dobrým náleží.

Úřad

1. *Purkmistr a konšelé v času uloženém aneb v potřebách nastalejch ráno na rathauz aby se scházeli nečiníc odtahův lidem a na rathauz aby se scházeli ve dvě nedělích aneb, nastala-li by toho jaká potřeba každé tejdě, pakli by po zvonění kterej konšel na rathauz nepřišel i rychtář také i starší obecní a neoznámil purgkmistru příčiny potřebné pro kterouž na rathauze dáti by se najíti nemohl, ten každé aby dal pokuty na rathauze V gr. b.*
2. *Purgkmistr ten aby vždycky dal se najíti na rathauze neb doma pro potřebu obecní domáci aneb přespolní, pakli by z potřeby své hodné kdo odjeti neb odjíti chtěl, může na svém místě poručiti konšelu jinému a odjeti, pakli by neučinil a tak, jakž se o něm svrchu píše, nezachoval, pokuty aby položil na rathauze V gr. b.; a jestli by takovou*

vinou purkmistra nalezenou konšelé zamlčeli a tu pokutu prominuli – každé konšel povinen bude položit na rathauz III gr. b.

3. *Purgkmistr žádnejch věcí zamlouvati aneb smlouvati nemá bez konšelského vědomí a jestliže by to purgmistr dopustil, pro takovou všetečnost vznésti tu věc na mně neb na toho kdož by mé místo držal, dále k takovému dostatečnějm trestáním bude přikročeno.*
4. *Jakož jest prve v městě vašem ten pořad držán, že purkmistr pečeti v moci své nemá, než ode truhly dva z obce že klíče mívají, toho pořádku vám neruším, než toto napravuji, aby ty klíče dva z ouřadu mívali.*
5. *Konšelé v radě šeptův žádných mezi sebou nečinite než pilné poslouchání mezi sebou zachovejte, tak abyšte stranám spravedlivý ortel učiniti mohli a jestliže by se který tak nezachoval, každé pokuty dej na rathauz V gr. b. a v trestání naše upadne. Také konšelé odtud, když při slyšíte, nevstávejte ani ven nevycházejte z světnice dokudž se pře neskoná, ani stranám žádnéj nerad, to každé pod svou přísahou zachovej, pakli by v tom usvědčen byl kdo, na rathauz pokuty dej X gr. b. a v trestání přísné upadneš.//*
6. *Když konšelé koli a purgmistr na rathauze při kterémžkoli soudu sedíte tu nižádnéj býti nemá než rychtář a písař a strany s přáteli svými, kteříž by před vámi činiti měli a pacholka svého vždy u dveří mějte, aby žádná strana bez opovědi i také se zbrani do rady nevstoupila, a kdož by se toho dopustil a všetečně vstoupil, ten kopu gr. čes. aby na rathauz položil a ztrestán byl.*
7. *Jestliže by na rathauze mezi konšely jaká nesvornost povstala i jinde, tu purgmistr jich nerozpouštěj bez srovnání, pakli by který konšel smlouvou purgmistrovou pohrdal svévolně, pokuty dej na rathauz kopu grošů a k tomu purkmistra a konšel odpros.*
8. *Když purgmistr s konšely⁸⁷ při soudu sedí na rathauze, jestli by kdo z sousedův jakou vinu aneb v trestání upadl by, ješto by bylo proti řádu anebo proti obci aneb proti purgmistru a konšelům, tu žádný z konšelů přímluvy činiti nemá za takového, pakli by kdo svévolně učinil, ten aby pokuty položil 1 kopu gr. čes.*
9. *Jestliže by konšel radu tajnú pronesl a v tom usvědčen byl, ten z úřadu aby ssazen⁸⁸ byl a hrdlem i statkem na milosti mé aby byl.*
10. *Svědomy, kteréž by kolivěk přijímáno mělo býti při soudu, kterýž by držán býti měl mezi stranami, to svědomí přijímáno ať jest podlí práva a zřízení zemského, závazek každému vydadouce, obzvláště pakli by strany svolily a taková svědomí bez závazku*

87 Zapsáno „konciely“.

88 Zapsáno „sazien“.

trpěti chtěly, taková také přijímána budte.

11. *Jestliže by strany k soudu před purgkmistra a konšely přistoupily a která strana požádala jednoho z ouřadu konšel k své potřebě, toho jemu odepřino od purgkmistra ať není.*
12. *Konšelé bez opovědi purgkmistra přes pole nechodte, než byla-li by potřeba kterému odjíti neb odjeti, purgkmistru to oznam, pakli by kterej konšel neopověda se svévolně přeč (sic) ušel, ten pokuty propadni na rathauz V gr. čes.*
13. *Z konšelů, který by se hry dopustil, ten dej pokuty na rathauz kopu gr. čes. A tehdy člověk byl-li by který postižen v městě při hře, ten dáti má pokuty 2 a půl⁸⁹ gr. b. a vandrovní pacholci tolikéž a soused V gr. b. Item soused, který v domě hry dopustil by, má dáti V gr. b.*
14. *Jestliže by který konšel co provinil proti úřadu, nezachoval se podle konšelství svého, ten v moci purgkmistra a jiných konšel trestáním bude a místo mé držícím ukázán bud.*
15. *Konšelé, kteříž by do konšelství vsazení býti měli, ti ať sou lidé zachovalí na svých poctivostech, a kteříž by se z předměstí do úřadu hodili, ti také sázení býti mají (sic).*
16. *Jakož prve ten pořad od vás jest držán, že ponůcek městských na sobě nedrží purgkmistr a hospodář města, pak takovej pořad, abyšte jej držali, při tom nechávám.//*
17. *Kterí byšte v ouřadu konšelském byli aneb v jakémkolivěk úřadu, při tom každém zachován bud, než úřadů dvou žádný na sobě nemívej.*
18. *Rychtář, kterýž by kolivěk v místě usazen byl, ten důchody, kterýž sou v městě, vybírej a na zámek úředníku s písařem městským dodávej.*
19. *Také teěž rychtář soudy, kteréž ouřadu rychtářskému náleží, držeti má a domácím i přespolním konce spravedlivé bez potahův ať činí, a když by pře veliká a těžká mezi stranami vznikla, může rychtář požádání dvou neb tří z ouřadu, aby s ním na tom soudu seděli, a oni tomu nemají odporní býti.*
20. *Sedání noční na dlouhé noci do čtyř hodin a na krátké do dvou hodin déle aby nebylo dopouštěno krom lidem hostinským a kupeckým a při těch hodinách jmenovaných aby se na rathauze zvonilo a po zvonění rychtář s pacholetem konšelským a s biřicem po šenkovních domech jde, a najde-li koho domácího hrátí a peníze na stole přistihl by, ty rychtář sobě poběří, i také z domácích vožralce nalezl-li by, po městě pokřiky ani činí i také v domích po témž zvonění, ty a takové rychtář do trestání běří, i také kteříž by z domácích zbrání (sic) chodili, toho ať jim trpíno není, však jestliže*

89 Zapsáno latinskou číslicí, jejíž poslední „břevno“ jeví náznak smyčky, tedy přetržení, které lze interpretovat jako polovinu.

by který z sousedův po zvonění s lidmi kupeckými nalezen byl, ten má podle nich v tom svobody užítí, než proto i k lidem kupeckým přespólním od rychtáře promluveno ať jest, pokoj od nich zachován aby byl, jakž dobrým náleží, že svobodně do vůle své v sedění užítí mají. Pakli který hospodář v šenkovním domu i jinde domácím vožralcům mimo čas vyměřený po zvonění a po rychtářském dohlídnutí dopustil neřádného těm vožralcům sedění, ten hospodář podlí na něj toho uznání aby dal pokuty na rathauz V gr. b. Také kdož by komu dobyt看m jakejm kolivěk škodu učinil, ta škoda podlí rozeznání spravedlivého ať jest jemu napravena. Což se pak pokut rychtářských dotýče náležitejch, jakž jest jich prve předešle užíval, toho na tento čas při tom zanecháno buď.

21. Neřáduv proti Pánu Bohu i jiných žádnému trpíno ať není a zvláště zjevného kurevství, cizoložství, neřádného manželství, v tom purgkmistr a konšelé i rychtář pilnou péči mějte a jestli by kdo v takovém neřádnem skutku přistižen byl, takovej každej do vězení ať jest vzat a taková věc ať jest vznešená od purgkmistra na mne neb na místo mé držící, bude vám oznámeno, jak dále v tom se budete míti zachovati.
22. Jestliže by kdo s kým v městě svádu učinil svévolně pominuv řád a právo a ten, na kterého by půtka byla učiněna, ucházel před ním, do domu// utekl a on vždy za ním běžel zbraní dobytou, ten každý, aby do vězení vzat byl by, jeho pak neranil ani zabil, a z toho vězení puštěn aby nebyl, až by purgkmistr na mne neb na místo mí držící prve to vznesl.
23. Také jestliže by který soused nebo padouch dán byl do trestání purgkmistrem a konšely i rychtářem pro některé příčiny, pro kteréž by hoden trestání byl a on do trestání by jíti nechtěl a přeč (sic) ušel, takovému každému statek zmařen a zapečetěn bude a pobraán v moc mu od úředníka. A kdož by to zapečetění zrušil, ten do trestání vzat buď a na milosti mé s hrdlem i statkem, pakli by neucházeje pryč zprotivil se právu a zbrasil, ten dostatečným vězením opatřen ať jest na milosti mé s hrdlem i statkem buď.
24. Jestliže by kdo bitvu jakou svévolně učinil, pominuv právo, a pohlavek komu dal anebo za vlasý vzal, ten pokuty dej na rathauz konšelům k jich užítku XI gr. čes. a rychtáři III gr. čes., pakli by co dáti neměl, ten seď III neděle v šatlavě, jestliže by konšelé takovou vinu⁹⁰ pominuli, buď pokutu neb trestání, tehdy konšelé propadnete do obecní truhlice pokuty 1 kopu gr. čes. a místo naše držící XV. gr. b.
25. Jestliže by v městě mezi osobami stavu panského nebo rytířského bitva se stala aneb že by jeden druhého z těch stavů zamordoval, zavázati, aby se stavěli před pány a vladykami neb plném soudu zemském království českého, kterýž by nejprve držán

90 Nesrozumitelný zápis, který by se nejspíše musel číst jako „vin naše“.

- byl, pakli by kdo z těch stavů mé poddané bil, takového zavázati slibem, aby se přede mnou stavěl.
26. Jiní pak, kteříž by těchž stavů neužívali a jakou bitvu neb vraždu učinili, takovejmi aby se ujistilo vazbou a aby nebyli puštěni, leč mou vůlí a vědomostí.
27. Purgkmistr a konšelé žádnému klejtu nedávejte bez vědomí úředníků i také jestliže by komu úředník klejt dal, oznámí o tom purgmistru a konšelům, aby věděli, jak se k němu zachovati.
28. Kdož (sic) by kolivěk na rathauze zvoněno bylo pro sjití obce, ten každý soused na rathauze nalezen buď, pakli by kdo nepřišel o tom věda, ten dej pokuty na rathauz V gr. b. a z rathauzu žádný nechod, leč ta potřeba, o kterouž jest hromada, vykonána bude, a kdož by šel, pokutu svrchupsanou dej; a také při obecním jednání každý svobodu měj mluviti, což komu potřeba jest bez křikův a kdož by jaké křiky působil, ten od purgkmistra trestán buď.
29. Pokřik byl-li by v noci neb ve dne a k šturmu zvonění pro potřebu zámku, města i jiné potřeby, tu každé hospodář i podruhově zbrání najíti se dejte, kdež by k šturmu zvoněno bylo aneb pokřik byl, a tu což by od úředníka neb purgkmistra rozkázáno bylo, tak se zachovejte, a kdož by neběžel, k němu hleděno buď k hrdlu i k statku.
30. Jestliže by který soused osedlý anebo konšel nezachovav svého konšelství co proti purgmistru a konšelům provinil anebo proti komu jinému, ješto by jej purgkmistr s konšely trestati měl, toho každého purgkmistr s konšely tresci podlí jeho zasloužení a svému úředníku jej ukažte na místě mém.
31. Jestliže by kdykolivěk sbírka obecní na město přišla pro potřebu, ta bez vůle mé a vědomosti místo mé držících dopouštěna ať není, než kdyby k tomu přišlo, již by vám oznámeno bylo, jak by býti měla.//
32. Jakož clo i jiné důchody obecní každý pondělí před purgkmistrem kdož je vybírají, kladou a z toho purgkmistru počet před konšely činí, z toho pořádku při tom zůstávají.
33. Co se pak soli kupování dotýče, ta aby k vobci kupována byla, však komuž by bylo z vobyvatelův potřebí, prve sobě k potřebě své koupiti na rynku bude moci, než jestliže by potom kterému z vobyvatelův potřeba byla, tu může koupiti sobě z rathauzu, nemá na něm přijato bejti na bečce než 11 gr. čes. krom těch, kteří na prodej kupují, těm prodáno ať jest, jakž trh běží, a hokynáři ať odjinud nekupují než z rathauzu, kteří by na peníz prodávati chtěli.
34. Žádná městka (sic) vobchodu hokynářského neved, než při obchodu svém městským se drž, než co se herinkův i jiných tunných ryb dotýče, tu aby dáno bylo z každé tuny 1 gr. b., též i voleje, to měšťani mohou prodávati v domě svém, krom na peníz nic, kdož by toho nezachoval, pokuty na rathauze dej XV gr. b.

35. *Také žádná hokyně před jinými sousedy v trhu nepřekupuj, leč by co již po trhu zůstalo, a to pod pokutou V gr. b. Také k tomu ke všemu purgkmistr a konšelé dohlídejte, aby se v takových prodajích lidem spravedlnost dala podle rozvážení koupě každého prodavače.*
36. *Při trzích před městem v branách ani v ulicích žádnému kupovati dopouštěno ať není pod pokutú V gr. b., než každý kupuj na rynku, což jest potřebí.*
37. *Řemeslníci kteréhožkoli řemesla, ti ať řemesel svých nedělají [v]⁹¹ podružství, a zvláště, kteří ženatí nejsou, leč by k vosazení přišli neb očekávali domův; a zvláště řezníkům, těm k škodě býti nemá, pakli by kdo v tom byl postižen, to řemeslo jemu zastaveno buď a pokuty dej XV gr. b. na rathauz, než vandrovní řemeslníci kteréhožkoli řemesla u mistrů dělejte, jinde nic.*
38. *Což se pak cechmistrů dotejče, poněvadž na to obdarování mají, aby se sami sadili, to při jich obdarování stůj, však povolení a závazek, to od úřadu vydáno jim buď.*
39. *K řezníkům do mastných (sic) krámův dohlídáno buď purgkmistrem a hospodářem města, maje při tom na čas úředníka při sobě i také v trhu k jinému ke všemu, a což by neřádného bylo, to buď zastaveno a řezníci při krámích mastných (sic) zachovávati se, jakž obdarování jich ukazuje, pakli by je který přestoupil, tolikéž jako k jinému zachovati se.*
40. *Jakož osoby čtyry volené sú k dohlídání pekařům, toho při tom pořadu nechávám, jediné ty osoby ať neřádu nepřehlídají, purgkmistrem a konšely to opatřeno buď.*
41. *Žádný švec koží od města neprodávej a pryč nevoz, leč s povolením cechu, a to pod pokutú půl⁹² kopy gr. čes.*
42. *Řemesla, kteráž cechu nemají, k těm purgkmistr s konšely často dohlídej, aby na spravedlnosti lidem od sebe dělali, a byl-li by neřád při něm nalezen, toho jim trpíno ať není.*
43. *Kdož by se koli do města neb na předměstí osaditi chtěl, ten každéj svého zachování list pořádněj přines.*
44. *V městě neb předměstí kdož by od koho statek koupil a v trhu jemu nestojíce, toho trhu jemu držeti nechtěl, kterákoli strana to by učinila, zač ten statek prodán byl, X kop // I⁹³ kopu pokuty dej a té pokuty polovici tomu, který v trhu státi chtěl, a druhou polovici na rathauz konšelům.*

91 Předložka byla vynechána.

92 Zapsáno římskou číslicí I, jejíž „břevno“ je přetrženo.

93 Na přelomu stran za sebou tedy bez většího smyslu následují číselné údaje X kop a I kopa, nejspíše je možné mezi tyto údaje vložit (podle porovnání s pardubickým řádem) frázi „a na druhé straně znovu“.

45. Podruhuův žádný hospodář nepřijímej bez oznámení purgkmistra a konšelův, a kdož by to učinil, pokuty na rathauz dej 10 gr. b. a jestliže by se skrze kterého podruha komu škoda stala, hospodář jeho věc, jakého jest podruha u sebe choval, na podruhy a na podruhyně mimo tu povinnost, kterouž k obci činiti mají, žádněj víc nevkládej, než potřeboval-li by jich kdo k jaké potřebě své krom obecné, za to jim plať.
46. Jestliže by kdo z obyvatelův v městě i na předměstí i jiný v nemoc upadl a žádal purgkmistra a konšel, že před nimi pořízení o statku svém učiniti chce, tehdy na takovou jeho žádost purgkmistr pošle dva konšely s písařem městským a ty tři osoby při tom pořízení buďte, žádný jiný; jakž pořízení učiněno bude, to purkmistr zapečet ten kšaft pečeti městskou a žádnému, co jest v něm, oznámeno ať není, leč od smrti umrlého budou-li žádati, ten kšaft buď otevřen a na rathauze čten. A také ten kšaft od toho, kdož jej dělá, nemá zrušen bejti, než po třetím dni, žádal-li by toho ten, kdož kšaft udělal jest, aby zrušen byl, toho nemá jemu odepržno bejti, a také jestliže by v té nemoci zhojil se, bude moci ten kšaft zrušiti a má jemu zase vrácen býti, jestliže by pak ten kšaft zůstal, v celosti v knihy městské všel a přátelé toho umrlého, kdyby toho žádali, aby jim čten byl, to může se jim učiniti, než vejpisu žádnému dávati se jeho nemá.
47. Zachvátila-li by kterého z města neb předměstí nemoc neb smrt na cestě, takový při kterémžkoli právě pořízení o statku svém učiniti by chtěl, v městě, městečku neb ve vsi, povolaje purgkmistra neb rychtáře a konšely k sobě podlí práva, bude moci před mimi ten kšaft udělati a ten má tak stálý bejti jakoby se v městě, jakž se svrchu píše, dělal.
48. Kdož by žádal který kšaft slyšeti po vyjití čtyr nedělí, když by již v knihy městské vepsán byl, má k tomu puštěn býti.
49. Také toto na vás úřadu míti chci, aby všickni sirotci k městu Náchodu náležití v opatrování, v osobách i v jich spravedlnostech všech⁹⁴ byli a při obnovení úřadu z statkův a užitkův sirotčích aby řádně, tak jako i o věci obecní, od vás počty učiněny byly.
50. Což se pak opatrování města dotejče, kdyby kolivěk město odevřené bejti aneb zavřino, purgkmistr s osobami k tomu náležitými bejvej a místo žádnému po zavření odmykáno ať není, než lidem hostinským, pakli by který z obyvatelův po živnosti své jíti neb jeti chtěl, purgkmistru oznam, takový může puštěn býti, než jinak nic.
51. Jakož hlásné držíte dva na branách a v městě dva, a když by potřeba byla, tehdy více, toho pořádku při tom nechávám, jedno to opatrováno buď, aby ti hlavní bedlivost zachovali a po hodinách troubili.

94 Slovo je nesrozumitelné, nejspíše by se četlo jako „vašem“.

52. *Opravy městské hospodář v své pilné péči měj a k tomu pilně dohlídej, aby pro malý náklad velkého se nedopouštěl, a ty opravy na obecní groš se dějte, také ke všem hospodářům pilně dohlídáno ať jest, aby domův neopouštěli, pakli by se kdo toho dopustil, ten do určitého času určen buď, aby opravil neb prodal a od domův svých žádnéj neodprodávej po kusích rolí a luk, štěpnic, než kdož chce prodati, prodej spolu všecko.*
53. *Purgkmistr a konšelé vždycky ve čtyřech nedělích v městě i na předměstí k tomu// dohlížejte, jak se u koho topí, a jestliže by u koho nalezeno bylo, an při svém ohni neřádne se má, tomu ten oheň zastaven buď dotud dokudž toho neopraví, jestliže by pak přes tu záповeď neopraviv toho topí, ten čtyry neděle v šatlavě sed, a jestliže pak od koho oheň⁹⁵ vyšel, ten hrdlo ztrat bez milosti, a v domích hostinských i jiných pilně od hospodářův to opatrováno buď, aby řádně světly chozeno bylo do maštali a do chlivů, to chci míti.*
54. *Jakož k dohlídání k špitálu prve dvě osoby sou zřízené, kteréž z příjmu a z vydání počet činí, purgkmistru ve čtyřech nedělích toho pořadu při tom také nechávám, než toho napravuji, aby purgkmistr s některým z konšel vždycky ve čtyřech nedělích do špitálu dohlídal, jaký jest řád mezi chudými a jak sú od těch osob opatrování, a poznalo-li by se co neřádneho při těch osobách, purgkmistr jim toho netrp.*
55. *Co se pak nečistot vyvození z rynku dotýče i hnojův podlí prvního mezi vámi o tom nařízení při tom toho nechávám, tak aby konečně takové všechny nečistoty a hnoje do Velikonoci vyvožovány byly, a kdož by toho nečinil, pokuty na něj pokládám X gr. b. na rathauz.*
56. *Soukeníci, kteříž sukna děláte, suken nepostříhejte, poněvadž sou tu osedlí, kteříž tím řemeslem postřihačským vůkol a živnost svou provozují, jiného neumějí, pakli by se který soukeník dopustil a sukna postříhati nedal a sám je postříhal, ten dej pokuty na rathauz X gr. českých.*
57. *Jakož při šenkování vína od předešlých časův tento pořad při tom městě zachován jest, kdož může seč býti, ten šenkuje, však po čemž by je dávati měl, to podlí sázení od úřadu jest, z bečky dává se V gr. b. konšelům, k vobci 1 gr., purgkmistru pinta a konšelům půl pinty koštu z tří věder a pod to méně se nesadí, než k vobci proto z každého vědra dáno býti má půl gr. b., pak při té navyklosti předešlé ten artikul o šenkování vín i svídnických pív na ten čas artikul zůstávají.*
58. *Jestliže by pak těch pokut v artikulích položených kdož by se propadl, ouřad neb tak a komu jest provinil a to vysvědčeno bylo, tehdy úřad aby propadl pokuty do důchodův na zámek II kopy gr. čes.*

95 Zapsáno jako „ohni“.

O skupování pšenice a dělání sladův a vaření piva

59. Pšenice vždy nákladník i soused tu péči a pilnost měj, aby sobě hleděl dobré, jadrné, ne mnoho žitnaté i nezkažené nakoupiti, aby z ní mohli dobří sladové dělání bejti, neb ze zlého sladu, byť nejmistrnější pivovarník byl, dobrého piva stěžkem navaří, a taky pšeníc žádný doma nezsejpej, než každéj na sladovni vézti dej, pakli by v tom byl kdo postižen, ten pokuty dej na rathauz X gr. čes. a ještě vězením trestán buď.
60. Dva z obce volení buďte, ti, kteříž tomu rozumějí, a ti to své pilné péči mějte k sladovníkům dohlídající, jak se sladové vyrošťují přední, prostřední, a jestliže by sladovník více vyroštil, nežli by jemu těmi osobami ukázáno bylo, pokuty dej na rathauz půl⁹⁶ kopy gr. čes. A ti z vobce volení vždycky ve čtyrech nedělích, nemůž-li bejti, spíše k sladovníkům dohlíďtejte vezma sebou pivovarníka a tolikéž do mlejnu, kdež se sladové melí, aby od mlynáře v tom pilnost a spravedlnost zachována byla, pakli by v tom mlynář postižen byl, že jest nepilností i nevěrou co neřádného způsobil, takový trestáním// dostatečným [?] ⁹⁷ ať není pomínut a k nápravě, co jest se při něm našlo, ať se přivede.
61. Což se pak vaření piv dotýče, to ať jest tak opatřeno ouřadem těmi dvěma osobami volenými z vobce, aby piva více po XII korcích nebylo bráno, než co náležitého jest, XVI sudův i s dolívkou a po VI korcích VIII sudův, též i s dolívkou, a taková piva pivovarníci v gruntech aby pilně vyvařovali se vši péčí, mírně chmelili, patok do piva nelili, kdož by ten nalezen byl a do piva patoky lil, ten trestán buď, jakž na takového náleží, neb když taková péče při tom bude, nemohú než dobrá piva vařena býti, pakli by se to našlo a kdo více než XVI sudův i s dolívkou vzíti na var piva rozkázal, takový každý viny k vobci 1 kopy gr. dej a čtvrt léta piva nevař a pivovarník trestán buď.
62. Kádě v pivovaře vrtané ať sou, aby více piva bráno nebylo než na míru, jakž cejch svrchu psanej dokazuje, k tomu ty osoby dohlíďtejte.
63. Pivovarníky hleďte sobě jednati dobré, umělé, neb kdyby nejlepší sladové byli, nebudeliť umělých pivovarníkův a pilných, z dobrého sladu můž zlé pivo bejti, protož tolikéž k pivovarníkům ať jest se vši péčí dohlídáno vod úřadu v některých časích, a jestliže by se poznalo, že pivovarník škodu nedbanlivostí udělal, o to k pivovarníku hledíno buď.
64. Při nadávání a slívání a nakvašování i vyhlídání piva hospodáři a hospodyně v tom zvláštní péči mějte, to ouřadem opatřeno buď, neb byl pivovarník nejlepšího sladu

⁹⁶ Rozepsáno slovně.

⁹⁷ Slovo není dobře čitelné.

navaril, a nebude-liť při tom u nich rozšafného opatrování, všecka ta práce může nadarmo vyjít. A kdož by se toho dopustil a při takovém nedbalství a neopatrnosti nalezen byl, takovej ať jest trestán.

65. Při vystavování piva tento pořad zachován buď, aby piva došla po pořádku vystavována byla, jedni přede druhé aby nepředskakovali, než kteréž by vařené bylo, pět nebo 30 [?]⁹⁸ dní, leč by piva v městě dostatek nebylo, to rozváženo těmi osobami dvěma buď, však mimo vědomost jich a povolení z rady toho nečin, a kdož by v tom postižen byl, pokuty na rathauz dej X gr. čes.
66. Také pivo jedni na druhé dráže ani laciněji nevystavujte, než podlí usazení úřadu kterého času jak se pšenice kupuje, podlí vyrozumění nákladu na sudu vejše přijímáno ať není nad náklad pšenice než III gr. b. Tak se všickni zachovejte, a kdož by to přestoupil, čtvrt léta piva nevař.
67. Sudové ať sou na jednostejnou míru dělány a cejchové od těch dvou osob vydaných, kteříž to ať rozváží, prve než by sud cejchovaný byl, na tu míru, jináč do necejchovaných sudův piva k vystavování do krčem i k šenkýřům ať dopuštěno není, a kdož by se toho dopustil a v necejchovaném sudu, kteréhož by ty osoby necejchovaly, pivo vystavil, ten pokuty na rathauz k vobci připadni XX gr. českých.
68. Při várkách tento pořad zachován buď, každý při svejm pivovaru, kterémuž jest obrácen, stůj a v něm sobě vařiti dej, však poně/vadž v pivovare po XII [?]⁹⁹ korcích se vaří, žádnej sobě nenajímej ani nepřekupuj na své straně ani z druhé strany, než když den tvůj na tě přijde, máš-li z čeho, vař, pakli nemáš, jinému pusť, pakli by toho kdo dopustil, pokuty dej na rathauz XV gr. čes.
69. Kdyby na kterého pořádku přišla a od pivovarníka bylo jemu oznámeno, aby vařil, jestliže k tomu se nepřipravil a sladu neměl, oznam pivovarníkovi, že nemáš z čeho, a pivovarník jemu oznam, že jest naň pořádku přišla, aby vařil a ten den prominulý zase se nenavracujíc, až jeho pořádku přijde, pakli by se toho kdo dopustil a neoznámil, že vařiti nemůž, pokaždé dej na rathauz XV gr. čes. a za čtvrt léta piva nevař.
70. Což se pak těch domův šenkovních dotýče, který v ulicích sou, ti hospodáři vůli mějte, svůj dům podle pořádku jemu oznámeného komu kdo chce prodati za 1 gr. čes. aneb [...] ¹⁰⁰, však ne do roka ani do půl léta než toliko tu jednu pořádku, a když by na něj druhá přišla pořádku, tehdy druhému neb jinému již prodej, a kdož by pak toho dopustil a jednomu svou pořádku do roka neb do půl léta prodal, ten pokuty

98 Zapsáno římskou číslicí III s nadepsanou vodorovnou čárkou, která pravděpodobně značí řád desetkrát větší.

99 Číslice je přepisovaná, může znamenat XII i VII.

100 Část textu evidentně chybí.

XV gr. b. na rathauz dej a čtvrt léta pořádky neužívej.

71. *Nad těmito pak všemi artikuly napřed položenými vy purgmistr a konšelé v bedlivém opatrování ruku držte a takových neřádů nedopouštějte ani pokut na to uložných žádnejm nepromíjejte. Pakli by se to na vás uznalo, že jest od vás zlechčeno, purkmistr, hospodář města a konšelé pokuty na zámek dejte II kopy gr. českých.*

Na potvrzení toho svůj vlastní sekret k tomu sem přitisknouti rozkázal.

Zusammenfassung

Unbekannte Stadtordnung für Náchod aus den 60er Jahren des 16. Jahrhunderts

Die Autorin hat unlängst in den Archivfonds des Nationalmuseums in Prag eine wissenschaftlich noch absolut unbekannte Gemeindeordnung für Náchod gefunden, die der Besitzer der Herrschaft, Albrecht Smřický, Mitte der 60er Jahre des 16. Jahrhunderts (das Schriftstück ist nicht genau datiert) herausgegeben hatte. Das Dokument besteht insgesamt aus 72 Artikeln und damit gehört es zu den umfangreichsten von bisher bekannten kompletten Gemeindereglements in unseren Ländern. Da jedoch der andere Teil von 24 Artikeln nur auf „Ankauf von Weizen und Produzieren von Malz und Bierbrauen“ ausgerichtet ist und deswegen eine spezialisierte Forschung in entsprechenden Zusammenhängen verlangen würde, widmet sich die Autorin nur im ersten Teil der Ordnung mit insgesamt 58 Artikeln der Inhaltsanalyse. Es geht vorrangig um die Reglementierung des ordentlichen Betriebs der städtischen administrativen bzw. gerichtlichen Behörden, die offensichtlich von Schöffenrechten der Prager Altstadt ausgehen. Eine entsprechende Aufmerksamkeit wird aber auch der städtischen Wirtschaft gewidmet, der Verteidigungsfähigkeit der Stadt, der Brandvorbeugung sowie den Bedingungen für die Niederlassung in der Stadt und dem Verfassen von Testamenten.

Bei der Suche nach möglichen Vorlagen dieser Ordnung von Náchod wurde deutlich, dass sie in vielen Artikeln mit der älteren Vorlage für Pardubice aus dem Jahre 1512 identisch ist, die Wilhelm von Pernstein herausgegeben hatte. Dies ist am besten damit zu erklären, dass die Pardubicer Ordnung ins Stadt- bzw. Schlossregister in jener Zeit übertragen wurde, als Náchod die Pernsteins besaßen (Adalbert von Pernstein 1533–1534, Jan von Pernstein 1534–1544).

Aufgrund eines Vergleichs der beiden Dokumente und deren Einfügen in den Gesamtbestand des Wissens über die Gemeindeordnungen in unseren Ländern gelangt die Autorin zum Schluss, dass die höchste Anzahl von solchen Schriftstücken eben von den Herren von Pernstein herausgegeben (bzw. angeregt) wurde (für Doubravník 1478, für Pardubice 1512, für Nedvědice 1538, anschließend dann auch die Ordnung für Náchod /1565/). Diese Tatsache erlaubt auch festzustellen, dass die Pernsteins in ihrer Zeit auf den eigenen Besitztümern der Disziplinierung der Stadtbevölkerung eine gesteigerte Aufmerksamkeit gewidmet haben, jedenfalls mehr als andere Herrschaften. Für eine bessere Orientierung ist im Anhang die Edition der Gemeindeordnung von Náchod beigelegt.

Petr VOREL

Císařská volba a korunovace ve Frankfurtu nad Mohanem roku 1612 a česká účast na těchto událostech

Abstract: *The author deals with the festivities of imperial election and coronation in Frankfurt am Main in May and June 1612 that brought to the imperial throne Bohemian king Matthias of Habsburg. He analyses political situation at that time and focuses on representative and political treatises that were published in connection with these events all around Europe. The election of king Matthias is explained as a victory of Protestant imperial estates. The author works also with two kinds of sources that have not been used before – a very detailed accommodation list of the Matthias' court and a very large documentation of the preparation of the Matthias' journey that is preserved in the registry of Bohemian court chancellery (Böhmische Hofkanzlei). Both the sources are minutely analysed and then published as appendices of the article. Finally, the author reflects the role of highest Bohemian chancellor (Obersthofkanzler) Zdenko Adalbert Popel of Lobkowitz in the king's delegation that seems to be very illogical according to the previous tense relationship between Lobkowitz and Matthias. He comes to conclusion that Lobkowitz's extraordinary position in the royal suite was closely related to the political interests of the Spanish court and it was perhaps one of the conditions that were necessary to be done to change former negative Spanish attitude towards Matthias' imperial candidacy.*

Keywords: *Frankfurt am Main – 1612 – king Matthias – imperial election – imperial coronation – Czech nobility – journey to diet – Zdenko Adalbert Popel of Lobkowitz – monarchal representation – political situation – Reichshofkanzlei – monarchal residence – Prague*

Do Frankfurtu nad Mohanem se před čtyřmi stoletími, v květnu a červnu roku 1612, sjel výkvět středoevropské aristokracie. Jednak proto, aby sedm kurfiřtů rozhodlo, kdo se stane novým vládcem Římsko-německé říše, jednak proto, aby pak všichni společně šťastnou a jednomyslnou volbu a na ni navazující císařskou korunovací náležitě oslavili. Z hlediska středoevropských poměrů to byla v obou případech situace zcela neobvyklá.

V prvním případě šlo o samotnou volbu, jejíž výsledek se ještě několik měsíců před samotným volebním aktem jevil jako značně nejistý. Takovou situaci už několik generací politiků nezažilo; nikdo si nemohl pamatovat, co taková změna může přinést. Vládcé říše se naposledy volil téměř před čtyřiceti lety a to byla (stejně jako všechny předchozí podobné události, počínaje rokem 1530) jen volba *vivente imperatore*, tedy rozhodování o následníkovi trůnu ještě za života vládnoucího císaře, kdy byl „ve hře“ vždy jen jeden kandidát (syn nebo bratr vládnoucího císaře).

V druhém případě šlo o to, že se v roce 1612 do Frankfurtu sjeli zástupci všech částí tehdy znepřáteleného politického spektra a dokázali spolu jednat, aniž by se navzájem pohádali a zuráželi. To už také nebyla počátkem 17. století úplná samozřejmost. V době stále se zostřujících konfesijních sporů proto působilo setkání všech významných znepřátelených stran v jednom městě, jejich schopnost dohodnout se na volbě císaře i následné okázalé společné oslavy zcela neobvykle. Jako by šlo o předzvěst možných budoucích klidnějších časů.

Tomuto očekávání odpovídala i mimořádná presentace, jaké se frankfurtským událostem roku 1612 dostalo v podobě soudobé zpravodajské publicistiky a následných nakladatelských aktivit. Nikdy dříve v 16. ani nikdy později v 17. a 18. století již volby císařů nevyvolaly tak rozsáhlý a nadšený zájem na tak širokém evropském teritoriu, jako ona událost roku 1612. Ta se totiž současníkům jevila jako přelom v politických dějinách střední Evropy, kterým se v životě obyvatel této části světa otvírá nová mírová kapitola.

Toto zdání však bylo klamné, jak se ukázalo již několik měsíců poté, co se mocní tehdejšího světa z Frankfurtu rozjeli domů. Dramatické události druhé poloviny druhé dekády 17. století pak vzpomínky na těch několik týdnů euforie z očekávání nastávajících skvělých časů odsunuly v zapomnění.

Z roku 1612 tak frankfurtský volební sněm především připomínají skvělé dobové dokumetační ilustrace a soupisy ceremonií, působící na čtenáře před čtyřmi stoletími i dnes bohatou okázalostí a zdáním existence jakéhosi pevného systému, ve kterém mělo všechno svoje místo. Jako vzorová festivity, prezentující symboliku panovnické moci.¹

Festivity, spojené s uváděním středověkých či raně novověkých vladařů na trůn (ať už se jednalo o vládu dědičnou či volenou), jsou předmětem dlouhodobého badatelského zájmu v zahraničí² a v uplynulých dvou desetiletích i v historiografii domácí. Tento trend

1 Obrazová dokumentace, vzniklá v souvislosti s frankfurtskými slavnostmi roku 1612, představovala svou formou i rozsahem natolik výrazný fenomén, že se stala typologickým předobrazem výtvarného ztvárnění ceremonií a festivit, spojených se všemi následnými císařskými volbami a korunovacemi 17. a první poloviny 18. století. Viz Franz MATSCHE, *Frühneuzeitliche Kaiserkrönungen und ihre Darstellung in der Kunst*, in: Hainz Schilling – Werner Heun – Jutta Götzmann (Hgg.), *Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation 962 bis 1806 – Altes Reich und Neue Staaten 1495 bis 1806* (Essays), Dresden 2006, s. 243–256, zde zvláště vyhodnocení na s. 250–251.

2 Z novější zahraniční literatury přináší široký pohled na tuto problematiku (přesahující středoevropské měřítko) obsáhlý sborník, vzniklý jako jeden z výstupů vědeckého projektu *Ritualdynamik*, řešeného na univerzitě v Heidelbergu. Viz Marion STEINICKE – Stefan WEINFURTER (Hgg.), *Investitur- und Krönungsrituale (Herrschaftseinsetzungen im kulturellen Vergleich)*, Köln – Weimar 2005. Pro raně novověkou Římsko-německou říši zde shrnuje výsledky dosavadního výzkumu Harriet RUDOLPH, *Kontinuität und Dynamik – Ritual und Zeremoniell bei Krönungsakten im Alten Reich (Maximilian II., Rudolf II. und Matthias in vergleichender Perspektive)*, in: tamtéž, s. 377–399. Na výzkum zákonitostí kontinuity panovnické moci a její vnější presentace se dlouhodobě zaměřuje i badatelské centrum v Mohuči, nejnověji viz Ludolf PELIZAEUS (Hg.), *Wahl und Krönung in Zeiten des Umbruchs*, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2008. Politické souvislosti raně novověkých říšských voleb a korunovací zde shrnuje Rolf DECOT, *Umbruch durch Reformation!*

je vcelku logický a souvisí do jisté míry i se vznikem poměrně širokého badatelského proudu, (rozvíjeného v nedávné době zvláště na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích),³ který přináší mimo jiné i cenné doklady o utváření určitých společenských a dvorských standardů, provázejících ve středoevropském prostředí vladařské volby, in-tronizace, korunovační slavnosti, příjezdy panovníka a podobné vnější projevy deklarace panovnické moci.⁴

V českém prostředí se pochopitelně vždy těšily největšímu zájmu slavnosti, spojené s nastolováním nového českého krále, včetně pražské korunovační jízdy Ferdinanda I. Habsburského roku 1527. První velkou raněnovověkou slavností nového typu, při níž organizátoři využili do té doby neobvyklých scénických prvků, ohňostrojů a bohatě zdobených dočasných slavnostních architektonických konstrukcí, se však stal až po více než třiceti letech příjezd téhož krále (zároveň však čerstvě zvoleného císaře) Ferdinanda I. do Prahy roku 1558. Proto se tato událost, vnímaná i domácím publikem jako záležitost zcela mimořádná, dočkala velkého ohlasu a i po několika desetiletích byla opakovaně připomínána jako výjimečná forma symbolické presentace panovnické moci.⁵ Od druhé poloviny 16. století se pak festivity tohoto typu staly běžnou součástí společenského a politického života, od které se očekávala určitá úroveň technického a uměleckého provedení a presentace obecně srozumitelných figurálních, obrazových a textových symbolů panovnické reprezentace.

Po dlouhý údobí českých dějin byl však král český zároveň také králem či císařem římským, ať již se jednalo o středověké období lucemburské dynastie na českém trůnu, kdy byly české země integrální součástí Svaté říše římské, nebo o období raně novověké, kdy již země Koruny české k nově formované Římsko-německé říši od konce 15. století nepříslušely.

Geistliche Kurfürsten und Päpste angesichts fortschreitender Säkularisierung des Kaisertums, in: tamtéž, s. 65–88.

- 3 Zdeněk VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005, zvl. kap. II. 1. 3 Korunovační slavnosti a symbolická komunikace, s. 97–119. V širších souvislostech též viz Václav BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010; dále Jiří HRBEK, *Panovnický ceremoniál a rituál v historickém bádání začátku 21. století*, Český časopis historický 108, 2010, s. 496–518 a TÝŽ, *České barokní korunovace*, Praha 2010.
- 4 Ve vztahu k říšským volbám a korunovacím českých králů představuje v domácím prostředí dosud nejvýznamnější příspěvek, shrnující tuto problematiku v širším chronologickém záběru, obsáhla monografie, kterou nedávno zveřejnil Jiří KUBEŠ, *Trnitá cesta Leopolda I. za římskou korunou (1657–1658). Volby a korunovace ve Svaté říši římské v raném novověku*, České Budějovice 2009.
- 5 Nejnověji k následné interpretaci pražské slavnosti roku 1558 viz Petr VOREL (ed.), *Dějiny evropského světa 1453–1576 (Historický obraz počátku raného novověku v pojetí Daniela Adama z Veleslavína který českému čtenáři předložil v druhém českém vydání Kroniky světa Jana Kariona roku 1584)*, Praha 2008, s. 38–39; v ediční části s. 149–176.

I v této době však s sebou účast českého krále (jakožto jednoho z kurfiřtů) na říšských volebních sněmech či samotná říšská korunovace krále českého přinášely obvykle jak potřebu přítomnosti šlechticů z českých zemí, kteří zastávali dvorské funkce, tak i společensky žádoucí doprovod urozených stavovských osob. Jejich počet byl pečlivě sledován a vnímán nejen jako symbolický projev panovnické moci, ale i jako faktický doklad panovníkova vlivu a mocenského postavení v zemích, kterým vládl. Proto se i v předbělohorském období obvykle vždy účastnila určitá skupina domácí šlechty takových festivit, spojených s vládou českého krále v říši. V případě českých zemí však nikdo ze šlechticů, kdo nebyl vázán služebnou povinností, českého krále na takovou cestu (ani na říšský volební sněm či královu vlastní císařskou korunovaci) doprovázet z povinnosti nemusel. A pokud se někdo z domácích šlechticů ke královskému doprovodu na takovou cestu připojil, činil tak na vlastní náklady, což nebylo nic levného.

Proto podle mého názoru i jen samotné personální složení skupiny domácích šlechticů, provázejících českého krále o své vůli do říše, má poměrně vysokou vypovídací hodnotu a může být použito jako pramenný zdroj v rámci interpretace domácích společenských, politických a mocenských poměrů jak v době konání příslušné akce, tak i v obdobích, která jí bezprostředně předcházela a následovala.

Ona spektakulární složka podobných festivit, která je z důvodů společenských musela provázet a měla i stálá a očekávaná pravidla (podobně jako politicky motivované festivity v moderní době), měla sice svou vizuálně mimořádně působivou úlohu symbolickou, ale podle mého názoru vždy byly podstatnější samotné mocensko-politické aktivity, pro které ony festivity vytvářely dobově a kulturně podmíněné a společensky očekávatelné kulisy.

Za těmito kulisami se odehrávaly děje, které přes vnější podobnost jednotlivých korunovačních průvodů, výzdoby alegorických bran či houfů krojovaných řemeslníků či literátských pěveckých chórů, tvořících špalíry průvodům vystrojených dvořanů, měly svoji individuální dynamiku a obsah, vycházející z konkrétní politické dobové situace. A ta byla v době císařské volby roku 1612 zcela neobvyklá a pro další vývoj Římsko-německé říše, potácející se již několik let na hraně velkého vnitřního válečného konfliktu, velmi podstatná.

Pro současníky se ona volba jevila být odpovědí na otázku, do jaké míry dokáže v praktické říšské politice prosadit své zájmy především diplomacie španělská, jejíž pozice objektivně vzato vykazovaly na přelomu první a druhé dekády 17. století výrazné oslabení. Mocenská převaha v říši se přikláněla na stranu protestantských knížat a tak se nakonec jevily i výsledky frankfurtské volby, po níž na římsko-německý trůn dosedl český a uherský král Matyáš II. (jako císař Matyáš I.). Tedy kandidát, jehož zvolení podporovala protestantská opozice v říši i její zahraniční spojenci.

Z hlediska historického výzkumu představuje frankfurtská volba a korunovace roku 1612 téma, které se těší relativně malému zájmu. Jediná samostatná pramenně podložená práce na toto téma vznikla před více než sto lety.⁶ V širších souvislostech nemohl kontext císařské volby pochopitelně pominout autor monografie o Matyáši Habsburském.⁷ V diplomové práci, zabývající se problematikou říšské politiky císaře Matyáše I. v předvečer třicetileté války a obhájené roku 1996 na vídeňské univerzitě, se Thomas Dammelhart samotnou císařskou volbou a jejími politickými souvislostmi zabýval jen povrchně; hlavně se zaměřil na věcný popis následnosti předvolebních jednání mezi královými diplomaty a jednotlivými kurfiřty.⁸ Otázkou české účasti na volbách středověkých a raně novověkých císařů se pak v poslední době asi nejvíce zabýval v rámci své disertace (obhájené na univerzitě v Mohuči roku 2001) německý historik Alexander Begert. Účasti českého krále Matyáše II. jako jednoho z kurfiřtů na frankfurtské volbě roku 1612 však věnoval z hlediska celkové koncepce jeho obsáhlé knihy jen okrajovou pozornost a sledoval především otázku neúspěšné snahy Matyášových diplomatů o aktivní vstup do kolegia kurfiřtů.⁹

V obecnějších historických pojednáních, zahrnujících počátek 17. století, se problematika frankfurtské volby roku 1612 objevuje obvykle jen jako věcné konstatování jejího výsledku, neb je v politických dějinách střední Evropy vcelku logicky zastíněna událostmi blízkých let 1608–1611 a 1617–1618, ať již se autoři zabývají dějinným vývojem Římsko-německé říše¹⁰ či habsburské monarchie.¹¹

- 6 Leo WILZ, *Die Wahl des Kaisers Matthias*, Würzburger Studien zur Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit Heft 4, Leipzig 1911.
- 7 Bernd RILL, *Kaiser Matthias (Bruderzwist und Glaubenskampf)*, Graz – Wien – Köln 1999; problematika říšské volby a korunovace je zde pojednána v rámci kapitoly XIV. „Am Ziel des Ehrgeizes“ na s. 195–213. Tato práce však neobsahuje standardní pramenný poznámový aparát.
- 8 Thomas DAMMELHART, *Die Reichspolitik Kaiser Matthias' – „Krisenmanagement“ am Vorabend des Dreissigjährigen Krieges*, Diplomarbeit zur Erlangung des Mastergrades an der Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, Wien 1996 (nevydaný rukopis; ÖNB Wien, sign. 1.493.907-C.Neu), zde kap. 3.3 Die „Wahl des Matthias zur römischen König“ na s. 29–35.
- 9 Alexander BEGERT, *Böhmen, die böhmische Kur und das Reich vom Hochmittelalter bis zum Ende des Alten Reiches (Studien zur Kurwürde und zur staatsrechtlichen Stellung Böhmens)*, Husum 2003, k diplomatickým aktivitám, souvisejícím s frankfurtskou volbou, zde na s. 357–361.
- 10 Alfred KOHLER, *Das Reich im Kampf und die Hegemonie in Europa 1521–1648*, München 1990, s. 92–94; Georg SCHMIDT, *Geschichte des Alten Reiches (Staat und Nation in der Frühen Neuzeit 1495–1806)*, München 1999, s. 120–149; Friedrich HEER, *The Holy Roman Empire*, London 2002, s. 199–201.
- 11 Stephan VAJDA, *Felix Austria (Eine Geschichte Österreichs)*, Wien 1980, s. 281; Thomas WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht (Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter)*, Österreichische Geschichte 1522–1699, Teil 1–2, Wien 2003, zde sv. 1, s. 372–376.

V domácí historiografii byla dosud vůbec věnována osobnosti Matyáše Habsburského a jeho historické úloze relativně malá pozornost,¹² což je opět logické s ohledem na mimořádný význam časově blízkých událostí doby rudolfinské a následného českého stavovského povstání. Přesto se ukazuje, že právě nová interpretace dějinných procesů, probíhajících v průběhu krátkého období vlády krále a císaře Matyáše Habsburského, může podstatnou měrou posunout pohled na příčiny vzniku krizové situace, která vyústila v roce 1618 v české stavovské povstání. Vedle přesnější analýzy vnitropolitického vývoje, akcelerovaného úvěrovou krizí panovnického rozpočtu,¹³ bude také možné upřesnit určité vztahové vazby, související s úsilím českých protestantských stavů o opětovné státoprávní začlenění českých zemí do Římsko-německé říše v průběhu první a druhé dekády 17. století. A pro toto téma je podstatné také dění bezprostředně předcházející císařské volbě krále Matyáše Habsburského i samotné frankfurtské slavnosti roku 1612.

Dosavadní přínos české historiografie k interpretaci frankfurtské volby roku 1612 také není nijak valný. V širších zpracováních dějin tohoto období je obvykle jen zmínka o Matyášově postupu i na císařský post, jako by se jednalo vcelku o samozřejmé a logické vyústění předchozího vývoje, který probíhal jaksi mimovolně a s vnitropolitickým vývojem českým nijak zvlášť nesouvisel.¹⁴ Takto se ostatně celá ta záležitost asi jevila i většině tehdejších českých obyvatel (jak se pokusím níže doložit), pokud už se vůbec o říšskou politiku zajímali. Na existenci dosud neznámých pramenů, týkajících se české účasti na volebním sněmu a říšské korunovaci ve Frankfurtu nad Mohanem roku 1612, jsem jen upozornil před několika lety v šířeji koncipované publikaci (včetně edičního zpřístupnění části z nich);¹⁵ nejnověji toto téma významně obohatil v kontextu rodinného života českého kancléře Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic severočeský archivář Petr Kopečka.¹⁶

Dosud opomíjená otázka vztahu mezi českými dějinami a říšskou volbou roku 1612 je však s odstupem čtyř staletí velmi zajímavá z několika důvodů. Tato akce se konala v době bezprostředně následující po mimořádně nebezpečném a složitém období vnitropolitických sporů let 1608–1611, které celé soustátí habsburské primogenitury (a uvnitř něj

12 V domácím prostředí nejnověji viz Petr VOREL, *Matyáš II.*, in: Marie Ryantová – Petr Vorel (red.), *Čeští králové*, Praha – Litomyšl 2008, s. 349–363.

13 Petr VOREL, *Zwycięzcy i pokonani w walce o spłatę długów władcy w Czechach w 1615 roku*, in: Wojciech Iwańczak – Dariusz Karczewski (red.), *Zwycięzcy i przegrani w dziejach średniowiecznych i wczesnonowożytnych Czech i Polski*, Kraków 2012, s. 209–218.

14 Např. Petr VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české VII. (1526–1618)*, Litomyšl – Praha 2005, s. 453–461.

15 Petr VOREL, *Říšské sněmy a jejich vliv na vývoj zemí Koruny české v letech 1526–1618*, Pardubice 2005, s. 104–107, ediční část s. 159–161, 179–180.

16 Petr KOPIČKA, *Listy Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic sestře Johance z Lobkovic z roku 1612 („Lux in tenebris“ poznání světa rodiny nejvyššího českého kancléře, 1609–1617)*, Sborník archivních prací 62, 2012, č. 1, s. 41–82.

i země Koruny české) dovedly jak k vnitřní státoprávní nestabilitě, tak na okraj domácí války.¹⁷ Další důležitou souvislostí této akce je skutečnost, že její přípravy se konaly v průběhu krátkého období, kdy panující král český nebyl zároveň vládcem v říši. Po nucené abdikaci Rudolfa II. na český královský trůn byl novým českým králem (již bez zvláštní volby jakožto „*čekanec trůnu českého*“ podle znění tzv. Libeňské smlouvy z roku 1608) korunován Matyáš Habsburský (23. května 1611), který v říši v té době ještě nevládl. Proto jsou obsah i forma politických jednání, která Matyáš jako král český vedl (nejsa ještě vládcem v říši), důležitým argumentem i v rámci odborné diskuse o míře státoprávního propojení českých zemí s Římsko-německou říší, v níž se názor současných věcně relevantních střeoevropských historiografií (české na straně jedné a německé a rakouské na straně druhé) většinou liší.¹⁸

O výrazné posílení svého formálního postavení v rámci říšské politické scény se král Matyáš pokoušel hned od své české korunovace v květnu 1611, a to především snahou o zajištění své účasti (jakožto krále českého a jednoho z kurfiřtů) na jednáních kolegia kurfiřtů.¹⁹ Tato jednání probíhala v 16. století jak samostatně na zvláštních (byť nepravidelných) zasedáních (tzv. kurfiřtských sněmech, v němčině nazývaných „*Kurfürstentag*“), nebo v rámci jednání samostatné kurie říšského sněmu.²⁰ I když však byl Matyáš českým králem od května 1611, nebyl přizván ani na jednání kolegia kurfiřtů v červnu 1611 v Mühlhausenu, ani v říjnu téhož roku v Norimberku.²¹ Matyáš Habsburský tak těchto zásadních jednání (týkajících se dosti bezprostředně jeho osobních zájmů) osobně přítomen nebyl, a to s odůvodněním, že král český se jednání kurfiřtských sněmů (resp. zasedání kurfiřtské kurie říšského sněmu) účastnit nemá, neboť členem kolegia kurfiřtů není.²²

17 P. VOREL, *Velké dějiny VII. (1526–1618)*, s. 411–452; historická rekonstrukční mapa „Rozpad habsburského soustátí v letech 1601–1611“, tamtéž s. 434. Nejnověji viz Václav BŮŽEK (Hg.), *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608–1611)*, České Budějovice 2009.

18 Nejnověji tuto problematiku shrnuje Petr VOREL, *Die Länder der böhmischen Krone und das Heilige Römische Reich in der Frühen Neuzeit*, in: Jiří Pešek – Petr Vorel (Hgg.), *Neue tschechische Interpretationen der Fragen des tschechisch-deutschen Zusammenlebens (47. Deutscher Historikertag / Dresden 2008 – Die Vortragende der tschechischen Gastsection)*, Magdeburg 2011, s. 21–32.

19 Hlavní diplomatické prameny říšské provenience, týkající se těchto jednání, vydal v edici Anton CHROUST (Hg.), *Vom Einfall des Passauer Kriegsvolks bis zum Nürnberger Kurfürstentag*, Briefe und Akten zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges in den Zeiten des vorwaltenden Einfluss der Wittelsbacher, IX. Band, München 1903. Argumenty krále Matyáše, proč by měl být účasten jednání kolegia, shrnuje instrukce z 6. 6. 1611, kterou vydal svým zástupcům, vyslaným na kurfiřtský sněm do Mühlhausenu, viz tamtéž, č. 266, s. 610–616.

20 Axel GOTTHARD, *Säulen des Reiches (Die Kurfürsten im frühneuzeitlichen Reichsverband)*, Teilband 1: Der Kurverein – Kurfürstentage und Reichspolitik, Husum 1999, s. 86–98.

21 L. WILZ, *Die Wahl*, s. 46–61, kap. II/2, Der Kurfürstentag zu Nürnberg.

22 Winfried DOTZAUER, *Die deutschen Reichskreise in der Verfassung des Alten Reiches und ihr Eigenleben (1500–1806)*, Darmstadt 1989, s. 47. Snahu Matyášova diplomata Melchiora Khlesla, který se marně pokoušel kurfiřtské kolegium přesvědčit o tom, že český král jako jeden z kurfiřtů by měl být přijat za trvalého člena kolegia, detailně dokumentuje A. BEGERT, *Böhmen, die böhmische Kur*

V tom bylo postavení českého krále v rámci říšských kurfiřtů výjimečné: v době volby nového vládce říše měl sice právo jako jeden ze sedmi volitelů (kurfiřtů) uplatnit svůj volební hlas (v rámci zvláštního společného volebního zasedání všech sedmi kurfiřtů), ale nebyl členem říšského právního systému, tj. kolegia kurfiřtů na říšském sněmu, kde pravidelně zasedalo jen šest členů (tři kurfiřti svěští, tři církevní). Touto formou byl řešen právní rozpor mezi zněním stále platného základního středověkého říšského zákona (Zlaté buly Karla IV. z roku 1356), který taxativně stanovoval sedm volitelů císaře z řad nejvýznamnějších světských a církevních vladařů v rámci středověké říše (mezi nimi stál král český na prvním místě) na straně jedné, a novým státoprávním uspořádáním říše z konce 15. století na straně druhé. Základy raně novověké říše byly položeny na říšském sněmu ve Wormsu roku 1495,²³ kde bylo zároveň ustaveno kolegium kurfiřtů jako jedna ze tří samostatných sněmovních kurií. Tato kurie však měla od samého počátku své existence jen šest členů; český král Vladislav II. se jejím členem nikdy nestal (ani žádný z jeho následovníků v 16. a 17. století), neboť české země tehdy již nebyly součástí nově utvářené Římsko-německé říše.

Tyto širší státoprávní okolnosti jsem si dovolil připomenout, neboť v době usilovné snahy krále Matyáše o vymezení výhodnějších pozic na říšské politické scéně (v souvislosti s chystanou císařskou volbou) v tehdejší diplomaticko-politické argumentaci zaznívaly. Při oné volbě totiž vůbec nezáleželo na tom, že král Matyáš má politickou podporu většiny stavovských obcí uherských a českých zemí a že je mimořádně oblíben i ve třetina dědičných zemí rakouských, kde vládl. O volbě rozhodovaly hlasy kurfiřtů a ještě politická jednání kolegia kurfiřtů na podzim 1611 (k nimž sám Matyáš připuštěn nebyl) nabízela několik variant řešení, z nichž každé by vedlo ke zcela odlišnému vývoji vnitroříšské politiky.

I po květnu 1611 zůstával *de iure* císařem Rudolf II., ale tuto funkci prakticky nevykonával a říšská administrativa, sídlící v Praze, dlouhodobě nefungovala. Proto ještě za života Rudolfova padlo na výše zmíněném podzimním norimberském jednání kolegia kurfiřtů (v říjnu a listopadu 1611) rozhodnutí, že vzhledem k „nefunkčnosti“ císaře proběhne volba jeho nástupce, který se ujme výkonu faktického vládce říše. Místo a datum volby bylo stanoveno na pondělí 21. května 1612²⁴ ve Frankfurtu nad Mohanem.

und das Reich, s. 358–360; nejnověji A. GOTTHARD, *Säulen des Reiches*, T. 1: Der Kurverein, 6.6 Exkurs 2: der Böhmenkönig als Kurfürst, s. 467–475, zde s. 471–472.

23 Duchhart HEINZ, *Deutsche Verfassungsgeschichte 1495–1806*, Stuttgart 1991.

24 V usnesení kolegia kurfiřtů, přijatého 19. 11. 1611 v Norimberku, je výslovně uveden termín budoucí volby v pondělí po neděli Cantate 1612 dle gregoriánského kalendáře („... *solchen Tag auf Montag nach Sonntag Cantate des neuen Kalenders...*“), tedy 21. 5. 1612, viz Anton CHROUST (ed.), *Der Ausgang der Regierung Rudolfs II. und die Anfänge des Kaisers Mathias*, Briefe und Akten zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges in den Zeiten des vorwaltenden Einfluss der Wittelsbacher, X. Band, München 1906, č. 34 na s. 123–125 (Abscheid des Nürnberger Kurfürstentages). V níže zmíněných

Sám císař Rudolf II. sice v rámci předběžných diplomatických vyjednávání nevylučoval možnost, že tato volba za jeho života proběhne (existoval k tomu i precedens předchozích voleb krále římského *vivente imperatore*; kurfiřti se však shodli, že volba proběhne, ať už císař bude souhlasit, či nikoli),²⁵ ale trval na tom, že český kurfiřtský hlas náleží stále jemu.²⁶ O volební hlas se ovšem ucházel i král Matyáš, který se zároveň nijak netajil svým úsilím zajistit si následnictví po svém starším bratru i v případě vlády v říši. Námitka, že by se český král vůbec neměl o císařskou volbu ucházet právě proto, že mu náleží kurfiřtský volební hlas a o výsledku by tak mohla rozhodnout samovolba,²⁷ nebyla akceptována.

Podzimní zasedání kolegia kurfiřtů roku 1611 nakonec rozhodlo ve prospěch Matyáše Habsburského (jakožto panovníka, který užívá právoplatně titul krále českého, byl králem v Čechách korunován a v zemi skutečně vládne) a potvrdilo jeho právo účastnit se volby nového budoucího vládce říše.²⁸ Tento výsledek sporu o český kurfiřtský hlas byl posledním Rudolfovým neúspěchem, po kterém už císař přestal do aktivní politiky vstoupovat a po několikátýdenní nemoci (20. ledna 1612) v Praze zemřel.²⁹

Rudolfovou smrtí se situace s vládou v říši po stránce diplomatické zjednodušila. Na druhou stranu však konec fyzické existence byl již jen formálně vládnoucího císaře s sebou

listech, kterými král Matyáš zval k cestě do Frankfurtu rakouskou šlechtu (z 18. 2. 1612) i v jazyce českém domácí šlechtu (z 21. a 23. 2. 1612), se však jasně hovoří o 20. 5. 1612 jako původně stanoveném dni volby. V německé verzi zvacího listu pro českou šlechtu z 23. 2. 1612 je však znovu uvedeno datum 21. 5. 1612 („...auff den 21. Tag Monats May...“). Toto dvojí datování je zřejmě způsobeno tím, že původní předloha (Zlatá bula Karla IV.) hovoří o tom, že volba má být provedena čtyři týdny po Velikonocích (tedy v neděli Cantate, která v roce 1612 připadala na 20. 5. 1612), zatímco výše zmíněné usnesení kolegia kurfiřtů hovoří o pondělí po této neděli, tedy o den později.

25 Axel GOTTHARD, *Säulen des Reiches (Die Kurfürsten im frühneuzeitlichen Reichsverband)*, Teilband 2: Wahlen – Der Kampf um die kurfürstliche „Präeminenz“, Husum 1999, s. 605, 612.

26 Logika této úvahy vycházela z předpokladu, že k postavení krále českého jako kurfiřta byl vázán úřad říšského arcibiskupa, který přijímal král český od císaře formou léna (tak jako všichni ostatní kurfiřti jejich titulární říšské úřady), kterýžto akt skutečně v případě krále Matyáše neproběhl, neboť sám císař Rudolf II. se tehdy snažil blokovat případnou říšskou volbu svého mladšího bratra všemi dostupnými prostředky. Ve starší literatuře je lenní vazba úřadu říšského arcibiskupa, náležejícího králi českému jakožto kurfiřtu, mylně zaměňována za lenní vztah Království českého vůči říši; takto ještě L. WILZ, *Die Wahl*, s. 34–35. Exaktně tyto souvislosti vysvětluje Jaroslav PÁNEK, *Der böhmische Staat und das Reich in der Frühen Neuzeit*, in: Volker Press (Hg.), *Alternativen zur Reichsverfassung in der Frühen Neuzeit?* München 1995, s. 169–178.

27 Michael Caspar LONDORP (Hg.), *Der Roemischen Kayserlichen Majestaet und deß Heiligen Roemischen Reichs Geist- und Weltlicher Stände, Chur-Fürsten, Graffen, Herren und Städte Acta Publica Und Schriftliche Handlungen, Außschreiben, Sendbrieff, Bericht*, Bd. I (1608–1620), Frankfurt a. M. 1668 (ÖNB Wien, sign. 65.B.4.-Vol.1), s. 102–103.

28 A. BEGERT, *Böhmen, die böhmische Kur und das Reich*, s. 359–360; zde odkaz na zápis z jednání kolegia kurfiřtů z 18. 11. 1611, kde je zaznamenáno rozhodnutí o Matyášově právu účastnit se císařské volby. Tuto argumentaci obsahuje i písemné vyjádření z téhož dne, které kurfiřti poskytli vyslancům krále Matyáše, viz A. CHROUST (Hg.), *Der Ausgang der Regierung Rudolfs II.*, č. 33 na s. 121–122 (*Bescheid der Kurfürsten auf die Werbung der königlichen Gesandten*).

29 Josef JANÁČEK, *Rudolf II. a jeho doba*, Praha 1987, s. 500–506.

přinesl politickou nutnost někoho na římsko-německý trůn v brzké době skutečně zvolit, mělo-li být zachováno alespoň zdání existence funkční říšské administrativy. Zdaleka však nebylo jisté, že na císařský trůn dosedne právě král Matyáš Habsburský, i když výše zmíněné rozhodnutí kolegia kurfiřtů z listopadu 1611 jeho pozice výrazně posílilo.

Vzhledem ke své dosavadní oportunní náboženské politice nebyl Matyáš Habsburský původně vůbec akceptovatelným kandidátem pro katolické kurfiřty církevní, kteří v souladu s politikou papežskou (shodující se tehdy i se zájmy španělskými)³⁰ považovali za nejvhodnějšího budoucího císaře Matyášova mladšího bratra Albrechta Habsburského, tehdejšího vládce Španělského Nizozemí. Výhrady vůči králi Matyášovi však zaznívaly i ze strany protestantských kurfiřtů světských, z nichž každý navíc spojoval s chystanou volbou i svoje vlastní mocenské zájmy. Nejisté postavení krále Matyáše jako kandidáta na císařský trůn však mělo velkou výhodu v prosté skutečnosti, že na žádném jiném uchazeči se tehdejší protestantská knížata nedokázala dohodnout. A i kdyby, pak by v důsledku konfesijně patové situace v rámci kolegia (3 : 3) nebyl takový kandidát prakticky zvolitelný a v případě sedmého kurfiřta (krále Matyáše) bylo možné předpokládat, že jen stěží dá hlas komukoli jinému, krom sebe sama.

V situaci konfesijně podmíněné rovnosti hlasů³¹ byl sedmý (český) hlas rozhodující a tato skutečnost sehrála i v diplomatické přípravě Matyášovy volby podstatnou roli. Přesto nebyla úloha králových diplomatů nijak jednoduchá. Zatímco katoličtí duchovní kurfiřti tvořili názorově poměrně jednotnou skupinu, preferující kandidaturu arciknížete Albrechta, v případě protestantských kurfiřtů světských byla situace přeci jen komplikovanější. Falcký kurfiřt byl nezletilý a tím pádem neměl osobně hlasovací právo; byl zastupován poručníkem, což otvíralo širší vyjednávací možnosti. Saský kurfiřt Jan Jiří byl vnímán jako názorově nestálý prvek protestantského tábora, který by bylo případně možné ovlivnit i ve prospěch katolické kandidatury. Proto se nemohli Matyášovi diplomaté na protestantský tábor při volbě plně spolehnout.

Celou situaci ještě komplikovala skutečnost, že v případě těsného volebního vítězství v poměru 4 : 3 (ať již by byl s onou vratkou převahou zvolen kdokoli) se dalo očekávat, že neúspěšná strana nebude takto zvoleného panovníka akceptovat a politický rozkol říše se prohloubí, zvláště když obě již existující politické platformy (Protestantská unie a Katolická liga) rozšiřovaly okruh svých přímých členů či podpůrců a usilovně zbrojily. Volitelů císaře bylo sice jen sedm, ale v reálné říšské politice měla velkou váhu, podepřenou

30 Joseph SCHMIDT, *Die deutschen Kaiser- und Königswahlen und die römische Curie in den Jahren 1558–1620*, Historisches Jahrbuch (Görres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft im Katholischen Deutschland) 6, 1885, s. 3–41, 161–207.

31 Výstižné hodnocení tehdejší situace viz Anton CHROUST, *Abraham von Dohna (Sein Leben und sein Gedicht auf den Reichstag von 1613)*, München 1896, s. 73–74 a L. WILZ, *Die Wahl*, s. 36–46.

vojenskou silou a disponibilními penězi, i další knížata, která neměla volební hlas (například vůdce Katolické ligy, bavorský vévoda Maxmilián, či sekretář Protestantské unie, krnovský Jan Jiří Hohenzollern, který byl sice knížetem slezským, ale do říšské politiky se míchal velmi intenzivně). Také španělská diplomacie dávala zjevně najevo, že v případě ohrožení habsburské následnosti v říši bude ochotna ovlivnit konečný výsledek svým vojenským potenciálem. Chtěl-li se král Matyáš skutečně stát císařem, potřeboval již před samotnou volbou zajistit, aby se na jeho kandidatuře shodli (nebo ji alespoň akceptovali) všichni významní politici tehdejšího středoevropského prostoru.

Přípravu květnového volebního sněmu roku 1612 tak provázela horečná diplomatická aktivita, jejímž výsledkem byl jistý kompromis.³² Král Matyáš na jedné straně nakonec přeci jen (za určitých podmínek) mohl využít podpory španělského dvora v rámci širších mocenských zájmů habsburské rodiny, na druhé straně však musel slíbit, že splní některá očekávání, která do jeho volby vkládali protestantští kurfiřti. Král Matyáš se tak ocitl v pozici nevhodnějšího kandidát na císařský trůn, a to nejen jako protiváha možné pro-španělské kandidatury arciknížete Albrechta Habsburského, ale dokonce jako lepší alternativa než přímá kandidatura některého z protestantských kurfiřtů.³³ Toto kompromisní řešení bylo dohodnuto již nejpozději na schůzce protestantských diplomatů v městečku Offenbachu poblíž Frankfurtu nad Mohanem krátce před volbou 1612.

Lze vcelku oprávněně předpokládat, že v době, kdy se kurfiřti a jejich diplomaté sjížděli do Frankfurtu, byla již volba krále Matyáše diplomaticky v pokročilé fázi předjednána a těsně před volbou se již jen upřeshňovaly dílčí podmínky a požadavky zainteresovaných stran, tak aby vznikající mocenská rovnováha nebyla zjevně narušena. Tomu odpovídá i rozsáhlé technické zázemí, které s sebou do Frankfurtu vezl sám král Matyáš. Na rozdíl od ostatních kurfiřtů s sebou vezl nejen své kuchaře, paštikáře a sommeliéry, nutné pro zajištění slavnostních banketů, ale i početnou dvorskou kapelu. Byl dobře připraven na reprezentační oslavy již před vykonáním formální volby.

Frankfurtská jednání roku 1612 byla již jejich současníky ze všech tehdejších mocensko-politických uskupení podrobně sledována a interpretována, a to jak v rámci soudobé politické propagandy, tak i z důvodů očekávatelného komerčního zisku, neboť o informace z takto reprezentační společenské akce byl na soudobém trhu s informacemi velký zájem. Díky tomu máme k dispozici poměrně velké množství tištěných, více či méně

32 Hlavní diplomatické prameny říšské provenience pro toto období vydal v edici A. CHROUST (ed.), *Der Ausgang der Regierung Rudolfs II.*

33 Názory protestantské strany z jara 1612 poměrně výstižně dokládá soudobý anonymní propagandistický spis, vydaný v době mezi úmrtím Rudolfa II. a zahájením frankfurtského volebního sněmu: *DISCVRS Oder Politische Erzehlung, von der newen Wahl eines Roemischen Keyzers, durch zehen gewaltige Potentaten angedeutet, Letzlich mit Koenig Matthiasen beschlossen*, b. m., 1612 (BL London, sign. 1578/3961).

podrobných popisů jak procedurální složky obou akcí, tedy samotné volby a následné korunovace.

Obr. 1: Císař Matyáš I. Habsburský s atributy panovnické moci a řádem zlatého rouna. Reprodukováno z: Hieronymus ORTELIUS, *Warhafftige, Außführliche, Historische Beschreibung: Was gestalt der Aller Durchleuchtigist Fürst und Herr, Herr Matthias Ertzhertzog zu Oesterreich etc.*, Nürnberg 1612 (Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. ALT-213097-B.), fol. AAi-verso.

O celkovém dění ve Frankfurtu nad Mohanem roku 1612 a o jednotlivých fázích slavnostních obřadů jsme informováni nadmíru podrobně, a to jak slovem, tak i obrazem. Soubory velkoplošných mědirytin, zachycujících a názorně dokumentujících jednotlivé významné fáze celého procesu volby a korunování nového císaře, byly k dispozici již v průběhu roku 1612.³⁴ Díky vysoké kvalitě technického provedení se tato vyobrazení dočkala jak moderní edice,³⁵ tak jsou často využívána i v moderní historické literatuře jako ilustrace k obecným popisům dobových festivit počátku 17. století.³⁶ Méně známý soubor jiných patnácti velkoplošných vyobrazení (z hlediska soudobého uživatele asi méně líbivých, nicméně podle mého zdání asi autentičtějších než stylizované mědirytiny Brýovy) připojil ke svému slovnímu popisu frankfurtských slavností roku 1612 augsburský nakladatel Wilhelm Peter Zimmermann.³⁷

- 34 Soubor patnácti velmi kvalitních velkoplošných mědirytin s výjevy z frankfurtské volby a korunovace vydali Johannes Theodorus de BRÛ – Iacobus de ZETTRA – Iohannes GELLE, *Electio et Coronatio sereniss. Potentiss. et Invictiss. principis et Dn., Dn. Matthiae I., electi Rom. Imperat, semper Augusti etc., eiusq. sereniss. coniugis Annae Avstricae etc. tabulis aeneis adumbrata*, b. m. (Frankfurt n. M.), b. d. (1612). Měl jsem k dispozici dobře dochovaný exemplář tohoto grafického souboru, uložený ve fondu The British Library, dále [BL London], sign. 601 m. 26. U citovaných starých tisků uvádím v závorce odkaz na konkrétní exemplář, se kterým jsem pracoval, neboť zvláště drobnější tisky jsou často zachovány jako součásti druhotně svázaných konvolutů, případně i neúplné, a jsou bez znalosti konkrétní signatury obtížně vyhledatelné. Další obsáhlý obrazový soubor byl publikován jako příloha obsáhlejšího textu, vydaného Janem Bringerem a Heinrichem Krönerem a popisujícího frankfurtské slavnosti, viz *Wahl und Krönungshandlung, Das ist: Kurze und warhafftige Beschreibung aller fürnembsten Sachen, so bey Erwehlung und Krönung des Allerdurchleuchtigsten, Großmaechtigsten und Unuberwindlichsten Fuersten ud Herrn, Herrn Matthiae, Erwehleten Römischen Kaysern, in der Chur- und Walthstatt Franckfurt im Monat Maio, und in Iunio dieses 1612. Jahrs sich begeben und zugetragen*, Frankfurt am Main 1612 (Österreichische Nationalbibliothek Wien [dále ÖNB Wien], sign. 8766-B Alt Mag). Moderní reprint těchto vyobrazení připojil ke stručnému shrnutí významu města Frankfurtu v rámci středověkých a raně novověkých císařských voleb a korunovací Hermann MEINERT, *Von Wahl und Krönung der deutschen Kaiser zu Frankfurt am Main (Mit dem Krönungsdiarium des Kaisers Matthias aus dem Jahre 1612)*, Frankfurt am Main 1956. Další diář císařské volby a následné korunovace, doplněný obrazovou dokumentací, vydal ve Frankfurtu Eberhard KIEFER, *Elegans et vera descriptio Electionis et Coronationis Matthiae I.*, Frankfurt am Main 1612. Tento tisk jsem neměl v rámci přípravy této studie v originále k dispozici, odkazuji se na něj na základě reprintů příslušných vyobrazení, vydaných v moderní době (viz následující odkaz).
- 35 Bernd Herbert WANGER, *Kaiserwahl und Krönung im Frankfurt des 17. Jahrhunderts – Darstellung anhand der zeitgenössischen Bild- und Schriftquellen und unter besonderer Berücksichtigung der Erhebung des Jahres 1612*, Frankfurt am Main 1994. Do výběrové obrazové dokumentace císařských korunovací zařadil podstatnou část frankfurtských mědirytin i Heinz SCHOMAN, *Kaiserkrönung (Wahl und Krönung in Frankfurt nach den Bildern der Festbücher)*, Dortmund 1982.
- 36 T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht*, sv 1, s. 375; F. HEER, *The Holy Roman Empire*, obr. 28; v domácí literatuře například Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří RAK – Vít VLNAS, *Ve stínu tvých křídel... (Habsburkové v českých dějinách)*, Praha 1995, s. 92; Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam ml. z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997, s. 197; Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených (Šlechta v českých zemích na prahu novověku)*, Praha – Litomyšl 2002, s. 325; Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha – Litomyšl 2004, s. 79 aj.
- 37 Wilhelm Petrus ZIMMERMANN, *Abriß und Fürbildung alles deß jenigen, so sich zu Franckfurt am Mayn Im Jar 1612. als der Allerdurchleuchtigst, Großmächtigst und Vnüberwündtlichest Fürst und*

Vedle výše zmíněných obrazových souborů (jejichž jednotlivé části na sebe chronologicky navazují jako svérázný dobový „komiks“) vzniklo u příležitosti frankfurtských slavností roku 1612 velké množství dalších účelových tisků různého druhu, distribuovaných v podstatně větším typovém zastoupení a na rozsáhlejší teritoriu, než jak tomu bylo u všech předchozích císařských voleb z 16. století či následujících v 17. století.

Masově byly tištěny a distribuovány v podobě soudobých „novin“ stručné zprávy o průběhu a výsledcích frankfurtské volby. Základní informace o průběhu volby a korunovace obsahovaly stručné „noviny“, vydané již přímo ve Frankfurtu. Tento spis se dočkal svého reprintu ještě téhož roku příčinlivostí knihtiskaře Friedricha Hartmana v braniborském Frankfurtu nad Odrou.³⁸ Odtud pak byla přejímána základní informační struktura o frankfurtských slavnostech do dalších tištěných „novin“, byť se navenek jeví jako původní zdroje.³⁹

Vedle těchto drobných novinových zpravodajských tisků s krátkodobou životností či oslavných veršovaných latinských letáků⁴⁰ či graficky náročněji zpracovaných plakátů s výjevy z průběhu slavností,⁴¹ vznikla řada náročnějších prací, obsahujících „navíc“ především oslavné a gratulační texty, a to převážně v jazyce latinském. Veršovaný latinský spis vytvořil rektor vídeňského gymnasia a přímý účastník frankfurtských slavností Wilhelm

Herr, Herr Matthias, erwählter Römischer Keyser, zu allen zeiten mehrer deß Reichs,...(etc.) zu einem Römischen König gekrönet, unnd zum Keyser von den Churfürsten erwöhlet worden, öffentlich zuge-tragen, Augsburg 1612 (BL London, sign. 9930 H 22).

38 *Kurtze Beschreibung Welcher massen der Alldurchleuchtigste, Großmaechtigste und Vnverwindlichste Fürst vnnd Herr, Herr Matthias der Ander von Gottes Gnaden zu Hungern vnd Böhem König, etc., Ertzhertzog zu Osterreich etc., den 11/23 Junii oder PfingstMittwoch, durch die Churfürsten des H. Römischen Reichs zum Römischen König, und folgend alsbald hernach zum Römischen Keyser erhebt, vn[d] erwählt, zu Franckfurt am Mayn des 1612 Jahrs (erstlich gedruckt zu Franckfurt am Mayn, jetzo durch Friedrich Hartman, Buchhändler und Drucker in der Churfürstlichen Stadt Franckfurt an der Oder nachgedruckt), Frankfurt an der Oder 1612 (BL London, sign. 1578/3960).*

39 Iseppo MARCELLO, *Lettera scritta in ocassione dell' Electione e Coronatione del nuovo Imperatore, fatta in Francfort, Nella quale, si dà pieno ragguaglio di quanto è success, Venezia 1612* (jedná se o publikovaný text písemné zprávy, kterou z volebního Frankfurtu autor odeslal Nicolu di Rossi, sekretáři Benátské republiky; materiál byl v Benátkách tištěn 30. 8. 1612 (BL London, sign. 811. g. 32; konvolut drobných tisků, citovaný materiál zde zevázán jako druhý).

40 Georg REMVS, *Sacratiss. Gloriosiss. Invictiss. Que Principi. Dn. Matthiae Avstrio, Imper. Caesaris PP. Avg. Felic. German. Pannon. Bohem. & aliar. provinciar. Domino : Avgvste, rerum maxume, Matthia, Augsburg 1612* (ÖNB Wien, sign. F-120169-B); Bernhard PRAETORIVS, *Corona imperialis, hoc est: Vota et congratulationes diversorum auctorum in electionem et coronationem Matthiae imperatoris* (etc.), Nürnberg 1613 (ÖNB Wien, sign. 35 D 29) aj.

41 Reprodukce dvou takových grafických kolorovaných jednolistů viz F. MATSCHE, *Frühneuzeitliche Kaiserkrönungen*, s. 250–251, Abb. 7–8. Především tomuto typu tiskovin se věnuje B. H. WANGER, *Kaiserwahl und Krönung im Frankfurt*, (pass.), který vedle reprodukcí vybraných letáků a dalších vyobrazení shromáždil i velmi podrobný seznam několika desítek grafických jednolistů a propagačních letáků, vyrobených v roce 1612 v souvislosti s frankfurtskou volbou.

Rechberger;⁴² obsáhlejší latinské spisy, oslavující nového císaře, byly operativně sestaveny a vydány nejen v Norimberku,⁴³ ve švábském Augsburgu,⁴⁴ ale i v Praze.⁴⁵ Veršovanou němčinou byl vydán oslavný spis na císařskou volbu i v hornofalckém Ambergu.⁴⁶ V další rozsáhlé publikaci, vydané ještě roku 1612 v saském Lipsku, získal čtenář celkový přehled všech císařů s cílem zdůraznit přímou kontinuitu nově zvoleného Matyáše Habsburského už od panovníků antického světa.⁴⁷

Nejzajímavější informace o dobovém vnímání frankfurtských slavností však přinášejí ty publikace, které poskytovaly tehdejšímu čtenáři širší pohled na Matyášovu osobní kariéru, tedy jeho „cestu za císařskou korunou“, počínající se v letech 1606–1608 a vrcholící jeho osobním triumfem ve Frankfurtu roku 1612. V němčině byl s několikaměsíčním odstupem v Augsburgu roku 1613 vydán obsáhlý spis Orteliiův, v němž autor v poměrně obsažném textu shrnuje „soudobé dějiny“ Matyášovy doby (1608–1612), a to zvláště ve

-
- 42 Guilielmus RECHBERGER, *Serenissimo, potentissimo et invictissimo, divo Matthiae, Romanorum Imperatori, Semper Augusto, Germaniae, Ungariae, Bohemiae Regi etc., ab ab Inauguratione Romani Imperii Viennam metropolim Austriae omnium congratulatione septimo Calendas Decembris foelicissime redeuntibus, obsequentiissime et humilime applaudit*, Wien 1612 (163501-B Alt Mag).
- 43 Joannes GRYPHIANDER, *Panegyricus Secundus Invictiss[i]mo Monarchæ, Heroi fortiss[i]mo Dn. Matthiae Omp. Rom. P.P. Augusto, Pio, Felici &c. Regi Ungariæ, Bohemiæ &c. Archiduci Austriæ &c. Domino suo clement[i]mo Cum post Electionem & Coronationem Imperialem Francofurti solleniter celebratam, Augusta Assidente Norimbergam ingrederetur*, Nürnberg 1612 (ÖNB Wien, sign. 79. Q. 145); Petrus FRADELIUS, *Plausus in coronam Caesaream, quem Matthiae imperatori dedere imperium Romanum, Pannonia, Bohemia Austria, Silesia et Moravia*, Nürnberg 1612 (ÖNB Wien, kopie na mikrofilmu).
- 44 *Relation deß Franckfurtische Wahltags. Erzählung, Der gantzen Handlung, was sich von Tag zu Tag, in dem Churfürstlichen Wahltag zu Franckfurt am Mayn, so sich den 20. Tag deß Monats May, neues Kalenders, im Jar 1612. angefangen, biß Königl. May. in Hungern und Böhaim, Matthias, zu einem Röm. Kön. und Kay. erwöhlt, erklärt, proclamiert, und sampt seiner Gemahlin gekrönet worden: Alles außführlich bescriben, und in Truck verfertigt*, Augsburg 1612 (BL London, sign. 8073 B 76).
- 45 Nicolaus Hagiochoranus TROILUS, *Oratio de Felici Reditu in Bohemiam ad Invictissimum ac Potentissimum Dn., Dn. Mathiam Regem Hungariae et Bohemiae serenissimum pro sanctissima et faustissima Inauguratione in Imperatorem Romanorum Augustissimum ab Electoribus Sacri Romani Imperii 13. Iuni*, Praha 1612 (ÖNB Wien, sign. Alt-298.332-B).
- 46 Johannes LASCARINUS, *Warhafft Beschreibung deß Einzugs des Allerdurchleuechtigsten, Großmaechtigsten und Unueberwindtlichsten Fürsten und Herrn, Herrn Matthiae deß Ersten dises Namens, Erwehlten Römischen Käysers etc., Welcher in deß H. Römischen Reichsstadt Nürnberg, den 2. Iulii Iuliani Styli geschehen*, Amberg 1612 (ÖNB Wien, sign. 38846-B Alt Mag; BL London, sign. 11517.d.42 /3./).
- 47 Abraham HOSSMANN, *De electione et coronatione Caesariana das ist von Kayserlicher Wahl vnd Krönung*, Leipzig 1612 (ÖNB 79. Q. 156; BL London 8073 c 5), pasáž o císaři Matyášovi zde až na s. 376–405: „Der Sechs und vierzigste deutsche Römische Keyser Matthias – Von seiner Wahl und Keyserlichen Krönung“.

vztahu k českým zemím.⁴⁸ Další obsáhlé dílo, srovnávající volby a korunovace Maxmiliána II. a Matyáše I., bylo vydáno také s ročním odstupem.⁴⁹

Už jen z výše shromážděného přehledu je zřejmé, že velký zájem o císařskou volbu a korunovaci byl (po její úspěšné realizaci) výrazně větší v tehdejších protestantském prostředí, které jednoznačně interpretovalo dosazení krále Matyáše na císařský trůn jako úspěch své diplomacie.

O průběhu královny cesty do Frankfurtu a zpět i o samotném programu frankfurtských slavností a politických jednání však zanechal také podrobné svědectví tehdy velmi pilný a příčinnivý český spisovatel, nakladatel a později také aktivní českobratrský stavovský politik Jiří Závěta ze Závětic.⁵⁰

Na další straně:

Obr. 2: Titulní list Závětovy publikace o frankfurtských slavnostech. Reprodukováno z: Jiří ZÁVĚTA ZE ZÁVĚTIC, *Volení a korunování Jeho milosti Císaře Matyáše etc.*, Praha 1612 (Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. Alt-7.335.B).

48 Hieronymus ORTELIUS, *Warhafftige, Außführliche, Historische Beschreibung: Was gestallt der Aller Durchleuchtigst Fürst und Herr, Herr Matthias Ertzhertzog zu Oesterreich etc.*, Nürnberg 1612 (ÖNB Wien, sign. ALT-213097-B.), chronologicky členěná a věcně popisná obsáhlá historická pasáž zde na s. 1–253; tento text vydal Ortelius znovu ještě o rok později jako přílohu k rozsáhlejší publikace o dějinách Uher, viz TÝŽ, *Appendix partis IV Chronologiae Ungaricae, das ist: Warhafftige, Außführliche, Historische Beschreibung: Was gestallt der Aller Durchleuchtigst Fürst und Herr, Herr Matthias Ertzhertzog zu Oesterreich, zum hungar., böhm. vnd zum röm. Kayser erkläret worden (etc.)*, Nürnberg 1613 (ÖNB Wien, sign. 213097-B.Ad1.1).

49 Adamus HEYDENUS – Nicolaus HEYDENUS, *De electione et Inauguratione Maximiliani Austrii II. Roman. Regis, Fancofurti ad Moenum Anno 1562*, in: *Inauguratio, Coronatio, electique aliquotum Imperatorum: nempe à D. Maximiliano Primo, ad D. Matthiam Austriacum Augustum*, Hanau 1613 (ÖNB 28. V. 30). Tento dochovaný exemplář je zajímavý tím, že pochází z osobní knihovny tehdejšího arciknížete Ferdinanda Štýrského. Dochoval se v původní renesanční vazbě v červenohnědé kůži; na vnějších deskách jsou nahoře zlatotiskem uvedena písmena „F. A. A.“ a rodový erb habsburský s arciknížecí korunou, dole pod tím letopočet „16.15“ (týkající se vzniku vazby, nikoli vydání publikace, která je z roku 1613). Popis císařské volby z 3. 6. 1612 je uveden na s. 174–183: *Actus Electionis, siue Relation Historica, qua Rationae Dn. Matthias II. Hungariae et Bohemiae etc. Rex, Francofurti Anno 1612. die 3. Iunii, in Regem Romanum electus fuerit*; popis korunovace ze 14. 6. 1612 na s. 184–200: *Coronatio Regia Romanorum Mathiae I. etc, Die Dominica 14. iunii Francofurtii facta*.

50 Jiří ZÁVĚTA ZE ZÁVĚTIC, *Volení a korunování Jeho milosti Císaře Matyáše toho jména Prvního, pána našeho nejmilostivějšího, též korunování J. M. Císařové, jakožto uherské a české královny Anny, za královnu římskou, kteréž se stalo v městě Frankfurtě nad Meynem léta tohoto M. DC. XII.*, Praha 1612 [ÖNB Wien, sign. Alt-7.335.B].

Wolenj a Korunowánj
Gehomilosti
Mšare Matthysse
toho gmena Prwnjho, Pána Nasseho
Neymlkostiwěgssjho.

Te
Korunowánj G. M. Chsařowé, gakožto
Dhersté a Czeské Králowny Anny, za Krá-
lownu Řijmskau/ kterés se stalo w Měste Frank-
furtě nad Meynem Léta tohoro M. DC. XII.
summowně sepsané od
Gijřka Závěty z Zámětie.

¶ Wyřistěno w Impressy Šumansté.

Tento vzdělaný pražský erbovní měšťan (predikát „ze Závětic“ získal roku 1597) právě na počátku druhé dekády 17. století pravidelně vydával (vedle další bohaté produkce své pražské staroměstské tiskárny, „Impresí Šumanské“)⁵¹ popisy velkých dobových slavností, spjatých s osobou krále a císaře Matyáše I., počínaje českou korunovací roku 1611. I z toho důvodu zřejmě jeho tištěný informační materiál o frankfurtských slavnostech roku 1612 svou formou navazuje na nedávno vydané autorovy tisky o domácích slavnostech, neboť tyto jeho tištěné popisy panovnických festivit z let 1611–1613 na sebe svým vnitřním obsahem přesně časově navazují a vytváření ucelenou chronologickou řadu.⁵²

Od výše citovaných mnoha tisků, které vyšly v letech 1612–1613 v souvislosti s frankfurtskými slavnostmi takřka po celé Evropě, se Závětovo dílo odlišuje především individuálním přístupem a zpravodajskou racionalitou. Autor působil již od sklonku 16. století jako koncipista při české dvorské kanceláři⁵³ a v této funkci jej nalézáme také v době frankfurtských slavností, kterých se účastnil v rámci oficiálního panovnického doprovodu.⁵⁴

51 Činností této tiskárny se v poslední době zabývala Petra VEČEŘOVÁ, *Šumanská tiskárna (1585–1628)*, Praha 2002 (zde na s. 238–242 uveden i přehled Závětových drobných tisků, věnovaných slavnostem, spojeným s volbami, korunovacemi a sněmovními aktivitami krále Matyáše v letech 1611–1613). K podrobnějšímu zpracování osobních osudů a díla Jiřího Závěty se autorka ještě vrátila ve specializované studii, viz Petra VEČEŘOVÁ, *Jiří Závěta ze Závětic (1575–1637?)*, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (edd.), *Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil*, Documenta Pragensia 22, Praha 2004, s. 131–158.

52 Z tohoto souboru je nejdůležitější Závětova publikace o české královské korunovaci roku 1611, viz Jiří ZÁVĚTA ZE ZÁVĚTIC, *Korunování Jeho Milosti Matyáše, krále uherského toho jména druhého, na Království české Léta Páně M. DC. XI.*, Praha 1612 (přesné odkazy na další tisky z této „serie“ viz P. VEČEŘOVÁ, *Šumanská tiskárna*, s. 239–240). Celý soubor zmiňovaných Závětových prací je v originále nejnázve badatelsky dostupný v Národní knihovně Praha – Klementinum [dále NK Praha], sign. 54 B 131. Pod touto signaturou je zastoupen do jedné vazby svázaný konvolut všech šesti Závětových tisků, týkajících se domácích i zahraničních festivit Matyáše Habsburského a jeho manželky z let 1611–1616.

53 Základní pramenně dochovaná data o životních osudech a činnosti Jiřího Závěty zpřístupnil již Karel STLOUKAL, *Česká kancelář dvorská 1599–1608 (Pokus z moderní diplomatiky)*, Praha 1931, s. 131–132. Nejnověji naše znalosti o této osobnosti rozšířila P. VEČEŘOVÁ, *Šumanská tiskárna*, s. 19–25 a TÁŽ, *Jiří Závěta ze Závětic*, kde na základě nového vlastních výzkumu znalosti o této osobnosti českých dějin výrazně rozšířila, zvláště z hlediska Závětovy konfesijní orientace (kterou Karel Stloukal jen předpokládal) a jeho pobělohorského působení ve službách Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic.

54 Osobní účast Závětovu ve Frankfurtu nad Mohanem roku 1612 jsem považoval za možnou, ale obtížně prokazatelnou. Na velmi pravděpodobnou totožnost Jiřího Závěty s osobou, jejíž jméno je v mnou editovaném ubytovacím seznamu (viz Ediční příloha 4, č. 135) zaznamenáno foneticky jako „Georg Zabotta Concipist“, jsem byl upozorněn v rámci jednoho z oponentských posudků první verze rukopisu této studie. Identita oponenta mi však není známa, proto si dovoluji vyslovit poděkování za jeho podnětné připomínky alespoň touto cestou.

Závětův popis obsahuje detailní popisy průběhu všech hlavních částí volebních a korunovačních ceremonií. Pro tyto pasáže použil jako předlohu dobové tištěné materiály, které měl k dispozici již přímo ve Frankfurtu nad Mohanem, jak sám otevřeně uvádí v předmluvě ke svému dílu.⁵⁵ Do textu také včlenil české překlady rozsáhlých a původně latinských či německých textů, které byly při různých ceremoniích čteny. Ty si nemohl zapamatovat či zapsat přímo v průběhu slavností, ale překládal je z tištěných předloh, které byly účastníkům již ve Frankfurtu hojně k dispozici. Vedle toho však jeho spis obsahuje i řadu detailů, které zaznamenal vlastním pozorováním. To se týká i samotného popisu cesty početné výpravy Matyáše II. (z Prahy do Frankfurtu a zvláště cesty zpět). Žádná obrazová dokumentace (na rozdíl od honosně vybavených tisků zahraničních) toto dílo neprovází. Svou publikaci Závěta doplnil jen dvěma jednoduchými původními dřevořeznými ilustracemi, dokumentujícími podobu korunovačních medailek, rozhazovaných mezi dav přihlížejících (analogické ilustrace českých „korunovačních peněz“ použil i v předchozí publikaci o korunovaci české roku 1611).⁵⁶

Hodnota tohoto Závětova díla je především v jeho původní zpravodajské textové části, v níž pochopitelně zaměřil svou pozornost i na roli, jakou hráli v celém slavnostním dění účastníci české oficiální delegace, jejímž by sám členem. Tím se Závětovo dílo podstatně odlišuje od výše citovaných zahraničních komerčních či propagandistických tisků z té doby.

55 „... Mezi jinými věcmi, Čechu, na národ tvůj český a tak i na mne laskavý, k vypsání spisu tohoto i tato dvojí věc obzvláště mne ponukla: Totiž předně spis ten, na onen čas co a jak se při korunování slavné a s. paměti císaře Maxmiliána II. v městě Frankfurtě nad Meynem dalo, v jazyku německém summovně vydáný a nyní léta tohoto M. DC. XII. v témž městě zase obnovený, kterýž netoliko národ německý, ale i ti, jenž s dvorem J. C. M., pána našeho nejmilostivějšího, z Čechův se tam odebrali, nejednom sobě oblibovali, ale také vedle spisu zlaté bule i rádi čtli i rádi čtoucí poslouchali...“ (viz J. ZÁVĚTA, *Volení a korunování Jeho milosti Císaře Matyáše*, předmluva publikace, vysázená jiným typem písma a mimo foliaci spisu).

56 Reprodukci těchto Závětou publikovaných „českých korunovačních peněz“ připojil ke své studii Pavel KRÁL, *Continuity or Discontinuity (Royal Festivities in the time of Bruderzwist)*, in: V. Bůžek (Hg.), *Ein Bruderzwist*, s. 255–276, zde s. 276, Appendix 5. Otázkou uherské korunovace Matyáše Habsburského se zabýval Michal BADA, *Korunovácia kráľa Mateja II. v Bratislave v roku 1608 v kontexte dobových mocensko-politických a socio-kultúrnych vzťahov*, in: *Politické a spoločenské pomery na Slovensku v 1. polovici 17. storičia*, Trnava – Bratislava 2012, s. s. 33–50.

Obr. 3: Vyobrazení příležitostných korunovačních ražeb, rozhazovaných mezi přihlížející, představují (krom titulního listu) jedinou ilustraci v Závětově popisu frankfurtských slavností. Autor k nim připojil i vlastní postřehy, týkající se průběhu této akce: „... Při rozhazování mince této tehdáž někteří lidé dvojího oumyslu v Frankfurtě byli: Někteří zajisté k minci té stříbrné a zlaté, a jiní k suknu červenému, po němž J.M.C. s kurfiršty jíti ráčil, chuť měli. K minci ruce i klobouky [v]zhůru vyzdvížené drželi, a když tu nic nesesdlo, po zemi ji, však s takovou obtížností svou, sbírali museli, že některý sotva za živa zase vzhůru se vyskytl, a zač děkovati měl, že se ještě v ulici neb na rynku poznati mohl, a takový nebyl, jako ten, kterého před a neb za sebou buďto s probodenou rukou neb nohou se kulhati spatřoval. Suknu červenému, kteréhož k těmž slavnému a šťastnému korunování, jak do kostela tak i na rathauz a na tuto půdu neb most přes tři tisíce loktů vzato bylo, také odpuštěno býti nemohlo, nebo jak jen J.M.C. a kurfirštové málo drobet odjítí ráčili, tu z jednoho konce jeden, druhý z druhého a třetí veprostřed ještě pod nohama jich trhali, tu mnohý chtěje sám všecko míti, od druhého pro červený sukno takový počinek utržil, až ho červená po tváři polila. O ně se na lokty v tom takovém jich pospíchání na rovné díly děliti téměř nemožné bylo, naposledy místo lokte kordem neb tulichem sobě též sukno odměřovali, kdo spěšnější a nechaje jankovství na straně čerstvější byl, a víceji okolo ruky neb sebe sukna obvinul, víceji také sobě odměřeno měl, a s tím, pokudž mu ho jiný ještě nevydřel, odjítí mohl...“. Reprodukováno z: Jiří ZÁVĚTA ZE ZÁVĚTIC, *Volení a korunování Jeho milosti Císaře Matyáše etc.*, Praha 1612 (Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. Alt-7.335.B), s. 77 (= fol. L iii).

Obr. 4: Detail s výjevem průvodu kurfiřtů a nově zvoleného císaře městem ke korunovačnímu obřadu 24. června 1612. Na vyobrazení je dobře patrné mírně vyvýšené dřevěné pódium („*půda neb most*“), pokryté červeným sukem, jehož živelné rozchvacování přihlížejícím davem ještě pod nohama procházejících účastníků průvodu popisuje Jiří Závěta. Vyobrazení mušketýři zdánlivě míří přímo na skupinu kurfiřtů; jedná se však o znázornění slavnostní salvy jen za použití střelného prachu. Po celou dobu konání frankfurtských slavností byl ve městě z bezpečnostních důvodů vydán přísný zákaz nabíjení jakýchkoli střelných zbraní skutečným střelivem; porušení tohoto zákazu (byť jen omylem) mělo být bez výjimky trestáno smrtí. Reprodukováno z: *Wahl und Crönungshandlung, etc.*, Frankfurt am Main 1612 (Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. 8766-B Alt Mag), obrazová příloha „E“ (segment vlevo dole).

V daných souvislostech je navíc tento text důležitý i proto, že od nástupu krále Matyáše na český trůn působil Jiří Závěta jako dvorský historiograf, jehož úkolem bylo zaznamenávat a zveřejňovat průběh státních slavností, jakými byly panovnické volby či korunovace.⁵⁷ Nevytvořil žádné významné původní historické dílo⁵⁸ (srovnatelné například s jeho starším vrstevníkem Danielem Adamem z Veleslavína); věnoval se vedle vydávání popisů panovnických festivit a sněmovních artikulů spíše komerční činnosti nakladatelské. Jeho předmluva k popisu frankfurtských slavností (dedikovaná „*Čechům věrným a upřímným k budoucí památce*“)⁵⁹ je však významným dokladem nadějí, které byly v intelektuálně vyspělém českém prostředí vkládány do budoucí vlády císaře Matyáše v říši; tím spíše, že vznikla prací autora, schopného vyhodnocovat dynamiku probíhajících dějinných procesů (tj. „soudobých dějin“ počátku 17. století) a prezentovat ji formou, která je z hlediska konfesijního důsledně neutrální. A to i v případech, kdy autor detailně popisuje průběh bohoslužeb jiné konfese, než ke které sám příslušel. Tento detail pochopitelně může souviset se skutečností, že ačkoli sám Jiří Závěta patřil mezi politicky aktivní

57 P. VEČEŘOVÁ, *Šumanská tiskárna*, s. 19. Na význam Závětových tisků v souvislosti s interpretací panovnických festivit nedávno upozornil P. KRÁL, *Continuity or Discontinuity*. Zde je také v přehledné řadě uveden soubor výše zmíněných tisků, které Závěta v průběhu let 1611–1612 v Praze vydal v podobě na sebe chronologicky navazujících brožur, dokumentujících jednotlivé festivity, spojené se získáváním vladařských postů Matyáše Habsburského. Pro úplnost jen doplňme, že tato v podstatě zpravodajská série pak ještě pokračovala roku 1613 skromnějším popisem vjezdu císaře Matyáše do města Řezna v souvislosti se slavnostně započatým (ale nevydařeným) říšským sněmem, který byl jakožto nový císař povinen svolat právě v Řezně. Viz *Vjezd první římského císaře Mathyáše toho jména též Prvního na první říšský za správy a císařství Jeho Milosti do města Řezna sněm léta tohoto M. DC. XIII. v IX. neděli po Svaté Trojici, jinak 4. dne srpna šťastně vykonaný; s poznamenáním některých věcí před a potom stálých*, b. m. 1613 (ÖNB, sign. 27518-B.). Autor v tomto spisu přímo navazuje na „frankfurtský“ svazek; jeho popis císařova programu začíná právě příjezdem z Frankfurtu do Prahy, kde předchozí tisk z hlediska chronologického řazení událostí končil. Na tuto řadu pak až volně navazují Závětovy spisy o pražské korunovaci české královny Anny Habsburské z roku 1616 a o korunovaci Ferdinanda II. roku 1617 (viz P. VEČEŘOVÁ, *Šumanská tiskárna*, č. 528 na s. 242; č. 543 a 547–548 na s. 244–245).

58 Obsáhlejší Závětův text, nazvaný *Knižat a Králův Království českého, za kterého času kdy který panoval a kraloval*, který autor připojil ke své publikaci o české korunovaci Matyáše II., představuje jednoduchou kompilaci chronologicky řazených dat, viz J. ZÁVĚTA, *Korunování Jeho Milosti Matyáše*, fol. J3–P4. Tematickou analogii je podobně konstruovaný Závětův stručnější text *Porádek a posloupnost kněžen a královen českých*, uveřejněný jako příloha k jeho spisu pražské korunovace královny Anny roku 1616, viz Jiří ZÁVĚTA ze ZAVĚTIC, *Korunování Její Milosti Císařové, uherské a české královny Anny, za královnu českou, kteréž se stalo na Hradě pražském léta M. DC. XVI. v neděli po památce Sv. Tří králův, jinak desátého dne měsíce ledna*, Praha 1616 (NK Praha, sign. 54 B 131, šestý sevázaný svazek), fol. E1–H1v.

59 Autorskou předmluvu Jiří Závěta vytvořil i tiskl zvlášť až po ukončení výroby hlavní části tisku: je totiž vysazena jiným typem písma a má vlastní folioci. V předmluvě autor vysvětluje, proč jako vydavatel předpokládá, že by tento tisk mohl být pro českého čtenáře zajímavý, a výslovně zmiňuje zájem, se kterým si čeští účastníci výpravy („... ti, jenž s dvorem J. C. M., pána našeho nejmilostivějšího, z Čechův se tam odebrali...“) ve Frankfurtu četli (či čtené poslouchali) podobné tiskoviny, vydané německy.

příslušníky Jednoty bratrské,⁶⁰ jeho hlavní nadřízený v rámci české dvorské kanceláře, tedy nejvyšší kancléř Království českého Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, byl dlouhodobě jedním z hlavních protagonistů katolického křídla na české politické scéně.

Nejvyšší kancléř sehrál v Závětově životě podstatnou roli vícekrát: v roce 1621 unikl Jiří Závěta z vězení v očekávání popravy na Staroměstském náměstí⁶¹ jen díky přimluvě nejvyššího kancléře, u jehož dvora pak (po předpokládané konverzi) trávil neklidná pobělohorská léta.⁶²

V době cesty do Frankfurtu roku 1612 však objektivně vzato neměl Jiří Závěta žádný zjevný důvod, proč by měl společenský význam tehdejšího svého nadřízeného nějak vylepšovat, zvláště když se po událostech roku 1611 zdálo, že kancléřova pomyslná hvězda pohasíná a jeho vliv v české politice bude slábnout.

O účasti Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic na cestě královského dvora k císařské volbě do Frankfurtu víme z řady dobových zpráv. Nejvíce by nás pochopitelně zajímalo, co si o této cestě zaznamenal sám.⁶³ Tato informační úroveň je však bohužel již nejspíš nadobro ztracena,⁶⁴ i když alespoň nějaké informace z doby jeho pobytu ve volebním a ko-

60 P. VEČEŘOVÁ, *Šumanská tiskárna*, s. 19.

61 Josef PETRÁŇ, *Staroměstská exekuce*, Praha 2004 (4. vyd.), s. 86, 255.

62 P. VEČEŘOVÁ, *Jiří Závěta*, s. 140–144. Nejnověji publikoval poměrně obsáhlý Závětův biogram Martin HOLÝ, *Ve službách šlechty – Vychovatelé nobility v českých zemích (1500–1620)*, Praha 2011, s. 336–338.

63 Poměrně podrobné deníkové záznamy si Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic zapisoval k jednotlivým dnům do příručních kalendářů, jejichž téměř souvislá řada z let 1584–1628 se dochovala v lobkovicckém rodinném archivu. Tento archivní materiál byl však v rámci restitucí počátkem 21. století fyzicky předán restitucentům a v současné době je badatelsky nepřístupný, takže jsem neměl možnost s originály Lobkovicových deníků pracovat. Lobkovicovy zápisky byly vedeny vedle češtiny také latinsky, italsky a španělsky. Pro snadnější práci s tímto pramenem pro německy mluvící badatele (s dedikací Marii Lobkovicové z Liechtensteina) zpracoval v roce 1862 roudnický knihovník J. Dvořák obsáhlý chronologicky řazený výpis těchto záznamů, přeložený do němčiny. Také tento pramen, uložený v lobkovicckém archivu (původně Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Žitenice, fond Lobkovicové roudničtí – rodový archiv, sign. F 9/45, sv. I: 1584–1604, sv. II: 1605–1628) v současné době v důsledku restitucí není badatelsky přístupný. Měl jsem však k dispozici starou xerokopii celého souboru Dvořákových excerpt, kterou mi k přípravě této studie laskavě zapůjčil prof. Jaroslav Pánek, viz Josef DVOŘÁK (Hg.), *Tagebuch des Freiherrn – seit 1624 des h. r. F. Fürsten – Sdenko Adalbert von Lobkowitz, kais. geheimen Rathes, Ritters des gold. Vlies u. Obersten Kanzlers in Kön. Böhmen. Aus dessen eigenhändigen Kalendernotaten zusammengestellt, dem polyglotten (lat., ital., span. u. böhmischen) Texte verdeutscht*, I–II, Roudnice 1862, rukopis, nefoliováno (řazeno chronologicky). Se svolením Jaroslava Pánka jsem nechal pořídit další kopii tohoto pramenného zdroje, která bude v budoucnu vážným badatelům po předchozí dohodě přístupná v knihovně Východočeského muzea v Pardubicích.

64 Z výše zmíněného výpisu vyplývá, že již v polovině 19. století byla jinak souvislá řada deníkových záznamů Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic pro léta 1611–1616 přerušena. Poslední autentický záznam Lobkovicův pochází z 25. 12. 1610 (týká se jeho účasti na vánoční jezuitské bohoslužbě); pak následuje autentický záznam až z 26. 3. 1617 (týká se společného oběda se španělským vyslancem Oñatem a dalšími diplomaty). Jen v rámci zachování časové kontinuity doplnil J. Dvořák do svých excerpt pro léta 1611–1616 řadu věcných informací, ty však nepocházejí z pera kancléře Lobkovic, ale sám Josef Dvořák je dohledával v jiných (blíže neuvedených) pramenech. Viz J. DVOŘÁK (Hg.),

runovačním Frankfurtu známe z listů, které tehdy odeslal své sestře Jošce.⁶⁵ Víme však, jaké zážitky tehdy stály za zaznamenání nejvyššímu hofmistru Království českého Adamu mladšímu z Valdštejna, který měl v době frankfurtských slavností přístup do stejně vysoké společnosti jako kancléř Lobkovic. Valdštejnovy deníkové záznamy z let 1602–1633 máme k dispozici v moderní edici, vybavené i podrobným poznámkovým aparátem.⁶⁶ Autor si všímal především společenských a zábavních akcí, kterých se během cesty účastnil (bankety, taneční slavnosti, hony apod.), takže jeho pohled na celou cestu zajímavým způsobem dokresluje průběh slavností, jak je známe z oficiálních programů. Valdštejnovy záznamy jsou také důležité z hlediska studia samotného technického zajištění průběhu cesty z Prahy do Frankfurtu nad Mohanem. Je z nich totiž zřejmé, že výprava neputovala celou cestu společně, neboť itinerář Valdštejnův se v dílčích detailech od oficiálního itineráře panovníkova podstatně liší.

Vedle Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Adama mladšího z Valdštejna, o kterých to je obecně známo, se však cesty do Frankfurtu nad Mohanem v roce 1612 v doprovodu krále českého jakožto říšského kurfiřta účastnila poměrně početná a z mnoha hledisek různorodá skupina dalších domácích šlechticů.

Společná cesta většího počtu domácích šlechticů⁶⁷ do Frankfurtu nad Mohanem již nemohla mít na české prostředí nějaký zásadní vliv kulturně-společenský, jako například o více než půl století dříve početná výprava domácí šlechty do severní Itálie.⁶⁸ Frankfurt nad Mohanem byl českému prostředí geograficky i kulturně poměrně blízko a cesty do nedalekých říšských měst či ke světským či církevním dvorům na říšském území nepřed-

Tagebuch, II. Hälfte: vom J. 1605–1628, nefoliováno, poznámka mezi záznamy z prosince 1610 a z ledna 1611: „...Die Kalender-Einzeichnungen der sturmbeuagten Jahre 1611–1616 fehlen. Wir schalten hier das Wichtigste u. auf den O. Kanzler Bezug Nehmende aus andern gleichzeitigen Nachrichten ein...“.

65 Petr KOPIČKA (ed.), *Edice 5 listů Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic sestře Johance z Lobkovic z volební a korunovační cesty do Frankfurtu nad Mohanem v roce 1612*, in: P. KOPIČKA, *Listy Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic*, s. 76–81.

66 M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana; záznamy z května až července 1612 zde na s. 194–199.*

67 Výchozí typologii důvodů, které vedly k cestovním aktivitám v oné době, vymezil Jaroslav PÁNEK, *Cestování jako modernizační činitel středověké a raně novověké společnosti (Problémy a úkoly českého výzkumu)*, in: Lenka Bobková – Michaela Neudertová (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti*, Ústí nad Labem 1997, s. 9–22. Nejnověji se tématem cestovatelství v širším časovém záběru zabýval Michael BOROVIČKA, *Cestovatelství*, Velké dějiny zemí Koruny české – Tematická řada, Praha – Litomyšl 2010. Období raně novověké však autor pojal jako mozaiku dílčích cestovatelských zkušeností a k nějaké obecnější typologii vůbec nepřihlédl. Otázku hromadných velkých cestovních výprav na říšské sněmy či podobné akce v textu nebere v potaz (krom v literatuře dobře zpracované cesty české šlechty do Itálie v polovině 16. století).

68 Jaroslav PÁNEK, *Cesta české šlechty do Itálie v letech 1551–1552*, České Budějovice 2003 (2. vyd.).

stavovaly už řadu desetiletí pro českou šlechtu ani z hlediska cestovního žádnou mimořádnou událost.⁶⁹

Zvláštní nebylo cílové místo cesty, ale neobvyklý důvod – císařská volba a korunovace. A v takovém případě bylo pochopitelně důležité, nejen kdo se s králem při takové příležitosti na cestu vydá (a nebo naopak nevydá), ale také v jaké formální pozici se s ním při té příležitosti setkáváme. U vrcholných událostí tohoto typu totiž nebylo nic tak podstatného ponecháváno na náhodě.

Obsáhlé seznamy konkrétních osob, které se oficiálně účastnily frankfurtských korunovačních slavností, byly v letech 1612–1613 tiskem vydány dokonce v několika verzích. Soudobému zájemci o slavnosti tohoto typu byl na evropském knižním trhu zmíněný seznam nejspíše jako celek dostupný v rámci šířeji koncipované publikace o císařských volbách a korunovacích Maxmiliána II. a Matyáše Habsburského, vydané v latinské verzi tiskem v roce 1613.⁷⁰ Téhož roku byl obdobný seznam účastníků také v latinské verzi publikován jako samostatná rozsáhlá příloha ve výše citovaném díle Orteliově.⁷¹

Takový seznam pochopitelně nemohl vzniknout přímo v době konání akce tím způsobem, že by někdo konkrétní účastníky osobně identifikoval. Pokoušel jsem se najít nějaký pramenný zdroj, který by sestavení takového seznamu umožňoval. Kupodivu to v daném případě nebylo příliš složité, neboť onen hlavní zdroj nezůstal jen v podobě písemného pramene, ale byl také vydán tiskem, byť tento účelový drobný tisk nebyl dosud v odborné literatuře jako primární pramen příliš znám. To je pochopitelně dáno i malým počtem exemplářů, které jsou dnes k dispozici, neboť pravděpodobnost fyzického dochování drobných tisků s krátkodobou informační hodnotou a nízkou pořizovací cenou z té doby je (na rozdíl od výše citovaných objemných knih) relativně malá.

Hlavním pramenem k sestavení seznamu výše citovaných účastníků frankfurtských slavností se podle mého názoru staly ubytovací seznamy, které jednotliví kurfiřti posílali do Frankfurtu s předstihem před zahájením samotného jednání, tak aby mohlo být shromáždění tak velkého počtu lidí ve městě zajištěno i po technické stránce. Z dalších pramenů je také zřejmé, že podstatná část technického doprovodu a méně významných příjízďících členů doprovodu nebyla ubytována přímo ve městě, ale mimo hradby, neboť počet osob, které mohly kurfiřty při císařské volbě doprovázet, byl z bezpečnostních důvodů limitován již samotnou Zlatou bulou Karla IV. Proto potřebovali frankfurtští radní

69 Jaroslav PÁNEK, *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě (Cestování jako činitel kulturní a politické integrace)*, Český časopis historický 88, 1990, s. 661–682.

70 A. HEYDENUS – N. HEYDENUS, *De electione et Inauguratione*; souhrnný seznam účastníků korunovace na s. 201–253: *Ad Coronationem Matt. II. Spectantia Electorum et Principium, Comitum, Baronum et Nobilium, qui a Regia Maiestate die Solis 14. iunii Anno 1612 post Coronationem Francofurti in aede San- Bartolomaei Equites aurati facti sunt, Catalogus*.

71 H. ORTELIUS, *Warhafftige, Außführliche, Historische Beschreibung*, s. 253–310.

s určitým předstihem vědět, nejen kdo má vlastně přijet, ale konkrétně pro kolik osob (včetně služebnictva) mají ve městě, na předměstí či v blízkém okolí zajistit ubytování a stravování a pro jaké množství koní (jízdních i tažných) bude potřeba zajistit ustájení a dostatečné zásoby krmiva.

Po logistické stránce nebylo vůbec jednoduché takovou akci zvládnout (což se skutečně v dané případě nepovedlo, jak jsem si dovolil připomenout v závěrečné části této studie), ale přesné seznamy požadavků na ubytovací kapacity ze strany všech sedmi kurfiřtů měly být podkladem pro rozmístění jednotlivých delegací ve městě, tak aby těm nejvýznamnějším účastníkům bylo zajištěno ubytování, odpovídající jejich společenskému postavení, a zároveň aby byly jednotlivé delegace umístěny v různých částech města, což bylo důležité i z důvodů bezpečnostních.

Podrobný seznam konkrétních osob, které měly tvořit⁷² doprovod krále Matyáše, vydal tiskem již v roce 1612 ve Frankfurtu místní knihtiskař Zikmund Latomo. Šlo o operativní reakci nakladatele, která měla zřejmě především komerční, nikoli primárně dokumentační smysl. Brožurka o rozsahu osm folií byla ve Frankfurtu vytištěna někdy v průběhu deseti dní mezi volbou (13. 6.) a korunovací (23. 6.), neboť sám Matyáš je v titulu výslovně označen jen jako „volený císař římský“; v této podobě už se jeho císařský titul po korunovací obvykle neuváděl.⁷³ Ve stejné době též nakladatel nechal vytisknout i graficky sjednocený soubor ubytovacích seznamů ostatních šesti kurfiřtů. Na rozdíl od seznamu králova už jsou přímo v titulu označeny jako „ubytovací a zásobovací seznamy“ (kombinací názvů „*Furierzettel*“ či „*Futterzettel*“), což dokládá původní informační zdroj. Všechny mají stejný rozsah (4 folia) a grafickou úpravu (s erbem kurfiřta na titulní straně) a také obsahují nejen konkrétní jména členů delegace (byť ne tak podrobně jako seznam Matyášův), ale i počty doprovodných služebných osob a koní (pouze koně nejsou rozlišeny na jízdní a tažné, jak je tomu u seznamu krále Matyáše).

72 Podkladem pro sestavení tohoto materiálu byl ubytovací seznam z doby před volbou, což dokládá skutečnost, že na rozdíl od titulního listu s titulaturou voleného císaře jsou v seznamu samotném uvedeny u Matyáše Habsburského jen jeho tituly královské.

73 *Eygentlich Verzeichnuß der gantzen Hoffstatt deß Aller-Durchleuchtigsten, Großmächtigsten, Vnverwindtlichsten Fürsten und Herrn, Herrn Mathiæ deß Ersten, von Gottes Gnaden erwehlten Roemischen Keyser, In Germanien, zu Hungarn, Boheym, Dalmatien, Croatien und Slavonien &c. Königs, Ertzhertzogs zu Oesterreich, Hertzogs zu Burgund, Steyer, Kaernten, Crain, Württemberg, in Ober und Nider Schlesien, Marggraffen zu Moehrer, in Ober und Nider Laußnitz, Gefuersten Graffen zu Habsburg und Tyrol &c., mit was vor Herrn, Graffen, Freyherrn, Geheymen unnd andern Raethen, beneben der Ritterschaft sampt andern Standts Personen ihr May nach Franckfurt am Mayn gereyset Anno 1612, Frankfurt am Main (Z. Latomo) 1612 (ÖNB Wien, sign. 79. Q. 134, vevázáno jako první svazek konvolutu).*

Obr. 5: Titulní list Latomova seznamu účastníků cesty do Frankfurtu nad Mohanem v doprovodu Matyáše Habsburského. Reprodukováno z: *Eygentlich Verzeichnuß der gantzen Hoffstatt etc.*, Frankfurt am Main (Z. Latomo) 1612 (Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. 79. Q. 134, vevázáno jako první svazek konvolutu).

Zvláště tyto prameny připomínám, neboť dokládají nejen výrazný nepoměr mezi rozsahem výpravy krále Matyáše (která počtem osob i technickým zázemím převyšovala všechny ostatní kurfiřty dohromady), ale informují nás též o působení některých šlechticů z českých zemí u dvorů protestantských kurfiřtů (zvláště Slezanů u hohenzollernského dvora).⁷⁴

Tyto brožurky byly zřejmě nabízeny k prodeji již v průběhu oslav i samotným účastníkům (u kterých se dal předpokládat největší zájem o takovou formu dokumentace své vlastní účasti na podobné akci). Latomovy dílčí seznamy, vydané v němčině, jsou mimořádně důležité především proto, že kromě jmen konkrétních šlechticů uvádějí i konkrétní počty koní a služebníků, kteří je doprovázeli, neboť to byla praktická informace, důležitá k zajištění ubytovacích a stravovacích kapacit. Ve všech ostatních citovaných seznamech účastníků frankfurtských slavností tato konkrétní informace již chybí, neboť pro následné autory (kteří potřebovali pro svá díla jen konkrétní jména urozených a vlivných hostů a politiků) již nebyla informace o počtu služebnictva a technickém zázemí vůbec podstatná.

Toto omezení se již týká i souhrnného seznamu účastníků, který byl sestaven a vydán nakladateli Johannem Bringerem a Heinrichem Krönerem v německé verzi ještě ve Frankfurtu v závěrečných týdnech tamních slavností, tak aby byl k zájemcům k dispozici ke koupi jako celek. Vedle delegací sedmi kurfiřtů, které do města dorazily už na císařskou volbu (zde autor provedl jen výpis z výše zmíněných Latomových brožurek), zaznamenal tento souhrnný seznam i členy další významných poselstev, která do Frankfurtu postupně přijížděla až po volbě v průběhu června 1612 na císařskou korunovaci.⁷⁵

Tento pramen se již české účasti bezprostředně nedotýká, ale pro celkovou interpretaci frankfurtských slavností roku 1612 je podle mého názoru velmi podstatný. Proto také o takový přehled soudobé středoevropské společenské elity projevovaly zájem jako o cennou informaci i ve vzdálenějších končinách a nakladatelé jej následně zařazovali do obsáhlejších děl, týkajících se soudobé politiky, vydávaných v intelektuálním prostředí obec-

74 Zmíněné ubytovací seznamy jsem měl v případě dvou kurfiřtů církevních (trevírského a kolínského) a tří kurfiřtů světských (saského, falckého a braniborského) k dispozici v rámci jednoho konvolutu, do kterého byly svázány spolu s výše citovaným seznamem krále Matyáše (ÖNB Wien, sign. 79. Q. 134). Formátem i grafickou úpravou do této serie zapadá i stejný tisk, vydaný v Latomově tiskárně pro kurfiřta mohučského, který je ve vídeňské knihovně dochován jako samostatná publikace, viz ÖNB Wien, sign. 75.M.63.

75 *Verzeichnuß aller Potentaten, Chur und Fuersten, Geistlichen und Weltlichen, Graven, Herrn und Staenden deß Reichs, auch fremder Potentaten unnd Herrschaft Botschafften, Adelicher und anderer Hohen und Nider Stands Personen, so theils in Zeit der Wahl, theil nach derselben und bey gehaltener Crönung zu Franckfurt persönlich gewesen und deren Namen man in Erfahrung bringen mögen*, b. m., 1612 (ÖNB Alt-8.767-B). Tento exemplář je ve vídeňské knihovně svázán jako samostatná anonymní brožura bez místa vydání, ale z kladu listů je zřejmé, že původně šlo o integrální součást Bringerovy a Krönerovy publikace *Wahl vnd Crönungshandlung* (viz pozn. č. 34). Tomu odpovídá i přesné zachování pořadí jednotlivých částí díla v níže citované francouzské jazykové mutaci.

ně srozumitelné latině. Jednoduše řečeno: být zapsán ve „frankfurtském seznamu“, znamenalo patřit do blízkosti těch nejvlivnějších. A reálnou politiku v oné době (až na ojedinělé výjimky) neprováděli titulární vladaři, ale diplomaté z jejich nejbližšího okolí. Ti všichni jsou zde jmenovitě uvedeni, ať již v rámci říše či zainteresovaných zahraničních diplomacií patřili ke kterémukoli táboru. Proto mělo pro nakladatele smysl uvádět i jména těch lidí u dvora, kteří byli formálně v nižších pozicích (včetně různých lokajů, dveřníků či ochutnávačů vína), protože po zkušenostech se situací u pražského dvora rudolfinského bylo obecně známo, že reálný vliv takových osob může být podstatně větší, než by mělo odpovídat jejich formálnímu zařazení ve služební hierarchii.

Zmíněný seznam, zařazený v rámci jejich širšího díla o frankfurtských slavnostech, vydali Bringer s Krönerem ještě roku 1612 ve Frankfurtu paralelně i v jazyce francouzském, ve stejném formátu a se stejnými kvalitními mědirytinami.⁷⁶ Nemáme žádné doklady o tom, že by se frankfurtských slavností účastnila nějaká větší skupina frankofonních šlechticů (pochopitelně krom samotného francouzského velvyslance při habsburském dvoře); pro většinu účastníků byla jistě jazykově přístupnější obsahově stejná německá verze. Lze tedy předpokládat, že francouzská verze byla určena na zahraniční knižní trh, a to jak do protestantských oblastí Francie či frankofonního Švýcarska, tak zřejmě i k francouzskému dvoru, který o volbu císaře v rámci dřívější politiky Jindřicha IV. († 1610), podporujícího protestantskou Unii, projevoval velký zájem. Toto dílo obsahuje jak francouzský překlad popisu slavností (včetně stejných mědirytin jako německá verze),⁷⁷ tak i seznam účastníků, přeložený do francouzštiny.⁷⁸ K dispozici musel být na trhu relativně brzy po skončení slavností, neboť stručný výtah z této knihy vydal přímo v Paříži ještě koncem roku 1612 (po 20. říjnu 1612, kdy na tisk získal panovnické povolení) místní nakladatel Antoine de Bruiel, působící také na pařížské universitě.⁷⁹

76 *Election & Couronnement c'est a dire Briefve et Veritable Description des Principales choses, qui se sont faites & passés a Francfort Ville d'Election au mois de May & Iung 1612. de l'Election & Couronnement du Tres-Illustre, Trespuissant, & Tresinvincible Prince, & S^r, S^r. Matthias esleu Allemagnes, Hongrie, Boheme, Dalmatie, Croatie, Sclauonie, &c. Archiduc d'Austriche, &c.*, Frankfurt a. M. 1612 (ÖNB Wien, sign. BE. 7. V. 20).

77 *Description de la Forme et Maniere, en la quelle le Tres-Illustre, Trespuissant, & Tresinuincible Prince, & S^r, S^r. Matthias par la grace de Dieu Empereur Romain tousiours Auguste, Roy des Allemagnes Hongrie & de Boheme, a esté esleu Roy des Romains en Francfort le 13./3. Iung 1612*, in: tamtéž, s. 3–42. Vevázané na třikrát složené mědirytiny nemají vlastní text, proto mohly být použity v obou jazykových verzích; jsou jen značeny velkými písmeny abecedy („A“ až „I“). V německé verzi jsou vevázány až za text, ve francouzské průběžně v textu.

78 *Designement de tovs les Potentats, Electevrs, Princes, et Etats de l'Empire, comme aussi de plusieurs Comtes, gentilshommes, & aultres personnes tant Ecclesiastiques que Seculiers; Et semblablement des diverses Ambassades estrangers, qui durant & apres ce temps d'Election & couronnement sont venus a Francofort & en nostre cognoissance. Anno 1612*, in: tamtéž, s. 43–100.

79 *Discovrs svr ce qui s'est passe a Francofort sur le Mayn, és mois de May & Iung 1612. en l'Election & couronnement de L'Archiduc Mathias d'Austriche, Roy de Hongrie, & de Bohème en l'Empire: Comme*

Výše zmíněný souhrnný tištěný frankfurtský seznam z roku 1612 se stal zřejmě předlohou pro sestavení latinských verzí, připojených k výše citovaným obsáhlejšími knihám z roku 1613. Heydanův latinský soupis však navíc ještě zaznamenává osobní účast několika dalších významných osob, které v mladším frankfurtském soupisu zaznamenány nejsou.⁸⁰

Frankfurtský seznam je pro nás prvním podrobným přehledem konkrétních osob, tvořících Matyášův dvůr po jeho české korunovaci, i když pochopitelně nelze očekávat, že na cestu do Frankfurtu se nutně nakonec museli vypravit všichni. Seznam „služebných“ účastníků však můžeme porovnat s údaji s předchozího období rudolfinského.⁸¹ Z předběžného srovnání podle mého názoru vyplývá, že Matyáš na jaře 1612 skutečně „mobilizoval“ veškeré personální zdroje z řad stálých zaměstnanců, které měl k dispozici, aby jeho volební a korunovační jízda měla co nejrepresentativnější charakter.

Podrobný Latomův seznam členů Matyášovy výpravy do Frankfurtu nám poskytuje mimořádně cenné informace, proto jsem jej i přes poměrně velký rozsah připojil v edici

aussi de l'Imperatrice, espouse de la Majesté, Paris 1612 (ÖNB Wien, sign. 175342-A.Alt). Pod tímto společným názvem nakladatel vydal stručný popis frankfurtské volby (s. 5–17, *Description de la forme & maniere. en laquelle le Prince Mathias, Roy d'Hongrie & de Bohême, Archiduc d'Austriche, a esté esleu Roy des Romains & Empereur, à Frankfurt ville d'Election, le 13. Iuin 1612*), korunovace císaře (s. 18–39, *Description de la forme & maniere en laquelle l'Archiduc Mathias esleu Roy des Romains & Empereur, fut couronné le Dimanche 24. de Iuin 1612. apres l'Election*), korunovace císařovny (s. 40–46, *Le Couronnement d'Anne Royne d'Hongrie, & de Boheme, femme de sa Majesté, declarée Emperiere*) a jednoduchý výpis ze seznamu účastníků císařského korunovačního banketu, konaného 24. 6. 1612 (s. 46–47, *Noms des Electeurs & autres Princes qui se trouuerent au Banquet Imperial, en la grande Salle de la Maison de Ville, le 24. de Iuin 1612*). Jde sice skutečně jen o zjednodušený výpis z frankfurtské publikace Bringela a Krönera, ale sama skutečnost takového nakladatelského počínu (který měl těžko jiný smysl než komerční) dokládá, jaký byl u francouzského dvora o aktuální politické dění v říši zájem.

80 A. HEYDENUS – N. HEYDENUS, *De electione et Inauguratione*; s. 253: August vévoda Lüneburský, Albrecht Šlesvisko-Holštýnský a württemberská knížata Jan Fridrich, Ludvík Fridrich a Julius Fridrich. Navíc jsou ještě duplicitně připsána jména některých osob, jako by přijely samostatně, i když se již objevují v rámci doprovodu některých z kurfiřtů (např. Kristián a Jáchym Arnošt, knížata z Anhaltu, kteří už jsou v seznamu v rámci doprovodu falckého kurfiřta).

81 Jaroslava HAUSENBLASOVÁ (Hg.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, Praha 2002. Autorka zaznamenala i jednotlivé případy přímé kontinuity dvořanů a služebníků, kteří přešli ze služeb Rudolfových ke dvoru krále Matyáše, viz tamtéž, s. 139–171, Tabelle III: Kontinuität zwischen den Höfen Maximilians II., Rudolfs II. und Matthias'. Jedná se však o zachycení formální kontinuity účetní (tj. seznamy osob, vedených v rámci schematismů panovnických dvořanů a služebníků s uvedením jejich tarifních mzdových požitků). Skutečnou fyzickou přítomnost konkrétních osob u dvora takové seznamy ještě nedokládají. Naproti tomu „ubytovací“ seznam z Frankfurtu z roku 1612 zachycuje reálné personální obsazení jednotlivých dvorských a služebních postů v jeho praktickém uplatnění při reprezentační společenské akci nejvyšší úrovně. Autorka také upozorňuje na existenci časově velmi blízkého seznamu služebníků Rudolfa II. z roku 1612 (tamtéž, s. 47, č. 17, 1612 (Prag?) *Hofstaatverzeichnis Kaiser Rudolfs II.*), jenž se nalézá ve vídeňské knihovně (ÖNB Wien, Cod. 14724). Jedná se o opis z počátku roku 1612, provedený asi na základě předlohy z roku 1611; personální změny zde zaznamenávané v podobě poznámek proběhly v posledních měsících Rudolfova života. Vyhodnocení personálních změn, které lze doložit prostým porovnáním tohoto posledního rudolfinského seznamu se zde editovaným seznamem služebníků, účastnicích se frankfurtských slavností, by však již výrazně zatížilo celkový rozsah této studie, proto jsem k němu zde nepřikročil.

k této studii, aby byl využitelný i pro badatele, zabývající se tematicky jinými okruhy. Přináší totiž primární údaje například k personálnímu složení Matyášovy dvorské kapely, jména jednotlivých komorníků i zaměstnanců na velmi nízkých stupních služební hierarchie, ale také třeba výslovně uvedená jména „osobních kočí“⁸² krále i královny (což byla sice z hlediska společenské hierarchie nevýznamná, ale v běžné praxi reálného života velmi důvěrná pozice, srovnatelná s osobním řidičem vrcholných politiků dnešní doby).

Pochopitelně nás zajímá, kdo byli v těchto oficiálních seznamech soudobému evropskému čtenáři prezentováni jako hlavní zástupci české politické scény. Jedná se o sedm mužů, uvedených v kolonce „Páni zemští úředníci čeští“ („*Herrn Land Officier de Cron Böhemy*“, ediční příloha 4, č. 31–37). I když v daných souvislostech lze označení „Cron Böhemy“ interpretovat ve významu zemském (tj. úředníci Království českého, nikoli zemí Koruny české), je to označení zavádějící.

Skuteční zemští úředníci jsou mezi nimi jen tři; dva z panského stavu, jeden z rytířského. Z členů zemské vlády panského stavu jsou zde uvedeni nejvyšší hofmistr Adam mladší z Valdštejna a nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic. Oba byli v době frankfurtských slavností katolíky: Valdštejn v mládí konvertoval od utrakvismu ke katolické víře, z pozice nejvyššího sudího (od 1608) povýšil na nejvyššího hofmistra teprve roku 1611. Dokázal se rychle přizpůsobovat měnící se politické situaci, což prokázal už v době sporů mezi Rudolfem II. a králem Matyášem. Ve světě říšské politiky té doby byl vnímán protestantskými stavy jako politik, se kterým je možné se dohodnout. Naproti tomu jeho vrstevník Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, dlouholetý nejvyšší kancléř (od 1599), byl díky svým předchozím politickým aktivitám znám jako výrazný exponent španělsko-katolického křídla evropské politiky.⁸³ Z hlediska stavovského na posledním místě v celé skupině stojí Bohuslav z Michalovic, který byl příslušníkem rytířského stavu a zastával úřad místokancléře Království českého. Patřil mezi aktivní politiky opozičního stavovského tábora a svou životní pouť skončil na staroměstském popravišti roku 1621.⁸⁴

Další dva z uvedených mužů byli jen držitelé dědičných titulárních úřadů, které kdysi za vlády Lucemburků jejich předkové získali za zásluhy: dědičný maršálek Království českého Pertold Bohobud z Lipé a dědičný šenk Království českého Jan z Vartmberka.

82 Viz níže ediční příloha 4, č. 214–215.

83 Pro upřesnění nábožensko-politické orientace nejvýznamnějších šlechtických osobností české politické scény lze již pro období přelomu 16. a 17. století použít obsáhlou monografii Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004. Mnohem exaktnější pramenný materiál pro tuto problematiku však v nedávné době zveřejnil Martin HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra – Výchova a vzdělávání šlechty v českých zemích na prahu novověku (1500–1620)*, Praha 2010 a TÝŽ, *Ve službách šlechty – Vychovatelé nobility z českých zemí (1500–1620)*, Praha 2011. Autor v těchto dvou obsáhlých monografiích shromáždil neobvykle rozsáhlou dokumentaci, dokládající konfesijní zaměření výchovy a vzdělání pro celé spektrum šlechtické vrstvy celých zemí Koruny české.

84 J. PETRÁŇ, *Staroměstská exekuce*, s. 12–14.

Herr Georg von Landa Freyherr / Kön. May. Cammerer	5	8	15
Herr Maximilian von Trautmansdorff Freyherr / Kön. May. Raht und Cammerer	2	4	7
Herr Fridrich von Tiffenbach Freyherr / Kön. May. Cammerer und Oberster Leutenant	4	6	12
Herr Graff Wolff von Mansfeld Oberster / K. M. Cammerer	10	9	21
Herr Adam von Trautmansdorff Freyherr / K. M. Cammerer / Hoff-Kriegs Raht / besetzer Obristen vñ Habschier Hauptman	6	6	14
Herrn Land Officier der Cron Böhemy.			
Herr Adam der Jünger / Herr von Wallenstein / K. M. Raht / Cammerer und Oberster Land Hoffmeister der Cron Böhemy	6	10	21
Herr Joenckho Adalbert Poppel / Freyherr von Lobkowicz / Kön. May. Raht und Oberster Böhmischer Cansler	16	36	40
Herr Berthold Bohubut von der Lepp / K. M. Cammerer und Erb Marschalck der Cron Böhemy	7	10	27
Herr Leonhard Collona Freyherr von Bels / K. M. Raht vñnd bestellter Obrister	11	10	27
Herr Bohuslaus von Michalowitz K. M. Raht vñnd Böhmischer Vice Cansler	4	6	18
Herr Georg Freyherr von Schönach / auff beyden Karelats vñnd Wilcken / K. M. Raht und Schlesischer Vice Cansler	22	16	48
Herr Jan von Wartenberg Freyherr und Erbschenck der Cron Böhemy	8	10	20
Solgen die jenigen Herrn so ihr Kön. May. auß dero Königreich vñ Landen beschreiben haben.			
Herr Anthoni Gänther Graff zu Ottenburg vñ Delmenhorst	10	22	32
Herr Graff von Camal des Duca de Espernon Sohn	18	12	34
Herr Georg Fridrich Graff von Hohenlohe Obrister	6	10	12
Herr Graff Philipp von Solms / Obrister	6	10	12
Herr Rudolff Graff von Heiffenstein	5	6	13
Herr Wilhelm Graff von Fürstenberg	5	6	4
Herr Christian vñ Herr Wolrad beyde Graffen zu Waldeck	4	6	10
Herr Hans Gänther Graff zu Schwarzenburg vñ Hohenstein / Herr zu Arnstadt	7	9	10
X iii Herr			

Obr. 6: Ukázka členění textu v Latomově seznamu s pasáží, evidující českou politickou reprezentaci. Jedná se o text, který je níže zpřístupněn v Ediční příloze 4, č. 26–45. Reprodukováno z: *Eygentlich Verzeichnuß der gantzen Hoffstatt etc.*, Frankfurt am Main (Z. Latomo) 1612 (Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. 79. Q. 134, vevázáno jako první svazek konvolutu), fol.)(iii.

Pan Pertold Bohobud se musel cesty do Frankfurtu účastnit především proto, že v rámci slavnostních ceremonií stanovovala Zlatá bula Karla IV. českému maršálkovi přesné místo před králem českým jako kurfiřtem v rámci slavnostního průvodu, procházejícího městem Frankfurtem do místa volby v kostele sv. Bartoloměje. Jinak pan Pertold Bohobud ještě žádné větší zkušenosti neměl; byl to tehdy mládeneček sotva dospělý (* 1589), který po otci zdědil především sídelní rodové panství Moravský Krumlov. Po smrti Jana z Lipé († 1598) zůstával titulární maršálkovský úřad dlouho neobsazen a na mladého Pertolda Bohobuda připadl právem dědickým až po dosažení jednadvaceti let roku 1610. I přes mládí a malé zkušenosti z vysoké politiky se nemusel Pertold Bohobud této cesty asi obávat. Sám byl zvyklý cestovat; jako sirotek trávil po otcově smrti nějaký čas jako páže u dvora Karla staršího ze Žerotína, po roce 1600 krátce pobýval na studiích v Bazileji, pak působil v nižší funkci (jako "kraječ" u panovnické tabule) u pražského dvora Rudolfa II.⁸⁵ Především však byl nevlastním mladším bratrem výše zmíněného Adama mladšího z Valdštejna (měli stejnou matku), který na něj jistě i ve Frankfurtu dohlédl a zajistil, aby se Pertold Bohobud do Frankfurtu vydal. Přes tyto souvislosti však nelze ještě mladého pana Pertolda Bohobuda v době frankfurtské volby počítat mezi významné politiky. Můžeme jej však jednoznačně zařadit mezi příznivce strany protestantské, jak se pak ukázalo jeho aktivní účastí v českém stavovském povstání.⁸⁶

I když Jan z Vartmberka a na Novém Zámku, Lipém a Kamenici (* před 1576, † 1617)⁸⁷ zastával od roku 1608 dědičný úřad nejvyššího šenka Království českého, z tohoto postu mu neplynula povinnost účastnit se s královským dvorem takové cesty. Proto se s ním setkáváme v seznamu účastníků, které bylo třeba osobně pozvat. Na české politické scéně patřil k méně významným osobnostem a vzhledem k jeho studijním zkušenostem z mládí⁸⁸ lze předpokládat, že patřil ke straně protestantské. Nicméně kancléři Lobkovicovi konkrétně na jeho účasti zřejmě z nějakého důvodu záleželo, proto si na králi Matyášovi vyžádal přípis k zemskému soudu, aby z důvodu cesty do Frankfurtu byly odloženy soudní pře, kterých se měl Jan z Vartmberka účastnit (o tom podrobněji níže). Pro samotného Jana měla účast na této cestě jednu důležitou souvislost. Už jeho otec Abraham († 1587) a strýc Jindřich († 1604) vedli spory se vzdálenými příbuznými z rohozecké větve Vartmberků (jejich společným předkem byl Jan z Vartmberka, zemřelý roku 1464) právě o úřad

85 M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 283–284, 320–321.

86 Později se Pertold Bohobud zapletl do opoziční stavovské politiky a po porážce povstání strávil delší čas ve špilberském vězení. Odtud jej sice starší bratr Adam z Valdštejna pomohl dostat, ale majetek byl Pertoldovi konfiskován, viz Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace (Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty)*, Brno 2006, s. 176–178.

87 Jeho kšaft z roku 1617 vydal v edici Pavel KRÁL (ed.), *Mezi životem a smrtí (Testamenty české šlechty v letech 1550–1650)*, České Budějovice 2002, s. 402–405.

88 M. HOLÝ, *Ve službách šlechty*, s. 59–79.

dědičného šenka. Na ten si činil nárok (při zohlednění principu stařešinství objektivně vzato po právu) Janův vzdálený příbuzný Karel z Vartmberka (* 1553), který se sám za dědičného šenka také považoval a nechával si tak říkat.⁸⁹ Pro Jana z Vartmberka tedy byla oficiální účast na takové akci mezi nejvyššími zemskými úředníky významnou formou společenské akceptace jeho nároku na dědičný rodový úřad, a to v době, kdy výše zmíněný Karel z Vartmberka ještě žil (zemřel až 13. srpna 1612).

Zbývající dva muži mezi české zemské úředníky nepatřili. Významnou osobností mezi nimi byl pochopitelně Leonard Colonna z Felsu, královský rada a český stavovský polní maršál; žádný zemský úřad však nezastával. Mezi tradiční zemské úředníky také nepatřil slezský šlechtic Jiří z Šejnoch, který byl právě krátce před cestou do Frankfurtu jmenován v rámci rozdělení Lobkovicova úřadu novým slezským vicekancléřem, podléhajícím přímo králi. Toto jeho zvláštní postavení je zde zdůrazněno Šejnochovým zařazením do nejvýznamnější skupiny české nobility, hned za místokancléře českého, nikoli mezi personál slezské kanceláře (ediční příl. 4, č. 138).

Z hlediska tehdejšího mocensko-konfesijního rozdělení domácí politické scény je tedy výběr sedmi „oficiálních“ představitelů české politické scény, kteří reprezentovali Království české na říšské volbě, poměrně vyvážený. Každý z nich měl s sebou vlastní cestovní „dvůr“, čítající až několik desítek osob, mezi nimiž byli nepochybně na nižších úřednických funkcích i další šlechtici, kteří však jmenovitě nikde uvedeni nejsou.⁹⁰

Vedle těchto sedmi osob, které byly v seznamech zvlášť vyčleněny jako zástupci české stavovské obce, se objevuje několik významných šlechticů z českých zemí i v jiných částech králova oficiálního doprovodu.

Hned v první skupině tři „tajných radů bez portfeje“ figuruje Abraham Purkrabí z Donína (8),⁹¹ významný protagonista katolického uskupení na politické scéně, který do roku 1611 zastával úřad hornolužického nejvyššího fojta. Donínův osobní doprovod patřil k nepočetnějším; počet koní a služebníků, které vzal s sebou do Frankfurtu, jsou srovnatelné jen s malými „dvory“, které měli s sebou nejvyšší dvorský hofmistr Fürstenberk, český nejvyšší kancléř Lobkovic či slezský místokancléř Šejnoch.

Mezi vysoce postavenou skupinou „královských komoří“ nalézáme Rudolfa ze Stubenberga (12), držele východočeského panství Nové Město nad Metují, i když ten se původně omlouval, že do Frankfurtu nepojede, neboť neměl na čem (nedávno mu pomřeli koně;

89 Stanislav KASÍK, *Nejvyšší číšník Království českého v rodě pánů z Vartmberka*, Heraldická ročenka 1999–2000, Praha 2000, s. 58–71.

90 Jak vypadal příklad takového šlechtického cestovního dvora o půl století dříve, dokládá například Petr VOREL, *Hofmistrovská instrukce Vratislava z Pernštejna z roku 1555*, Východočeský sborník historický 6, 1997, s. 165–182.

91 V kulaté závorce za jménem zmiňované osoby uvádím níže v textu její pořadí v seznamu účastníků Matyášovy výpravy, viz ediční příloha 4.

viz níže ediční příloha 5, č. 1). Tento technický detail však zřejmě mezi březnem a květnem 1612 překonal. Ze šlechticů českého původu se ještě ve skupině královských komorníků objevuje jméno Jana Jiřího z Vartmberka (21) z rohozecké větve rodu (šlo o staršího syna výše zmíněného Karla z Vartmberka) a Viléma Vchynského z Vchynic, nejvyššího lovcího Království českého (22), dále Karla Hanibala Purkrabího z Donína (23), syna výše zmíněného Abrahama, který po otci převzal úřad hornolužického fojta. V českých zemích držel pozemkový majetek také Fridrich z Černhausu (24) i jihomoravsko-rakouští Tiefenbachové, jejichž politické cesty se později rozešly, tj. povstalecký Fridrich (28) i císařský generál Rudolf (25). Také některé další významné osoby byly majetkově zakotveny v rakouských i českých zemích, což ovšem rozlišeno není, neboť cesty se účastnily jako královi dvořané.

V královském „hofštátu“ mnoho šlechticů z českých zemí uvedeno není. Král Matyáš na cestu vzal své stálé zaměstnance ze dvora vídeňského, který ještě od května 1611 asi nebyl nijak podstatně obměněn. V služebním postavení se tu objevují jen Karel z Šárova (100), Fridrich z Kounic (102), Abraham z Černhausu (107), Jan Lorenc ze Žerotína (110), Jan Záruba z Hustířan (117) a jeden z osmi radů nad apelacemi Otto z Nostic (125). Pak už máme jen nižší úředníky. Z Prahy vyrážela s králem zemská kancelář česká (134), její německá expedice (135) i nedávno vzniklá slezská kancelář (138).

Poslední poměrně početnou skupinu účastníků českého původu nalézáme mezi pážaty, pobývajících při panovníckém dvoře. Vzhledem k absenci věkově přiměřených arciknížat lze předpokládat, že vydržování početné skupiny pážat s vlastním hofmistrem a preceptorem mělo funkci jakési „přípravky“ mladých šlechticů pro budoucí službu u dvora.

U této skupiny už je (na rozdíl od běžných zaměstnanců dvora) český podíl mimořádně výrazný, z čehož lze usuzovat, že tuto dvorskou strukturu král obsazoval až po české korunovaci či dokonce bezprostředně před odjezdem do Frankfurtu, neboť v několika případech jsou mezi pážaty synové či blízcí příbuzní oficiálních účastníků této cesty. Z osmnácti pážat, která jela s králem Matyášem do Frankfurtu, jich bylo jedenáct původem jednoznačně z českých zemí:⁹² Adam Michal Španovský z Lisova, Zikmund Licek z Rýzmburka, Vilém Alexandr Oderský z Lidéřova, Václav Michal z Hrádku, Šebestián Beřkovský ze Šebířova, Jáchym Colonna z Felsu, Ignác Vojtěch Mičan z Klinštejna, Vojtěch Vratislav z Mitrovic, Jan Petr Čejka z Olbramovic, Jáchym Arnošt z Černhausu a Zdeněk Rudolf z Valdštejna.

Z mnoha důvodů je pro nás ovšem nejzajímavější skupina účastníků, kteří se spolu s královským dvorem vydali do Frankfurtu nad Mohanem dobrovolně, o své vůli a na vlastní náklady. Tito šlechtici jsou v oficiálních seznamech účastníků uváděni odděleně,

92 Viz níže ediční příloha 4, č. 187–191, 193, 195–199.

tedy nikoli jako součást dvora a služebního aparátu.⁹³ V případě konvoje Matyášova se jedná celkem o 70 šlechticů z českých i rakouských zemí, kteří se do Frankfurtu vydali jako individuální králův doprovod. Někteří se účastnili jen s velmi skromným vybavením (s jedním služebníkem; dohromady s dvěma koňmi), ale v některých případech se jednalo o početnou skupinu o rozsahu 10 až 34 koní.

Mezi zmíněnými 70 šlechtici lze rozlišit přibližně stejný počet osob z českých a z rakouských zemí (někteří měli pozemkový majetek tu i onde a nevíme, zda byli k cestě vyzváni za stavy moravské či rakouské); z Uher se mi v této části seznamu nikoho identifikovat nepodařilo. Mezi jednotlivými účastníky jsou velké rozdíly ve velikosti jejich doprovodu. Někteří se vypravili s početným „cestovním dvorem“, který si nijak nezadal s významnými zemskými úředníky. Nevíme sice nic o případných rozdílech v kvalitě jejich vybavení („šaty dělají člověka“ a při slavnostech hrála tato vizuální reprezenzace podstatnou roli), ale nejvyšší náklady na podobných cestách pohltilo ubytování a strava,⁹⁴ takže početný doprovod představoval společenskou kvalitu sám o sobě.

Proto je důležité vědět, že nákladnější doprovod své osoby byli schopni či ochotni financovat Karel Kryštof Purkrábí z Donína, Markvart Věžník z Věžníku, Zachariáš Geitzkoffert a zvláště Vojtěch Kaplíř ze Sulevic a Jiří z Redernu, ale též v Čechách osedlý Jiří Fridrich hrabě Hohenlohe. Naopak mezi „soukromé“ účastníky s velmi skromným doprovodem patřili z českých šlechticů Jindřich Šlik z Pasounu, Jan z Lobkovic, Sezima z Vrtby, Jindřich z Nostic či Jiří z Dobšic.

Jedná se o skupinu značně nesourodou stavovsky, majetkově i konfesijně. Její složení by bylo možné jen obtížně vyhodnotit, pokud bychom neměli k dispozici prameny ještě podrobnější, které nám poměrně přesně dokládají, jakým způsobem byla skupina „dobrovolníků“ vytvářena. To nám umožní blíže se zamyslet nad dobovými okolnostmi a motivací, která je k takovému rozhodnutí mohla vést.

Zatímco zemští úředníci a dvořané mohli být k cestě vyzváni v rámci svých služebních povinností, o dobrovolnou účast musel panovník stavovské osoby požádat. Dělo se tak i v minulosti při cestách českého krále (jakožto císaře) na říšské sněmy a seznamy osob, vyzvaných k takové cestě panovnickou kanceláří, máme k dispozici.⁹⁵ V případě přípravy cesty do Frankfurtu nad Mohanem roku 1612 je však k dispozici dokumentace neobvyk-

93 *Eygentlich Verzeichnuß*, fol. iii–iiii: *Folgen die jenigen Herrn so ihr Kön. May. auß dero Königreich und Landen beschrieben haben*. Viz ediční příloha 4, č. 38–95.

94 Konkrétní data např. Jaroslav HONC, *Cestovní účet diplomatické mise Viléma z Rožmberka do Polska r. 1588/89 a budget šlechtické domácnosti a dvora*, Archivum Trebonense 1973, s. 44–83.

95 Edičně zpřístupněny seznamy osob, vyzvaných k doprovodu panovníka k cestě na volební či řádové říšské sněmy z let 1558, 1565, 1576 a 1582, viz P. VOREL, *Říšské sněmy*, seznamy č. 1–6 na s. 162–178.

le rozsáhlá, což je nepochybně důsledek pečlivé evidence, vedené v dané záležitosti v české dvorské kanceláři.

Podzimním rozhodnutí kolegia kurfiřtů v Norimberce roku 1611 o konání volby nového vládce říše postupovali kurfiřti v souladu se zněním Zlaté buly Karla IV. Jeden z církevních kurfiřtů, mohučský arcibiskup Johann Schweikhard z Kronbergu (v Závětové dobové české verzi Jan Šverknart), pak jakožto říšský kancléř vyslal poselstvo k sedmému z kurfiřtů, českému králi Matyášovi,⁹⁶ a vyzval ho k účasti na volbě. První poselstvo vyrazilo v lednu 1612 za Matyášem do Vídně, druhé pak v březnu 1612 do Prahy. To však byly přípravy na cestu v plném proudu, neboť zvací listy pro rakouskou i českou šlechtu byly v Praze datovány již koncem února 1612, tj. během sedmítýdenního pobytu královského dvora v Praze (30. ledna – 19. března 1612), souvisejícího s pohřbem císaře Rudolfa II.⁹⁷

V rámci přípravy společné reprezentativní delegace bylo z Prahy odesláno několik textově mírně odlišných verzí listů, a to v jazykové podobě české a německé. Pro zjednodušení nejprve začneme verzí německou, neboť k její přípravě máme v konceptech dochovány i některé instrukce logistického charakteru, které lze aplikovat i na přípravu a rozesílání verzí českých.

Nejdříve byly rozesílány zvací listy rakouské šlechtě, neboť pozvaní se měli sjet do Vídně už 8. dubna 1612. Jednalo se o německé tištěné listy, datované na Pražském hradě 18. února 1612, u nichž je jen vynechán v úvodu prostor pro oslovení, které bylo doplňováno ručně s ohledem na to, jaké oslovení adresátovi příslušelo dle stupně jeho urozenosti. K dispozici máme dobře dochovaný exemplář listu, odeslaného Fridrichovi z Polheimu, který z Prahy vypravila rakouská dvorská expedice, řízená sekretářem Kryštofem Grablerem.⁹⁸

Na dalších dvou stranách:

Obr. 7 a 8: Německá verze zvacího listu k cestě do Frankfurtu, určená pro držitele lén Koruny české v Římsko-německé říši, datovaná na Pražském hradě 27. února 1612. List je podepsán vlastnoručně králem Matyášem a sekretářem německé expedice české dvorské kanceláře Janem Platejsem z Platinštejna. Jméno kancléře Lobkovice je v latinské podobě dopsáno jen jako kancelářský text. Národní archiv Praha, Stará manipulace, sign. K/1/95/2, fasc. K 27/12, fol. 7 (foto autor).

96 Andrea LITZENBURGER, *Kurfürst Johann Schweickard von Kronberg als Erzkanzler – Mainzer Reichspolitik am Vorabend des Dreißigjährigen Krieges (1604–1619)*, Stuttgart 1985, zde s. 168–172.

97 P. KOPIČKA, *Listy Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic*, s. 50.

98 Adresa zní „*Dem Edlen unseren lieben getreuen Friderichen Herrn von Polheimb, Ottenschlag und Warttemberg*“; oslovení je ručně doplněno ve tvaru „*Edler lieber getrewe*“. Na list je doplněno kancelářské datum přijetí 5. 3. 1612 a stručná anotace obsahu listu; originál viz ÖNB Wien, sign. F 100187-B. Muže tohoto jména však mezi rakouskými účastníky cesty do Frankfurtu nenalézáme.

**Matthias der Aider von Gottes gnaden/
zu Hungern vnd Beheimb i. c. König i. c.**

Linuester lieber getrewer. Du wirst sonder zweiffels vernommen haben / was massen vnlangst nemlich im Monat Octob: nechst hin/ bey der damahin zu Nürnberg fůrgangenen ansehnlichen zusamenkunft/ des Heiligen Römischen Reichs Chůrfürsten/ sich eines wahl- tags eines Römischen Königes collegialiter verglichen/ auch volgendes solcher Wahltag auff den 21. Tag Monats May nechstkünftig/ zu Franckfurt am Mayn zusaltien/ ordentlich auß- geschrieben/ vnd Vns als Königen in Beheimb vnd mit Chůrfürsten solenniter insinuir/ wie im gleichen nach weilandt der durch den willen des Allmächtigen abgeleiden/ vnd nun- mehr in Gott ruhenden Rōm: Kay: Mayr: Vnsers geliebten Herrn Bruders / hochseligster gedechtnuß/ eben auff gemelten Tag vnd Wahlstade/ damit fůrzugehen/ durch weitere denun- ciation continuirt worden ist. Wann Wir dann, Crafft vnd vermög der Guldenen Bull/ weilandt Kayser Caroli des vierten/ gleichfals hochseligsten angedenkens/ auch Wir als König in Beheimb/ vnd beschriebener Mit Chůrfürst des Heiligen Römischen Reichs, Vns zu solchem Wahltag an das gemelte deputirte orth zu rechter zeit (geliebts Gott) in der Per- sohn/ mit Vnsrem Königlichen Hoff läger zubegeben/ vnd dabey befinden zulassen / gnedigst vorhabens vnd entschlossen sein. Venebens aber vnd damit dieses (wie bey einem solchen ansehnlichen werck in allweg notwendig) mit mehrer Vnsrer reputation befehlen müge / Wir hierzu insonderheit Vnsrer getrewen Landt: vnd Lehen Leut von Graffen: Herrn/ vnd Ritterstand in Vnsren Königreichen vnd Landen/ gehorsammen gůthigen dienstleistung be- dürfftig/ auch dieselben in zimlicher anzahl eben zu dem ende vndt der gestalt beschreiben/ vnd erfordert/ Das nemlichen Sie Vns nit weniger/ als auch vor diesem Vnsren Hochgeheeren vorfahren/ von vnsren Landt vnd Lehen Leuten/ vnd deren ansecessorn, zu ihrem selbst eigenem Lob vnd rumb/ in dergleichen vndt andern occasionen, mehrmals wider faren/ auff solcher vor- habenden raif vñ Wahltag wie sonst der orte in dem Römischen Reich gebreuchig/ gehorsam- lich auffwarten/ vnd sich nach vermögen/ insonderheit zu Ross/ auch neben ihnen Ihre Leut o- der Diener Vnsrem jetzigen trauwigen zustand nach/ in der Elag auß- rüsten sollen. Des gnedig- sten verheßens/ Sinentmal an solcher Raif vñ Wahl nit allein Vns/ sondern auch ganzer wehren Christenheit/ vnd also consequenter Vnsren getrewen gehorsamen Königreichen, Landen/ vnd Vnterthanen/ selbst mercklich hoch vnd viel gelegen/ auch verhoffens diese Wahltag im kůrzen zu glůcklichem guten end gebracht/ vnd niemands lang auffgehalten werden wirdt/ Sp werden sich disfals Vnsrem gnedigsten Intent gemess/ hierinnen gehorsamlichen bequemen vnd gang wilsfärig befinden lassen. Als ist auch hiermit Vnsr gnedigster befelich an dich/ du wollest als ein gehorsamer Vassall/ wegen deiner/ von vns/ vnd Vnsrer Eron Beheimb tragens den Lehen/ deine sachen dahin anstellen/ dich auch hieran/ auffser allen Gottes gewalt/ sonst nichts hindern oder Irren lassen / auff das du Vns zu solchem Wahltag dahin gen Franckfurt angedreuter masseneinen Ehrenritt thun/ vnd neben andern das Gleidt geben vnd auffwarten/ dich auch/ wie verstanden/ zu Ross/ so viel du in der Anzahl kanst vnd vermagst/ sambt deinen Leuten/ in der Elag außrüsten/ vnd mit demselben auff den schrifftlůffigen Sonntag Palma- rum/ welcher ist der 15. Tag Monats Aprilis newen Calenders / in Vnsrer Königlichen Stadt Prag/ (alda Wir der zeit/ geliebts Gott/ anzutreffen sein werden) anlangen/ auch als dann mit Vns weiter fortrucken vnd reisen mögest.

Vndt

Undt weil Uns an zeitlicher wissenschafft mit wie viel Kosen vnd Personen du Uns zu Ehren/vermehret massen/zu solcher Raich eigenlich zuerscheinen vermeinst/gelegen sein wilt. Als woltest du Uns unverzüglich die anzahl/zu Unserer nachrichtung / auch die nottuiffe darauff weiter anzustellen vnd zuverordnen/zu handen unserer Geheimischen Hoff Canzlei / in gehorsamb schriftlichen andeuten. Das geraichte Uns von dir zu sonderm angenehmen gefallen/ in Königlich Gnaden/ damit Wir dir ohne das wollgetwogen/ künfftig so viel mehrers zuerkennen. Geben auff Unserm Königlich Schloß Prag den Eiben vnd Zwainzigsten Tag des Monats Februarij. Anno Sechschenden hundert vnd zwelff. Unserer Reiche des Hungarischen in Vierter/vnd des Geheimischen im Ersten Jahr.

Sacra Regia deloboribus
SR Bohemiae archicamerarius

Ad mandatum Sacrae Regiae
Majestatis proprium.

Německá expedice české kanceláře pak připravovala německou verzi listu, určenou držitelům českých lén v říši. Tyto listy jsou také tištěné, a to s datací na Pražském hradě dne 27. února 1612; vyzvaní se měli dostavit 15. dubna 1612 do Prahy. Spolu s králem Matyášem tyto listy podepisoval sekretář německé expedice české dvorské kanceláře Jan Platejs; jméno kancléře Lobkovice je zde uvedeno jen jako velmi výrazný kancelářský přepis, stejně jako u verzí českých (viz níže). Jako základ pro přípravu německé verze byl použit výše zmíněný text, který o něco dříve rozesílala rakouská expedice do dědičných zemí rakouských. Nová verze však prošla několikerou korekturou; zvláště formulace, týkající se lenního vztahu ke Koruně české, musela být zcela přesná. A tak zatímco rakouskou šlechtu žádal král Matyáš o spoluúčast slovy „... Als ersuchen wir auch dich hiemit gantz gnediglich begerend, du wöllest deine Sachen dahin anstellen, dich auch hieran ausser allein Gottes gewalts, sonste[n] nichts hindern oder irren lassen, damit du uns zu solchem Wahltag dahin gen Franckfurth ... etc.“, leníkům Koruny české v říši namísto toho (ve strukturně analogické části textu) přikazoval „...Als ist auch hiermit Unser gnedigster befelich an dich, du wollest als ein gehorsamber Vasall, wegen deiner, von uns, und Unserer Cron Beheimb tragenden Lehen, deine sachen dahin anstellen, dich auch hieran, ausser allein Gottes gewalt, sonsten nichts hindern oder Iren lassen, auff das du Uns zu solchem Wahltag dahin gen Franckfurt... etc.“.

Několik dochovaných konceptů je vždy nadepsáno „leníkům“ („an die Lehenleut“), na rozdíl od šlechticů svobodných, tj. zemanů („Landleuth“). Ale i mezi leníky byly osoby vyšších stavů, proto byly v německé verzi listu používány tři druhy oslovení:⁹⁹ pro vyšší šlechtu „Wohlgeborner“, pro nižší šlechtu „Gestrenger“ a obyčejné leníky, kteří nebyli příslušníky vyšších stavů, jenom „Ernest“ či „Ernvester“.

Německá expedice dostala nařízeno připravit 15 kusů zvacích listů s oslovením „Wohlgeborner“ (resp. pět či šest mělo být v množném čísle, tj. „Wolgeborne liebe getreue“) pro „čestné držitele lén“, tj. příslušníky říšských stavů, kteří kromě jiného pozemkového majetku drželi i léna, podléhající České koruně. Pro „obyčejné“ many nižšího původu mělo být připraveno 20 listů s oslovením „Ernvester“ (z nich šest v množném čísle). Žádný přesnější seznam konkrétních osob přiložen není; existuje pouze poznámka, že takový list má být odeslán i městské radě norimberské (neboť říšské město Norimberk bylo již od středověku tradičně držitelem významných českých lén) a některým soukromým osobám, z nichž jsou (jen jako příklad) uvedena tři jména: „An den Rath zue Nurnberg, item an welche priuat personen desseben alß an Haller, Müffel, Grüder.“

Z těchto listů máme v originále k dispozici dva, které se (zřejmě jako nedoručené)

99 NA Praha, Stará manipulace (dále jen SM), sign. K/1/95/2, fasc. K 27/12, složka 6.

vrátily zpět do Prahy.¹⁰⁰ Jeden z nich je adresován výše zmíněnému Hallerovi, pod kterýmžto jménem se skrýval adresát „*Zikmund Haller von Hallerstain zu Prackhenfelß*“. Adresátem druhého z vrácených listů byl „*Thoma von Auffleß zum Neuenhauß unnd Neidstainweyer*“.

Německá expedice měla dále zajistit výrobu zvacích listů v německé verzi, které bude potřeba do Slezska, do obou Lužic, do Kladska a do krajů Chebského, Loketského a Tachovského. Dohromady pro všechny tyto oblasti českých zemí bylo odhadnuto, že bude potřeba 40 listů s oslovením „*Wolgebörner*“, 40 listů s oslovením „*Gestrenger*“ a 150 listů s oslovením „*Ernvester*“ (blíže neurčené množství jich mělo být v množném čísle). Jak konkrétně distribuce těchto listů probíhala a zda vůbec byly odeslány, však není z dokumentace jasné. Část z nich zřejmě dostali v podobě „čistopisů“ bez adresy k dispozici úředníci slezští, aby zajistili účast šlechty z Opavska a Opolska-Ratibořska (o kterých bude řeč níže), neboť z těchto oblastí se nám jako zpětná reakce vedle dopisů v češtině objevují i listy psané německy. Z německojazyčných oblastí vlastních zemí Koruny české se však zpět do Prahy žádný list nevrátil, takže zatím nevíme, do jaké míry se jeho obsah (krom oslovení) lišil od listů, posílaných českým leníkům v říši.

Jazykově české listy byly rozesílány zvlášť Moravanům, zvlášť ostatním.

Zvací listy, které moravské šlechtě začala rozesílat moravská kancelář (oddělená od české dvorské kanceláře poté, co se arcikníže stal roku 1608 markrabětem moravským), jsou datovány v Praze 21. února 1612 a zvou moravské šlechtice do Prahy k 15. dubnu 1612. Listy jsou psány ručně a podepisoval je sekretář moravské kanceláře Jordán. Máme k dispozici dva originální exempláře, které se vrátily do Prahy zpět jako nedoručené a které nechal kancléř Lobkovic archivovat.

Jeden z nich je adresován „*Urozenému Hynkovi z Roupova a na Červeném Martínkově, věrnému našemu milému*“. Vrátil se zpět do Prahy, neboť adresát jej odmítl převzít z důvodu chybně uvedeného křestního jména v adrese.¹⁰¹ Adresa byla skutečně špatně. Hynek z Roupova zemřel nedlouho po roce 1603 a moravský statek Červený Martínkov (ležící asi 10 km severozápadně od Moravských Budějovic) mu nikdy nepatřil. Tento statek získal v roce 1598 Hynkův mladší bratr Vilém z Roupova, významný a zámožný moravský šlechtic, držící tehdy v zástavě i znojemský hrad. Později působil ve funkci nejvyššího sudího (1613–1616) a nejvyššího komorníka (1617–1618) Markrabství moravského. Stateček Červený Martínkov pan Vilém postoupil zřejmě už okolo roku 1610 do držby svého syna Zdeňka v souvislosti se Zdeňkovým sňatkem. Z kontextu však není jasné, zda

100 Tamtéž, fol. 7 a fol. 8. První z citovaných je uveden jako obrazová příloha k této studii (s. 96–97).

101 K listu, který je otevřen, byla na malém lístečku připojena kancelářská poznámka „*Tohoto psaní nechtěli přijíti, protože pánu z Roupova neříkají Hynek*.“ NA Praha, SM, sign. K/1/95/2, fasc. K 27/12, fol. 1 (jako fol. 2 je zařazen níže zmíněný druhý „moravský“ list; u obou je užito oslovení „Urozený“, jak náleželo panskému stavu).

tento list, opatřený majestátní královskou pečeti a vlastnoručním podpisem krále Matyáše, vrátil odesílateli již sám Zdeněk (za stavovského povstání postižený konfiskacemi),¹⁰² nebo ještě pan Vilém.

Druhý z „moravských“ listů je identický, liší se jen adresou, která je jen drobným písmem připsána při horním okraji vnější strany a je špatně čitelná. Jeho adresát je však dešifrovatelný; list měl být doručen „mladému panu hraběti z Thurnu“ („*Jungen H. groffen vom Thurn*“), tedy Vítu Jindřichu z Thurnu. V jeho případě však není jasné, proč list odmítl přijmout.

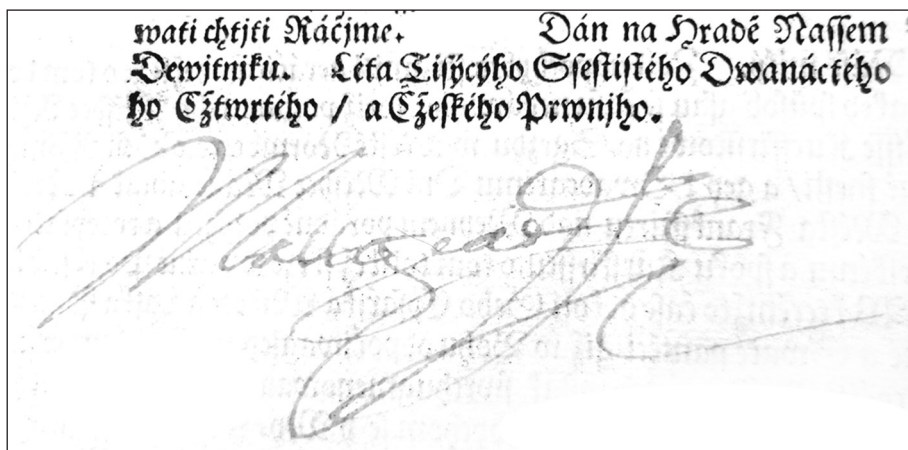
Česká dvorská kancelář začala připravovat podobný materiál v češtině také někdy v polovině února 1612. Máme dochovány i přípravné koncepty, takže je zřejmé, jak hodně záleželo na přesné formulaci listu. Pro přípravu české verze byl jako základ použit stejný text, jaký rozesílala moravská kancelář, některé detaily však byly v korektuře opraveny. Například zatímco Moravané byli vyzváni, aby se na cestu vypravili „ve smutku“ (tj. v černém oblečení), v mladší verzi pro české účastníky již byl tento požadavek odstraněn. Podstatné bylo především samotné oslovení, které bylo jiné pro příslušníky panského stavu („*Urozený*“) a rytířského stavu („*Slovutný*“).¹⁰³ Tyto listy pak byly se dvěma verzemi oslovení vysázeny a v dostatečném množství vytištěny, a to jako datované na Pražském hradě 23. února 1612.¹⁰⁴ Vyzvaní se měli dostavit do Prahy k 15. dubnu 1612. Listy podepisovali osobně král Matyáš a sekretář české kanceláře Pavel Michna. Jméno kancléře Lobkovic je doplněno v latinské verzi velmi výrazným a nepřehlédnutelným způsobem, ale jde jen o kancelářský text, nikoli vlastnoruční podpis kancléřův, který měl odlišnou podobu.¹⁰⁵

102 T. KNOZ, *Pobělohorské konfiskace*, s. 283–284.

103 Verzi pro panský stav (s oslovením „*Urozený*“) jsem zpřístupnil v edici in P. VOREL, *Říšské sněmy*, list č. 5, s. 159–160. Reprodukci verze pro rytířský stav (s oslovením „*Slovutný*“) publikoval jako ilustraci ke své studii P. KOPIČKA, *Listy Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic*, s. 74–75.

104 V české dvorské kanceláři dokonce zůstalo mnoho nepoužitých (ale králem i sekretářem Michnou podepsaných) „bianco vystavených“ zvacích listů. Viz NA Praha, SM, sign. K/1/95/2, fasc. K 27/12, složka 9. Nepřehnuté a neodeslané listy bez adresy, všechny podepsané králem Matyášem, z toho 14 s oslovením „*Slovutný*“ (z nich třináct s podpisem Michnovým, jeden bez Michnova podpisu), u jednoho oslovení přepsáno na „*Urozený*“ (s podpisem krále i Michny).

105 Nezpochybnitelný podpis kancléře Lobkovic (jako spolusvědka kšaftu Ferdinanda II.) publikoval T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht*, s. 175. Tento podpis sice pochází až z roku 1621, ale rozdíl v rukopisu je tak zásadní, že jméno Lobkovicovo na zvacích listech z roku 1612 není podle mého názoru jeho vlastnoručním podpisem.

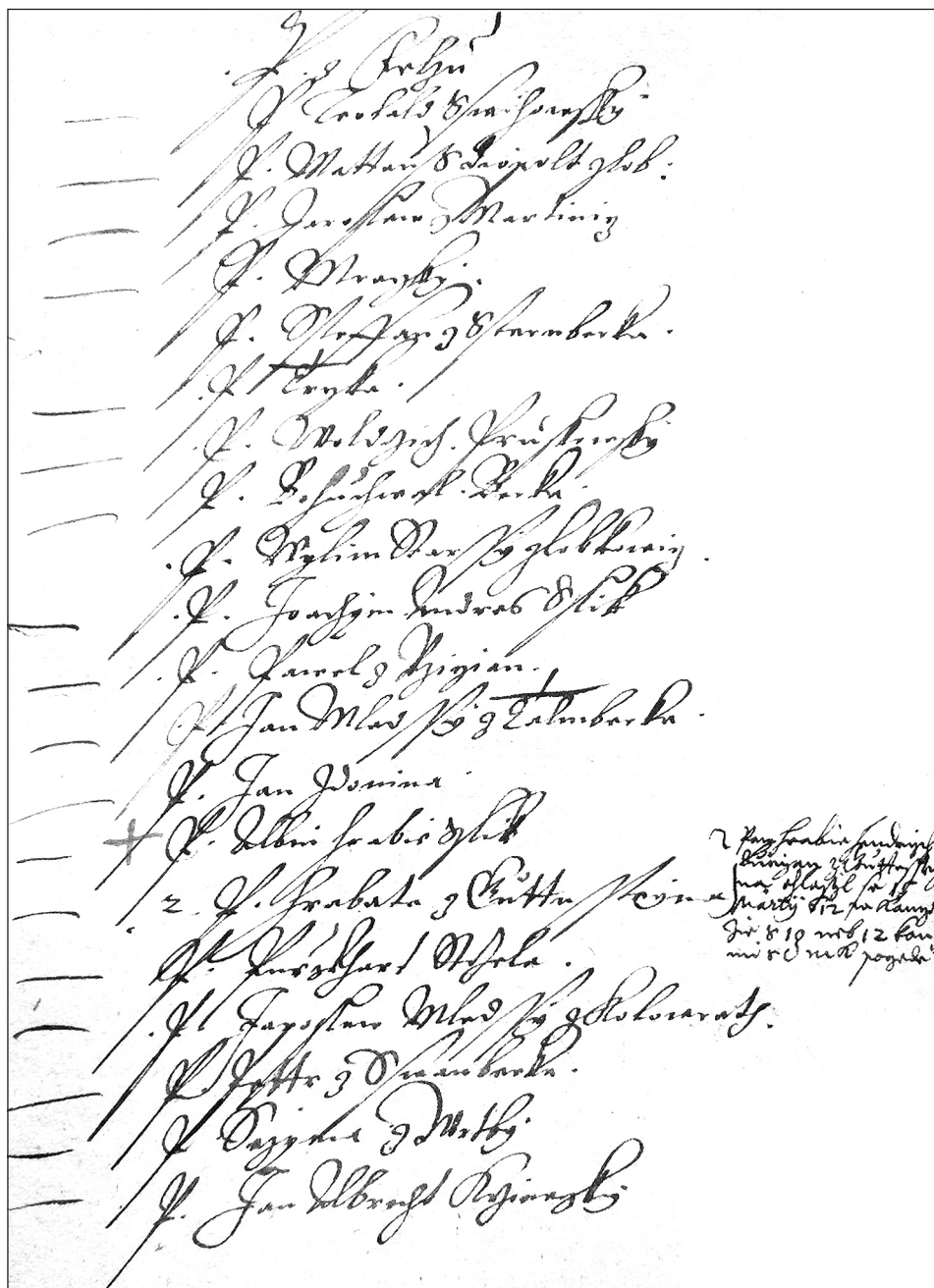
Obr. 9: Vlastnoruční podpis krále Matyáše na české verzi zvacího listu k cestě do Frankfurtu nad Mohanem. Národní archiv Praha, Stará manipulace, sign. K/1/95/2, fasc. K 27/12, složka 9 (foto autor).

O složení české části výpravy se nepochybně jednalo již v době králova únorového a březnového pobytu v Praze, neboť se týkalo zemských úředníků a dvořanů. Vedle toho však kancléř Lobkovic nechal vypracovat seznam osob, které by měly být zvlášť pozvány. Česká kancelář dostala k dispozici jmenovitý seznam 61 domácích šlechticů (38 pánů a 23 rytířů), kterým měly být zvací listy rozeslány,¹⁰⁶ dalších 26 listů mělo být zasláno do slezského Opolska-Ratibořska (které tehdy již podléhalo bezprostředně panovníkovi). Zvlášť byl organizací důstojně reprezentace z Opavska pověřen opavský zemský hejtman.

Seznam vybraných českých adresátů se nám dochoval ve dvou verzích konceptů, které se obsahově shodují. Starší vznikl před 15. březnem 1612, kdy úředníkům české kanceláře údajně potvrdil svou účast Jindřich z Gutštejna. V první verzi seznamu tak byla k položce „2 P. hrabata z Gutnštejna“ připsána marginální poznámka „p. hrabě Hendrych Burian z Gutnštejna ohlásil se 15. Martý v kanceláři, že s 10 nebo 12 koňmi s J. M. K. pojedé“. Do mladší verze seznamu už byla tato informace zapsána rovnou při přepisu ze starší předlohy. Oba Gutštejnové (Jindřich Lorenc i Jindřich Burian) se však z cesty do Frankfurtu počátkem dubna písemně omluvili, protože jsou těžce nemocní a nemohou ani vstát z lože.¹⁰⁷

106 Jednoduchý přepis tohoto seznamu jsem publikoval již dříve, viz P. VOREL, *Říšské sněmy*, seznam č. 7 na s. 179–180. Podrobnější zpracování připojuji níže jako Ediční přílohu 1.

107 Viz Ediční příloha 2, č. 13 a 17.

Obr. 10: Úvodní část starší varianty Lobkovicova seznamu českých šlechticů, kteří mají být králem Matyášem požádáni o účast na cestě do Frankfurtu nad Mohanem. Pořízeno před 15. březnem 1612. Národní archiv Praha, Stará manipulace, sign. K/1/95/2, fasc. K 27/12, složka 10 (foto autor).

Předpokládám, že úředníci české kanceláře měli poznat, komu se má vlastně výzva poslat. Proto je-li uvedeno v seznamu jen „z Felzu“, můžeme předpokládat, že je tím míněn český generál a čelný představitel protestantských stavů Leonard Colonna z Felsu, nikoli jeho synovec Jáchym, který se ostatně cesty do Frankfurtu účastnil jako jedno z pážat (193), takže zván být nemusel.

U většiny osob tedy uvedení jen části jména (příjmi nebo predikát a křestní jméno) mělo stačit k identifikaci. Pouze v jediném případě je titulatura kompletní včetně přídomku („Jan z Vartmberka a na Novém Zámku“), snad aby nedošlo k záměně dědičného šenka Království českého s jeho vzdáleným příbuzným podobného jména. Rohozecký Jan Jiří z Vartmberka jel totiž do Frankfurtu také, ale jako královský komoří jet musel; záměna těchto dvou osob by byla diplomaticky problematická i kvůli sporům o dědičný šenkovský úřad, jak jsem zmínil výše v textu.

Pokusil jsem se tento seznam přeci jen blíže analyzovat na základě majetkovém a konfesijsním. Určitý záměr naznačuje více soubor oslovených osob panského stavu. Oslovení v naprosté většině patřili mezi významné pozemkové vlastníky s většími panstvími (okolo 200 osedlých a výše). To vyplývá ze srovnání s berním rejstříkem z roku 1615, byť beru v potaz, že během tří let došlo v některých případech ke změnám majetkových poměrů. Podobně je tomu i v případě rytířského stavu.¹⁰⁸

Jedním z kritérií výběru tedy zřejmě bylo oslovit ty šlechtice, kteří teoreticky měli být schopni finančně takovou cestu podniknout. Podkladem k výběru mohla být starší berní dokumentace, která evidovala formální rozsah vlastněného pozemkového majetku, ale nikoli reálný majetkový stav. Proto se (zvláště mezi rytíři) objevují i osoby, které v roce 1612 už mezi bohatší šlechtu nepatřily. Taková forma výběru také pochopitelně nemohla zohlednit zdravotní stav, takže pozvání bylo doručeno i osobám, které byly (podle vlastních slov; nešlo-li však jen o výmluvu) již dlouhodobě upoutány na lůžko. Naproti tomu však mnoho velmi bohatých šlechticů panského či rytířského stavu v seznamu potenciálně zvaných vůbec uvedeno není. Musel tedy existovat ještě další klíč, podle kterého byl výběr prováděn.

Naprostá většina oslovených však královi výzvu písemně odmítla, a nebo na ni vůbec nereagovala (viz níže). Také to mohl být žádoucí výsledek celé „zvací akce“, když vezme v potaz, s jakou pečlivostí česká dvorská kancelář došlé reakce sledovala a archivovala. V případě české „dobrovolné“ účasti se podle mého názoru nabízí toto vysvětlení: již před polovinou března 1612 předjednával kancléř Lobkovic povinnou či dobrovolnou účast osob, o jejichž společnost ve Frankfurtu z nějakého důvodu stál. Skutečnost, že taková jednání probíhala, dokládá kancelářská poznámka o Gutštejnově „ohlášení se“

108 August SEDLÁČEK, *Rozvržení sbírek a berní roku 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, Věstník Královské české společnosti nauk 1869, Praha 1870.

z 15. března 1612, ale i skutečnost, že mezi „dobrovolníky“ z Čech jsou nakonec v Latomově frankfurtském seznamu uvedeny i osoby, které na březnovém Lobkovicově „zvacím seznamu“ nenalzáme, protože nebylo nutné jim v oné věci zvlášť psát.

Souběžně mohl probíhat „negativní výběr“: z možných účastníků byli předem vyloučeni někteří vlivní předáci protestantských stavů, kteří by jet mohli, ale o jejichž účast v české delegaci kancléř Lobkovic nestál (pozvání nedostali například Jindřich Matyáš Thurn, Václav Budovec a další významné osobnosti) a nechtěl riskovat, že budou-li králem pozváni, tak do Frankfurtu pojedou.

Je pak pravděpodobné, že i u pozvaných osob sám Lobkovic pravděpodobně očekával negativní reakci; resp. z nějakého důvodu pro něj bylo žádoucí, aby některé konkrétní osoby králově žádosti nevyhověly a odmítly se na cestě do Frankfurtu osobně podílet. Tomu nasvědčuje list, který v průběhu příprav odeslali v polovině dubna 1612 z Prahy kancléři Lobkovicovi do Vídně nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka a nejvyšší hofmistr Adam mladší z Valdštejna.¹⁰⁹

S rozesíláním zvacích dopisů podle Lobkovicova seznamu započala česká dvorská kancelář zřejmě až někdy v druhé polovině března 1612, protože nejstarší odpovědi, které začaly přicházet, jsou datovány až po 20. březnu 1612.¹¹⁰ Na většině odpovědí, které došly přímo do Prahy, je drobná kancelářská poznámka s datem přijetí. Proto víme, že první (většinou záporné) odpovědi začaly přicházet od konce března a poslední z nich byly doručeny až počátkem května, krátce před odjezdem celé výpravy do Frankfurtu.

Z 38 oslovených českých pánů se cesty do Frankfurtu zúčastnilo jen několik. Královu žádost neoslyšeli Leonard Colonna z Felsu, Sezima z Vrtby a dědičný šenk Jan z Vartmberka, o kterém již byla řeč. V jejich případě se sice pozitivní odpověď na králův list (tj. „ohlášení“) nedochovala, ale nelze vyloučit, že Šternberk s Valdštejnem, kteří v době Lobkovicovy nepřítomnosti korespondenci sledovali, nechávali archivovat pouze negativní odpovědi (na nich je obvykle český či latinský kancelářský přípisec ve smyslu „uložit k podobným jiným psaním“). Z oslovených pánů se výpravy dále účastnil i novoměstský Rudolf ze Stubenberka, který se původně omluvil kvůli nedostatku koní.

Z 23 oslovených českých rytířů však do Frankfurtu nejel nikdo. Omluvný list jich poslalo osm, vůbec nereagovalo patnáct. Z těch, kteří se omlouvali, projevil poslušnost a dobrou vůli jen Kašpar Belvic z Nostvic, který slíbil vypravit do Frankfurtu (když už nemůže jet ze zdravotních důvodů osobně) alespoň dva koně.

109 K tomuto listu podrobněji níže v textu; viz Ediční příloha 3.

110 I to byl možná důvod, proč listy nepodepisoval kancléř Lobkovic osobně, neboť již 19. 3. 1612 odjel spolu s králem Matyášem do Vídně.

Zmíněný výpis z 14. dubna 1612 je pro nás důležitý také z toho důvodu, že eviduje ještě dalších deset omluvných listů, došlých do Prahy před tímto datem, jejichž originály již v registratuře české dvorské kanceláře dochovány nejsou (a nebyly v ní ani počátkem 19. století, kdy byl příslušný fascikl nově uspořádán).¹¹¹ Jenom z tohoto pramene víme, že účast odmítl i Jáchym Ondřej Šlik, protože se má zrovna ženit. To si nevymýšlel; ženil se ve svých bezmála třiačtyřiceti potřetí s Uršulou Žofií z Oppersdorfu, kterou si vzal 27. května 1612 (to už byl král Matyáš pátý den ve Frakfurtu). Z blíže neurčených důvodů odmítli jet i Michal Slavata z Chlumu a Jan Vostrovec z Kralovic. Zbývající čtyři omluvné a tři ohlašovací listy, které známe jen z tohoto stručného regestu, se týkají předpokládaných mimočeských účastníků, jejichž korespondence přicházela do Prahy také.

Velmi zajímavé jsou pro nás pochopitelně důvody neúčasti. Nejčastější je objektivně těžko zjiitelná nemoc (někdy přímo konkretizovaná jako dna) či obecně fyzická nezpůsobilost k takové cestě (nemoc, stáří). Rodinné důvody (svatbu) uvedl výše zmíněný Jáchym Ondřej Šlik, podobně jako Vilém mladší z Lobkovic, který nemohl jet, protože měl těhotnou manželku, která měla po Velikonocích (22. 4. 1612) rodit. Vyšlo to skoro přesně, neb manželka povila panu Vilémovi dceru Markétu Kateřinu už 11. května 1612. Na vytížení pracovními povinnostmi, spojenými s funkcí hejtmána Plzeňského kraje, se vymlouval jeden z nejbohatších mužů, kteří byli osloveni, Petr ze Švamberka. U příslušníků panského stavu jsou častější výmluvy na jiné důvody (zdravotní, rodinné, služební správa panství); spíše výjimkou je uváděný nedostatek peněz, dáváný i do souvislosti s nedostatečně ohodnocenou službou u dřívějšího panovnického dvora (tak Kryštof Harant z Polžic), či škodami, způsobenými vpádem Pasovských (Karel z Dubé, Jan z Černhauzu) apod.

Naproti tomu v případě rytířů jsou nedostatek peněz a chudoba uváděny jako jeden z hlavních důvodů. Texty, psané chudými rytíři (kteří neměli zázemí vlastní vrchnostenské kanceláře), jsou obecně velmi zajímavé i z hlediska kulturně historického a poskytují nám zcela neobvyklý vhled do světa soudobé šlechty. Některé mají silný emotivní náboj: Autor si váží králova pozvání a uvědomuje si čest, jaká mu je tím prokazována, ale zároveň je konfrontován se svou vlastní bezvýhodnou chudobou (takto např. Petr Lukáš Rašín z Rýzmburku a na Koroticích či Štefan Vostrovec z Kralovic).

Omluvné listy přicházely do Prahy i z Moravy, ale těch si Šternberk s Valdštejnem pro potřeby své zprávy nevěšili. Z kontextu ale není jasné, zda nebyly nejprve shromažďovány v kanceláři moravské a pak najednou (někdy po 14. dubnu) předány k archivování. Moravské listy, odeslané v druhé půli března či ještě počátkem dubna, totiž nemají poznámku s datem doručení, zatímco moravské listy, došlé po 14. dubnu, tuto poznámku

111 Ediční příloha 2, č. 24/a–j.

mají. V české kanceláři se tak zachovalo celkem jedenáct omluvných listů, z hlediska původců většinou z řad bohatých moravských pánů, počínaje moravskotřebovským Ladislavem Velenem ze Žerotína.

V případě moravských šlechticů byly důvody, uváděné jako omluva neúčasti, velmi podobné jako u českého panstva; na chudobu se nevymlouval na Moravě nikdo. Nejzajímavější je osobně pojatý list Adam staršího Oderského z Lidéřova a na Drslavi, který docela barvitě popisuje svoje zdravotní problémy, počínaje nastydnutím po příjezdu ode dvora z Vídně. V případě Moravanů však bohužel došlo korespondenci nemůžeme porovnat s nějakým seznamem oslovených, pokud vůbec takový seznam v moravské kanceláři vznikl. Záměnu křestního jména u Viléma či Zdeňka z Roupova, způsobenou chybou moravské kanceláře, kvůli které adresát odmítl zvací list přijmout, jsem zmínil výše v textu.

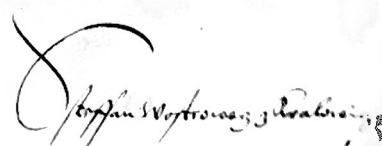
Zcela samostatně pak probíhalo zajištění účastníků ze Slezska, resp. z Opolska-Ratibořska a z Opavska. Instrukce, datovaná v Praze 25. února 1612,¹¹² byla odeslána hejtmanu Knížectví opavského Pertoldovi z Kravař (plným titulem „...*Pertold z Tvorkova a z Kravař na Raduni a Suchých Lazcích, král. rada, hejtman a místodržící úřadu nejvyššího komornictví Knížectví Opavského*...“). Hejtman dostal jako přílohu k instrukci fascikl čistopisů zvacích listů bez adres („... *psaní stavu panskému a rytířskému do knížectví našeho opavského svědčících a neztitulovaných*...“) a měl sám rozhodnout, komu je poslat.

Hlavním kritériem byla příslušnost k panskému či rytířskému stavu a dostatečná záležitost; listy měl odeslat „... *na osoby ty, kteříž by tak s námi, buďto z stavu panského neb rytířského, z téhož knížectví na cestu se vypraviti mohly a k tomu zásobný byly*...“. Jakmile bude mít odezvu, má podle instrukce podat informaci na českou dvorskou kancelář, a to tam, kde se zrovna kancelář bude nacházet (myšleno zřejmě v Praze či ve Vídni). Stejný postup měl zachovat i zemský hejtman opolsko-ratibořský Jan Kryštof Pruskovský z Pruskova (plným titulem „... *Jan Kryštof Pruskovský z Pruskova, na Pruskově, Chřelících, Bílej, Šemicích, Hradišti a Bzenci, JMK rada a zemský hejtman Knížectví opolského* ...“).¹¹³

Opavský hejtman Pertold z Kravař byl schopen již po necelém měsíci podat předběžnou informaci o průběhu příprav. Z jeho listu, datovaném 20. března 1612 v Opavě (na českou kancelář, která tehdy krátkodobě úřadovala ve Vídni, došel 2. dubna 1612), víme, že v příloze mu z Prahy přišlo 20 čistopisů zvacích listů (sám uvádí, že onen list mu byl doručen 16. března mezi 23 a 24 hod.). Ze šlechticů Knížectví opavského hned vybral 19 pánů a rytířů, u kterých předpokládal, že by mohli být schopni do Frankfurtu jet, a listy jim rozeslal (konkrétní jména však neuvedl). Všichni se však obratem omluvili,

112 NA Praha, SM, sign. K/1/95/2, fasc. K 27/12, složka 3, koncept nadepsaný „*Hejtmanu knížectví opavského odeslání psaní osobám obesaným k jízdě do Frankfurtu*“.

113 Tamtéž, „... *in similibus hejtmanu Knížectví opolského a ratibořského panu Janovi Pruskovskému, toliko mutatis mutandis*...“.

Obř. 12: Omluvný list Štěpána Vostrovce z Kralovic z 29. března 1612. Viz Ediční příloha 2, č. 5. Národní archiv Praha, Stará manipulace, sign. K/1/95/2, fasc. K 27/12, fol. 18 (foto autor).

někteří kvůli nemocem a nedostatku zdraví, jiní kvůli sešlosti věkem, jiní kvůli dluhům. Krom toho z oněch 19 osob zastává 10 šlechticů funkci soudců zemských; ti kdyby všichni jeli do Frankfurtu, nemohl by se konat nastávající zemský soud, z čehož by vznikly velké škody. Ale na 27. března jsou někteří šlechtici obesláni k němu do Opavy, pokusí se domluvit, aby alespoň z těch mladších několik lidí jelo. Je však možné počítat nanejvýš s několika desítkami koní; větší „lidský potenciál“ nyní Knížectví opavské nemá.

Po schůzce v Opavě 27. března 1612 zjistil Pertold z Kravař, že do Frankfurtu by byli přeci jen ochotni jen dva páni (Václav Bruntálský z Vrbna a na Hlučíně a Štefan Bruntálský z Vrbna a na Nové Cerekvi) a dva rytíři (Jan Ferdinand Rejzvic z Kadeřína a Jan Frydrych Sič); dohromady by opavská výprava čítala kolem 50 koní. Z Vídně mezitím úředníci české kanceláře listem z 1. dubna 1612 upřesnili, že stačí, když opavská šlechta přijede do Prahy 17. či 18. dubna.¹¹⁴ Otázku termínů cesty pak zřejmě ještě upřeshňovali v souvislosti s posunem odjezdu královského dvora z Vídně do Prahy, takže ony čtyři Opavany (z nichž tři můžeme identifikovat i v Latomově seznamu, viz Ediční příloha 4, č. 65–66) vypravil hejtman Pertold z Tvorkova z Opavy ku Praze v sobotu 28. dubna 1612.¹¹⁵

V případě Opolska-Ratibořska byl hejtman Jan Kryštof Pruskovský z Pruskova sice podobně úspěšný, jako hejtman opavský, ale díky němu se veškerá dokumentace dochovala. K přípravě náležitě reprezentance byl vyzván v téže době a podobnou instrukcí jako hejtman opavský. Z korespondence, kterou s českou kanceláří v této věci vedl, však vyplývá, že dostal přímo seznam osob, kterým má zvací list poslat, a 26 „čistých“ zvacích listů bez adresy.¹¹⁶ Vše vyjednal a v jedné zásilce, která došla na českou dvorskou kancelář (přesunutou zase již zpět do Prahy) ve čtvrtek 3. května 1612, poslal spolu se svým průvodním komentářem i všechny písemné odpovědi, které mu poslala šlechta opolsko-ratibořská. Jedná se celkem o 20 listů, psaných česky nebo německy.¹¹⁷

Zvací listy pro opolsko-ratibořskou šlechtu byly zřejmě odeslány v jazyce českém, proto se někteří adresáti (i když jejich mateřským jazykem byla němčina) snažili odpovídat česky nebo si nechali vyhotovit kancelářské listy české, které potom jenom německy podepsali („*Balthasar von Tetschau und Mettichenshof*“; nejspíš Baltazar Mettich z Čečova). Čtyři česky psané listy, datované přímo v Opolí, jsou psány stejným kancelářským rukopisem. Považuji za pravděpodobné, že vznikly přímo v hejtmanově kanceláři (jako forma určité „výpovědi“), aby měl dokumentaci kompletní (jsou to listy, které odesílali Ondřej Štěrhanovský ze Štěrhanova na Svinově; Mikuláš Mettich z Čečova; Jan Mo-

114 NA Praha, SM, sign. K/1/95/2, fasc. K 27/12, fol. 19–21.

115 Tamtéž, fol. 53. Počet koní se sice snížil na třicet, ale prý navíc jedou ještě i nějaké osoby stavu rytířského.

116 Tamtéž, fol. 48–49 a objemná složka (fol. 50) s 20 originály omluvných či ohlašovacích listů.

117 Ediční příloha 2, č. 32–51.

řic z Redernu a výše zmíněný „*Balthasar von Tetschau und Mettichenshof*“); sedm listů z Opolska-Ratibořska je psáno německy.

Z oslovených šlechticů opolsko-ratibořských byl ochoten vyrazit do Frankfurtu jen Jiří z Redernu, který je také jako samostatný účastník zapsán v Latomově seznamu (75). Ostatní se omlouvají nejčastěji z důvodu nemoci či nedostatku peněz, podobně jako rytíři v Čechách. Nejzajímavější je omluvný dopis Mikuláše Metticha z Čechova, který poměrně podrobně líčí problémy, jaké jeho rodině způsobuje péče o mentálně postiženého bratra.

Zatímco se šlechta z českých zemí společně se svým technickým doprovodem sjížděla ku Praze, vyrazil i královský dvůr po přibližně měsíčním vídeňském pobytu také zpět do Čech. Král Matyáš s manželkou Annou i se svým užším „cestovním“ dvorem (včetně kanceláře Lobkovice a úředníků české dvorské kanceláře), s účastníky z řad šlechty z dolnorakouských zemí (a výjimečně i z Uher) vyjeli 27. dubna 1612 z Vídně, tak aby k 2. květnu dorazili do Prahy.

Ještě krátce před odjezdem z Vídně (přípisem z 25. dubna 1612) nechal král vydat instrukci pro české místodržící, kterou jim přikazoval zajistit dostatečné množství kočích a formanů pro cestu do Frankfurtu.¹¹⁸ Od doručení této instrukce měli zajistit, aby žádný vůz (jakýkoli kupecký, formanský či dopravní) z pražských měst neodjížděl a ty, které ještě do Prahy vjedou, byly uvnitř města až do dalšího rozhodnutí zadrženy. Po příjezdu krále pak bude těmto kočím a formanům nabídnuta účast na cestě do Frankfurtu („... *proti slušné záplatě*...“). Vzhledem k mimořádně velkému technickému zázemí, které s sebou král Matyáš do Frankfurtu chtěl vézt, bylo takové opatření asi jediným řešením, jak příslušný personál zajistit. Pro nás je ovšem tato zdánlivě okrajová informace poměrně důležitá, neboť dokládá, že ono mimořádné množství vozů a tažných koní, které Matyášovu výpravu do Frankfurtu provázelo (viz Ediční příloha 4, č. 1), nepředstavovalo rozsah jeho standardního cestovního dvora, ale výjimečnou událost.

Po několikadenním odpočinku a technické přípravě celého konvoje pak vyrazila početná výprava, čítající podle frankfurtských zdrojů dohromady 743 jízdních koní, 1356 tažných koní pro bezmála čtyři stovky kočárů a nákladních vozů¹¹⁹ a 1418 služebníků, směrem k Frankfurtu nad Mohanem, kam dorazili po třech týdnech 23. května 1612. Pře-

118 NA Praha, SM, sign. K/1/95/2, fasc. K 27/12, fol. 44, „*O zastavení kočích a formanův pro jízdu do Frankfurtu*“ (koncept), Vídeň, středa 25. 4. 1612.

119 Cestovní kočáry byly obvykle taženy dvěma koňmi; čtyřspřežní potahy (63 vozů s obsluhou 252 služebníků) a těžké šestispřežní nákladní „kamiony“ (23 vozů s obsluhou 130 služebníků) jsou v seznamu vyčleněny zvlášť. Jednoduchým výpočtem by tak bylo možné odhadnout počet tažných vozidel, ale je nutné vzít v potaz, že koní bylo na taková výpravy vždy bráno více pro případ nutného operativního přepřahání v případě onemocnění či zranění koní. Sám autor pak při příjezdu do Frankfurtu 23. 5. zmiňuje průjezd 160 kočárů v rámci slavnostního vjezdu do města, dalších 150 nákladních vozů již přijelo do města dříve a více než 50 vozů zůstalo před branami města. Tomuto počtu (tj. o něco více než 356 tažných vozidel) celkový počet 1354 tažných koní odpovídá.

hledný itinerář a průběh této cesty podrobně popisuje Jiří Závěta;¹²⁰ níže si proto dovo-
lím pouze připomenout hlavní souvislosti, týkajících se české účasti na celé akci.

Závěta při popisu cesty klade důraz na dodržování ceremoniální stránky průjezdu čes-
kého krále cizím území, která byla inscenována podle znění Zlaté buly Karla IV. Proto se
během oné cesty král Matyáš dočkal několika oficiálních přijetí a vedle jeho početných
vlastních ozbrojenců (kteří bohatě zajišťovali královu bezpečnost) mu byl poskytován
v několika případech sice symbolický, ale velmi početný ozbrojený doprovod.

Prvním takovým aktem bylo přejetí českých hranic do Horní Falce 10. května 1612,
kde Matyáše očekával špalír falckých vojáků. Rýnský falckrabě Jan, tehdejší falcký admi-
nistrátor (neboť kurfiřt Fridrich Falcký byl nezletilý), pak českého krále provázel spolu se
svým jízdním vojskem po celém území Horní Falce.

Slavnostní charakter měl i příjezd českého krále do Sulzbachu. Rýnská falckrabata Volf-
gang a Vilém August vyčkávala v Nabburgu, až se královská výprava přiblíží. S předními
šlechtici a dvořany pak v celkovém počtu sto koní vyjeli králi naproti a absolvovali cere-
moniální přijetí. Pak provázeli krále až do Sulzbachu. Na tomto místě poprvé Závěta zmi-
ňuje konkrétní rozmístění českých účastníků v konvoji v případě, že se jednalo o slav-
nostní vjezd (stejně pořadí totiž zmiňuje i při vjezdu do Norimberka). Popisuje pořadí tří
nejvýznamnějších kočárů, jedoucích do Sulzbachu bezprostředně před kočárem králov-
ským: vpředu se vezl sám uherský kancléř Valentin Lepeš, biskup nitranský. Pak následo-
val větší kočár, ve kterém seděli členové české zemské vlády, nejvyšší hofmistr Adam
mladší z Valdštejna a nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic ještě „s *některý-
mi pány českými*“. Před kočárem královským jel ještě vůz s dvorskými úředníky rakous-
kými, kde seděli Fridrich z Fürstenberka, nejvyšší hofmistr, Leonard Helfrýd z Meggau,
nejvyšší komorník, a Oktavián Cavriani, nejvyšší štolmistr. Těchto pět mužů se pak opa-
kovaně po celou dobu slavností objevovalo v nejbližším králově okolí.

V polovině cesty mezi Sulzbachem a Hersbruckem očekávala krále českého 14. května
stočlenná uvítací jízda norimberská, která výpravu po přenocování v Hersbrucku prová-
zela až do Norimberka. Říšské město Norimberk hrálo v plánu cesty do Frankfurtu vý-
znamnou roli. Jednak šlo samo o sobě o důležité ekonomické a komunikační centrum,
poměrně úzce napojené na pražský dvůr,¹²¹ jednak bylo samo město jako právnická oso-
ba držitelem území v říši, která podléhala lenní pravomoci českého krále.¹²² Zastávka
v Norimberku byla spojena i s oficiálním předáváním městských darů královskému páru

120 Není-li uvedeno jinak, jsou níže uvedené informace čerpány ze Závětova díla, viz J. ZÁVĚTA, *Volení a korunování* (passim).

121 Václav BŮŽEK, *Zpravodajské cesty Norimberčanů do rudolfinských Čech*, in: L. Bobková – M. Neudertová (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti*, s. 191–198.

122 Franz HAIMERL, *Die deutsche Lehenhauptmannschaft (Lehenshranne) in Böhmen – Ein Beitrag zur Geschichte des Lehenwesens in Böhmen mit urkundlichen Beilagen*, Praha 1848.

(každý dostal jeden velký stříbrný pozlacený koflík). Hned po výjezdu z Norimberka 17. května si výpravu „převzal“ ansbašský markrabě Jan Arnošt, který krále spolu se svou vojenskou jednotkou provázal až do Neustadtu an der Aisch.

Podle Závětova popisu mělo v průběhu cesty z Prahy do Frankfurtu nejslavnostnější charakter přijetí u biskupa würzburského. Krále očekávala padesátičlenná jízda s vyslanci biskupa, kteří krále provázeli směrem k Würzburgu. Z města pak králi vyjel naproti sám biskup Julius Echter z Mespelbrunnu, doprovázený dalšími třemi stovkami jezdců. Ve městě krále vítala jak střelba z děl, tak špalíry slavnostně vyšňořených obyvatel a zvláště vystavěné slavobrány, jak bylo u takových festivit běžným zvykem. Závěta neopomněl zdůraznit, že při všech oficiálních zastávkách a pobytech po cestě bylo ze strany hostitelů celé výpravě poskytnuto ubytování i stravování zadarmo, což bylo zvláště důležité pro ty účastníky, kteří si měli cestovní náklady platit sami. Poslední oficialitou před příjezdem do Frankfurtu bylo přijetí vyslanců mohučského arcibiskupa, kteří královskou výpravu očekávali 20. května v lese na hranicích mezi územími biskupa würzburského a arcibiskupa mohučského, kde byly za tímto účelem nově vztyčeny dva památeční kamenné sloupy.

Pak již následoval slavnostní vjezd do Frankfurtu, který byl pečlivě zrežirován. Do města však už 23. května 1612 nevjížděl celý konvoj. Vozy s technickým zázemím již přijely s předstihem několika dní a část méně významných účastníků výpravy zůstala na předměstí. Král i jeho dvořané už také nejeli v kočárech, ale do města vjížděli v sedle.

Krátce po příjezdu král navštívil mohučského arcibiskupa Johanna Schweikharda z Kronbergu, který z titulu říšského arcicíšníka zodpovídal za organizační záležitosti, aby upřesnili, kolik osob a koní z doprovodu jednotlivých kurfiřtů může zůstat uvnitř městských bran, protože Karlova Zlatá bula i tyto počty z bezpečnostních důvodů omezovala. Po příjezdu krále českého (jako posledního z dorazivších kurfiřtů) následovalo uzavření městských bran, které neměly být otevřeny dříve, než kurfiřti zvolí nového císaře. I toto uzavírání mělo ceremoniální charakter. Všichni cizí lidé (krom měšťanů frankfurtských), kteří nenáleželi ke dvoru některého z kurfiřtů nebo nebyli zavázáni povinností radě a purkmistru, měli město ihned opustit, pak byly městské brány zavřeny. Tento dílčí detail zvláště zmiňuji z toho důvodu, že každý z kurfiřtů měl namísto sebe stanovit jednoho komisaře, který měl dohlížet nad procedurální správností tohoto procesu. Za českého krále byl touto rolí pověřen kancléř Lobkovic.

Až v sobotu 26. května 1612 bylo za přítomnosti krále Matyáše zahájeno oficiální předvolební jednání všech sedmi kurfiřtů. Konalo se na frankfurtské radnici, kde se kurfiřti pracovně scházeli již několik dní, ale s oficiálním zahájením bylo nutné čekat na krále českého. Pak teprve mohla být zahájena uzavřená závěrečná předvolební jednání.

Spolu se samotnými kurfiřty (pokud se účastnili jednání osobně) byli těmto jednáním přítomni za každého kurfiřta i zvláštní poradci. Jako poradci prvního z kurfiřtů, tj. krále českého, mohlo na tato uzavřená jednání docházet šest králem pověřených diplomatů: Melchior Khlesl, biskup vídeňský, president tajné rady (Závětou psaný jako „*Melichar*

Klesl“); Leonard Helfrýd z Meggau, tajný rada a nejvyšší komorník; Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, královský rada a nejvyšší kancléř Království českého; Eusebius Khuen z Belasi (Závětou psaný „*Khain*“), královský tajný rada, komorník a nejvyšší velitel v Komárně; Abraham Purkrabí z Donína, královský rada (dřívější dlouholetý hornolužický zemský fojt a rozhodný katolík, ediční příloha 4, č. 8) a Jan Barvicius, královský rada a dlouholetý sekretář latinské expedice říšské dvorské kanceláře (1589–1619), působící ještě při dvoře pražském (ediční příloha 4, č. 121).¹²³ Počítáme-li i sekretáře Barvicia, pak bylo spolu s kancléřem Lobkovicem a Abrahamem z Donína v této skupině „české“ zastoupení poloviční.

Zmíněná jednání trvala dva týdny od 26. května do 9. června 1612. Během oněch dní však panovalo přísné embargo na informace, takže veřejně nebylo známo, proč ony závěrečné předvolební rozhovory trvají tak dlouho a proč se kurfiřti nemohou shodnout ani na druhém termínu volby, když ten původně stanovený (21. květen 1612) už dávno vypršel. Každá zvláštnost, která se proto v uzavřeném městě stala, vyvolávala pozornost a byla interpretována jako určitá předzvěst. To zaznamenal i Jiří Závěta v případě převržení vozu s tokajským vínem, které královský forman bezpečně vzlal více než 150 mil, ale až ve městě s ním havaroval. Tato nepříjemná příhoda však byla interpretována jako dobrá předzvěst: „.... Muži, ženy i děti brzo strouhu zahradili, víno vesele pili a se z toho radovali, že to jakéž takéž znamení jest, že bohda po šťastném krále římského volení, potomně při korunování J.M. krále uherského a českého víno tolikéž darmo bez peněz, jakž se i stalo, ještě veseleji píti budou...“.

Teprve 9. června 1612 bylo vyhlášeno, že volba proběhne 13. června 1612. Volba samotná už měla jen ceremoniální podobu; vše podstatné bylo zřejmě upřesněno právě během oněch dvou týdnů. Ceremoniální detaily císařské volby, včetně bohatého programu vizuálního a hudebního,¹²⁴ přeložil Jiří Závěta pro českého zájemce do češtiny. Jedná se o velmi dlouhý a i drobných detailů tehdejších reálií si všímající text,¹²⁵ jehož podrobnější interpretaci nemohu tuto studii zatěžovat. Všimněme si jen, na kterých místech autor připomíná roli českých šlechticů, resp. obecně roli českého kurfiřta či jím jmenovaných zástupců.

Volba se konala na tradičním místě historických říšských voleb, tedy v městském dómu sv. Bartoloměje.¹²⁶ Vjezd do kostela měl pochopitelně slavnostní charakter. Podle tradič-

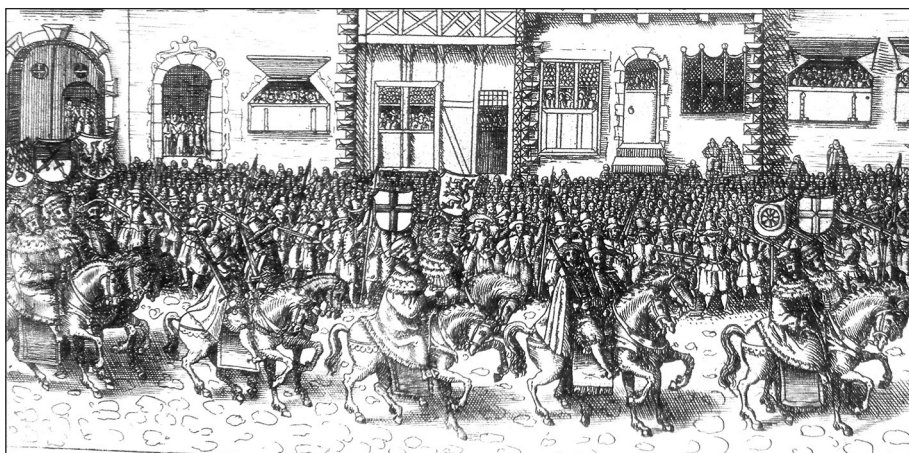
123 Lothar GROSS, *Die Geschichte der Deutschen Reichshofkanzlei von 1559 bis 1806*, Inventare Österreichischer Staatlicher Archive – V. Inventare des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs, Bd. 1, Wien 1933, s. 467.

124 Arno PADUCH, *Die Mainzer Hofkapelle und die musikalische Ausgestaltung der Frankfurter Wahl- und Krönungsmessen*, in: L. Pelizaeus (Hg.), *Wahl und Krönung*, s. 105–130.

125 J. ZÁVĚTA, *Volení a korunování*, s. 25–44: „.... Vypsání o volení J.M. krále Matyáše, uherského a českého, toho jména Druhého, za krále římského, keréž se stalo v Frankfurtě nad Meynem Léta tohoto M. DC. XII. 13. dne měsíce června...“.

126 Christian FREIGANG, *Der Frankfurter Dom als Wahlort der deutschen Könige (Architektonische, liturgische und politische Aspekte)*, in: L. Pelizaeus (Hg.), *Wahl und Krönung*, s. 131–156.

ního ceremoniálu přijížděli kurfiřti na koni, před každým z nich jel jeho maršálek a držel v ruku meč v pochvě. Takto jeli ve dvojici vedle sebe kurfiřti mohučský a trevírský, pak kurfiřt kolínský a král český. Skupinu kurfiřtů uzavírali jen dva maršálkové (falcký a saský), za nimiž jely tři osoby: poručník nezletilého falckého kurfiřta¹²⁷ falckrabě Jan, pak saský kurfiřt a vedle něj (v prostším oděvu) vyslanec braniborského kurfiřta a braniborský místodržící Adam Gans z Puttlic a na Putlicích, který byl v jedné osobě zároveň i braniborským maršálkem.

Obr. 13: Detail z výjevu slavnostního průjezdu kurfiřtů městem Frankfurtem k volbě císaře do chrámu sv. Bartoloměje. Uprostřed král Matyáš II. s českým znakem a s českou královskou korunou, před ním dědičný nejvyšší maršálek Království českého Pertold Bohobud z Lipé. Reprodukováno z: *Wahl und Crönungshandlung, etc.*, Frankfurt am Main 1612 (Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. 8766-B Alt Mag), obrazová příloha „A“.

¹²⁷ Nezletilý (tehdy šestnáctiletý) kurfiřt Fridrich Falcký byl na slavnostech ve Frankfurtu roku 1612 také osobně přítomen, ale diplomatických jednání ani samotné volby se neúčastnil; zastupoval jej uvedený poručník. Při volbě nebyl spolu s kurfiřty na kůru, ale měl v kostelní lodi zvlášť vyhrazené vyvýšené místo. Pro české dějiny je podle mého názoru v daných souvislostech důležité i personální složení „cestovního dvora“ mladého Fridricha, který dobu svého dospívání prožíval ve společnosti několika vrstevníků. Ve Frankfurtu s ním jako jeho „dvořané“ pobývalo osm mladíků, zvlášť v seznamech vyčleňovaných v rámci falcké kurfiřtské delegace. Viz *Verzeichnuß aller Potentaten*, fol. dii(v): „Junge Grafen, so bey dem jungen Herrn Hertzog Friedrichen Churfürsten aufwarten: Johann Conrad Wild und Rheingraf, Philip Ernst Graf zu Eysenburg, Conrad Ludwig Graf zu Solms, Johan Albrecht Graff zu Solms, Ludwig Graf zu Witgenstein, Johann Dietrich von Zerotin, Freyherr, 2 Ortenburgische Graffen.“ Mezi nimi nalézáme i moravského šlechtice Jana Jetřicha ze Žerotína z valašsko-meziříčské větve rodu, aktivního účastníka stavovského povstání. Jeho tehdejší pobyt v Heidelbergu (při kterém se setkal i s J. A. Komenským) tedy zjevně neměl jen charakter univerzitních studií (jeho předchozí studia v Štrasburku a Bazileji z let 1604–1608 jsou dobře dokumentována), ale provázela jej i příprava na dvorskou službu mezi pážaty budoucího falckého kurfiřta. Viz Tomáš KNOZ, *Karel st. ze Žerotína (Don Quijote v labyrintu světa)*, Praha 2008, s. 25, 87 a M. HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra*, s. 284–287.

Před králem českým jel k císařské volbě mladičský pan Pertold Bohobud z Lipé (* 1589) a na Moravském Krumlově, neboť rod pánů z Lipé měl již od středověku dědičně postoupen úřad nejvyššího maršálka Království českého. Tak se pan Pertold na chvíli ocitl v atraktivní roli mezi nejvyšší středoevropskou aristokracií, i když sám u dvora žádný významný post nezastával a do vyšších sfér moravské zemské politiky teprve pronikal, jak jsem připomněl výše v textu.

V kostele měli kurfiřti připravena místa na kůru, kam s nimi byli vpuštěni také jejich zvlášť k tomu účelu pověřeni radové. Každý kurfiřt si mohl s sebou vzít 12 důvěryhodných osob. To je z hlediska tématu této studie opět důležité. Český král Matyáš si jako své rady k císařské volbě vzal následující osoby: tři známe již ze šestičlenné skupiny, která se účastnila diplomatických jednání na radnici na přelomu května a června: Melchior Khlesl (6), Leonard Helfrýd z Meggau (3) a Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic (32). Další tři se objevují jako významní zemští úředníci v Čechách i v rakouských zemích v blízkosti krále již během cesty: Fridrich z Fürstenberka (2), Adam mladší z Valdštejna (31) a Oktavián Cavriani (5). Jména zbývajících šesti do té doby v Závětově popisu nezazněla: Volf Zikmund z Losenštejna, nejvyšší maršálek dvorský a hornorakouský nejvyšší lovčí (4); Leonard Colonna z Felsu na Šeňknburku, Andělské hoře a Cínově, královský rada (34); generál Jiří Fridrich hrabě z Hohenlohe (40); Kristián hrabě z Valdeku (45); Jan Günther hrabě z Schwarzenberga a Hohenštajnu, pán v Arnštatu (44); Jan Jiří hrabě z Mansfeldu [sic!].¹²⁸

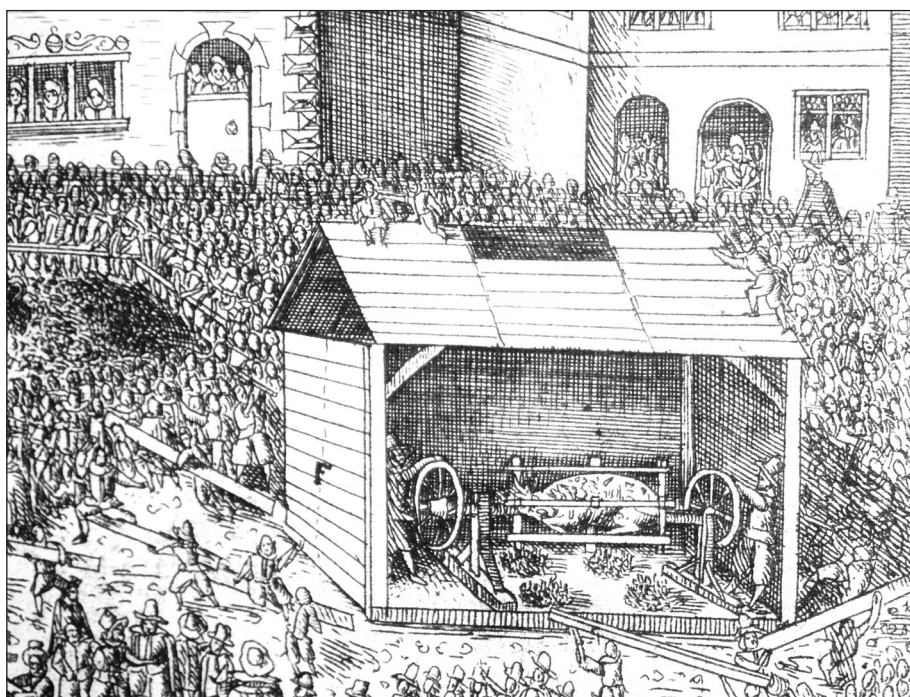
Jen menšinu jmenovaných „radů“ českého krále tak tvořili šlechtici z českých zemí, přičemž tyto osoby vlastně vytvářely typologicky paritní zastoupení hlavních mocenských skupin v tehdejších Čechách: menšinová katolická skupina, tvořená domácí šlechtou jazykově českého původu (kancléř Lobkovic, hofmistr Valdštejn); většinová protestantská skupina, v níž aktivní roli sehrávali také svým původem cizinci z prostředí jazykově německého (Leonard Colonna z Felsu, Jiří Fridrich Hohenlohe).

V průběhu pobytu kurfiřtů, jejich maršálků a dvanáctičlenných rad vyvstal jen jeden delikátní problém, jehož řešení bylo zřejmě již předem dohodnuto. Podle znění Zlaté buly Karla IV. měla být před samotnou volbou vykonána mše podle katolického ritu; tu však protestantští kurfiřti odmítali absolvovat. Proto po dobu mše kurfiřt saský a zástupci kurfiřtů falckého a braniborského přešli z kůry do volební kaple. Po mši následovala konfesijně

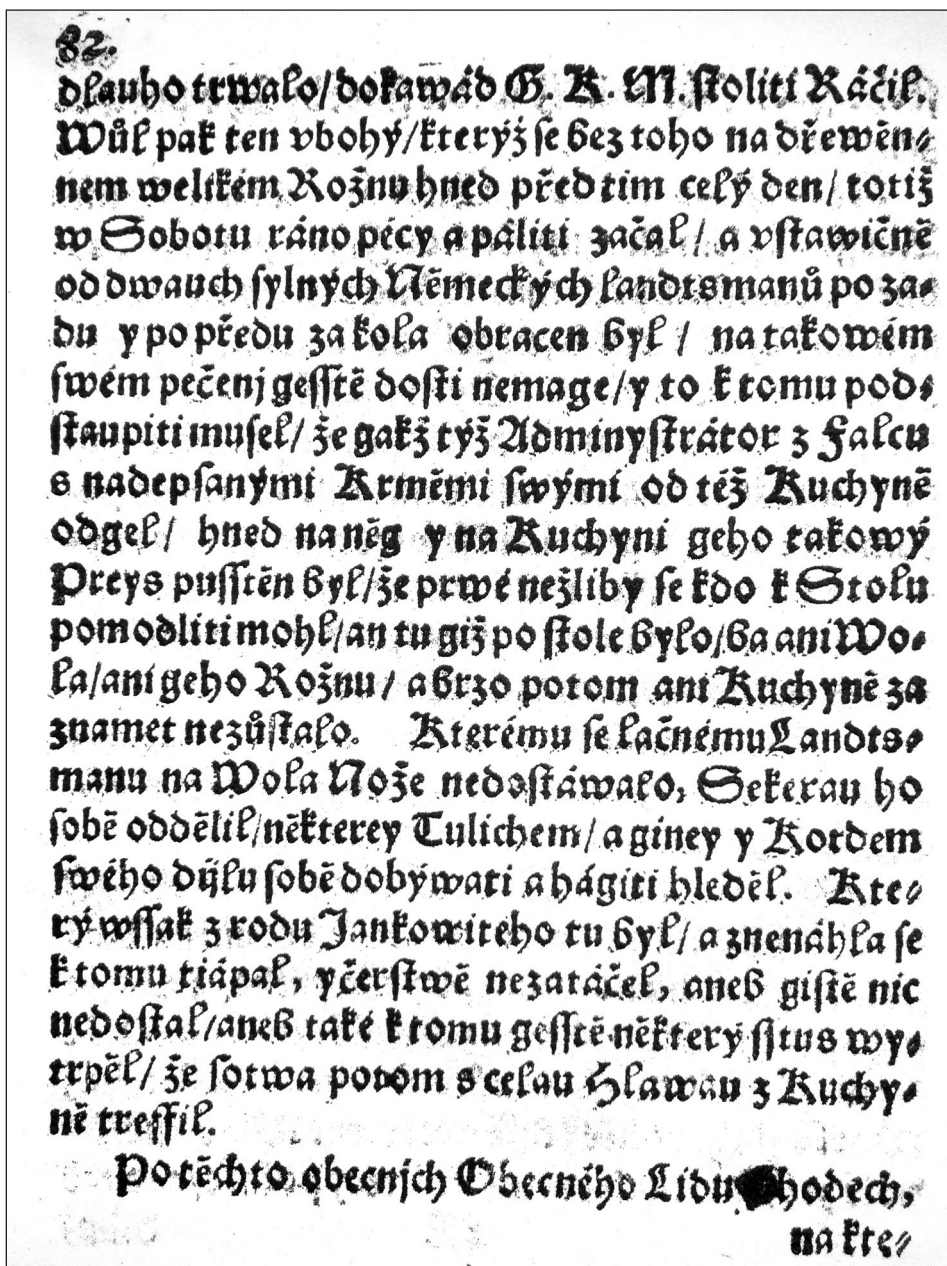
128 V případě tohoto jména jde s vysokou pravděpodobností o Závětovu chybu, neboť nikdo tohoto jména se v oficiálním doprovodu krále Matyáše frankfurtské volby neúčastnil. V rámci velmi rozvětveného rodu Mansfeldů by z hlediska věku připadal v úvahu pouze Jan Jiří hrabě z Mansfeldu (1557–1615) z rodové linie Mansfeld-Artern. K vysoké říšské politice sice neměl daleko (jeho strýc Jan Gebhart byl v letech 1558–1562 arcibiskupem kolínským, tedy jedním z kurfiřtů; mladší bratr Filip sloužil v době říšské volby u saského kurfiřta jako hejtman v Lipsku), nevíme však o něm, že by se v té době pohyboval v okolí Matyášova dvora.

neutrální přísaha kurfiřtů, po níž bylo sedm volitelů uzavřeno v kapli za účelem neveřejné volby. Samotná volba trvala jen čtvrt hodiny; šlo tedy zřejmě jen o formální deklarování již předem domluveného výsledku, na které měl každý z volitelů sotva dvě minuty.

Po volbě byli do kaple zavoláni k vyhlášení výsledků jako svědci dva přísežní písaři říšští a od každého kurfiřta tři svědci ze zmíněné dvanáctičlenné skupiny. Za krále českého to byli výše zmínění tři diplomaté Melchior Khlesl, Leonard Helfrýd z Meggau a Zdeněk z Vojtěch Popel Lobkovic. Po seznámení této užší skupiny a po učinění oficiálních zápisů o císařské volbě byla za slavnostního bubnování a troubení vyhlášena volba nového císaře, kterým měl být korunován jeden z volitelů, totiž český král Matyáš Habsburský, „...a tak šťastné toto krále římského volení s pomocí svrchovaného pána Boha vesele a pokojně se vykonalo...“.

Obr. 14: Detail s výjevem počátku spontánní demontáže dřevěné provizorní kuchyně s opékaným volem dobře dokumentuje Závětův slovní popis této události. Reprodukováno z: *Wahl und Crönungshandlung, etc.*, Frankfurt am Main 1612 (Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. 8766-B Alt Mag), obrazová příloha „E“ (segment vpravo nahoře).

Obr. 15: Ukázka textu Závětovy publikace o frankfurtských slavnostech; zde pasáž, popisující rychlou konzumaci slavnostně opékaného vola i demontáž celé kuchyně. Reprodukováno z: Jiří ZÁVĚTA ZE ZÁVĚTIC, *Volení a korunování Jeho milosti Císaře Matyáše etc.*, Praha 1612 (Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. Alt-7.335.B), s. 82 (= fol. M i-verso).

Hned po úspěšné císařské volbě se brány města Frankfurtu otevřely a mohli začít přijíždět další hosté a jejich delegace. Hned týž den dorazil kníže Mořic Hessenský s manželkou a jejím fraucimorem, pak rychle po sobě následovaly příjezdy dalších říšských knížat a šlechticů.¹²⁹ Také bylo proč; Frankfurt se na několik týdnů změnil v město nikdy nekončících oslav, kratochvilí a loveckých vyjížděk za město a vzájemného obdarování významných politiků. Někdy v této době do Frankfurtu dorazil i Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, který nově zvolenému císaři přivezl gratulaci českých stavů.¹³⁰

Na samotnou korunovaci se muselo několik dní počkat, neboť bylo zapotřebí bezpečně dovézt potřebné insignie, uložené tradičně v Cáchách a v Norimberku. V těchto městech se měla podle Zlaté buly odehrát korunovace (Cáchy) a první povolební sněm (Norimberk), ale kurfiřti se i s ohledem na precedens předchozích voleb Maxmiliána II. a Rudolfa II. shodli, že bude lepší, když se i korunovace odehraje přímo ve Frankfurtu. Termín korunovace císaře původně stanovili na 23. června 1612 (z technických důvodů se pak o den posunula); o tři dny později (26. června 1612) měla být korunována i císařova manželka.

Císařskou korunovaci, která se pak spolu s následným korunovačním banketem konala 24. června 1612, zajišťovali již jen úředníci říšští; na těchto ceremoniích se nikdo z českých zástupců oficiálně nepodílel. Jediná osoba se vztahem k českým zemím, která je v těchto souvislostech zmiňována, byl litoměřický probošt kněz Jakub Chymarrhaeus, který při korunovaci císařovy manželky 26. června 1612 v kostele spolu s jinými preláty podával panovnickému páru a duchovním kurfiřtům k políbení evangelium. Oficiální program uzavřel velký ohňostroj, pak již nezbývalo než začít balit a připravovat cestovní vozy a kočáry na zpáteční cestu. Ta byla zahájena odjezdem z Frankfurtu 3. července 1612 a v podstatě kopírovala příjezdovou trasu, jen s mírnou obměnou některých míst noclehu.

I zpáteční cesta však byla do jisté míry slavnostní záležitostí, neboť v některých místech byl průjezd Matyáše Habsburského pojat jako první vjezd nového císaře, a tedy náležitě oslaven. Z tohoto hlediska se stal nejvýznamnější zastávkou (podobně jako při cestě z Prahy do Frankfurtu) biskupský Würzburg, kde císař i jeho doprovod zůstali od 5. do 9. července 1612. Tato zastávka byla pojata jednoznačně jako konfesijně zaměřená festivity. Císař absolvoval velkolepě aranžovanou slavnostní katolickou bohoslužbu za účasti

129 Časový harmonogram příjezdu oficiálních delegací na císařskou volbu a korunovaci do Frankfurtu nad Mohanem v průběhu května a června 1612 zaznamenává *Verzeichnuß aller Potentaten, Chur und Fuersten, Geistlichen und Weltlichen, Graven, Herrn und Staenden deß Reichs, auch fremder Potentaten unnd Herrschaft Bottschafften, Adelicher und anderer Hohen und Nider Stands Personen, so theils in Zeit der Wahl, theil nach derselben und bey gehaltener Crönung zu Franckfurt persönlich gewesen und deren Namen man in Erfahrung bringen mögen*, b. m. 1612 (ÖNB Alt-8.767-B), zde fol. a2–f4v.

130 Karel TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od r. 1602 do r. 1623*, I. díl (1602–1616), Praha 1865, s. 336.

12 biskupů a opatů, navštívil divadelní hru („komedii“), inscenovanou v místním špitále, a absolvoval také prohlídku kostela sv. Kiliána, kde se nalézal hrob tohoto světce.

Naproti tomu třídní pobyt v Ansbachu a okolí (10. – 12. července) pojal hostitelský markrabě jen jako záležitost zábavní a odpočinkovou, realizovanou jak v lesním stánovém městečku (kde účastníci odpočívali po lovu), tak i na sídelním zámku. I při zpáteční cestě nezapomněl Závěta opět poznamenat, že ve Würzburgu a v Ansbachu se všichni poměli zadarmo.

Lovecké zážitky a odpočinek v Ansbachu účastníci zpáteční cesty asi uvítali, neboť hned poté je čekalo znovu velkolepé slavnostní vítání a oficiální ceremonie v Norimberku, trvající od 12. do 18. července. Stejně jako při květnové cestě, i nyní Norimberčané vyzdobili ulice města, kterými se císař ubíral, početnými slavobránami, dřevěnými pyramidami a sádrovými sochami.¹³¹ V očekávání opětovného pobytu císařského dvora v Norimberku (po zkušenostech z 14. – 17. května) vydala městská rada už s předstihem (15. června 1612) norimberskému obyvatelstvu zvláštní tištěné nařízení, týkající se především protipožární bezpečnosti (zajištění dostatečného množství hasících prostředků), ale i bezpečnostní prevence, která měla zamezit různým nepravostem, které by se při pobytu velkého množství cizích osob ve městě mohly stát.¹³²

Oficiální vítání císaře uspořádal při noclehu v Sulzbachu 19. července i falckrabě Ludvík, ale tentokrát se císař v tomto městě na další noc nezdržel a rychle směřoval zpět do Čech. Hranice překročili 21. července a směřovali přes Bor k Plzni, ale hlavním cílem byla komorní panství v okolí Zbiroha, kde byl naplánován delší (šestidenní) odpočinek na zámcích Zbiroh a Lány, spojený především s loveckou zábavou. Po tomto faktickém ukončení cesty se císař s již menším doprovodem vydal 28. července směrem ku Praze, kam ještě téhož dne dorazil.

Pražané však novopečeného císaře nijak zvlášť nevíтали, což muselo být po zážitcích z bujarého veselí ve Frankfurtu i po vítacích ceremoniích při zpáteční cestě v Norimberku, Würzburgu či v Ansbachu výrazným kontrastem. Tuto okolnost i Jiří Závěta neopomněl zdůraznit s odkazem na velkolepou vítací slavnost při příjezdu Matyášova dědečka

131 Podrobný popis norimberských oslav do češtiny přeložil J. ZÁVĚTA, *Volení a korunování*, s. 102–110. Reprodukce scén ze slavnostního vjezdu císaře Matyáše I. do Norimberka v červenci 1612 viz Hainz SCHILLING – Werner HEUN – Jutta GÖTZMANN (Hgg.), *Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation 962 bis 1806 – Altes Reich und Neue Staaten 1495 bis 1806 (Katalog)*, Dresden 2006, s. 343 (exponát V. 13 – „Die Kay. May. unter dem Himmel“) a s. 344 (exponát V. 14 „Ehrepforte für Kaiser Matthias“).

132 „...darzu sich Rumorens, haderns, unerbarn unzüchtigen schreyens, plerrens, singens, polderns, steinwerfens und dergleichen unruh, sonderlich die Alten und Jungen, mit nachlauffen und beschreyen der fremden Herrschafften und ihrer Leut, wann dieselben hie einziehen, oder sonsten in der Statt von einem ort zum andern, oder aber auß oder einfahren, reiten ...“. Originál tohoto listu viz ÖNB Wien, sign. F-120165 B.

Ferdinanda I. roku 1558. Pražané jen shromáždili jedenáct praporců městské vojenské hotovosti, které rozestavěli na příhodných místech podél cesty mezi Pohorlcem, Hradčanami a Pražským hradem, a vyslali své zástupce do stavovské vítací delegace, která císaře očekávala v oboře Hvězda. Ani domácí čeští stavové se při vítání císaře nijak zvlášť v okazalosti nepředháněli. Žádné kulisy, scénická představení či ohňostroje. Ke Hvězdě se sjelo asi 50 kočárů.

Přijíždějícího císaře jménem všech tří stavů přivítal nejvyšší purkrabí pražský Adam ze Šternberka a pak už se všichni vydali směrem k Pražskému hradu. I se zbývajícimi účastníky výpravy, provázejícími císaře až ku Praze, čítal průvod asi 500 koní.¹³³ Na vítání císaře se však podle Závětova svědectví z hlediska této formy reprezentace nejvíce podílel slezský kníže Adam Václav Těšínský¹³⁴ se svými vojáky. Největší „domácí“ atrakcí z oslav císařova prvního vjezdu do Prahy se tak stal blíže nejmenovaný pražský odvážlivec, který se vyšplhal na vrchol věže chrámu sv. Víta na Pražském hradě a odtud mával k uvítání císaře červenobílým praporem za doprovodu „*vlašských bubnů*“, na které hrál jeho dole pod věží sedící syn.

Frankfurtské slavnosti roku 1612 byly bezesporu velmi významnou kulturně-spoločenskou a politickou událostí. Především proto, že se zde pravděpodobně naposledy před třicetiletou válkou sešli a vedli spolu dlouhodobá jednání zástupci všech zájmových a politických uskupení, která se tehdy v říši formovala. To je zcela zřejmé ze složení oficiálních delegací všech sedmi kurfiřtů i dalších osobností tehdejšího politického života, které přijely na korunovaci. Samotná česká účast na těchto událostech je svým způsobem neobvyklá, ale podle mého názoru poměrně věrně odráží nové rozložení zájmových sfér po změnách, které přinesl (a nebo překvapivě nepřinesl, jako v případě Lobkovicově) převratný rok 1611.

Kancléři Lobkovicovi se beze sporu podařilo zajistit *de iure* reprezentativní zastoupení českých zemí, což bylo společensky nutné, neboť přeci jen Matyášův kurfiřtský hlas byl odvozen od jeho českého královského titulu. Proto bylo diplomaticky žádoucí, aby se ve Frankfurtu objevili významní reprezentanti české zemské vlády a stavovské obce. To bylo zajištěno. Dokonce můžeme konstatovat, že mezi českými účastníky početně převažovali politicky aktivní protestanté a důstojníci, kteří později stáli na straně stavovského povstání.

Lobkovicova role ve formální i diplomatické sféře frankfurtských slavností však tak výrazně vyniká nad účastí všech ostatních českých šlechticů, přítomných také ve Frankfur-

133 Závětův údaj se v podstatě shoduje se zprávou Adama z Valdštejna, který hovoří o 400 koních, viz M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník rudolfínské dvora*, s. 199.

134 Václav Těšínský byl v té době jediným ze slezských knížat, které se po své náboženské konverzi stalo horlivým stoupencem katolicko-španělské politiky. Zasluhu o „získání“ tohoto šlechtice si přičítal sám španělský velvyslanec, viz Bohdan CHUDOBA, *Španělé na Bílé hoře*, Praha 1945, s. 195–209.

tu, že tuto skutečnost nelze podle mého názoru považovat za jev náhodný či vyplývající jen z funkce kancléřského úřadu. V dobovém vnímání hrála symbolika obřadů a místo každé konkrétní osoby či její řazení ve slavnostním průvodu vysoce významnou roli. To se otatně ukázalo v menších „domácích poměrech“ i při lužicko-slezské jízdě, kde právě dohady mezi knížaty a vratislavským biskupem o tyto zdánlivé technické detaily (které však měly mimořádnou diplomatickou váhu) celý holdovací proces zdržely.

Úloha, jakou Zdeněk Vojtěch z Lobkovic plnil v době císařské volby a korunovace, mohla být ostatními českými účastníky těchto slavností jen stěží vnímána jinak, než jako jednoznačné upřednostnění kancléře a jeho symbolické nadřazení ostatním domácím stavovským politikům, bez ohledu na to, do jaké míry byli případní pozorovatelé zasvěceni do domácího českého či říšského politického zákulisí.

Nelze také nepřipomenout drobný detail, kterým byla účast Lobkovicovy manželky Polyxeny Lobkovicové z Pernštejna, která byla (pokud zatím víme) jedinou manželkou, která na cestu do Frankfurtu svého muže provázela, a to i za cenu dlouhého odloučení od jediného (tehdy sotva tříletého) syna.¹³⁵ I když nemáme k dispozici bližší prameny, osvětlující její roli v Lobkovicově tehdejší frankfurtském politickém angažmá, lze předpokládat, že dlouhé týdny slavností, strávených v blízkosti královny, měly doplnit stávající diplomatické vazby (aplikované tehdy právě často prostřednictvím manželek a jiných žen z nejbližšího okolí významných diplomatů) o důležité osobní kontakty v rámci důvěrného okruhu královnina fraucimoru. Součástí tohoto společenstva mladých žen byly tři Polyxeniny neteře (Frebonie z Pernštejna¹³⁶ a sestry Eusebie Marie a Františka Hypolita z Fürstenberka¹³⁷), takže lze předpokládat, že paní Polyxena měla do královnina fraucimoru přímý přístup. Zájem o sblížení Polyxeny Lobkovicové z Pernštejna s mladou českou královnou Annou mohl souviset i se stále ještě otevřenou otázkou, zda český královský pár zplodí potomka či nikoli, což byla v dobových souvislostech záležitost prvořadého politického významu. Frankfurtské slavnosti se konaly několik měsíců po královské svatbě a jen v nejužším soukromí fraucimoru mohla zkušená žena poznat, zda je naděje, aby se královna ocitla „v naději“.

Životní a politické osudy Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic známe poměrně dobře v době počátků jeho působení v roli nejvyššího kancléře za vlády Rudolfa II.¹³⁸ a následně pak od počátku třicetileté války, ale jeho působení v „mezidobí“ 1611–1616 dosud pří-

135 P. KOPIČKA, *Listy Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic*, s. 49–52.

136 Viz zde ediční příloha 5, č. 257.

137 Obě děvčata se narodila ze sňatku Polyxeniny již zemřelé starší sestry Alžběty († 1609) s Albrechtem z Fürstenberka.

138 Karel STLOUKAL, *Papežská politika a císařský dvůr pražský na předělu XVI. a XVII. věku*, Praha 1925, s. 188–189; znovu TÝŽ, *Česká kancelář dvorská*, s. 142.

liš probádáno není,¹³⁹ stejně jako detaily, týkající se praktické činnosti české kanceláře v této době.¹⁴⁰

Starší literatura předpokládala, že po roce 1612 působil kancléř Lobkovic převážně ve Vídni. Tento předpoklad se jevil jako logický: český kancléř musel být osobně přítomen v místě, kde se nalézal český král, neboť jím řízený úřad vyřizoval i agendu, týkající se českých zemí.¹⁴¹ Toto vysvětlení se však ukazuje jako nedostatečné. Ve skutečnosti sám císař Matyáš v prvních letech své vlády v říši pobýval většinou na cestách. Pokud se však vracel „domů“, tak většinou pobýval osobně v Praze, obvykle souvisle řadu měsíců, a do Vídně jen krátkodobě zajížděl, jak na základě analýzy panovníkova itineráře správně zdůraznil Petr Kopicčka. Týž autor také upřesnil naši představu o místech fyzické přítomnosti kancléře Lobkovic, která skutečně většinou odpovídala cestovnímu itineráři panovníka.¹⁴²

Lobkovicovo angažmá v přípravě cesty do Frankfurtu je možné snadno vysvětlit jeho úřadem nejvyššího kancléře, do jehož činnosti taková agenda logicky spadá. Na druhou stranu je však nutné vzít v potaz, že v době sporů mezi císařem Rudolfem II. a jeho bratrem Matyášem patřil kancléř Lobkovic do skupiny věrných stoupenců Rudolfa II., zachovávajících si vůči uherskému králi Matyášovi, designovanému „čekanici trůnu českého“, výrazný odstup,¹⁴³ byť důvodem jeho věrnosti císaři a králi Rudolfovi II. jistě mohla být důsledně a za všech okolností aplikovaná loajalita vůči panujícímu vladaři.

139 Skutečnost, že o aktivitách českého kancléře v těchto letech toho skutečně příliš mnoho nevíme, nejlépe (ale spíše asi nechtěně) dokládá P. MAREK, *Politická činnost Zdeňka Vojtěcha Popela*, s. 112–113, který v souvislém textu o kancléřově politické činnosti plynule přechází z roku 1611 (Matyášova korunovace) k roku 1617 (volba Ferdinanda Štýrského králem českým). Důvodem menšího badatelského zájmu o toto období kancléřova života může být pochopitelně i absence hlavního pramene osobní povahy. Samotný fakt pozdějšího vyjmutí (vypůjčení?, zničení?) Lobkovicových deníků z let 1611–1616 z jinak souvisle dochované řady je určitým signálem, že mohly obsahovat informace mimořádného významu. Je zajímavé, že sám roudnický knihovník Dvořák charakterizoval toto období Lobkovicova života (1611–1616) slovy „bouřlivé roky“ („*die sturmbelebte Jahre*“, viz výše pozn. č. 64), což s ohledem na časově blízké období stavovského povstání působí nevyváženě.

140 Thomas FELLNER – Heinrich KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung, I. Abteilung: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749)*, Band 1. Geschichtliche Übersicht, Wien 1907, I. Abteilung; Band 1. kap. III (4) / I Die böhmische Hofkanzlei der Habsburger im 16. Jahrhundert, s. 174–186; v této kapitole autoři končí souvislý výklad dějin české dvorské kanceláře rokem 1611; v další chronologické části navazují až znovupřičleněním slezské kanceláře ke kanceláři české roku 1616, viz tamtéž, s. 189–190.

141 Toto tradiční vysvětlení (uváděné v souvislosti s tradovaným přesunem dvora z Prahy do Vídně v roce 1612) viz např. Jaroslav KOSINA, *Ilustrované dějiny světové*, díl III., Novověk I., Praha 1926, s. 145: „... Za nepřítomnosti královy v zemi správu Čech vedlo tak řečené místodržitelství, sborový to úřad, skládající se z nejvyšších úředníkův zemských. Jen kancléř byl úřední povinností vázán stále prodlévati při osobě panovníkově, neboť spolu s ním podepisoval všechny listiny týkající se České koruny. Tudiž i sídlem českého nejvyššího kancléře stala se od počátku sedmnáctého století Vídeň...“.

142 Nejnověji k tomu především P. KOPIČKA, *Listy Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic*, s. 63.

143 B. RILL, *Kaiser Matthias*, s. 141–142.

Ale mechanismy vysoké politiky takto nefungují ani dnes a odborné a organizační schopnosti jen stěží mohly být prvořadým rozhodovacím kriteriem při obsazení jedné z nevlivnějších pozic v zemské vládě v Čechách počátkem 17. století.

V Čechách panovalo obecné očekávání, že po Matyášově převzetí vlády v Čechách bude kancléř Lobkovic ve svém úřadu nahrazen někým, kdo se o úspěch krále skutečně zasloužil. Očekávané Lobkovicovo sesazení po nástupu Matyáše II. na český trůn nedokládají jen domněnky současníků, ale i závažnější pramenné doklady: hned ke dni rezignace Rudolfa II. a následné korunovace Matyáše II. českým králem (23. května 1611) byl Zdeňku Vojtěchovi Popelovi z Lobkovic obstaven plat nejvyššího kancléře Království českého, který dosahoval nezanedbatelné částky 180 zlatých rýnských měsíčně.¹⁴⁴

Po formálním potvrzení svých panovnických práv v českých zemích v průběhu roku 1611 však král Matyáš nejenže aktivně nepodporoval odchod někdejších stoupenců španělsko-katolického křídla z vrcholné české politiky, ale změny v obsazení českých zemských úřadů, které na počátku Matyášovy vlády proběhly,¹⁴⁵ nakonec vliv zmíněného politického směru posílily a Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic ve svém kancléřském úřadu setrval a zůstal mu zachován i původní plat.¹⁴⁶

Jistě je nutné vzít v úvahu i tu okolnost, že Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic byl jedním z prvních skutečně funkčních úředníků (tj. byrokratů v pozitivním slova smyslu) v české vládě a že za jeho působení ve funkci českého nejvyššího kancléře zemská administrativa (na rozdíl od té říšské) efektivně fungovala. Král Matyáš asi opravdu v Čechách neměl po svém nástupu na trůn k dispozici nikoho natolik schopného, aby mohl Lobkovic operativně nahradit. Krom toho s přípravou „domácích“ aktivit, spojených již v průběhu roku 1611 s českou korunovací (květen 1611) a následnou holdovací cestou do Lužice a Slezska (září – říjen 1611) byla spousta organizační práce, kterou by změna na postu nejvyššího kancléře mohla zbytečně zkomplikovat.

Obou zmíněných „domácích“ festivit se také kancléř Lobkovic v rámci širšího králova doprovodu aktivně účastnil. Ale jinak v rámci těchto aktivit Lobkovicovo působení ve službách nového českého krále nijak výrazně nevybočuje z povinností, které mu jako čes-

144 Tato zpráva se dochovala jako přípis k platovému výměru dvořanů Rudolfa II., sestavenému na samém počátku roku 1612 ještě za života císařova. Do seznamu byl původně zařazen ještě i kancléř Lobkovic, u jeho jména je ale uveden komentář „... Nota: Dieße unterhaltung ist ihme herrn bey beschehener verendung und crönung des Khönigs Matthias etc. den 23. May anno 1611 aufgehebt worden...“. Tuto poznámku ze seznamu finančních požitků dvorských úředníků, dochovaného ve fondech Rakouské národní knihovny (ÖNB Wien, sign. 14724) editovala J. HAUSENBLASOVÁ, *Der Hof Kaiser Rudolfs II.*, s. 317.

145 P. VOREL, *Velké dějiny VII.*, s. 453–459.

146 Thomas FELLNER – Heinrich KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung, I. Abteilung: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749)*, Band 2. Aktenstücke 1491–1681, Wien 1907, Nr. 12, III/5, Hofstaatsverzeichnis König Matthias' (1615 März 29), s. 202–206, zde s. 205.

kému kancléři příslušely. Pokud král Matyáš hned po svém nástupu na český trůn z nějakého důvodu (byť by jím bylo zajištění technického chodu kanceláře po dobu symbolického přebírání vlády v českých zemích) změnu na kancléřském postu vynucovat nechtěl, pak logicky kancléř Lobkovic při české korunovaci i při slezské holdovací jízdě chybět nemohl, neboť jako nejvyšší kancléř musel být králi „po ruce“. A zvláště v případě cesty do Lužic a Slezska to bylo důležité, neboť se očekávalo, že právě při této cestě král vydá písemnou formu důležitých rozhodnutí a k tomu potřeboval nejvyššího kancléře.

Ovšem pro samotného kancléře Lobkovic musela být faktická náplň holdovací cesty do většinově luteránské Lužice a Slezska pomyslným „kousnutím do kyselého jablka“. Právě při té příležitosti totiž král Matyáš splnil jeden z politických požadavků protestantských stavů a zřídil samostatnou slezsko-lužickou kancelář, jejíž představený (slezský vicenkancléř) nepodléhal českému nejvyššímu kancléři, ale přímo králi. Přesněji řečeno: nově jmenovaný slezský vicekancléř Jiří ze Šejnochů a na obojím Karelátu a Milčicích (vlivný a bohatý slezský luterán) neměl být nadále vázán služební přísahou vůči českému kancléři Lobkovicovi.

Tuto změnu v činnosti české dvorské kanceláře vnímal sám kancléř velmi negativně a zvláště okolnosti, které si vynucení této změny na králi během jeho holdovací cesty do Slezska provázely, musely být pro samotného kancléře Lobkovic velmi nepříjemné. Politický vliv do té doby výrazně konfesijně (katolicky) profilované české kanceláře v rámci českých zemí tak byl výrazně (byť jen dočasně do roku 1616) oslaben.¹⁴⁷

Skutečnost, že králova cesta do většinově luteránského Slezska roku 1611 obsahovala i dílčí konfesijně pro-katolicky profilované manifestační akty, kterých byl kancléř osobně aktivně účasten,¹⁴⁸ byla pro Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic asi jen slabou náplastí na zásadní omezení úředních pravomocí ve vztahu k celé severní části českého soustátí.

Všudypřítomný dvorský historiograf Jiří Závěta se ve své publikaci o lužicko-slezské holdovací jízdě věnoval výslovně jen vnějším projevům reprezentace. Žádné jiné informace do svého textu nezařadil, což zvláště kontrastuje s jeho předchozím dílem o korunovaci české. Tam je mimo jiné zveřejněn i plný text Matyášova korunovačního reversu, obsahujícího například i příslib neodkladného potvrzení Majestátu náboženských svo-

147 T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung*, Band 1, kap. III (4) / II Schlesische und mährische Sonderkanzlei 1608–1616, s. 186–190.

148 Ve slezské Vratislavi kancléř Lobkovic jménem krále Matyáše pronesl v jazyce latinském odpověď na vítací řeč, kterou jménem vratislavské kapituly přednesl Dr. František Ursinus: „... Nach diesem hat der Ehrwürdige, Edle und hochgelehrte Herr Franciscus Ursinus, der H. Schrifft Doctor un[d] beyder Kirchen zu S. Joh. und deß H. Creutz in Breßlau Thumherr und Cantor mit einer trefflich zierlichen Lateinischen Oration I. Kön. Maj. empfangen, und zu solchem irem Einzug, an stadt unnd von wegen deß gantzen Ehrwürdigen ThumCapitels vil Glück gewünscht. Der Oberste Herr Cantzler hat die Antwort gleichfals inn Lateinischer Sprach in Namen Ihr Kön. Maj. verrichtet...“ Viz H. ORTELIUS, *Warhafftige, Außführliche, Historische Beschreibung*, s. 180.

bod,¹⁴⁹ ale i text rezignační listiny Rudolfa II., kterou českým stavům předával kancléř Lobkovic,¹⁵⁰ a další politicky aktuální texty.

Tato infomační úroveň už v „lužicko-slezském“ svazku obsažena vůbec není, jako by autor konfesijně-politický rozměr oné cesty z nějakého důvodu záměrně potlačil. Ostatně kancléř Lobkovic v tomto textu spíše vystupuje jako pasivní tlumočník krále Matyáše než osoba, jejíž aktuální politický význam by měl nějak přesahovat roli, danou povinností kancléřského úřadu.¹⁵¹ Mnohem detailnější popis cesty nového českého krále do Lužic a Slezska byl publikován v sousedním Sasku, neboť v rámci zmíněné holdovací cesty došlo k listinnému potvrzení náboženských svobod slezských luteránů.¹⁵²

Také tuto okolnost podle mého názoru kancléř Lobkovic spíše vnímal jako významný neúspěch svých dlouhodobých politických snah. Skutečnost, že musel být oněch aktivit v králově doprovodu osobně účasten, mohl jen stěží považovat za projev panovnické přízvěni; spíše za velmi nepříjemnou povinnost. Nemáme pochopitelně k dispozici prameny, dokládající obsah soudobé nonverbální komunikace (tj. zda dávala protestantská strana kancléři při cestě do Slezska a Lužice nějakou dobově srozumitelnou formou najevo svou převahu), ale je to dosti pravděpodobné. Sama slezská knížata zdržela holdovací proces o tři týdny, dokud král nezřídil samostatnou slezskou kancelář, což se kancléře Lobkoviče dotýkalo jak osobně, tak i v širším kontextu jeho politických zájmů.¹⁵³ Vždyť především Jan Jiří Krnovský, jemuž je přikládána hlavní zásluha na vzniku samostatné slezské kanceláře, se jakožto syn braniborského kurfiřta a sekretář v roce 1608 ustavené Protestantské unie v předchozích letech výrazně angažoval v domácí i říšské politice na straně

149 J. ZÁVĚTA, *Korunování Jeho Milosti Matyáše krále*, fol. B3–B4v: „.... a netoliko na svobodné provozování náboženství podobojí přijímajících, ale i na jiné politické věci, jako z strany upuštění od pokut, se vztahující...“.

150 Tamtéž, fol. C1–C1v.

151 Jiří ZÁVĚTA ze ZÁVĚTIC, *Odjezd z Hradu pražského Jeho milosti Matyáše krále uherského a českého etc., toho jména druhého, a příjezd skrz Markrabství lužická do hlavního města Vratislavě Knížectví slezských s poznamenáním věcí některých na též cestě vykonaných*, Praha 1611 (NK Praha, sign. 54 B 131), fol. F1: „.... a nejvyšší pan kancléř po straně Majestátu pravě stál, a což za potřebí bylo, v jazyku českém přednášel...“.

152 Hornolužickou část této holdovací cesty podrobně dokumentuje A. Hossmann, který ke svému dílu připojil nejen obsáhlou úvodní pasáž o lužických dějinách, ale také v plném rozsahu text listiny lužických náboženských svobod. Viz Abraham HOSSMANN, *Pompa Regij ingressus in superiorem Lusatiam, Das ist Eigentliche Beschreibung des Königlichen Einzuges, des Durchlauchtigsten, großmechtigsten Fuersten vnd Herrn, Herrn MATTHIÆ des Andern, zu Hungarn, Boehaym, Dalmatien, Croatien, Schlawonien etc. Koenig, Ertzhertzogs zu Oesterreich etc., In das loebliche Uhralte Marggraffthumb Oberlausitz, Als erstlichen in deroselben Provintz Hauptstadt Budussin, Goerlitz, vnd folgendes in des hoch- vnd weitberuehmten Landes Schlesien, vornehme Hauptstadt Breslaw, Was sich in ermeltem Einzuge wol denckwirdiges begeben hat*, Leipzig 1612 (BL London, sign. 9930. cc. 6).

153 Noemi REJCHRTOVÁ, *Václav Budovec z Budova (1551–1621)*, Praha 1984, s. 99; též viz zde (s. 259–260) editovaný list Budovcův Petru Vokovi z Rožmberka, odeslaný z Vratislavi 29. 9. 1611 a týkající se Matyášovy holdovací jízdy.

krále Matyáše (na rozdíl od kancléře Lobkovice). A právě Jan Jiří Krnovský využil Matyášovy holdovací cesty do Slezska k mimořádnému společenskému zdůraznění své role hlavního představitele slezských protestantských knížat.¹⁵⁴

Z průběhu cesty do Lužic a Slezska roku 1611 nemáme k dispozici soukromé deníkové záznamy kancléře Lobkovice, ze kterých by se daly vyčíst nějaké podrobnosti.¹⁵⁵ Výrazný pocit nespokojenosti je však obsažen v Lobkovicově písemném protestu proti omezení jeho kancléřských pravomocí ve vztahu vůči Slezsku a Lužici, který sepsal bezprostředně po vydání královské rezoluce, zřizující samostatnou slezskou kancelář, a to ještě ve slezské Vratislavi 7. října 1611.¹⁵⁶

Na podzim 1611 pak kancléř Lobkovic provázel krále na jeho svatební cestu do Vídně; to už se (od listopadu 1611) vědělo, že příští rok v květnu by měla proběhnout volba nového vládce říše. Že kancléř Lobkovic pojede s králem i do Frankfurtu nad Mohanem, to se dalo také předpokládat. Jako český nejvyšší kancléř tam jet musel (když už i po 23. květnu 1611 ve funkci zůstal), neboť z titulu svého úřadu na cestách panovníka doprovázel, jak máme detailně dokumentováno v předchozích desetiletích.¹⁵⁷ Tento detail také kancléř Lobkovic zdůraznil v přesné formulaci důvodů, proč do Frankfurtu jede, když nechal pro krále ještě v den odjezdu z Prahy (7. května 1612) připravit žádost o odklad jednání u českých soudních institucí, u kterých měl být sám přítomen. Jediný kancléř Lobkovic se cesty neměl účastnit na základě králova příkazu (jako osoba služebná) nebo na žádost krále z vlastního rozhodnutí, nýbrž do Frankfurtu „... dle povinnosti ouřadu svého z potřeby odjeti má...“.¹⁵⁸

154 Radek FUKALA, *Jan Jiří Krnovský (Stavovské povstání a zápas s Habsburky)*, České Budějovice 2005, s. 120–126.

155 Pro období od 28. 8. do 21. 10. 1611 doplnil J. Dvořák namísto chybějících deníků zřejmě jen obecnou charakteristiku Lobkovicova účastenství na lužicko-slezské jízdě, jak ji vyčetl z podání Závětova, a to těmito slovy: „... Bei diesem feierlichen Akte stand jedesmal der O. Kanzler zunächst dem kön. Sitze rechts, im Namen des Königs zu den versam[m]elten Ständen sprechend und deren Anreden beantwortend...“, viz J. DVOŘÁK (Hg.), *Tagebuch, II. Hälfte: vom J. 1605–1628*, rok 1611, šestý záznam.

156 T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung*, I. Band, s. 188; edice „Slezského recesu“ ze 7. 10. 1611 (včetně citací z Lobkovicových protestních listů) viz tamtéž, Band 2. Aktenstücke 1491–1681, Nr. 27 Aktenstücke, die mährische und schlesische Sonderkanzlei betreffend 1608–1617, text A: Schlesischer Rezess – Königliche Resolution über die Errichtung der schlesischen Kanzlei (Breslau 1611, Oktober 7), s. 414–419 (zde i odkazy na prameny, týkající se následných kancléřových snah v průběhu roku 1612, mířících k oslabení samostatnosti slezské kanceláře).

157 Václav LEDVINKA, *Úřední cesty a pobyty českých nejvyšších kancléřů v 2. pol. 16. stol.*, in: L. Bobková – M. Neudertová (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti*, s. 173–182.

158 NA Praha, SM, sign. K 1/95/1–2, kart. 1062, volně vložená složka čtyř konceptů žádostí o odklad soudních jednání v důsledku chystané účasti či pobytu ve Frankfurtu nad Mohanem, zde koncept s číslem „3“, datovaný v Praze 7. 5. 1612 (společný koncept pro Jana z Vartmberka, Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Arnolta z Proglasu s upřesněním znění textu individuální žádosti, kde je důvod cesty do Frankfurtu přesně odlišen).

Zůstává však nevysvětleno, proč při frankfurtské volbě a korunovaci figuruje kancléř Lobkovic nejen jako hlavní diplomatický představitel české stavovské obce, ale nakonec vlastně jako jediný z českých šlechticů, který se zúčastnil nejdůležitějších jednání s onou volbou spjatých.

Výše zmiňované „domácí“ aktivity, vyplývající z povinností jeho úřadu, totiž nijak přímo nesouvisely se snahou krále Matyáše o získání vlády v říši. Kancléř Lobkovic musel být ve Frankfurtu přítomen, ale proč jej král Matyáš na diplomatické scéně tak výrazně preferoval před všemi ostatními zástupci české stavovské obce, když tak (objektivně vzato) činit nemusel?

V případě zastoupení v říšských záležitostech mohl král Matyáš využít osvědčených diplomatů z doby své předchozí vlády uhersko-moravsko-rakouské (což učinil v případě Melchiora Khlesla i Leonarda Helfrýda z Meggau). Ale právě tito mužové byli v předchozí době spolutvůrci jistého politického manévrování, hledajícího kompromis mezi katolickou a protestantskou částí říšské politické scény. To se týkalo i katolíků u Matyášova dvora: vždyť zvláště Melchior Khlesl¹⁵⁹ si v rámci předvolebních politických jednání, na kterých vystupoval jako zástupce krále Matyáše, vysloužil plnou důvěru protestantské strany. Skutečnost, že právě tento diplomat měl na jaře 1612 mimořádný vliv na praktickou politiku krále Matyáše, byl nakonec jeden z významných důvodů, který názorovou miskou vah v rozhodování světských kurfiřtů převážil na Matyášovu stranu, neboť Khleslův vliv u králova dvora byl považován za záruku příznivého budoucího vývoje, stane-li se sám Matyáš císařem.¹⁶⁰

Král Matyáš měl však k dispozici i několik významných „domácích“ diplomatů, stojících v době „bratrské rozepře“ jednoznačně na Matyášově straně, disponujících aktuálními zkušenostmi z říšské politické scény a účastnících se také osobně frankfurtských slavností (například Adam mladší z Valdštejna či Leonard Colonna z Felsu). Z hlediska protestantského tábora by byl jako partner k jednání asi více akceptovatelný český nejvyšší hofmistr, tehdy třiačtyřicetiletý Adam mladší z Valdštejna.¹⁶¹ Také mimořádné jazykové vybavení českého kancléře Lobkovice v daných souvislostech nehrálo podstatnou

159 Hodnocení jeho významu u Matyášova dvora nejnověji viz T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht*, sv. 1, s. 375.

160 Tento názor formuloval krátce před frankfurtskou volbou braniborský markrabě Jáchym Arnošt ve svém listu, adresovaném Kristiánu z Anhaltu, viz A. CHROUST, *Abraham von Dohna*, s. 200–201 (v ediční části obsáhlý komentář v pozn. č. 1).

161 Valdštejnovo angažmá ve sporech mezi Rudolfem II. a Matyášem i důvěru, které se těšil u protestantských předáků (Kristiána z Anhaltu), zmiňuje Petr MAŤA, *Svědectví o životě ve zdivočelé době*, in: M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana*, s. 18–36, zde s. 22. Konfesionálně-politicky je možné Valdštejna zařadit spíše mezi katolíky smířlivého typu, kteří byli akceptovatelní i pro luterány; v daném případě hrála podstatnou roli i skutečnost, že k luteránské víře se aktivně hlásila Valdštejnova první manželka, po jejíž smrti se oženil podruhé s ženou víry českobratrské; viz Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1987², s. 177–196.

roli, neboť oficiální politická jednání, týkající se říšských záležitostí, byla vedena v němčině.

Naproti tomu v případě kancléře Lobkovice se jeho předchozí aktivity jeví spíše jako argument, proč by jej král Matyáš v jednáních o nástupnictví v říši ve svém zájmu angažovat neměl, přestože (nebo právě protože) jako dlouholetý člen říšské dvorské rady (od roku 1591) měl z říšské politiky osobní zkušenosti největší.¹⁶² Vždyť ještě v průběhu posledních měsíců svého života se císař Rudolf II. (ještě v říjnu a listopadu 1611, než jeho aktivitu oslabila i rychle postupující nemoc) pokoušel využít zbytku svého vlivu, aby možné bratrovo nástupnictví v říši překazil. Rudolf II. zůstal i nadále císařem a Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic patřil za císařova života jednoznačně mezi osoby Rudolfovi věrné. Ze zpráv, předávaných španělskému vyslanci, je zřejmé, že i kancléř Lobkovic byl dobře obeznámen se záměrem Rudolfa II. zamezit možnému nástupnictví krále Matyáše v říši, a to ve prospěch některého jiného člena habsburského rodu (před rokem 1611 především Leopolda Pasovského), případně i někoho úplně jiného, jen ne bratra Matyáše.¹⁶³

Širší rozměr Lobkovicových politických aktivit, přesahující český domácí rámec a reflektující dlouhodobé zájmy španělského krále Filipa III. ve střední Evropě, je podle mého názoru i při interpretaci jeho role ve frankfurtské volbě roku 1612 nutné vzít podstatnou měrou v potaz.¹⁶⁴ Hledáme-li i jiné vysvětlení, než jen kancléřovu odbornou nepostradatelnost a úřednickou loajalitu vůči panovníkovi za každých okolností, pak se alespoň částečně jako pramenně podložený důvod, proč král Matyáš krátce po převzetí vlády v Čechách včlenil (nebo musel včlenit) kancléře Lobkovice do okruhu svých nejbližších poradců, jeví především politický zájem španělského dvora. I sám král Matyáš si byl velmi dobře vědom vlivu španělské politiky na rozložení sil v rámci rakouské větve rodu; nakonec on sám by se bez podpory velmocenského zázemí španělských příbuzných těžko mohl pustit do střetu s císařem (k tomu byl ustanoven v rámci celohabsburské dohody z roku 1606). Bez souhlasu španělské diplomacie by se sice mohl roku 1612 pokusit o získání cí-

162 P. MATĚA, *Svět české aristokracie*, s. 469.

163 B. RILL, *Kaiser Matthias*, s. 155–156, 195. Důležitá roli Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic v širší diplomatické síti Rudolfa II. odpovídá i skutečnost, že na přelomu první a druhé dekády 17. století udržoval kancléř Lobkovic s arciknížetem Leopoldem (zdržujícím se v té době často u pražského rudolfinského dvora) úzké osobní kontakty, přesahující potřeby běžného diplomatického protokolu. Například v roce 1609 se stal arcikníže Leopold kmotrem prvorozeného a nakonec jediného syna tehdy již stárnoucího kancléře Lobkovice, viz P. KOPIČKA, *Listy Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic*, s. 45.

164 Otázce španělského vlivu na přípravu císařské volby roku 1612 se věnuje pouze okrajově B. CHUDOBA, *Španělé na Bílé hoře*, s. 191–205, a to především v souvislosti s peněžní podporou Matyášovi Habsburskému v řádech stovek tisíc dukátů, kterou sice opakovaně schvalovala španělská státní rada, ale ze které před volbou stejně nebylo nic vyplaceno. Autor se zaměřuje především na španělské zájmy v rámci zápasu o nástupnictví v Čechách, a to v souladu s názorem španělského velvyslance Zúñigy, podle něhož mělo pro Habsburky podstatně větší význam udržení vlády v Království českém než císařský titul.

sařského trůnu, ale jen za cenu svého úplného politického příklonu na stranu protestantských knížat, po které by následovala i ztráta španělské finanční podpory. A tu zoufale potřeboval.

Z hlediska španělské politiky se jako alternativa obsazení císařského trůnu (když už nebyla reálná kandidatura samotného Filipa III.) v roce 1612 jevil jako vhodnější řešení druhý z císařových bratrů, arcikníže Albrecht Habsburský, vládnoucí tehdy ve Španělském Nizozemí.¹⁶⁵ Pokud chtěl král Matyáš pro svou císařskou volbu získat španělský souhlas (který by v jeho prospěch následně ovlivnil stanovisko církevních kurfiřtů), musel nabídnout nějaké ústupy či akceptovat nějaké požadavky. A lze se vcelku oprávněně domnívat, že španělský král Filip III. a jeho diplomaté nenechali prosazování španělských zájmů (a jednání krále Matyáše s protestantskou opozicí v říši) mimo svou kontrolu.

Z hlediska dlouhodobých španělských zájmů se totiž situace v říši nevyvíjela příliš příznivě. Právě v souvislosti s císařskou volbou se v tehdejší politické propagandě začínají otevřeně objevovat představy o budoucnosti Římsko-německé říše jako silného konsolidovaného státu s jedním vladařem, jedním společným jazykem a společně sjednoceným náboženstvím – tedy nikoli katolickým.¹⁶⁶ Tyto vize se sice míjely s tehdejší politickou realitou (konfesijní antagonismy luteránsko-kalvínské a mnohé další nebyly tehdy řešitelné politicky), ale pokud se podíváme na konfesijní mapu říše počátkem 17. století,¹⁶⁷ pak se skutečně jednalo o prostor většinově výrazně nekatolický. V říši zůstávaly vedle ojedinělých ostrovů území s převažující „starou vírou“ katolickými hlavně církevní knížectví a území církevních kurfiřtů za jihozápadě říše a také území postupně nuceně rekatolizovaná (Bavorsko, Vnitrorakouské země).

Pro samotného Matyáše Habsburského však navíc ještě bylo podstatné, že jeho vlastní panovnická moc byla jednoznačně závislá na většinově protestantských stavovských obcích, díky jejichž podpoře se v průběhu let 1608–1611 vůbec stal vladařem. Všechny země, kterým sám přímo vládl (tj. Královské Uhry, země Koruny české i jeho část dědičných zemí rakouských, tj. Dolní a Horní Rakousy), byly většinově výrazně nekatolické.¹⁶⁸ Také

165 B. RILL, *Kaiser Matthias*, s. 195, 207–208.

166 Takto svou vizi dalšího vývoje říše v souvislosti s Matyášovou volbou ještě ve Frankfurtu formuloval ve svém prohlášení Wolfgang Ratke, viz G. SCHMIDT, *Geschichte des Alten Reiches*, s. 147–148: „... in ganzen Reich, ein einträchtige Sprach, ein einträchtige Regierung und endlich auch eine einträchtige Religion bequemlich einzuführen und friedlich zu halten...“.

167 Hubert JEDIN – Kenneth Scott LATOURETTE – Jochen MARTIN (red.), *Atlas zur Kirchengeschichte (Die Christlichen Kirchen in Geschichte und Gegenwart)*, Freiburg – Basel – Wien 2004, rekonstrukční historická mapa „Protestantische Bekenntnisse und Bekenntnisschriften in Mitteleuropa um 1600“ na s. 76–77.

168 Oblast Horních a Dolních Rakous jen stěží můžeme zařadit do skupiny „znovuzískáno pro katolicismus 1600“, jak činí jinak velmi přehledná historická mapa, kterou publikovali V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených*, mapa „Hlavní náboženská vyznání“ na zadní předsádce. Zřejmě zde došlo k záměně za tzv. Vnitrorakouské země (Štýrsko, Korutany, Kraňsko), v nichž

v důsledku těchto předchozích souvislostí hrály v Matyášově diplomatickém sboru hlavní úlohu osobnosti, které buď přímo patřily k protestantskému táboru, nebo byly schopny nábožensky kompromisní politiky, beroucí ohled na reálnou situaci v tehdejším soustátí podunajské habsburské primogenitury. Za tvůrce této pragmatické politiky je oprávněně považován titulární vídeňský biskup Melchior Khlesl, jehož politická aktivita se cíkevní kurfiřtům i španělské diplomacii skutečně mohla jevit vůči protestantským knížatům až příliš vstřícná.¹⁶⁹

Za takové situace se nedalo vyloučit, že oportunní král Matyáš se ve snaze získat podporu pro svou císařskou kandidaturu sblíží s protestantským táborem ještě více a v následném (po patové volbě předpokládatelném) vojenském řešení bude stát na straně protišpanělské. Nic jiného by mu ostatně nezbývalo, protože jinak by sám ztratil těžce získanou vládu ve svých vlastních zemích, jejichž většinově nekatolické stavovské obce by se již tehdy v případném konfliktu nade vše pochybnost zařadily do tábora protikatolického.

Naproti tomu „španělsko-katolická“ strana žádného významného politika u Matyášova dvora před přípravou volebního sněmu neměla. I když byl španělský vyslanec Zúñiga (jako člen Matyášova poselstva) ve Frankfurtu osobně přítomen, přímých jednání o podmínkách volby se účastnit nemohl – nebyl pro to věcný ani právně obhájitelný důvod. Ve prospěch španělsko-papežských zájmů v té době jednali všichni tři církevní kurfiřti, ale chtěla-li mít španělská diplomacie k dispozici nezprostředkované informace přímo zevnitř Matyášova dvora, bylo zapotřebí, aby při všech důležitých jednáních, kde padaly rozhodující argumenty a kde se dojednávaly podmínky volby i s protestantskými kurfiřty, byl přítomen také za českou stranu někdo, kdo je osobně angažován španělskou diplomacií – tedy někdo, kdo je oddán „španělské věci“ (ať již přesvědčený katolík, či politický konvertita) a dobře vládnoucí španělštinou (aby nebyl v komunikaci nutný další prostředník). Tomuto zadání ze všech účastníků Matyášovy výpravy do Frankfurtu, kteří se pohybovali ve vyšších sférách politiky (včetně šlechticů rakouských), odpovídal pouze Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic.¹⁷⁰

skutečně došlo na sklonku 16. století za vlády arciknížete Ferdinanda Štýrského k dramatickému a násilnému rekatolizačnímu procesu. Blíže viz Petr VOREL, *Vznik, rozvoj a první krize podunajské monarchie (1490–1657/1665)*, in: *Dějiny Rakouska*, Praha 2002, s. 199–286.

169 Dušan UHLÍŘ, *Černý den na Bílé hoře (8. listopad 1620)*, Brno 1998, s. 22.

170 Nejnovější kritickou analýzu politického působení a životních osudů českého kancléře Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic přináší v úvodní studii ke své obsáhlé ediční monografii Pavel MAREK, *Politická činnost Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic*, in: TÝŽ (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa (Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna)*, České Budějovice 2005, s. 106–127.

Vezmeme-li v úvahu tento předpoklad spolu s předchozími diplomatickými a politickými vazbami španělského dvora ve střední Evropě,¹⁷¹ pak ze vzniklé situace podle mého názoru vyplývá, že mimořádné angažmá kancléře Lobkovice ve frankfurtských jednáních bylo vedeno především zájmy španělské diplomacie, nikoli preferencemi samotného krále Matyáše. U dvora Filipa III. měl kancléř Lobkovic od počátku své politické kariéry silné zastání; tyto vazby se ještě znásobily po jeho sňatku roku 1603 díky vlivné síti příbuzných jeho manželky česko-španělského původu Polyxeny z Pernštejna.¹⁷²

Pro kancléře Lobkovice bylo pochopitelné i s ohledem na jeho předchozí nejisté postavení na domácí mocenské scéně velmi důležité, že při samotných jednáních, spojených s císařskou volbou, byl králem Matyášem pověřen nejvýznamnějšími úkony. Především se jako jediný z české stavovské obce účastnil poslední fáze předvolebních jednání oficiálních zástupců jednotlivých kurfiřtů, kde se ještě domlouvaly poslední detaily a politické podmínky volby a kdy se teprve stanovoval její termín. Tato jednání ještě mohla přinést nečekané změny. Veškeré další angažmá české šlechty na slavnostních procedurách (počínaje průvodem městem Frankfurtem a konče děním ve volební kapli) mělo sice také společenský efekt, ale nikoli reálnou politickou váhu, neboť vše podstatné už bylo dohodnuto (jinak by se volba těžko vůbec konala).

Z hlediska českého tímto postupem král Matyáš dával zjevně najevo, že akceptuje kancléřovu výjimečnost a jeho přednostní postavení i mezi českou šlechtou, což vzhledem k vnitropolitickému vývoji v předchozím roce (1611) nemělo velkou logiku. Tato skutečnost byla však podle mého názoru vynucena aktuálními zájmy španělské diplomacie a neměla žádné významné kořeny ani ve starších vztazích mezi oběma muži, ani ve vnitropolitickém vývoji českém.

Tedy jinak řečeno: vzhledem k výše uvedeným okolnostem lze podle mého názoru odůvodněně předpokládat, že mimořádná role kancléře Lobkovice a jeho osobní účast na všech důležitých politických jednáních, která předcházela císařské volbě roku 1612,¹⁷³

171 Pavel MAREK, *Die Rolle der spanischen Klienten aus den Reihen des böhmischen und mährischen Adels bei der Lösung des Bruderzwistes*, in: V. Bůžek (ed.), *Ein Bruderzwist*, s. 179–209.

172 Nejnověji k tomu Pavel MAREK, *Španělský královský dvůr očima české šlechty (Luisa z Pernštejna v procesu politické a kulturní komunikace mezi Prahou, Vídní a Madridem)*, *Folia historica Bohemica* 27, 2012, č. 1, s. 7–37.

173 Z tohoto úhlu pohledu by se asi jinak jevila i Lobkovicova role mluvčího krále Matyáše v rámci jeho osobních schůzek, probíhajících krátce po příjezdu do Frankfurtu s jednotlivými kurfiřty. Důvodem, proč s protestantskými diplomaty jménem krále Matyáše hovořil právě kancléř Lobkovic (a ne někdo z protestantské straně bližších rakouských diplomatů, pro které byla němčina rodným jazykem), však nemuselo být Matyášovo revmatické onemocnění („... *der podagrische König Matthias...*“), ale Lobkovicova nová diplomatická role. Pokud totiž lze jeho roli králova „mluvčího“ při předchozí cestě do Lužic a Slezska vysvětlit potřebou komunikovat se slezskou šlechtou česky (což král Matyáš neuměl), pak ve Frankfurtu už specifika jazykové výbavy kancléře Lobkovice na první pohled postrádala smysl (arcit! nebereme-li v potaz potřebu zpravodajských relací, psaných španělsky). Viz A. CHROUST, *Abraham von Dohna*, s. 76–77.

byla jednou z podmínek, které si španělsko-katolický tábor stanovil jako cenu za podporu císařské volby krále Matyáše. Ve srovnání s dalšími ústupky, kterými španělská strana (a následně církevní kurfiřti) podmínila svou rezignaci na kandidaturu arciknížete Albrechta, to byl sice zdánlivý detail, ale pro další vývoj habsburského soustátí se ukázal být v budoucnu velmi důležitým.

Tomuto trendu totiž odpovídají i další změny, které v průběhu let 1611–1612 u Matyášova dvora probíhaly. Základní personální struktury Matyášova královského dvora se formovaly v průběhu několika předchozích let převážně ze stavovských předáků dolnorakouských, hornorakouských a moravských, kteří byli věšinou blízcí kompromisnímu nábožensko-politickému proudu, reprezentovanému především Melchiorem Khleslem. Po Matyášově české korunovaci se k panovnickému dvoru vcelku logicky dostávají vedle Moravanů ve větší míře také osobnosti z ostatních zemí Koruny české, mezi nimi však výrazně vystupují (a to na významných diplomatických pozicích) radikální zastánci katolických zájmů.

Z českých zemí to byl vedle kancléře Lobkovic především dlouholetý hornolužický fojt Abraham Purkrabí z Donína (1561–1613),¹⁷⁴ který byl roku 1611 zařazen do nepočetné skupiny královských komoří, kteří měli být trvale přítomni králi „po ruce“ u dvora. Už na podzim 1611 byl členem delegace, kterou král Matyáš vyslal do Norimberka na jednání kurfiřtského sněmu a také při frankfurtských ceremoniích byl zařazen do dvanáctičlenné skupiny těch nejvlivnějších dvořanů (viz výše).

Další osobou, jejíž působení u dvora si diplomaticky přímo vynutil mohučský arcibiskup Johann Schweikhard (jako titulární říšský kancléř pro severovýchodní část Svaté říše římské, jak ji vymezovala Zlatá bula Karla IV.),¹⁷⁵ se stal nový říšský místokancléř Jan

174 Pokud v textu odkazuji na konkrétní biografické údaje u jednotlivých osob, vycházel jsem z genealogických schemat zachycených v rámci příslušných hesel *Ottova slovníku naučného* a v místně příslušných svazcích práce Augusta SEDLÁČKA, *Hrady, zámky a tvrze Království českého* I–XIV, Praha 1881–1929; přičemž z úsporných důvodů se v poznámkovém aparátu neodkazuji přímo na jednotlivé svazky. Velmi praktická a věcně poměrně spolehlivá jsou také genealogická schemata, přístupná na <http://genealogy.euweb.cz>, a to zvláště pro rody, přesahující svými příbuzenskými vztahy mimo české země.

175 Ve středověku spadalo řízení středoevropské říšské administrativy do kompetencí mohučského arcibiskupa jakožto titulárního říšského kancléře a jednoho z církevních kurfiřtů. Proto také jeho jménem odešly listy, zvoucí kurfiřty k frankfurtské volbě roku 1612, a proto formálně řídil proces volby. V daném případě se však jednalo jen o procedurální tradici, vyplývající ze Zlaté buly Karla IV. Ve skutečnosti už v době, kdy Maxmilián I. na přelomu 15. a 16. století obnovoval nebo úplně nově zakládal systém říšské správy, byla říšská kancelář spojena s dvorskou kanceláří krále (resp. císaře) římského (1501). Přes následné snahy mohučského arcibiskupa o změnu této situace už v průběhu 16. století zůstala běžná říšská administrativa vázána na císařskou dvorskou kancelář. V jejím čele stál říšský místokancléř, který byl součástí císařského dvora a byl císařem placen. Blíže k tomu viz Rolf DECOT, *Albrecht von Brandenburg als Reichserzkanzler*, in: Peter Claus Hartmann (Hg.), *Kurmainz, das Reichserkanzleramt und das Reich am Ende des Mittelalters und im 16. und 17. Jahrhundert*, Stuttgart 1998, s. 45–68 (zvl. s. 49–50) a Wolfgang SELLERT, *Der Mainzer Reichserzkanzler*

Ludvík z Ulmu, který měl vybudovat a personálně zajistit dvorskou říšskou kancelář ve Vídni.

Přesun říšské administrativy pryč z Prahy (i když císařský dvůr fakticky pobýval v letech 1612–1617 častěji v Praze než ve Vídni) byl pro krále Matyáše výhodný především proto, že tím bezprostředně po své volbě (ještě v roce 1612) splnil jeden z dlouholetých požadavků protestantských říšských stavů,¹⁷⁶ aniž by tím zároveň postupoval zjevně proti zájmům katolického uskupení; resp. souběžným akceptováním Schweikhardových personálních požadavků tak vlastně vyhověl oběma stranám.

Říšská knížata totiž už delší dobu (ještě za vlády Rudolfa II.)¹⁷⁷ žádala, aby byla formálně existující, ale administrativně nevykonná říšská kancelář přesunuta z Prahy (ležící mimo území říše) do některého ze svobodných říšských měst.¹⁷⁸ Takový přesun se sice uskutečnil až mnohem později po třicetileté válce (1663), kdy se sídlem stálého říšského sněmu stalo švábské Řezno, nicméně už v roce 1612 nový císař vyhověl tomuto požadavku alespoň tím, že říšskou dvorskou kancelář nechal přesunout z Prahy do Vídně.¹⁷⁹ Tento přesun skutečně nelze jednoduše ztotožňovat se změnou rezidenčního místa samotného panovnického dvora, neboť sám císař Matyáš II. v prvních letech svého panování ve Vídni pobýval jen výjimečně a jeho hlavním sídlem (nebyl-li se svým dvorem na cestách) zůstávala až do roku 1617 hlavně Praha.¹⁸⁰

Z funkce byl v srpnu 1612 odvolán dřívější (pražský) vedoucí nefunkčního úřadu,¹⁸¹ říšský místokancléř Leopold ze Strallendorfu (řídil říšskou dvorskou kancelář od konce ledna 1606). Ulmovo jmenování do funkce nového (vídeňského) říšského místokancléře

und die Reichshofratsordnungen, in: tamtéž, s. 153–171 (zvl. s. 170); pro sledované období zvláště viz T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung*, Band 1, kap. III (3) / II. Die Reichs(hof)kanzlei 1559–1620, s. 143–150.

176 Návrhy říšských stavů na reformy říšské administrativy z let 1608–1611 na sklonku „pražského období“ činnosti dvorské říšské kancléře podrobně analyzuje L. GROSS, *Die Geschichte der deutschen Reichshofkanzlei*, s. 26–37.

177 P. VOREL, *Říšské sněmy*, s. 104–105.

178 Jan Bedřich NOVÁK (ed.), *Sněmy roku 1611*, in: *Sněmy české XV*, Praha 1917, s. VIII–XCI; L. GROSS, *Die Geschichte der Deutschen Reichshofkanzlei*, s. 32–33.

179 Nutno však přiznat, že o počátcích budování vídeňské dvorské říšské dvorské kanceláře v roce 1612 a v letech bezprostředně následujících nevíme skoro nic. Známé jsou hlavně jen ty pramenné údaje, které stihli excerpovat Thomas Fellner a po něm Heinrich Kretschmayr do počátku 20. století, viz T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung*, Band 1, s. 143–150, kap. III (3) / II. Die Reichs(hof)kanzlei 1559–1620; též viz seznamy úředníků tamtéž, s. 281, 283. Většina pramenů, které by tuto otázku mohly osvětlit, shořela ve Vídni roku 1927, takže Lothar Gross ve svých obsáhlých dějinách říšské dvorské kanceláře výše zmíněný informační vakát doplnit nemohl (viz L. GROSS, *Die Geschichte der Deutschen Reichshofkanzlei*, s. 29) a žádné nové podstatné informace k dějinám počátků vídeňské dvorské říšské kanceláře se od té doby neobjevily (viz J. HAUSENBLASOVÁ, *Der Hof Kaisers Rudolf II.*, s. 83–85).

180 Podrobněji k tomu především P. KOPIČKA, *Listy Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic*, s. 63.

181 L. GROSS, *Die Geschichte der Deutschen Reichshofkanzlei*, s. 29–32.

ke dni 29. září 1612 tak začíná novou kapitolu dějin zmíněného úřadu.¹⁸² Prostřednictvím Melchiora Khlesla nařizoval sice císař nově jmenovanému vicekancléři Ulmovi, aby dal kancelářskou agendu do pořádku, ale stěhování z Prahy nebylo jednoduché, zvláště když tuto činnost komplikoval ještě koncem září 1612 blíže neurčený „*chaos laborum*“.¹⁸³

Ze zlomkovitě dochovaných pramenů je zřejmé, že budování nové říšské dvorské kanceláře měl v roce 1612 na starost především Melchior Khlesl. O nějakém aktivním podílu českého kancléře Lobkovice na této činnosti přímé doklady nemáme, i když měl právě s podobnou aktivitou z osob v císařově okolí největší zkušenosti a z dob svého působení v úřadu u pražského dvora si byl dobře vědom, jakou váhu má v soudobé diplomacii role centrální říšské kanceláře. Víme jen, že se kancléř Lobkovic od samého počátku vzniku vídeňské říšské dvorské kanceláře snažil účinně bránit tomu, aby docházelo k začlenění administrativy české do říšských struktur, což byl v té době jeden z politických zájmů české protestantské opozice, která opětovné státoprávní včlenění zemí Koruny české do říše v té době považovala za záruku vydobytých náboženských svobod.¹⁸⁴ Kancléř Lobkovic například ve Vídni zablokoval požadavek falckého kurfiřta, aby spolu s potvrzením jeho držby říšských lén, které mělo proběhnout na řezenském sněmu, splnil císař Matyáš I. svůj slib a potvrdil také držbu těch říšských území, která kurfiřt držel jako léna Koruny české. Tím si kancléř vysloužil jak nelibost falcké strany, tak ovšem i české politické reprezentace.¹⁸⁵ To však byla činnost, která nepochybně souvisela i s Lobkovicovým zápasem o uhájení kompetencí nejvyššího českého kancléře, které byly podle jeho názoru porušeny už při jednáních o potvrzení držby českých lén v říši městu Norimberku.¹⁸⁶

V samotných Čechách se události roku 1612 ve Frankfurtu nad Mohanem zřejmě netěšily nijak velkému zájmu. Vlastně kromě výše citované publikace Jiřího Závěty (který měl přípravu „zpravodajských relací“ z korunovačních a holdovacích cest krále Matyáše takřkajíc v náplni práce dvorního historiografa) zatím nemáme v českém prostředí k dispozici žádný pramen, který by vůbec obsahoval nějaké soudobé hodnotící stanovisko.

182 T. FELLNER – H. KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung*, Band 1, s. 148–149. Období od roku 1612 do třicetileté války autoři věnovali jen několik řádků, a to v důsledku už tehdy chybějící pramenné základny. V roce 1615 dosahoval měsíční plat říšského místokancléře Ulma 125 zlatých rýnských, tedy cca 70 % platu českého nejvyššího kancléře Lobkovice, viz tamtéž, Band 2, s. 203.

183 L. GROSS, *Die Geschichte der Deutschen Reichshofkanzlei*, s. 35–36, 326–327.

184 Tento požadavek je implicitně obsažen již v textu samotného Majestátu náboženských svobod z roku 1609, viz P. VOREL, *Říšské sněmy*, s. 152–153 a TÝŽ, *Velké dějiny VII*, s. 436–446.

185 List Ludvíka Cameraria falckému administrátoru z 8. 8. 1613, viz Anton CHROUST (Hg.), *Der Reichstag von 1613, Briefe und Akten zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges in den Zeiten des vorwaltenden Einfluss der Wittelsbacher*, XI. Band, München 1909, č. 163, s. 551.

186 A. CHROUST (Hg.), *Der Ausgang der Regierung Rudolfs II.*, č. 235, s. 574–575.

Vztah mezi předchozím vývojem v samotných Čechách a císařskou volbou roku 1612 v rámci soudobého vnímání historických procesů tak dokázali výstižněji vyhodnotit pozorovatelé ze vzdálenějších končin. Mám na mysli především stručné, ale poměrně výstižné hodnocení středoevropského vývoje, jehož původní nizozemskou předlohu vydal ještě v roce 1612 londýnský nakladatel Henry Holland.¹⁸⁷ I autor tohoto textu, koncipovaného z hlediska protestantského, který si (na rozdíl od většiny v úvodu této studie citovaných oslavných spisů) poměrně podrobně všímal vývoje v Čechách v době před rokem 1612, zastával stanovisko, že pro další politický vývoj v Římsko-německé říši je zcela zásadní, jak se vyvine situace v Čechách. Respektive kdo bude v budoucnu rozhodovat v této zemi, která je svou polohou, bohatstvím a vojenským potenciálem nejsilnějším článkem ve středoevropské mocenské mozaice. V tomto názoru se autor plně shodoval se španělským velvyslancem v Praze, byť představy tohoto významného spolutvůrce tehdejší evropské politiky o žádoucím nábožensko-politickém vývoji Království českého byly i v souvislosti s frankfurtskou volbou formulovány zcela odlišně.¹⁸⁸ Z perspektivy vzdáleného Španělska, Francie, Nizozemí či Anglie¹⁸⁹ bylo mnohem zřetelnější, že v té zemi církevních a světských knížectví, říšských měst a věčně rozhádaných příbuzných, tvořících spletenec říšské šlechty, může pevně vládnout jen ten, kdo drží českou korunu.

Frankfurtské volební a korunovační slavnosti roku 1612 tak vlastně poskytují s odstupem čtyř staletí a s vědomím následného vývoje dvojí obraz.

Reprezentační stránku panovnických festivit dokládá mimořádné množství i kvalitativně vyšších komerčních i propagačních tiskovin, které provázely přípravu, průběh i bezprostřední zakončení těchto akcí v průběhu roku 1612 a ještě na počátku roku 1613. Frankfurtské slavnosti se z tohoto úhlu jeví jako oslava jednoznačné převahy kompromisní říšské politiky, ve které sice převládá zájem protestantských stavů (a volba nového císaře Matyáše I. toho byla důkazem), ale průběh volby a následných dlouhotrvajících oslav se mohl jevit jako zlomový moment všeobecného smíření a osobního spřátelení hlavních představitelů říšské politiky. Důležité doklady takové interpretace zaznamenal ve svých denících jeden z českých účastníků, nejvyšší hofmistr Království českého Adam mladší z Valdštejna.¹⁹⁰

187 *Newes From Francofort, Concerning the election of the most mighty Emperor Matthias, the first of that name, Who was elected and crowned in Francfort, in Iune last, Anno 1612 (Translated out of Dutch into English)*, London 1612 (BL London, sign. 8073. bb 49).

188 B. CHUDOBA, *Španělé na Bílé hoře*, s. 199–200.

189 Tyto širší geopolitické souvislosti vyhodnocuje především Josef POLIŠENSKÝ, *Tricetiletá válka a evropské krize 17. století*, Praha 1970, zvl. s. 80–85, 93–101; též viz TÝŽ, *Tragic triangle. The Netherlands, Spain and Bohemia 1617–1621*, Prague 1991, s. 65–84.

190 M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana*, s. 194–199.

Naprosté většině soudobých pozorovatelů však zůstávala skryta politická cena, za kterou se ve Frankfurtu mohlo slavit. Král Matyáš totiž v zájmu své volby zřejmě slíbil, zjednodušeně řečeno, komukoli cokoli. V tomto směru tedy nebyl jeho vztah vůči české stavovské opozici (a nesplněným slibům) nijak výjimečný, ale takový postoj zaujímal Matyáš Habsburský i vůči všem stranám říšské politické scény. Navzájem neslučitelné sliby, dané říšské protestantské opozici a španělsko-papežskému politickému uskupení, však vedly rychle ke kolizi. Pozitivní očekávání, s nimiž se říšská politická reprezentace rozjížděla po několika týdnech radovánek a dvorských slavností v červnu 1612 z Frankfurtu nad Mohanem, znovu vystřídala realita přípravy na mocenskou konfrontaci, jak se ukázalo již v průběhu roku 1613.

Na říšském sněmu, svolaném císařem Matyášem v roce 1613 do Řezna (toto místo konání prvního sněmu po nové císařské volbě stanovovala už Zlatá bula Karla IV.), se totiž měly řešit velmi citlivé otázky, týkající se jak další volby následníka na říšském trůnu (Matyáš slíbil církevním kurfiřtům podporu volby arciknížete Albrechta), tak i peněz, neboť Matyášovu žádost o schválení říšských daní světští kurfiřti při jednáních ve Frankfurtu diplomaticky odsunuli až na chystaný řezenský sněm. A ten již se *de facto* nesešel, neboť v rámci diplomatické přípravy této akce se ukázalo, že na dalších zásadních otázkách směřování říšské politiky se již obě znesvářené strany nejsou schopny dohodnout. Do Řezna tak v roce 1613 přijeli spolu s císařem Matyášem jen tři kurfiřti církevní, zatímco protestantští kurfiřti světští sněmovní jednání bojkotovali. I když řezenský sněm formálně jednal dokonce několik měsíců,¹⁹¹ ve skutečnosti žádné podstatné výsledky nepřinesl. Matyášův dvorní historiograf Jiří Závěta tak měl skutečně těžkou práci, aby z tohoto politického fiaska vyrobil tiskovinu, která by měla oslavný charakter. Nešlo to, tak svou práci, kterou jinak dobře uměl, jen formálně odbyl.¹⁹²

191 Významné prameny říšské provenience, týkající se tohoto sněmu, vydal v edici A. CHROUST (Hg.), *Der Reichstag von 1613*.

192 Zprávu o české účasti na tomto sněmu (v doprovodu císaře Matyáše I.) vydal v Praze (bez uvedení autora) Jiří Závěta ze Závětic, viz *Vjezd první římského císaře Mathyáše toho jména též Prvního na první říšský za správy a císařství Jeho Milosti do města Řezna sněm léta tohoto M. DC. XIII. v IX. neděli po Svaté Trojici, jinák 4. dne srpna šťastně vykonaný, s poznamenáním některých věcí před a potom stálých*, b. m. 1613 (ÖNB Wien, sign. 27518-B.; NK Praha, sign. 54 B 131, čtvrtý vevázaný titul). Autor se musel omezit (po stručné rekapitulaci Matyášova cestovního itineráře od frankfurtské volby) na popis vnějších prvků panovnícké reprezentace. V daných souvislostech nebylo divu, že samotný doprovod císaře Matyáše I. (tvořený jeho dvořany, služebníky a šlechtou ze zemí Koruny české a z Matyášovy části dědičných zemí habsburských) byl početnější než množství osob, které se na sněm sjely z říše. Ve srovnání s publikací o frankfurtské volbě roku 1612 je Závětova zpráva o řezenském sněmu roku 1613 velmi skromná (4 folia), přičemž většinu textu tvoří popis výše zmíněného Matyášova doprovodu, členěného do 23 skupin, viz tamtéž, fol. II verso–IIIv, pasáž „Následuje J.M.C. jízda, kteráž se z Království českého, arciknížectví rakouského, markrabství moravského, knížectví slezského a markrabství lužických před tím do města Štraubinku sjela a říšskou předčila“. Samotný obsah sněmovních jednání autor věnoval jen do informace o Matyášově přednesení sněmovní propozice a do toužebného přání (nakonec oslyšeného), aby sněm přinesl křesťanstvu nějaký užitek („... v oute-

Kořeny rozkladu a rychlé polarizace říšské politiky zajímavým způsobem interpretoval jako přímý důsledek politických jednání ve Frankfurtu roku 1612 poměrně dobře informovaný a vzdělaný braniborský diplomat a politik Abraham z Donína,¹⁹³ který je autorem obsáhlé veršované skladby, vysmívající se neúspěšným sněmovním jednáním roku 1613 a charakterizujícím tehdejší hlavní představitele říšské politické scény.¹⁹⁴ Sám Abraham z Donína se účastnil frankfurtských slavností v rámci početné braniborské delegace. V ubytovacím seznamu kurfiřta Jana Zikmunda je uveden hned na druhém místě jako „... Herr Abraham Burggraff vnnnd Freyherr von Dohna Geheymer Rath...“¹⁹⁵ a z jeho osobního deníku víme, že při audienci u krále Matyáše osobně hovořil s českým kancléřem Lobkovicem. Příliš nadšený však z jeho slov nebyl; inu není divu, když v tehdejších světech evropské dvorské diplomacie stáli na opačných pólech politického spektra.¹⁹⁶ Ve velmi obsáhlé veršované skladbě, které byla určena k posměšnému zpívání,¹⁹⁷ se o frankfurtských jednáních roku 1612 zmiňuje několikrát.

rý potom po svatým Vavřinci na rathauze řezenským při přítomnosti své a jiných kurfiřtův stavům Svaté říše přednesení sněmovní předněsti dáti ráčil. Kteréžto poněvaž se ke všemu dobrému všeho křesťanstva vztahuje, nám věrným Jeho Milosti poddaným za to se skroušeným srdcem modliti náleží, aby svrchovaný Bůh předně pro čest a slávu jména svého svatého, a potom pro dobré a užitečné křesťanských zemí a tak nás všech, všemu tomu jednání milostí svou božskou přítomen býti a na ně požeň-nání své svatě hojně a štědrě vyliť ráčil. Amen.“)

- 193 Tento muž není totožný se stejnojmenným významným diplomatem krále Matyáše Abrahamem Purkrabím z Donína, který zastupoval krále Matyáše již na norimberských jednáních na podzim 1611 a pochopitelně byl členem královské delegace (viz níže Ediční příloha 4, č. 8). Rod Purkrabích z Donína byl velmi početný a kromě větví, žijících v Čechách, ve Slezsku a v Lužicích, měl vzdálené příbuzné i v Braniborsku a v Prusku. Autor zmíněného veršovaného díla byl potomkem Stanislava z Donína, který se usadil v Prusku již počátkem druhé poloviny 15. století; se středoevropskými příbuznými proto jeho potomka Abraham z Donína už nepojily žádné přímé rodinné vztahy. Podrobně k tomu viz A. CHROUST, *Abraham von Dohna*, s. 13–83.
- 194 Abraham von DOHNA, *Historische reimen von den ungereimten reichstag anno 1613 – Durch einen kurzweiligen liebhaber der warheit ans liecht jars in der weinlese nach der stroernte*, in: A. CHROUST, *Abraham von Dohna*, s. 195–351.
- 195 *Furier vnd Fvrtterzettel, Deß Durchleuchtigsten, Hochgebornen Fürsten vnd Herrn, Herren Johann Sigismunden, Marggraffen zu Brandenburg, deß H. Röm. Reichs Ertzkämmerern vnd Churfürsten, in Preussen, Gülich, Cleue, Berg, Stettin, Pommern, der Cassuben vnd Wenden, auch in Schlesien zu Cossen vnd Jägerndorff Hertzogen, Burggraffen zu Nürnberg, Fürsten zu Rügen, Graffen zu der Marck vnd Rauensburg, Herrn zu Rauenstein, etc. zu dem angesetzten Wahltag . gen Frackkfurt am Mayn abgeordneten Herrn Gesandten vnd Räthen, den 11/21 Maii, Anno 1612. ankommen*, Frankfurt am Main 1612 (ÖNB Wien, sign. 79. Q. 134, vezvááno jako šestý svazek konvolutu; jeho součástí je i seznam osob, účastníků se braniborské výpravy zvlášť v doprovodu mladých markrabat Jiřího Viléma a Jáchyma Arnošta).
- 196 Braniborský Abraham z Donína (jakožto účastník setkání krále Matyáše s braniborským kurfiřtem 25. 5. 1612) si do svého deníku zaznamenal zážitek ze setkání s českým kancléřem Lobkovicem, jehož bezobsažná formální sdělení (v deníku Lobkovicova slova přímo cituje), pronášená navíc výrazným „rakouským nářečím“ („...die österreichische Mundart...“), na něj působila směšně. Viz A. CHROUST, *Abraham von Dohna*, s. 76–77.
- 197 Tuto činnost (posměšné zpívání) mimo jiných výtržností výslovně zakazovala norimberská městská vyhláška z 15. 6. 1612, vydaná před očekávaným průjezdem císařského dvora při návratu z Frankfurtu nad Mohanem do Prahy, viz výše pozn. č. 132.

Zmiňujeme-li však cenu politickou, za kterou byl král Matyáš zvolen císařem, pak nelze ani pominout cenu v jejím peněžně-historickém smyslu. Technické zajištění tak početné výpravy na tak dlouhou dobu muselo být velmi nákladné,¹⁹⁸ i kdybychom nezapočítávali hodnotu předpokládatelných cenných věcných darů či peněz, které král Matyáš musel v souvislosti s očekávanou volbou rozdat,¹⁹⁹ a i když byla celá výprava při své cestě zčásti živena a ubytovávána zdarma. Přesto vyšla tato cesta velmi drahá jak významnější české šlechtice²⁰⁰ a samotného panovníka, tak i naprostou většinu zúčastněných říšských knížat.

Když pak několik týdnů trvajícím „velkým frankfurtským banket“ končil, zůstaly po urovněných hodovnicích velké dluhy, se kterými si frankfurtská radní nevěděli rady. Během prvních týdnů poté, co se nově zvolený císař a kurfiřti rozjeli domů, rychle vyprchal lesk drahého kamení a zlata na slavnostních úbořech říšské reprezentace. Frankfurtským měšťanům a kupcům, kteří se v očekávání tučných zisků zadlužili u místních židovských lichvářů, aby se mohli předzásobit prvotřídním a drahým zbožím, zůstaly v rukou jen sliby budoucího zaplacení útraty, které nebyla městská rada schopna garantovat.

Už v červenci 1612 začínají nespokojení zástupci frankfurtských řemeslníků a místní komunity nizozemských obchodníků připravovat organizované protesty, do jejichž čela

198 Problematikou přímých finančních nákladů českých šlechticů na zahraniční cesty se zabýval Jaroslav PÁNEK, *Consumption and Financial Problems of Travelling Aristocrats in the Age of Renaissance: Czech Noblemen in Italy in the middle 16th Century*, in: Simonetta Cavaciocchi (red.), *Alimentazione e nutrizione secc. XIII–XVIII – Atti della „Ventottesima Settimana di Studi“* (22–27 aprile 1996), Prato 1997, s. 703–71; též viz Petr VOREL, *Úvěr, peníze a finanční transakce české a moravské aristokracie při cestách do zahraničí v polovině 16. století*, Český časopis historický 96, 1998, s. 754–778.

199 Za důležitou zmínku považuji postřeh Adama z Valdštejna o prstenu v ceně 5000 zlatých, který daroval král Matyáš těsně před volbou saskému kurfiřtu, viz M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana*, s. 196. I když cena takového daru mohla být v očích Valdštejnových přehnaná, jistě dokázal odhadnout, zda se jedná o předmět řádově v ceně tisíců zlatých či nižší. Pro bližší představu o hodnotových relacích oné doby bude proto dobré připomenout, že za částku 30 tisíc zlatých bylo možné na měsíc najmout vojsko o síle 3500 pěších a 500 jízdních vojáků, viz B. CHUDOBA, *Španěle na Bílé hoře*, s. 212. Peněz v hotovosti se v té době obecně nedostávalo, i proto zřejmě král Matyáš raději rozdával před volbou drahé šperky, neboť těch bylo k dispozici dostatek z Rudolfových sbírek, kterými král Matyáš po bratrově smrti disponoval.

200 Cesty na reprezentační akce i v rámci střední Evropy vyžadovaly pro jejich šlechtické účastníky dostatečné finanční rezervy, neboť konání říšského sněmu či jiné podobně významné akce s sebou obvykle přinášelo i výrazný růst cen ubytovacích a stravovacích nákladů, nehledě na potřebu osobní reprezentace. Informace o finančních starostech Jaroslava z Pernštejna, spojených s cestou na říšský sněm do Augsburgu v roce 1550, viz P. VOREL, *Úvěr, peníze a finanční transakce*, s. 754–778. V případě cesty do Frankfurtu roku 1612 srovnatelné prameny zatím k dispozici nemáme. Víme alespoň, že Adam mladší z Valdštejna, byť cestoval jako zemský úředník v pozici oficiálního člena delegace, vyčísil své osobní výdaje s cestou spojené jen za první měsíc (od 8. 5. do 7. 6. 1612) ve výši 1210 kop grošů. Měl na mysli zřejmě peněžní početní jednotku „groše míšeňské“ (tj. poloviční hodnotu, než kdyby šlo o „groše české“), ale i tak se jednalo o poměrně vysokou sumu, viz M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana*, s. 196–197.

se postavil místní perníkář Vincenc Fettmilch.²⁰¹ Císař Matyáš I. sice zvláštním přípisem z 18. července 1612 nařídil frankfurtským radním, aby se postarali o nápravu, a dokonce jmenoval zvláštní konfesijně paritní říšskou komisi, která měla causu „frankfurtské dluhy“ vyšetřit a zajistit klid ve městě (jejími členy byli za katolíky mohučský arcibiskup a za protestanty hessenský lantkrabě). To se však nedařilo ani s pomocí nařízení, která nuceně snižovala úrok i ze židovských půjček. Ve městě vypukly sociální nepokoje, deklarované původně jako nespokojenost s postupem městské rady a samotného císaře Matyáše I., brzy však přerostly v opakované pogromy, zaměřené proti frankfurtským Židům. Klid ve městě zajistily až exemplární popravy vůdců frankfurtských nepokojů roku 1616; to už se znovu zase vážně vyjednávalo o císařově nástupci a Frankfurt nad Mohanem bylo potřeba připravit na další říšskou volbu.

I do Čech takové zprávy doléhaly, což je zřejmé například z historizující písně o frankfurtských pogromech, které v Praze vytvořil místní židovský intelektuál.²⁰² Zprávy ze vzdálených německých končin však překrývaly bezprostřední události domácí, nad jejichž možnými souvislostmi s frankfurtskou volbou roku 1612 se asi zamýšlel málo kdo. Důvodem bude možná samotná skutečnost, že pro české prostředí byla Matyášova volba císařem vnímána jako pozitivní a v podstatě očekávaný výsledek, kterým byl jaksi přirozeně potvrzen i řadu desetiletí existující stav, v němž český král je zároveň císařem římským.

Nejlépe asi tuto skutečnost vystihl Pavel Skála ze Zhoře, který ve své mimořádně obsáhlé historické práci věnoval frankfurtským slavnostem jen zcela okrajovou pozornost. Nicméně zaznamenal dobovou „předzvěst“, podle které se v Čechách dal příznivý výsledek frankfurtských jednání očekávat: „... Předtím pak některý málo den, nežli král vydal se na tu cestu, trefilo se na hradě Pražském, že starý orel, jehož mnoho let na zámku v kuchyni královské chovali, a od drahného času nikam na výš nelítal, vznesv se rychle do povětří, posadil se na krově pokoje královského, což hned všickni ujímali za šťastné znamení budoucí důstojnosti krále Matyáše. V čemž také zmýlen nebyl ...“.²⁰³

Jako by se to přeci rozumělo samo sebou, že vládce Pražského hradu zdobí i koruna císařská. Jenže ani ta nebyla zadarmo. Je pak otázkou do budoucna, nakolik nejen ona frankfurtská reprezentace, ale i finančně nákladné vytváření potřebných diplomatických vazeb v předvečer císařské volby přispěly k zadlužení panovnické pokladny. Ta se nedlou-

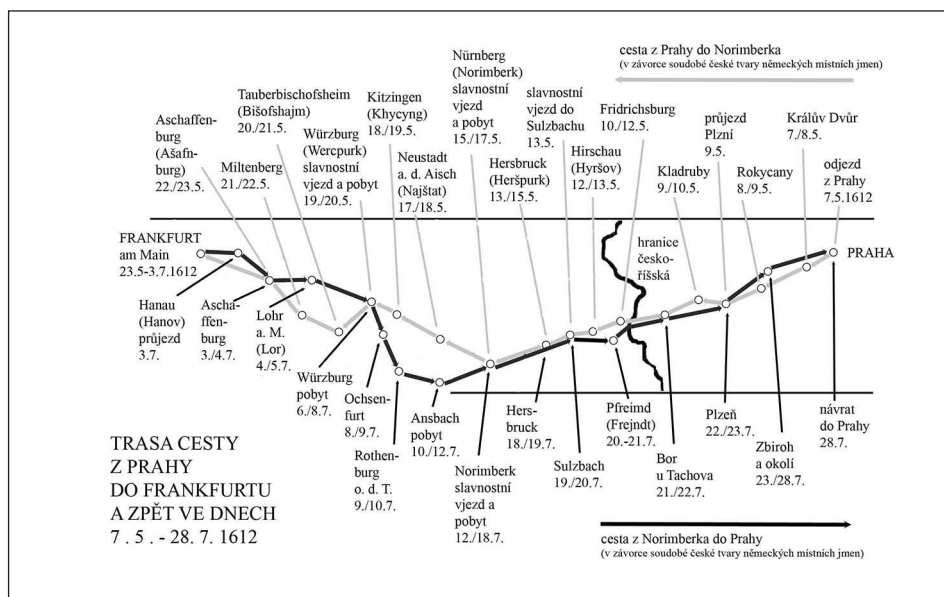
201 Eike WOLGAST, *Frankfurt – das christliche Umfeld jüdischen Lebens im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Michael Graetz (Hg.), *Schöpferische Momente des europäischen Judentums in der frühen Neuzeit*, Heidelberg 2000, s. 97–120, k ekonomickým následkům říšské volby a korunovace zde zvláště na s. 103–107. Těž viz Friedrich BOTHE, *Geschichte der Stadt Frankfurt am Main*, Frankfurt am Main 1966, s. 409–438 „Der Fettmilchaufstand, 1612–1614“.

202 Chava TURNIANSKY, *The Events in Frankfurt am Main (1612–1616) in Megillas Vints and in an Unknown Yiddish „Historical“ Song*, in: M. Graetz (Hg.), *Schöpferische Momente*, s. 121–137.

203 K. TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká*, I. díl, s. 336.

ho po císařské korunovaci ocitla v hluboké platební neschopnosti a stále klesající důvěra ve splatnost panovnických dluhopisů začala ohrožovat celý ekonomický systém země. A císař Matyáš už české stavovské opozici neměl co nabídnout, neboť vše podstatné už slíbil nejpozději v roce 1611 a co ze svých slibů splnil, to se dobře vědělo. Účet, který císař české stavovské obci předložil na zemském sněmu roku 1614, už nikdo platit nechtěl a země rychle spěla k inflačnímu znehodnocení měny, jaké v důsledku zadlužení svých vládařů už zažívali obyvatelé podstatné části říšského území.

Čeští stavové však nakonec pro ně přijatelné řešení našli: vyhlásili částečnou amortizaci panovnických dluhů, kterou provázela nucená správa státních financí a obstavení všech panovnických příjmů v zemi. Zemský sněm roku 1615 vedle jiných důležitých zákonů vyhlásil i nucený bankrot panovníka, v jehož důsledku byl panovnický dvůr oddřiznut od pravidelných příjmů z Čech a bylo mu i znemožněno zemi dále jakýmkoli způsobem zadlužovat. Na jak dlouho? Než se dluhy zaplatí; pak se uvidí. Nakolik však toto řešení bylo akceptovatelné i pro Habsburky, to se ukázalo během krátké doby.²⁰⁴

204 Petr VOREL, *Die Fiskal- und Währungsstrategie der böhmischen Stände in den Jahren 1609–1618*, in: *Der Majestätsbrief Rudolfs II. von 1609 – ein Meilenstein in der Geschichte Europas*, Stuttgart 2012 (v tisku).

Přílohy

Ediční příloha 1:

Seznam osob z Království českého vyzvaných roku 1612 k účasti na jízdě na volební sněm do Frankfurtu nad Mohanem. Národní archiv Praha, Stará manipulace, kart. 1062, sign. K/1/95/2 – K 27/12, složka 10: „*Osoby obeslané k průvodu JM královské do říše*“. Dříve zpřístupněno v jednodušší podobě in P. VOREL, *Říšské sněmy*, seznam č. 7 na s. 179–180.¹

stav panský			
č.	oslovený	majetek 1615	reakce
1.	P. z Felzu <i>Colonna Leonard</i>	Žat. 13, Anděl. Hora (410)	účastní se (Ed. př. 4, č. 34)
2.	P. Teobald Švihovský <i>ze Švihova</i>	Prch. 20, Horažďovice (170)	
3.	P. Matouš Děpold <i>z Lob[kovic]</i>	Prch. 16, Strakonice (713)	
4.	P. Jaroslav Bořita z Martinic	Sln. 7, Smečno (473)	
5.	P. Karel Mracký z Dubé <i>a na Pyšelích</i>	Křm. 14, Pyšely (94)	odmítl (Ed. př. 2, č. 2)
6.	P. Štefan Holický z Šternberka	Křm. 26, Č. Šternberk (358)	odmítl Oldřich ¹ (Ed. př. 2, č. 9)
7.	P. Jan Rudolf Trčka z Lípy	Hrd. 18–21, Opočno (2283); Chr. 4–5, Lipnice (1898); Kouř. 11–12, Konice (225)	
8.	P. Voldřich Pruskovský <i>z Pruskova</i>	Bol. 33, S. Hrad (136)	
9.	P. Bohuchval starší Berka <i>z Dubé</i>	Bol. 6, Kuřívody (551); Žat. 4, Chýše (224)	odmítl (Ed. př. 2, č. 6)
10.	P. Vilím starší z Lobkovic	Plz. 26, Horš. Týn (761)	
11.	P. Joachim Andres Šlik <i>z Pasounu</i>	Bol. 17, Svijany (375)	odmítl (Ed. př. 2, č. 24/a)
12.	P. Pavel z Říčan	Prch. 17, Dub (46)	
13.	P. Jan mladší z Talmberka	samostatně ještě nepřiznává, otcův majetek viz Křm. 8, Jankov (103)	
14.	P. Jan Purkrabí z Donína	Bol. 14, Lamberk (236)	

1 V rukopise zapsaný tvar jména je uveden **tučně**; pro snadnější orientaci jsem zbytek jména doplnil *kurzívou*, a to buď na základě tvaru jména, uvedeného v adresátově odpovědi (viz Ediční příloha 2), nebo dle logických souvislostí. Ve sloupci nadepsaném „majetek 1615“ je odkaz na přiznaný rozsah pozemkového majetku příslušné osoby v konkrétních českých krajích, evidovaný v berním rejstříku z roku 1615, viz August SEDLÁČEK (ed.), *Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, Praha 1869. Ve sloupci nadepsaném „reakce“ je odkaz na omluvný list, uvedený v Ediční příloze 2, nebo odkaz na uvedení příslušné osoby mezi účastníky cesty do Frankfurtu v Ediční příloze 4.

15.	[+] P. Jan Albín³ hrabě Šlik z <i>Pasounu</i>		Plz. 14, Falknov (371); Žat. 11, Doupov (217)	
16.	2 P. hrabata z Gutnštejna⁴	<i>Hendrych Lorenc na Hostouni a Sovíně</i>	Plz. 7, Hostouň (237)	odmítl (Ed. př. 2, č. 13)
		<i>Henrych Burian na Ryžmberce a Koutě</i>	Plz. 8 Ryžmberk (93)	odmítl (Ed. př. 2, č. 17)
17.	P. Purkhart Střela z <i>Rokyc</i>		Chr. 16, Štěpánov (25); Čás. 41, Krucmburk (102); Křm. 21 (67)	
18.	P. Jaroslav mladší⁵ Libštejnský z Kolovrat		Žat. 8, Petršpurk (153); Rak. 4, Rabštejn (111); Prch. 12 (19)	odmítl (Ed. př. 2, č. 31)
19.	P. Petr z Švamberka a na <i>Ronšperce⁶</i>		Bch. 13, Třeboň (2790); Prch. 18–19, Kestřany (535); Plz. 24–25, Ronšperk (200)	odmítl (Ed. př. 2, č. 16)
20.	P. Sezima z <i>Vrtby</i>		Vlt. 8, Vrch. Janovice (72)	účastní se (Ed. př. 4, č. 67)
21.	P. Jan Albrecht Křinecký z <i>Ronova</i>		Bol. 11, Nový Ronov (207)	
22.	P. Václav starší Berka z <i>Dubé</i> a na <i>Bezdězi</i>		Bol. 28–30, Bezděz (696)	odmítl (Ed. př. 2, č. 52)
23.	P. Joachim (<i>Libštejnský?</i>) ⁷ z <i>Kolovrat</i>		Žat. 10, Libkovice (238)	
24.	P. Kryštof Harant z <i>Polžic a Bezdržic</i> na <i>Pecce</i> a <i>Vildštejně</i>		Hrd. 34, Pecka (199)	odmítl (Ed. př. 2, č. 14)
25.	P. Michal starší Slavata z <i>Chlumu</i>		Bol. 24, N. Stranov (80)	odmítl (Ed. př. 2, č. 24/g)
26.	P. Albrecht⁸ Václav Smiřický ze <i>Smiřic</i> na <i>Náchodě</i> a <i>Kostelci nad Černými lesy</i>		zemřel 1614; majetek viz Bol. 5, Skály (1786); Hrd. 3, Náchod (3392)	odmítl (Ed. př. 2, č. 15)
27.	P. Jan Diviš⁹ z Žerotína		Hrd. 22, Brandýs (152); Chr. 7 (100)	
28.	P. Jetřich Špetle z <i>Janovic¹⁰</i>		sám nepřiznává pozemkový majetek; manželka viz Bol. 4, Liblice (49)	
29.	P. Jeroným¹¹ Šlik z <i>Pasounu</i>		zemřel 1612; majetek viz synovec Jindřich Matyáš Thurn: Žat. 6, Vitniřov (181)	
30.	P. Kryštof z <i>Redern</i>		Bol. 21, Frýdlant (1330)	
31.	P. Vilím mladší z Lobkovic		Bol. 32, Kost (504); Žat. 18, Divice (135); Lit. 17, Bílina (530); Sln. 16–17, Běšk. (39)	odmítl (Ed. př. 2, č. 7 a 24/e)
32.	P. Václav z <i>Lob[kovic]¹²</i>		Bol. 31, Kost (504); Sln. 17, Běškovice (134)	odmítl (Ed. př. 2, č. 26)
33.	P. Zdeněk z <i>Šternberka</i>		Křm. 28, Záběhlce (10), Lit. 21, Oušť (92)	
34.	P. Jan z <i>Černhauzu</i> a z <i>Polkenštejna</i>		Bol. P18, Grabštejn (815)	odmítl (Ed. př. 2, č. 29)

35.	P. Ladislav Zejdlíc z Šenfeldu	Lit. 10, Encovany (157)	
36.	P. Bernhard z Hodějova	Křm. 07, Konopiště (472);	
37.	P. Jan z Vartmberka na Nové[m] Zámku¹³	sám nepřiznává; do r. 1615 pozemkový majetek ztratil	účastní se (Ed. př. 4, č. 37)
36 stavu panského¹⁴			
stav rytířský			
č.	oslovený	majetek 1615	reakce
1.	P. Abraham Gerštorf z Gerštorfu a z Malšvic a na Samšíně	Bol. 3, Samšina (11)	odmítl (Ed. př. 2, č. 4)
2.	P. Ladislav Sekerka z Sedčic	Kouř. 41 Odol. Voda (22)	
3.	P. Kašpar starší Belvic z Nostvic na Poletch, Zaječicích a Dubkovicích	zemřel 1613; majetek viz vdova: Žat. 57, Zaječice (91)	odmítl, vyšle 2 koně (Ed. př. 2, č. 10)
4.	P. Jan nejstarší Chuchelský z Nestajova	Čsl. 27, Chuchle (28)	odmítl (Ed. př. 2, č. 8)
5.	P. Vilém starší Černín z Chudenic	zemřel 1614; majetek viz syn Drslav: Plz. 27–28, Mělnice (73)	
6.	P. Jan Vostrovec z Kralovic	Křm. 30, Vlašim (360)	odmítl (Ed. př. 2, č. 5 a 24/h)
7.	P. Felix Václav Pětipeský z Chyš	Bol. 45, Byšice a Bosyně (101)	
8.	P. Bohuslav Koc z Dobrše	Prch. 24, Dlažov (4)	
9.	P. Věnek Kordule ze Sloupna	Hrd. 94, Vřeštov (49)	
10.	P. Mikuláš z Bubna	Hrd. 86 Litice (624); Bol. 43, Březno (125)	
11.	P. Diviš Markvart z Hrádku	Plz. 31, Podmokly (550)	
12.	P. Jiří Vratislav z Mitrovic	zemřel 1612; majetek viz syn Václav: Hrd. 96, Jeřice (38)	
13.	P. Petr Lukáš Rašín z Rýzmburka a na Korotících	v berním rejstříku 1615 neuveden, ale držel statek Korotice na Čáslavsku	odmítl (Ed. př. 2, č. 12)
14.	P. Štefan Vostrovec z Kralovic	1612 dle vlastního sdělení nemá pozemkový majetek	odmítl (Ed. př. 2, č. 5)
15.	P. Bohuslav Malovec z Malovic	Plz. 17, Hradiště (7)	
16.	P. David Bechyně z Lažan	zemřel 1611; majetek viz syn Mikuláš: Podb. 17, Píčina (55)	
17.	P. Kryštof Kokořovec z Kokořova	Plz. 101, Kocenice (26)	odmítl (Ed. př. 2, č. 11)
18.	P. Vilém starší Doupovec z Doupova	Žat. 83, Soběsuky (5)	
19.	P. Vilém Miřkovský z Stropčic a na Vrchlabí	v ber. rejstříku 1615 neuveden, ale r. 1612 byl držitelem panství Vrchlabí na Hradecku, které r. 1624 prodal za 110 tis. kop gr. míš.	odmítl (Ed. př. 2, č. 6)

20.	P. Jan Přečh Třemovský z <i>Železna</i>	Bol. 22, Semčice (24)	
21.	P. Jan Kryštof Pernkle z <i>Šenrajtů</i>	Rak. 5, Děkov (15)	
22.	P. Vilém Žakavec z <i>Žákavy</i>	Plz. 149, Chocemyšl (8)	
23.	P. Jobst Adam Širtynger z <i>Širtyngu</i>	Plz. 76, Chodová Planá (253)	
23 osoby stavu rytířského			
Do Knížectví opavského stavu panskému a rytířskému bez nápisův			24
Do Knížectví opolského a ratibořského též bez nápisu			26
Suma			128 osob¹⁵

Poznámky k tabulce:

- 1 Na výzvu odpovídá synovec Oldřich Holický ze Šternberka a na Šternberce a Trhovém Štěpánově, který od strýce krátce před doručením výzvy převzal majetek z poručnické správy.
- 2 Podle atributu „mladší“ soudím, že zde není myšlen prčický Jan z Talmberka (1574–1651), ale jeho synovec Jan († 1663), syn jankovského Jiřího z Talmberka († 1623).
- 3 U tohoto jména je v seznamu uveden křížek („+“); z kontextu však není jasné, jaký byl význam této značky. Cesty do Frankfurtu se účastnil Jindřich Šlik z Pasounu (Ed. př. 4, č. 63), kterému osobní zvací list poslán nebyl.
- 4 Ke starší verzi seznamu zde připsána marginální poznámka „*Pan hrabě Hendrych Burian z Guttenštejna ohlásil se 15 Martý 612 na kancel[áři], že s 10 neb 12 koňmi s J.M.K. pojede.*“
- 5 Atribut „mladší“ je zde užít kvůli odlišení od bratrance Jaroslava († 1617), syna Albrechta Libštejnského z Kolovrat († 1586) ze starosedlské větve rodu. Identita je zřejmá i z toho, že v odpovědi je jako místo vydání listu uveden „*Petršburg*“, tj. Petršpurk, který tento Jaroslav mladší zdědil po svém otci Jaroslavovi († 1595).
- 6 V mladším exempláři soupisu oslovených bylo jeho jméno připsáno dodatečně na konec seznamu pánů ještě jednou, i když už zde uveden byl (viz zde Páni č. 19).
- 7 Není jednoznačné, zda je míněn Jáchym Libštejnský z Kolovrat († 1635), nebo Jáchym Novohradský z Kolovrat († 1631). Oba patřili mezi majetkově vyšší vrstvu. Úroveň jejich biologické příbuznosti už byla velmi malá (společný předek Purkhart z Kolovrat † 1410). Z libštejnské větve Kolovratů byl osloven petršpurský Jaroslav (č. 18), proto považují za pravděpodobné, že byl osloven i jeho starší bratr Jáchym. Tomu napovídá i skutečnost, že není – podobně jako Jaroslav mladší z Kolovrat – blíže identifikován příjímím, jen predikátem.
- 8 V seznamu je křestní jméno uvedeno ve tvaru „*Albrecht Václav*“; v odpovědi použil adresát křestní jméno jen ve tvaru „*Václav Smiřický ze Smiřic na Náchodě a Kostelci nad Černými lesy*“.
- 9 V úvahu připadá i toužimský Jan Lorenc ze Žerotína, ten se však cesty do Frankfurtu účastnil z povinnosti jako člen královského hofštátu (Ed. př. 4, č. 110), takže nebylo nutné jej o účast žádat. Proto předpokládám, že pod tímto jménem je míněn moravský Jan Diviš ze Žerotína, který držel pozemkový majetek i v Čechách.
- 10 Vzhledem k řazení mezi pány jde o příslušníka rodu Špetlů, který byl od počátku 16. století na základě sňatkové aliance s poslední příslušnicí rodu pánů z Janovic formálně řazen mezi panský stav a užíval jméno ve tvaru „*Špetle z Janovic*“. Velký pozemkový majetek, získaný po pánech z Janovic, však Špetlové v průběhu 16. století ztratili. Zde zmiňovaný Jetřich Špetle z Janovic († 1640) byl posledním mužským příslušníkem tohoto panského rodu. Na počátku druhé dekády 17. století vlastní pozemkový majetek nejspíš neměl; výhodným sňatkem se ocitl mezi majetkově střední vrstvou až krátce před rokem 1615.
- 11 V rozvětveném rodu Šliků žil v době přípravy tohoto seznamu pouze jeden muž tohoto křestního jména; Jeroným Šlik z ostrovské větve rodu, syn Štěpána Šlika († 1594). Zmíněný Jeroným však dlou-

hodobě působil u dvora braniborských Hohenzollernů jako štolba a nejvyšší lovčí. Zemřel roku 1612 a majetek odkázal svému synovci Jindřichu Matyášovi Thurnovi.

- 12 Ve starší verzi seznamu připsán dodatečně vpravo vedle Viléma mladšího z Lobkovic.
- 13 Ve starší verzi seznamu připsán dodatečně jiným inkoustem pod Bernarda z Hodějova.
- 14 Správný součet by zněl 38 osob (v 37 položkách); tato nesrovnalost v součtu vznikla zřejmě dodatečným dopsáním Václava z Lobkovic a Jana z Vartmberka (viz výše v panském stavu č. 32 a č. 37).
- 15 Součet dílčích údajů z tohoto seznamu nedává výsledné číslo. Pokud sečteme původně uvedený počet českých pánů (36) a rytířů (23) a šlechtice z Opavska (24) a Opolsko-Ratibořska (26), vychází součet 109. Tak velký rozdíl nemohl vzniknout početní chybou. Považuji za nepravděpodobné, že by se jednalo o listy, odesílané na Moravu, neboť jejich agendu zajišťovala tehdy samostatná moravská kancelář. Spíše je možné, že autor výsledného součtu započítal i české listy, které byly či měly být odeslány do některé jiné části soustátí zemí Koruny české, zmiňované v textu této studie v souvislosti s přípravou jazykově německých zvacích listů v německé expedici české dvorské kanceláře (tj. Kladsko, Chebsko, Loketsko a Tachovsko).

Ediční příloha 2:

Seznam šlechticů, kteří dle dochované dokumentace reagovali na písemnou výzvu k účasti na jízdě do Frankfurtu nad Mohanem.

Národní archiv Praha, Stará manipulace, kart. 1062, sign. K/1/95/2 – K 27/12.

Ve sloupci nadepsaném „žádost o účast“ je odkaz na Ediční přílohu 1 (pro Království české) či odkaz na původ v jiné části Koruny české (bližší vysvětlení viz komentář v textu).

poř. č.	vlevo umístění listu v rámci sign. K/1/95/2 – K 27/12 a jazyk (Č = česky; N = něm.); vpravo datum a místo (v závorce datum doručení)		žádost o účast	osoba ¹	důvod neúčasti
1.	fol. 14 (Č)	st 21. 3. 1612 Nové Město nad Metují	(?)	Rudolf ze Stubenberka	uhynulo mu nedávno mnoho koní, nemá na čem jet
2.	fol. 15 (Č)	út 13. 3. 1612 Pyšely (došlo 24. 3. 1612)	Ed. př. 1/ Páni č. 5	Karel z Dubé a na Pyšelích, královský rada	trápí ho již několik let dna, už dva týdny musí ležet a na obě ruce zchroml; před třemi lety o všechno přišel, když byl jeho statek vyplněn královskými vojáky a nikdo mu to nezaplatil; pak mu ještě chtěli krajští berníci zabavit majetek, tak se musel zadlužit, aby zaplatil daně; od té doby žije v bídě

3.	fol. 16 (Č)	st 21. 3. 1612 Bělá (došlo 27. 3. 1612)	Ed. př. 1/ Páni č. 9	Bohuchval starší Berka	je nemocný, musí k němu chodit doktor, tak by tu cestu nezvládl; navíc ho čeká soud, jako ručitel byl zatčen pro nesplacený dluh několik tisíc, tak u toho jednání u purkrabského osudu musí osobně být
4.	fol. 17 (Č)	út 27. 3. 1612 Staré M. pražské (došlo 28. 3. 1612)	Ed. př. 1/ Rytíři č. 1	Abraham Gerštorf z Gerštorfu a z Malšvic a na Samšíně	nemůže jet, nemá peníze
5.	fol. 18 (Č)	čt 29. 3. 1612 b. m. (došlo 31. 3. 1612)	Ed. př. 1/ Rytíři č. 6	Štefan Vostrovec z Kralovic	nemá žádný pozemkový majetek, koně ani čeládku; nemůže jet, bylo by to jen pro posměch ²
6.	fol. 22 (Č)	pá 30. 3. 1612 Vrchlabí (došlo 3. 4. 1612)	Ed. př. 1/ Rytíři č. 19	Vilém Miřkovský z Stropčic a na Vrchlabí	má dnu, takovou cestu by nezvládl
7.	fol. 23 (Č)	so 31. 3. 1612 b. m. (došlo 2. 4. 1612)	Ed. př. 1/ Páni č. 31	Vilém mladší z Lobkovic	nemůže odjet od těhotné manželky, která má po Velikonocích rodit
8.	fol. 24 (Č)	b. d. b. m. (došlo 3. 4. 1612)	Ed. př. 1/ Rytíři č. 4	Jan nejstarší Chuchelský z Nestajova	má dnu a další nemoce
9.	fol. 25 (Č)	po 2. 4. 1612 Šternberk (došlo 4. 4. 1612)	Ed. př. 1/ Páni č. 6	Oldřich Holický ze Šternberka a na Šternberce a Trhovém Štěpánově	jeho strýc Štefan Jiří Holický ze Š., nejv. purkrabí pražský byl jeho zemřelým otcem Petrem Karlem H. ze Š. ustanoven jeho poručníkem; on sám teprve nedávno k letům přišel a byl mu statek postoupen, statek je však zadlužen a nemá ho komu svěřit do správy, proto nemůže jet
10.	fol. 26 (Č)	po 2. 4. 1612 b. m. (došlo 8. 4. 1612)	Ed. př. 1/ Rytíři č. 3	Kašpar starší Belvic z Nostvic na Poletech, Zaječicích a Dubkovicích	je nemocný, nemůže vyjíždět z domu; sám nepojede, ale aby prokázal poslušnost a dobrou vůli, vypraví na tu cestu dva jízdné koně

11.	fol. 27 (Č)	čt 5. 4. 1612 b. m. (došlo 9. 4. 1612)	Ed. př. 1/ Rytíři č. 17	Kryštof Kokořovec z Kokořova	je nemocný a zadlužený; k sv. Jiří se musí domlouvat s věřiteli, aby nepřišel k větší škodě
12.	fol. 28 (Č)	pá 6. 4. 1612 Korotice (došlo 9. 4. 1612)	Ed. př. 1/ Rytíři č. 13	Petr Lukáš Rašín z Rýzmburku a na Koroticích	má v prsou těžkost a dušnost, také ho trápí kameny, takže ani ven nevychází, navíc je zadlužený; panu Adamu Zilvarovi i jiným dluží 1500 kop gr. míš., které má platit o sv. Jiří a neví, kde to vezme, když doma nemá ani deset kop grošů českých; navíc už dva roky neseděl ani nejezdil na koni, tak by pro své nemoci nemohl jet na koni, ale ani na voze
13.	fol. 29 (Č)	ne 8. 4. 1612 Hostouň (došlo 10. 4. 1612)	Ed. př. 1/ Páni č. 16	Hendrych Lorenc hrabě z Gutštejna na Hostouni a Svržně	je nemocný, nemůže ani vstát z lože
14.	fol. 30 (Č)	ne 8. 4. 1612 b. m. (došlo 10. 4. 1612)	Ed. př. 1/ Páni č. 24	Kryštof Ha- rant z Polžic a Bezdržic na Pecce a Vildštejně	nedostatek peněz, způsobený mimo jiné i tím, že služby panovníkovi mu nebylo zaplaceno ³
15.	fol. 31 (Č)	po 9. 4. 1612 Praha (došlo 11. 4. 1612)	Ed. př. 1/ Páni č. 26	Václav Smiřic- ký ze Smiřic na Náchodě a Kostelci nad Černými lesy	je nemocný, nedávno se to sice trochu zlepšilo, ale doktoři mu radí, aby se nyní zjara šetřil, tak by na takovou cestu raději neměl jet
16.	fol. 32 (Č)	pá 6. 4. 1612 Ronšperk (došlo 11. 4. 1612)	Ed. př. 1/ Páni č. 19	Petr ze Švamberka a na Ronšperce	je nyní hejtman kraje plzeňského a má s tím hodně práce, proto nemůže jet
17.	fol. 33 (Č)	st 11. 4. 1612 Kout (došlo 14. 4. 1612)	Ed. př. 1/ Páni č. 16	Hendrych Burian hrabě z Gutštejna na Rýzंबरce a Koutě	je těžce nemocný, nemůže jet
18.	fol. 34 (Č)	čt 12. 3. 1612 Goldštejn	(Morava)	Hynek Brun- tálský z Vrbna	je nemocný, nemůže jet
19.	fol. 35 (Č)	ne 25. 3. 1612 Miroslav	(Morava)	Vít Hodický z Hodic	má podagra a jiné těžké nemoci, nemůže jet
20.	fol. 36 (Č)	so 17. 3. 1612 Kvasice	(Morava)	Václav Mol z Modřelic ⁴	před půl rokem těžce onemocněl a na cestu se vydat nemůže

21.	fol. 37 (Č)	čt 15. 3. 1612 Veselí	(Morava)	Petr Vojska z Bogdunčovic a na Veselí a Količíně	už delší dobu se necítí dobře, obává se, že taková cesta by jeho zdravotní stav zhoršila
22.	fol. 38 (Č)	so 24. 3. 1612 Valeč	(Morava)	Václav Vanický z Jemničky a na Valči a Vanči	nedávno mu zemřela manželka, proto a taky kvůli nedostatku zdraví nemůže z domu odjet
23.	fol. 39 (Č)	ne 1. 4. 1612 Markvarec	(Morava)	Oldřich z Hodějova a na Markvarci	je dlouhodobě nemocný, nemůže jet
24.	fol. 40 (Č)	omluvné či ohlašovací listy, zmíněné v anotaci Šternberkové a Valdštejnově ze 14. 4. 1612 (viz ediční příloha 3), jejichž originály nejsou v tomto souboru dochovány			
		a)	Jáchym Ondřej Šlik		bude se ženit
		b)	Jan Adam a Jan Pertold, bratři z Cetvic		pro nemoc a dluhy jet nemohou
		c)	Zikmund Abraham z Trautnberka		pro nemoc nemůže
		d)	Izák z Krachtu		nemocná manželka a také je ve službě u braniborského kurfiřta, tak jet nemůže
		e)	Jindřich Ota z Gerštorfu		nemoc
		f)	Jan Frydřich Fuchs		pojede s 12 koňmi a 11 osobami
		g)	páni Reusové z Plavna		pojedou asi s 30 koňmi [Příl. 4, č. 47]
		h)	Hendrych Heřman z Purkmilchling a Wilhelmdorfu		pojede se 7 či 8 koňmi
		i)	Michal Slavata z Chlumu		nemůže jet
		j)	Jan Vostrovec		nemůže jet
25.	fol. 41 (Č)	so 31. 3. 1612 Bludov (došlo 16. 4. 1612)	(Morava)	Frydřich starší ze Žerotína a na Bludově	má čtvrtodenní zimnici, musí ležet, nemůže jet
26.	fol. 42 (Č)	út 10. 4. 1612 b. m. (došlo 12. 4. 1612)	Ed. př. 1/ Páni č. 32	Václav z Lobkovic	nemá koně ani čeládku, nemůže jet
27.	fol. 43 (Č)	út 10. 4. 1612 b. m. (došlo 25. 4. 1612)	(Morava)	Adam starší Oderský z Liděrova a na Drslavi	když přijel od dvora z Vídně domů, v zimě se nastydl a dostal podagru a nemohl se dva měsíce hnout; i když se to zlepšilo, tak spadl s koně, který ho přimáčkl, tak zas musel ležet a ještě není v pořádku, nemůže jet

28.	fol. 45 (Č)	po 9. 4. 1612 Leštná (došlo 30. 4. 1612)	(Morava)	Hynek Bořita z Budče a na Leštné	je nemocný, nemůže jet
29.	fol. 46 (Č)	po 9. 4. 1612 Praha (došlo 2. 5. 1612)	Ed. př. 1/ Páni č. 34	Jan svobodný pán z Čerhнаузу a Polkenštejna	má starosti při zemských soudech, kde musí být osobně; utrpěl velkou škodu při vpádu Pasovských do Prahy na statku Rybenském mnoho tisíc škody; před pár dny musel zaplatit berni, tak nemá peníze
30.	fol. 47 (Č)	po 30. 4. 1612 Bílý mlejn (došlo 2. 5. 1612)	(Morava)	Jindřich mladší Vidršpejkar z Vidršperku a na Bílým mlejně	chtěl jet, ale z neděle provodní na pondělí náhle onemocněl, kámen na něj přišel, který ho už delší dobu trápí, nevychází z domu a skoro nemůže vstát z lože
31.	fol. 48 (N)	pá 20. 4. 1612 Petersburg (došlo 3. 5. 1612)	Ed. př. 1/ Páni č. 18	Jaroslaus herr von Kolowratt ⁵	nemůže jet, je zadlužený a také nemocný
32.	fol. 50 (Č)	út 27. 3. 1612 Fulnek (došlo 16. 4. 1612)	(Opolsko)	Jan starší Skrbenský z Hříště	má nemocnou manželku, nemůže z domu odjet
33.	fol. 50 (Č)	pá 30. 3. 1612 Bánov (došlo 16. 4. 1612)	(Opolsko)	Volfgang Kolkrejtär z Czuder a na Bánově	od minulých Vánoc je těžce nemocen, ještě dosud víc musí ležet na lůžku než chodit
34.	fol. 50 (Č)	čt 22.3.1612 Opole	(Opolsko)	Ondřej Štěrhanovský ze Štěrhanova na Svinově	má v té době soudní jednání o hranicích svých lesních pozemků, musí u toho osobně být
35.	fol. 50 (Č)	st 21. 3. 1612 Opole	(Opolsko)	Nikolaš Mettich z Čečova	už déle než rok má těžce ne- mocného bratra, který o smysl svůj a rozum přišel, nemá nikoho jiného, kdo by ho opa- troval a hlídal, musí dohlížet každou hodinu, aby snad pro své divné způsoby neublížil jeho Mikulášovým dětem
36.	fol. 50 (Č)	út 20. 3. 1612 Košetín	(Opolsko)	Ondřej Kochtický z Kochtic a Lublince na Košetíně a Turnavě	už má tři roky nemocnou manželku, nechce ho od sebe pustit, aby se jí nepřitížilo

37.	fol. 50 (Č)	út 20. 3. 1612 Opole	(Opolsko)	Václav Šeliha ⁶	má od krále svěřen kancleřský úřad, bez jeho přítomnosti nemohou probíhat žádná jednání a soudy, proto nemůže vyjet ven ze země
38.	fol. 50 (Č)	po 19. 3. 1612 Opole	(Opolsko)	Balthasar von Tetshaw und Mettichenshof ⁷	je člověk do šedesáti šesti let sešlý a zdravotně by to už nezvládl
39.	fol. 50 (N)	čt 29. 3. 1612 Krajč	(Opolsko)	Hans Wolf Redern ⁸	nemá tolik peněz a je zadlužený
40.	fol. 50 (Č)	čt 22. 3. 1612 Bierov	(Opolsko)	Petr z Choltic	má důležitý soud u soudu kroměřížského hned po Velikonocích, jedná se o několiknácet tisíc zlatých, už se ten soud má končit, musí u toho být, žádá svého švagra, ať ho u krále omluví
41.	fol. 50 (N)	čt 29. 3. 1612 Kalkenberg	(Opolsko)	Weyghard von Promnitz ⁹	musí být osobně přítomen na důležitých jednáních, jinak by utrpěl značnou škodu
42.	fol. 50 (N)	so 24. 3. 1612 Schweindorf	(Opolsko)	Geörge Mettych ¹⁰	má podagru, nemůže jet
43.	fol. 50 (N)	st 21. 3. 1612 Schadelau	(Opolsko)	Hans Pückler ¹¹	má těhotnou manželku, která má родit kolem 1. 5. 1612
44.	fol. 50 (N)	st 21. 3. 1612 Knya	(Opolsko)	Dietrichstein ¹²	má řešit vážné věci, kdyby odjel, utrpěl by velkou škodu
45.	fol. 50 (N)	st 21. 3. 1612 Opole	(Opolsko)	Adam Franckenleg von Fuschl ¹³	už je hodně starý, chtěl za sebe poslat syna, ale ten také nemůže
46.	fol. 50 (N)	pá 23. 3. 1612 Schwestowitz	(Opolsko)	Casper Werketsch ¹⁴	je nemocný na tak dlouhou cestu
47.	fol. 50 (N)	út 27. 3. 1612 Gros Melicz	(Opolsko)	Gorger von Redern ¹⁵	pojede s 15 lidmi, šest jezdců nebo sedm a šest kočích koní
48.	fol. 50 (Č)	út 20. 3. 1612 Opole	(Opolsko)	Jan z Bochčic	musí být v komisi v Bělsku, která se bude konat po 8. dubnu v Opolí, musí být u zemského soudu
49.	fol. 50 (Č)	čt 22. 3. 1612 Šmihřady	(Opolsko)	Jan Bes ¹⁶	je starý, tak daleko jet nemůže
50.	fol. 50 (Č)	so 24. 3. 1612 Opole	(Opolsko)	Mikuláš Střela z Rokyc	má nemocnou manželku
51.	fol. 50 (Č)	24. 3. 1612 na Otmuť	(Opolsko)	Jan Mauricz (Mořic) z Redernu	manželka má brzy родit, nemůže od ní odjet

52.	fol. 51 (Č)	b. d., b. m., (došlo 4. 5. 1612)	Ed. př. 1/ Páni č. 22	Václav starší Berka z Dubé a Lipého na Deštné, Vidimi, Loučení a Bezdězi	má platit dluh Adamu Hrzánovi z Harasova a jiným; má strach, aby se mu neuvázali ve statky, s velkou těžkostí ty peníze sežene; také platil do komory JMK za statek vidimský, proto jet nemůže
53.	fol. 52	b. d., Moravská Třebová (došlo 5. 5. 1612)	(Morava)	Ladislav Velen ze Žerotína	je nemocný, nemůže vycházet z domu
54	fol. 53	28. 4. 1612 na Raduni (došlo 8. 5. 1612)	(Opava)	Pertold z Tvorkova na žádost krále vypravil jako reprezentaci Knížectví opolského na cestu do Fankfurtu n. M. (celkem 30 koní, mezi nimi i některé osoby stavu rytířského)	
				a	Václav Bruntálský z Vrbna a na Hlučině (Příl. 4, č. 65)
				b	Štefan Bruntálský z Vrbna a na Klemštejně (Příl. 4, č. 65)
				c	Jan Ferdinand Rejzvic z Kadeřína (Příl. 4, č. 66)
				d	Jan Frydrych Šic

Poznámky k tabulce:

- Jména odesílatelů jsou zde uvedena v té podobě, jak se pod list podepsali, a to v jazykové verzi české či německé. Česky uváděná jména transkribuji dle běžného úzu; u německých verzí uvádím transliteraci podpisu, neboť v některých případech (zvláště v případě Opolska-Ratibořska) jde o osoby, které jsou obtížně identifikovatelné.
- Celý text tohoto listu je publikován v rámci obrazové přílohy k této studii.
- Edice celého textu tohoto listu viz P. VOREL, *Říšské sněmy*, list č. 6, s. 161.
- Na omluvném listu odesílatel ve svém vlastnoručním podpisu použil tvar „z Modozielicz“, který výše transkribuji v literatuře již ustáleném tvaru „z Modřelic“.
- Jaroslav Libštejnský z Kolovrat a na Petršpurku.
- Václav Šeliha z Řuchova a na Gřezeni, Českovicích, Vitoslavicích a Zakřikově, nejvyšší kancléř Knížectví opolsko-ratibořského (tak titulován in: Bartoloměj PAPROCKÝ, *Štambuch slezský*, Brno 1609, fol. Cgii).
- U český psaného kancelářského listu připojen německý podpis; pravděpodobně jde o Baltazara Metticha z Čečova.
- Jan Volf z Redernu (připojen sekryt s redernským erbem).
- Vejkart z Promnic.
- Jiří Mettich z Čečova.
- Identifikace nejasná.
- Křestní jméno neuvedeno; na špatně dochovaném sekrytu je zřetelný ditrichštejnský erb. Zřejmě jde

o Františka z Ditrichštejna, který držel pozemkový majetek i v Knížectví opolsko-ratibořském (Tylovice).

13 Identifikace nejasná.

14 Identifikace nejasná.

15 Jiří z Redernu a na Velkých Melicích; účastní se cesty do Frankfurtu, viz Ediční příloha 4, č. 75.

16 Jan Bes z Kolna a Katovic a na Levíně, Příčí a Struzicích, nejvyšší sudí Knížectví opolsko-ratibořského (tak titulován in: Bartoloměj PAPROCKÝ, *Štambuch slezský*, Brno 1609, fol. Yiii).

Ediční příloha 3:

Dopis Adama ze Šternberka a Adama ml. z Valdštejna Zdeňku Vojtěchovi Popelovi z Lobkovic, Praha, hrad; 14. dubna 1612. NA Praha, Stará manipulace, sign. K/1/95/2 – K 27/12, kart. 1062, fol. 40. V originále nejsou jednotlivé položky očíslovány; číslování jsem doplnil kvůli jednoduššímu užívání této edice v odkazovém aparátu. Posílají mu seznam osob, které se omlouvají z účasti na cestě do Frankfurtu, nebo slibují jet s vlastním doprovodem. Zároveň připomínají potřebu urychlit jednání s královskými věřiteli.

Urozenému pánu, panu Zdenkovi z Lobkovic, na Chlumci a Jistebnici, Jeho mi[losti] uherského a českého krále radě a nejvyššímu kancléři Království českého, panu švagru našemu zvláště milému, Jeho [milos]ti

Službu svou vzkazujem Vaší mi[losti], urozený pane, pane švagře náš zvláště milý. Abyste sobě s Její milostí, paní manželkou svou a panem Václavíčkem, synem Vaší mi[los]ti zdrávi býti a dobře se jmíti ráčili, toho Vaší mi[los]ti na Pánu Bohu z upřímného srdce žádáme,

a při tom poznamenání jak omluv některých osob, kteříž za jistými příčinami s Jeho milostí královskou, pánem našim nejmilostivějším, dle žádosti od Jeho milosti na ně vzložené, do Frankfurtu se vypraviti noci nebudou, tak taky ohlášení některých, jenž k zvláštnímu zalíbení Jeho Milosti v jistém počtu osob a koní se vystrojiti míní, odsíláme, nepochybující, že to Jeho Milosti královské dle potřeby a příležitosti přednésti a v známost uvéstí ráčíte.

Podle toho s pilností žádáme, co jest od nás, pana dyrektora a pánův rad komory české z strany jednání s věřiteli Jeho Milosti královské odeslané, abyste tu věc tak, aby tím dříve ta psaní sem vypravena býti mohla, fedrovati ráčili.

Jiného než krom co Jeho Milosti Královské od nás se píše, poněvadž všechny věci v předešlém způsobu zde zůstávají, Vaší Milosti co psáti nemajíce, na všem dobře a šťastně jmíti vinšující a Pánu Bohu poručena činíme.

Dán na Hradě pražském v sobotu před nedělí Květnou léta šestnáctistého dvanáctého [14. dubna 1612].

Vaší milosti služební a upřímní švakrové²

*Adam ze Šternberka³
rukou vlastní*

Adam mladší z Valdštejna³

Poznamenání osob, kteří s J. M. K. do Frankfurtu pojedou, a neb se vymlouvají⁴

- 1. Omluva pána, pana Václava Smiřického z Smiřic, že pro nedostatek zdraví svého s Jeho mi[lostí] královskou jeti nemůže.⁵*
- 2. Omluva pana Petra Lukáše Rašina z Rysmburku, že jak pro nedostatek zdraví, tak i nemožnost s J. M. K. jeti nemůže.⁶*
- 3. Omluva pána, pana Hendrycha Lorence hraběte z Guttnštejna, že s J. M. K. pro nedostatek zdraví jeti nemůže.⁷*
- 4. Omluva pána, pana Kryštofa Haranta z Polžic, že jak pro nemožnost, tak i soudné zaneprázdnění své s Jeho mi[lostí] královskou jeti nemůže.⁸*
- 5. Omluva pána, pana Petra z Švamberka, že pro povinnost svou hejtmanství kraje plzeňského s J. M. K. jeti nemůže.⁹*
- 6. Omluva pana Viléma Miřkovského z Tarpčic [sic!; správně „ze Stropčic“], že pro nedostatek zdraví s Jeho [milostí] královskou jeti nemůže.¹⁰*
- 7. Omluva pána, pana Voldřicha Holického z Šternberka, že pánu teprva nyní statkové od pánův poručníkův postoupeni jsou, a že mnoho dluhův splacovat musí, že jeti nemůže.¹¹*
- 8. Omluva pána, pana Joachima Ondřeje Šlika, hraběte, že v ten čas veselí svadební jmiti bude, že jeti nemůže.¹²*

2 Připsáno rukopisem Adama ze Šternberka.

3 Vlastnoruční podpis.

4 Přiloženo na samostatném dvojlistu; psáno stejnou písařskou rukou, jako hlavní text průvodního listu.

5 Pozván, viz Ediční příloha 1, Páni, č. 26. Originál omluvného listu viz Ediční příloha 2, č. 15.

6 Pozván, viz Ediční příloha 1, Rytíři, č. 13. Originál omluvného listu viz Ediční příloha 2, č. 12.

7 Pozván, viz Ediční příloha 1, Páni, č. 16. Originál omluvného listu viz Ediční příloha 2, č. 17.

8 Pozván, viz Ediční příloha 1, Páni, č. 24. Originál omluvného listu viz Ediční příloha 2, č. 14 (vydán v edici, viz P. VOREL, *Říšské sněmy*, ediční příloha, list č. 6. s. 161).

9 Pozván, viz Ediční příloha 1, Páni, č. 19. Originál omluvného listu viz Ediční příloha 2, č. 16.

10 Pozván, viz Ediční příloha 1, Rytíři, č. 19. Originál omluvného listu viz Ediční příloha 2, č. 6.

11 Pozván, viz Ediční příloha 1, Páni, č. 6. Originál omluvného listu viz Ediční příloha 2, č. 9.

12 Pozván, viz Ediční příloha 1, Páni, č. 11.

9. Omluva pána, pana Karla z Dubé, že jak pro nedostatek zdraví, tak také veliké škody od vojáků vzaté, jeti nemůže.¹³
10. Omluva pana Abrahama Gerštorfa, že pro skrovnost statečku s Jeho mi[lostí] královskou jeti nemůže.¹⁴
11. Omluva pana Jana Chuchelského z Nestajova, že pro nedostatek zdraví jeti nemůže.¹⁵
12. Omluva pána, pana Bohuchvala staršího Berky, že jak pro nedostatek zdraví, tak i mnohé dluhy, nimiž lidem pán povinen, jeti nemůže.¹⁶
13. Omluva pana Štefana Vostrovce, že pro skrovnost statku s J. M. K. jeti nemůže.¹⁷
14. Omluva pana Kryštofa Kokořovce, že pro nedostatek zdraví i skrovnost statečku jeti nemůže.¹⁸
15. Omluva pana Jana Adama a pana Jana Bertolda, bratří z Cetvic, že pro nedostatek zdraví a pro dluhy jeti s J. M. K. nemohou.
16. Omluva pana Zikmunda Abrahama z Trautnberku, že pro nedostatek zdraví jeti s J. M. K. nemůže.
17. Omluva pana Izáka z Krachtu, že s J. M. K. pro nedostatek zdraví manželky jeho, také že jsouce v službu J. M. kurfirštu brandeburskému zavázán, jeti nemůže.
18. Omluva pána, pana Vilíma mladšího z Lobkovic, že pro nedostatek zdraví paní manželky páně jeti nemůže.¹⁹
19. Omluva pana Jindřicha Otty z Gerštorfu, že s J. M. K. pro nedostatek zdraví jeti nemůže.
20. Ohlášení pana Jana Frydrycha Fuchsa, že s Jeho mi[lostí] královskou se dvanácti koňmi a jedenácti osobami pojede.
21. Ohlášení pánův Rejsův z Plavna, že okolo 30 koní s J. M. K. pojedou.²⁰
22. Omluva pána, pana Michala Slavaty z Chlumu, že s J. M. K. jeti nemůže.²¹
23. Omluva pana Jana Vostrovce, že s J. M. K. jeti nemůže.²²
24. Ohlášení pana Hendrycha Heřmana z Purgkmilichling a Wilhelmdorffu, že chce

13 Pozván, viz Ediční příloha 1, Páni, č. 5. Originál omluvného listu viz Ediční příloha 2, č. 2.

14 Pozván, viz Ediční příloha 1, Rytíři, č. 1. Originál omluvného listu viz Ediční příloha 2, č. 4.

15 Pozván, viz Ediční příloha 1, Rytíři č. 4. Originál omluvného listu viz Ediční příloha 2, č. 8.

16 Pozván, viz Ediční příloha 1, Páni, č. 9. Originál omluvného listu viz Ediční příloha 2, č. 3.

17 Pozván, viz Ediční příloha 1, Rytíři č. 6. Originál omluvného listu viz Ediční příloha 2, č. 5.

18 Pozván, viz Ediční příloha 1, Rytíři, č. 17. Originál omluvného listu viz Ediční příloha 2, č. 11.

19 Pozván, viz Ediční příloha 1, Páni, č. 31. Originál omluvného listu viz Ediční příloha 2, č. 7.

20 Uvedení v seznamu účastníků jako Jindřich IV. a Jindřich mladší Reusové z Plavna, viz Ediční příloha 4, č. 47.

21 Pozván, viz Ediční příloha 1, Páni, č. 25.

22 Pozván, viz Ediční příloha 1, Rytíři, č. 5.

s J. M. K. v 7 neb 8 koních jeti.²³

25. Omluva pána, pana Hendrycha Burjana hraběte z Guttnštejna, že nemůže pro nemoc jeti.²⁴

Ediční příloha 4:

Veřejně publikovaný seznam šlechticů a služebníků, provázejících krále Matyáše na císařskou volbu a korunovaci do Frankfurtu nad Mohanem roku 1612.

Tabulkový výpis z tištěné německé předlohy, publikované in: Sigmund LATOMO (red.), *Eygentlich Verzeichnuß der gantzen Hoffstatt deß Aller-Durchleuchtigsten, Großmaechtigsten, Vnvberwindtlichsten Fürsten und Herrn, Herrn Mathiæ deß Ersten, von Gottes Gnaden erwehlten Römischen Keyzers, In Germanien, zu Hungarn, Böheym, Dalmatien, Croatien und Sclavonien &c. Königs, Ertzhertzog zu Oesterreich, Hertzogs zu Burgund, Steyer, Kaernten, Crain, Württemberg, in Ober und Nider Schlesien, Marggraffen zu Möhrern, in Ober und Nider Laußnitz, Gefuersten Graffen zu Habsburg und Tyrol &c., mit was vor Herrn, Graffen, Freyherrn, Geheymen unnd andern Raethen, beneben der Ritterschaft sampt andern Standts Personen ihr May nach Franckfurt am Mayn gereyset Anno 1612*, Frankfurt am Main 1612 (dle exempláře uloženého v ÖNB Wien, sign. 79. Q. 134, v rámci konvolutu první vevázaný svazek).

Edice je provedena formou transliterace textu, pouze grafické vyjádření pro zdvojené hlásky je nahrazeno přehláskou (a^e = ae, o^e = ö; û = ü). Části textu, vysázené latinkou, jsou v edici odlišeny proloženým písmem. Jednotlivé položky seznamu jsem zvlášť pročíslaval (první sloupec zleva) pro zjednodušení odkazového aparátu.

Der erwehlten Römischen Keys. zu Vngarn vnd Böheym Kön. May. gantze Hoffstatt, aller Herrn, Graffen, Freyherrn, geheymen vnd andern Raethen, beneben der Ritterschafft, sampt andern StandtsPersonen, so mit derselben nach Franckfurt am Mayn gereyset, Anno 1612

23 Přes drobný rozdíl v písemné podobě křestního jména (který mohl vzniknout přehlédnutím písaře, přepisujícího jména odesílatelů listů) předpokládám, že jde o osobu, uvedenou v seznamu účastníků ve tvaru *Herr Friderich Hartman von Burgmilchling*. Viz Ediční příloha 4, č. 68 (přibližné odpovídá i počet koní).

24 Pozván, viz Ediční příloha 1, Páni, č. 16. Originál omluvného listu viz Ediční příloha 2, č. 13.

č.	jmeno	A ¹	B ²	C ³
1.	<i>Ihr. K. M. 90. Reitpferd, 126. Gutschroß, 8. Esel^l</i>	90	126	-
2.	<i>Herr Oberster Hoffmeister. Herr Friderich Graff zu Fürstenberg, Königl. Mayest. geheymer Rath</i>	14	38	50
3.	<i>Herr Oberster Caemmerer. Herr Leonhard Helfried von Meggaw Freyherr, Kön. May. geheymer Rath vnd Hauptmann zur Eisenstatt</i>	10	8	18
4.	<i>Herr Oberster HoffMarscalch. Herr Wolff Sigmund Herr zu Losenstein vn[nd] in der Geschwend, Key. May. Rath, Caemmerer, vnd Oberster Land Jaegermeister ob der Ens</i>	12	18	30
5.	<i>Herr Oberster Stallmeister. Herr Octavi Caurian, Kön. May. Rath vnd Caemmerer, vnnd Hauptmen zu Oldenburg</i>	-	4	18
<i>Herrn geheyme Raethe so nit Officien tragen.</i>				
6.	<i>Ihre Hochw. Herr Melchior Glesel Bischoff zu Wien, König. Mayest geheymer Rath Director</i>	2	20	23
7.	<i>Herr Johan Eusebius Khuen Freyherr, Kön. Mayest. geheymer Rath, vnd Oberster zu Comorn</i>	4	6	8
8.	<i>Herr Abraham Burggraff von Dohna, Kön. May. geheymer Rath</i>	7	18	36
<i>Bottschaften.</i>				
9.	<i>Herr Nuncius Apostolicus</i>	1	20	26
10.	<i>Spanische Bottschafft Frantzösische Bottschafft Venetianische Bottschafft Florentinische Bottschafft</i>	1	6	6
<i>Kön. May. Caemmerer</i>				
11.	<i>Herr Georg Andre von Hoffkirchen, Freyherr, Königl. May. Caemmerer, bestellter Obrister HoffKriegßRath, vnd LandtObrister in Oesterreich vnter der Ens</i>	5	12	19
12.	<i>Herr Rudolff Herr von Stubenberg Freyherr, K. M. Caem[m]erer</i>	5	13	10
13.	<i>Herr Georg Fridrich Graff von Hardeck, K. M. Caem[m]erer</i>	3	12	14
14.	<i>Herr Adam von Herberstein Freyherr, Kön. May. Rath, Caemmerer vnnd Oberster LandtJaegermeister in Oesterreich vnter der Ens</i>	-	-	3
15.	<i>Herr Bruno Graff von Mansfeldt, Edler Herr zu Heldrungen, Kön. May, Caemmerer, HoffKriegßRath vnd Trabanten Hauptman</i>	5	18	20
16.	<i>Herr Hans Balthasar von Hoyes Freyherr, Kön. May. Caemmerer vnd HoffCammer Director</i>	4	6	15
17.	<i>Herr Ferdinand Helfrid von Meggaw Freyherr, Kön. Mayest. Caemmerer</i>	2	2	7
18.	<i>Herr Alexander Rvdolff Ritter deß Ordens S. Diago, König. May. Rath, Caemmerer vnd VnterStallmeister</i>	2	4	7
19.	<i>Herr Hans Christoff von Buchheyem Freyherr, Königl. May. Caemmerer, HoffKriegßRath, bestellter Obrister, vnd Obrister Haußzeugmeister</i>	3	8	14
20.	<i>Herr Alwieg Graff zu Fuerstenberg, Kön. May. Caemmerer</i>	2	4	3
21.	<i>Herr Hans Georg Herr zu Wartenberg, Freyherr, Kön. May. Caemmerer</i>	4	6	10
22.	<i>Herr Wilhelm Kinßkhi Freyherr, Kön. May. Caemmeer vnnd Oberster Land Jaegermeister im Königreich Böheym</i>	4	8	17
23.	<i>Herr Carl Hannibal Burggraff zu Dohna, Kön. May. Cemmerer</i>	3	16	15

24.	Herr Friderich von Tschernhaus Freyherr, K. M. Caemmerer	4	4	9
25.	Herr Rudolph von Tieffenbach Freyherr vnd Oberster, König. May, Caemmerer	5	8	51 ⁵
26.	Herr Georg von Landa Freyherr, Kön. May. Caemmerer	5	8	15
27.	Herr Maximilian von Trautmansdorff Freyherr, Kön. May. Rath vnd Caemmerer	2	4	7
28.	Herr Friedrich von Tieffenbach Freyherr, Kön. May. Caemmerer vnd Oberster Leutenampt	4	6	12
29.	Herr Graff Wolff von Manßfeld Oberster, K. M. Caemmerer	10	9	21
30.	Herr Adam von Trautmannsdorff Freyherr, K. M. Caem[.]erer, HofKriegßRath, bestelter Obristen vn[nd] Hadschier Hauptman	6	6	14
Herrn Land Officier de Cron Böheym.				
31.	Herr Adam der Juenger, Herr von Wallenstein, K. M. Rath, Caem[m]erer vnd Oberster Land Hoffmeister der Cron Böheym	6	10	21
32.	Herr Zdenckho Adalbert Poppel, Freyherr von Lobkowitz, Kön. May. Rath vnd Oberster Böhmischer Cantzler	16	36	40
33.	Herr Berthold Bohubut von der Leipp, K. M. Caemmerer vnd ErbMarchalck der Cron Böheym	7	10	27
34.	Herr Leonhard Collona Freyherr von Velß, K. M. Rath vnnd bestellter Obrister	11	10	27
35.	Herr Bohußlaus von Michalowitz K. M. Rath vnnd Böhmischer ViceCantzler	4	6	18
36.	Herr Georg Freyherr von Schönach, auff beyden Karelats vnnd Milcken, K. M. Rath vnd Schlesischer ViceCantzler	22	16	48
37.	Herr Jan von Wartenberg Freyherr vnd Erbschenck der Cron Böheym	8	10	20
Folgen die jenigen Herrn so ihr Kön. May. auß dero Königreich und Landen beschrieben haben.				
38.	Herr Anthoni Guenther Graff zu Oltenburg und Delmenhorst	10	22	32
39.	Herr Graff von Cantal deß Duca de Espernon Sohn	13	12	34
40.	Herr Georg Friedrich Graff von Hohenlohe Obrister	6	12	12
41.	Herr Graff Philipp von Solms, Obrister	6	10	12
42.	Herr Rudolff Graff von Helffenstein	5	6	12
43.	Herr Wilhelm Graf von Fuerstenberg	5	6	4
44.	Herr Christian und Herr Wolrad beyde Graffen zu Waldeck	4	6	10
45.	Herr Hans Guenther Graff zu Schwartzenburg und Hohenstein, Herr zu Arrnstatt	7	9	10
46.	Herr Wolf Ernst, Herr Johan Dieterich vnnd Herr Johan Casimirus Graffen von Löwenstein vnd Herrn zu Scharpfenstein	9	8	13
47.	Herr Henrich der Vierde, Herr Henrich der Jünger, Reuß von Plawen, sampt Graff Philippen dem Jüngern von Solms	20	10	30
48.	Herr Eberhardt, Herr Conrad vnnd Herr Philipp Schencken und Semper Freyen von Limburg	12	6	16
49.	Herr Gundacker Herr zu Polheim, Kön. May. Rath vnnd Regent der N. O. Regierung	1	9	10
50.	Herr Georg von Fleckenstein	10	12	18
51.	Herr Hans Friderich Freyherr von Mörsburg Obrister	1	6	12
52.	Herr Erasmus von Landaw Freyherr, F.D. Ertzhertzogen Maximiliani deß Eltern Cämmerer	5	10	15

53.	Herr Carl Teuffel Freyherr	8	7	9
54.	Herr Hans von Altheym Freyherr	5	4	11
55.	Herr Hans Andre von Stadel Freyherr	4	9	13
56.	Herr Günther von der Goltz, Freyherr vnd Obrister	6	6	13
57.	Herr Carl Christoff Burggraff zu Dohna	4	6	6
58.	Herr Dietman Schiffer Freyherr vnd Obrister	2	6	6
59.	Herr Gundtacker Schiffer Freyherr vnd Hauptman	2	4	4
60.	Herr Wattich Kappliers Obrister	4	8	16
61.	Herr Wolff von Gena Freyherr	5	2	7
62.	Herr Hans Georg von Stadel Freyherr	6	6	13
63.	Herr Henrich Schlick Graff zu Passaun vnd Herr zu Weißkirchen	1	2	3
64.	Herr Hans Poppl von Lobcowitz Freyherr	1	2	3
65.	Herr Wentzel, Herr Steffan, vnd Herr Henrich Freyherrn von Wierben vnd Friedenthal	20	4	22
66.	Herr Johan Ferdinand Reißschwitz von Kaderzin	4	6	8
67.	Sesima Herr von Wertby Obrister	-	4	3
68.	Herr Friderich Hartman von Burgmilchling	4	4	6
69.	Herr Zacharias Geitzkoffler Ritter	2	6	10
70.	Herr Hans Friederich von Herberstein Freyherr vnd Hauptman	-	2	1
71.	Herr Hans Christoff von Rechenberg	8	2	9
72.	Herr Friderich von Schutz	6	2	9
73.	Herr Wolf von Tschernhauß Freyherr	2	-	3
74.	Herr Paul Keuenhüller	4	-	6
75.	Herr Georg von Rödern Freyherr	6	12	15
76.	Herr Hans Ludwig Geiman	2	4	7
77.	Herr Christoff Henrich Pöß Freyherr	2	6	7
78.	Herr Hans Ernst von Schäßffenberg Freyherr	3	2	4
79.	Herr Adam von Schallnburg Hauptman	2	2	4
80.	Herr Georg Sebastian Beyer v Bollerhoff	-	3	2
81.	Herr Sigmund von Rohr, vnd Herr Hermann Zötteritz	8	2	9
82.	Herr Hans von Glaubitz a Herr Heinrich Lest der Jünger	5	2	4
83.	Herr Conrad von Spillern	3	-	2
84.	Herr Franz von Jechtwtizen, vnd Herr Jacob von Jechteritz	4	2	4
85.	Herr Marquard Wetznick	4	2	5
86.	Herr Caspar von Fürstenaw	6	-	4
87.	Herr Christoff von Metzeraß	4	-	3
88.	Herr Henrich von Nostitz	1	4	3
89.	Herr Georg von Dobschitz	3	-	2
90.	Herr Hans Andreas von Grienthal	2	-	2
91.	Herr Georg Sigmund Stängel	2	-	1
92.	Herr Wentzel von Horna	2	-	1
93.	Herr Hans Georg von Oberndorff	2	-	2
94.	Herr Friderich Pock zu Habendorff	2	4	6
95.	Herr Carl von Pürckelitz	2	-	3
Folget die HoffStatt.				

96.	Herr Oberster Stäbelmeister. Herr Hartmann von Landaw, Freyherr	3	4	8
97.	Herr Oberster SilberCämmerer. Herr Graff Frantz Christoff Keuenhüller silberkamerer	4	2	10
98.	Herr Kuchelmeister. Herr Christoff Leisser	4	4	10
Mundschencken				
99.	Herr Hans Caspar von Herberstein Freyherr	4	2	4
100.	Herr Carl von Serau Freyherr	4	2	5
101.	Herr Erasmus von Gera Freyherr	4	2	5
102.	Herr Friderich von Caunitz Freyherr	2	6	4
103.	Herr Maximilian Jorger Freyherr	-	4	2
Fürschneider				
104.	Herr Carl von Stadel Freyherr	2	4	6
105.	Herr Marco Weida	2	2	3
106.	Herr Marchese Carreto	3	2	4
107.	Herr Abraham von Tschirnhauf, Freyherr	3	4	10
108.	Herr Georg Sigmund Schästerschiff	2	6	8
Panathier.				
109.	Herr Wolff Jacob von Herberstein, Freyherr	4	2	4
110.	Herr Hans Lorentz von Tscherotin, Freyherr	4	2	4
Truchsassen.				
111.	Herr Paul Jacob von Starenberg, Freyherr	2	2	2
112.	Herr Hans Bernhard von Hoffkirchen, Freyherr	2	4	6
113.	Herr Gothard Weltzer Freyherr	2	-	1
114.	Herr Joachim von Landaw, Freyherr	2	2	2
115.	Herr Johan Dietrich von Greiß, Freyherr	2	2	2
116.	Herr Carl Magnus Freyherr von Schellendorff	2	2	4
117.	Herr Hans von Zaruba	2	2	4
118.	Herr Hans Sigmund Leysser	1	-	1
119.	Herr Niclas von Burckhausen	5	4	7
VnterSilberCämmerer				
120.	Herr Orttensi von Tiriack	2	2	3
Etliche Herrn so Rathsställen bedienen				
121.	Herr Johan Barvitius	1	6	8
122.	Herr Johan Matthæus Wacker von Wackenfels	1	8	8
123.	Herr Hans Ruprecht Hegenmüller	-	-	3
Appellation Rätthe				
124.	Herr Otto von Nostitz Herr D. Johan Baptista Eysen Herr Felix Riedinger Herr Otto Melander Herr Johan von Lober Herr Arnold Berglaß Herr Johan Martin Rebman D. Herr Rudolff Pucher Secretari	-	16	15

Kriegß Expedition					
125.	Gerhard Questenberger Registrator vnd Secretari Paul Kluben Concipist Wolff Henthaller Cantzelist Hans Weltzer Cantzelist		-	4	2
HoffCammer Expedition					
126.	Herr Vincentz Muschinger HoffCammer Rath		4	6	6
127.	Wolf Währl Secretari		-	-	1
128.	Melchior Gerlin Concipist		-	-	-
129.	Daniel Seger Expeditior		-	-	-
130.	Hans Hachenberger HoffCammerDiener		1	-	2
131.	Georg Zauniger vnd Johan Westerwald Ingrossisten		-	-	-
Vngarische Expedition.					
132.	Herr Valentinus Lepes Bischoff zu Neutra vnnd Cron Vngarn Cantzler		2	14	16
133.	Lorentz Ferentz Vngarische Secretari		-	4	4
Oesterreichische Expedition					
134.	Herr Christoff Grapler Secretari Magister Tobias Gerdinger Matthias Marius Alnouiensis Bartholome Mägerl Simon Kappnuer	Cantzley Schreiber	-	6	3
Böhmische Cantzley					
135.	Paul Michna Secretari Adam Zeuß Registrator Wentzl Wischeck Expeditior Georg Zabotta Concipist Wendelin Ingrossist		-	4	3
Teutsche Expedition					
136.	Johan Plateiß von Plattenstein Secretari Zacharias Tittel Taxator Ernst Haintz Registrator vnd Expeditior Bartholme Brunner Concipist Adam Goldteissen		-	8	3
	Ferdinand Triuisius Hieronymus Peich Martin Burger	Ingrossisten			
	Wentzel Schenck Thürhüter				
HoffCantzley.					
137.	Daniel Metzler Secretarius Paul Otterer Cantzleyschreyber		-	4	1
Schlesische Cantzley.					
138.	Herr Adam Rößler Secretari		-	-	-
	Sigmund Aschenberger Balthasar Kraus Caspar Rohr	Ingrossisten			
Niederländische Abgesandter					

139.	Herr Peter de Vischer		1	6	4
HoffQuartiermeister					
140.	Herr Maximilian Wolgmuth von Mutburg		-	4	3
Hofdiener					
141.	Hans Grill		-	2	1
142.	Adam Hager		-	2	1
143.	Georg Weißbach		-	2	1
144.	Ernst Lamparter		-	2	1
145.	Jacob Bawer		-	2	1
146.	Severin Amandus Gabelkoffer		-	-	1
Huschterer					
147.	Andreas Roriff Leonhardt Pesselmayer Adam Tredel Hans Olman Elias Walckringer Gabriel Stiermayer Leopoldt Fischer		-	6	3
	Georg Thalhamer Hans Lennert	HoffMarschalchische Trabanten			
Cammerdiener					
148.	Erasmus de Sayue		-	-	-
149.	Hans Fischer		-	-	-
150.	Niclaus Berchthold		-	-	-
151.	Hans Berchthold		-	-	-
152.	Albrecht Reiß		-	-	-
153.	Philip Preschel		-	-	-
154.	Caspar von der Hoffen		-	-	-
155.	Peter Gebel CammerFurierer		-	-	-
156.	Christoff Meyenzweig LeibBalbierer		-	-	2
157.	Hieronimus Günther CammerMahler		-	-	2
158.	Christoff Strauß Don Pietro de Nagera Arnoldus de Sayue Marco Anthonio Mosto	Cammer Musici	-	-	2
159.	Hans Dischinger vnd Hans Stubenvoll Cammer Thürhüter		-	-	1
160.	Michel Finck Cammerheyztzer		-	-	1
161.	Martin Valdiuieso vnd Antonio Victoria Spanische Musici		-	-	1
Ander Hofgesindt.					
162.	Carl Fincker Hoff Zahlampts Verwalter		-	4	3
162.	Tobias Jarusch Hoff Postampts Verwalter		-	6	4
163.	Herr Johan Peter Magnus Herr Thoman Mengelinus	Leib Doctor	2	-	-
164.	Hans Conrad Seger Leib Apotecker		-	-	2
165.	Hieronimus Wörth HoffCurier		-	-	-
166.	Thomas Oswald vnd Sigmund Eder Saal Thürhüter		-	-	-

167.	Albrecht Püchler und Hans von Lander Tapezierer		-	-	-
Kön. May. Capelln					
168.	Pater Johan Bernhardinus Arnoldus Barfüsser Ordens, ihrer May. Beichtvatter		-	-	2
169.	Herr Iacobus Chimmarræus Eleemosynarius		-	4	5
170.	Franciscus Mengaccius primus Capellanus & Capellæ Aulæ Viennensis Rector Carolus Weltzelius Canonicus Viennensis	HoffCaplan	-	-	-
171.	Pater Matthias Anthonius Lackii K. M. HoffBeichtvatter		-	-	-
172.	Frater Iohan Didacus Hinckelman Socius		-	-	-
173.	Iohanes del Tombor protonotarius Apostolicus Iohanes Baptista Bruchmannus Christophorus Gleichenberger	HoffCaplan	-	-	2
174.	Alexander Orologio ViceCapellmeister		-	-	-
175.	Thomas Podenstein Organist		-	-	1
176.	Altisten: Georg Straub, Franciscus Mengacii, Matthias de Sayue, Christoff Wagner, Johan Creutzer, Jacob Häberle		-	-	-
177.	Tenoristen: Andreas de Roriff, Ioannes Lippius, Matthæus Haberaier, Georgius Conradus de Loncin, Johannes Iacobus Kuppers, Iacobus Langhans		-	-	-
178.	Basisten: Georg Pleischhirm, Caspar Christian, Paulus Danat, Don Francesco de Fascoselos, Friderich Lorenkhofer		-	-	-
179.	Diskantisten: Johan Dalwin, Iacobus Wanner		-	-	-
180.	6. Capell Knaben, als Andre Frisch, Georg Seybalt, Zacharias Prenner, Caspar Pestel, Sebastian Gieter, Simon Strobel.		-	-	-
181.	Sigmund Fidler Capelldiener.		-	-	-
Stall Parthey.					
Edel Knaben					
182.	Johan Wilhelm Graff von Ortenburg		-	-	-
183.	Carolus Strasoldo		-	-	-
184.	Sigismundus Petrus Adolphus von Schönkirchen, Freyherr		-	-	-
185.	Sigismundus Stanislauß von Schönkirchen, Freyherr		-	-	-
186.	Ferdinand Hortensi von Tyriack		-	-	-
187.	Adam Michael Spanowskhy von Lissowa		-	-	-
188.	Sigismund Litzek von Rissinburg, Freyherr		-	-	-
189.	Wilhelmus Alexander Odersky von Liderzow		-	-	-
190.	Wenceßlaus Michael von Hradek		-	-	-
191.	Sebastianus Berskowsky von Zebirzaw		-	-	-
192.	Paulus von Spaur Freyherr in Pflaum		-	-	-
193.	Joachim Collona von Felß, Freyherr		-	-	-
194.	Sigismund Andre von Spaur Freyherr von Valeri		-	-	-
195.	Ignatius Albertus Mitzan von Klinstein vnd Rostock, Freyherr		-	-	-

196.	Albertus Wratiflaw von Mitrowitz	-	-	-
197.	Johan Peter Czeika von Wolbramowitz	-	-	-
198.	Joachim Ernestus von Tschernhaus	-	-	-
199.	Zdenko Rudolph von Walnstein, Freyherr	-	-	-
200.	Alexander de Fin, I. V. D. S. Pal. Lateran. Comes, eques auratus & Portugal. der Edelknaben Hoffmeister	-	-	2
201.	Johannes Czuiklavius I. V. D. der Edelknaben Præceptor	-	-	1
202.	Johannes Claudio Stangino Rosszbereitter	-	-	1
203.	Georg Denek, Futtermeister Amptsverwalter	-	-	1
204.	Dauid Köhler Futterschreiber	-	-	1
205.	Simon Perger Rosszbereitter	-	-	-
206.	Leonhart Wenger Büschenspanner	-	-	-
207.	Michel Gerhart Sattelknecht	-	-	-
208.	Conrad Fridl VnterSattelknecht	-	-	-
209.	Veit Weltzer Futtermeister Ampts Diener	-	-	-
Trommeter.				
210.	Hans Ruß, Georg Oswalter, Sebastian Laffenthaler, Balthasar Satzinger, Ambrosius Merget, Christian Kafftenessey, Christoff Eglehl, Matthes Döring, Andre Fritz, Dominicus Gentilis, Melchior Härtner, Michael Bayer, Bernhart Mosto, Stephan Wierlitz, Christoff Jänn, Wilhelmus Vrsinus, Hans Drampesce heerpoucker	-	-	5
LeibLaggeyen				
211.	Sebastian Holl, Hercules Puchler, Hans Linger, Matthias Schwartz, Georg Schotinger, Daniel Hechtl, Christoff Händl, Benedict Höfer	-	-	-
212.	Hans Mahler Geschirr vnd Wagenmeister	-	-	-
213.	Bartholme Warneschi	-	-	-
214.	Bernhard Seibolt ihrer May. LeibGutschi	-	-	-
215.	Peter Rottawer der Königin LeibGutschi	-	-	-
Officierer				
216.	Joseph Thonersperger HoffContralor	-	-	2
217.	Andre Nagel OberSilberdiener	-	-	1
218.	Martin Khain VnterSilberdiener	-	-	1
Keller Parthey				
219.	Georg Poschman Mundbeck	-	-	-
220.	Adam Blumsting Selumelier Amptsverwalter	-	-	-
221.	Conrad Newbaur Kellergehülff	-	-	-
222.	Georg Bernreutter Küchenschreiber	-	-	1
223.	Philipp Watinger Mundkoch	-	-	1
224.	Colman Steyger Einkäufer	-	-	1
225.	Alexander Gering Pastetenkoch	-	-	1
226.	Daniel Braga Zuschrotter	-	2	1
227.	Benedict Fuchs Zörgartner	-	-	1
228.	Hans Jordan Lorentz Metzger Elias Rudolff	MeisterKöch	-	-

229.	Benedict Bre Georg Brungraber Vrban Kneisel Lorentz Thumbs Matthes Fieger Bärtil Sare Wolff Merckel	VnterKöch	-	-	-
230.	Georg Beck VnterPastetenKoch		-	-	-
231.	Simon Bader Pachereygehülff		-	-	-
232.	Hans Georg OxZusetzer		-	-	-
233.	Ambrosi Burchmayer Zusetzer		-	-	-
234.	Matthes Pretz Silberwascher		-	-	-
235.	Biasi Dimarckhio Cammerherrn Georg Wildsfewer Truchsassen Thoman Fischer Edelknaben Michel Schweiniger Cammerdiener Christoff Gutwider Officirer	Tafeldecker, vnd haben sämtlich	-	-	8
236.	8. Küchenjungen		-	-	-
237.	1. Holtzhacker		-	-	-
238.	4. Zörgargentraget		-	-	-
239.	1. Thürhüter		-	-	-
240.	Maria Lungfelderin Leibwäscherin		-	-	-
241.	Catharina Pürenpänin Mundwäscherin		-	-	-
242.	Maria Hertin Küchenwäscherin		-	-	-
243.	100. Trabanten sampt dem Drummelschlager vnd Pfeifer		-	-	-
244.	100. Archibusier mit ihren Furierern vnd Trommetern		105	-	-
245.	Georg Khintopf HofProfoß		-	-	1
246.	Item haben ihr Kön. May. Landkuschi in der Bestallung auff die Herrn vnd Officirer 63. Zug zu 2. vnd 4. Rossen		-	252	-
247.	Item 26. schwäre Wägen zu 4. vnd 6. Rossen, thut		-	130	-

Ihrer Kön. May. Gemahlin Anna, Erwehlter Römischen Keyserin, zu Hungarn vnd Böheym Königin Hoffstatt.

248.	Herr Oberster Hoffmeister, Herr Georg Sigmund von Lamberg Freyherr zu Ortneq, Kön. May. Rath	-	-	-
249.	Herr Gilbert von Santelier Oberster Stäbelmeister, Kön. May. Cämmerer und Arsenal Hauptman	-	-	-
250.	Fraw Catharina, Fraw von Kollobrath Freyn, Oberste Hoffmeisterin	-	-	-
251.	Fraw Sylvia Caurianin oberste Cammerfraw	-	-	-
252.	Frawenzimmer Hoffmeisterin	-	-	-
253.	Fräwle Susana Isabella Gräffin von Trautsam	-	-	-
254.	Fräwle Eusebia Maria Gräffin von Fürstenberg	-	-	-
255.	Fräwle Brigitta Wenina Gräffin von Trautsam	-	-	-
256.	Fräwle Francisca Hippolita Gräffin von Fürstenberg	-	-	-
257.	Fräwle Frobenia Pollixena von Bernstein	-	-	-

258.	Fräwle Benigna Catharina von Kollobrath	-	-	-
259.	Fräwle Sigmunda Margretha von Annaberg	-	-	-
260.	Fräwle Maria Elisabeth Kuenin	-	-	-
261.	Fräwle Sophia Palluin	-	-	-
262.	Zwergin	-	-	-
263.	Fraw Johanna Sagatarin Jungfraw Elisabeth Huebmerin Jungfraw Margretha Sartarin	Cammerdienerin	-	-
264.	Warbara Kümerlin Kreserin	-	-	-
265.	Brigitta Krapffin Nätherin	-	-	-
266.	Elisabeth Kellerin Köchin sampt ihrer Dirn	-	-	-
267.	Frawenzimmer Wäscherin	-	-	-
268.	Lorentz Finck, Hans Winckel vnd Lucas Wendißlaus Schwertfarb, Cammerdiener	-	-	-
269.	Zwerg	-	-	-
270.	Steffan Feineissen vnd Andreas Peracher, Saal vnd CammerThürhüter	-	-	-
271.	Hieronymus Göllloschi Leibschneider	-	-	-
272.	Frawenzimmer Thürhüter	-	-	-
273.	Hans Träpl Frawenzim[m]er Tafeldecker sampt seinen Gehülffen	-	-	-
274.	Bernhard von Pruck Cammerheyztzer	-	-	-
275.	Hans Enßle Cammerdienerin Tafeldecker vnd sein Gehülff	-	-	-
Laggeyen				
276.	Martin Hueter	-	-	-
277.	Tobias Planck	-	-	-
278.	Lorentz Graff	-	-	-
279.	Caspar Rebenstein	-	-	-
280.	Hildebrand Wetzger	-	-	-

Poznámky k tabulce:

- 1 A = Reitpferd (počet jízdních koní).
- 2 B = Gutschroß (počet kočích koní).
- 3 C= Diener (počet služebníků).
- 4 V případě prvního zápisu, týkajícího se osoby císaře, nejsou početní údaje uvedeny v tabulce, jako tomu je u všech následujících, ale na samostatném řádku, jak je uvedeno v edici. Třetí položku ve sloupci "C" v tomto případě nevyplňují; služebníci královi jsou z větší části uvedeni osobně v rámci dvora ("hofstátu"). Navíc je v tomto případě uvedeno i stádečko osmi oslů (předpokládejme tedy oslů jako tažných, resp. dopravních zvířat).
- 5 Sic [!], nejspíš jde však o chybu sazby namísto správného „15“, což by spíše odpovídalo proporcím u ostatních účastníků.

Zusammenfassung

Kaiserwahl und Krönung in Frankfurt am Main 1612 und die böhmische Teilnahme an diesen Ereignissen

Der Autor beschäftigt sich mit der Bedeutung des Wahl- und Krönungsfestes in Frankfurt am Main im Mai und Juli 1612, bei denen der böhmische König Matthias von Habsburg neuer Kaiser wurde. Er stellt die Vorbereitung und den Verlauf dieses Ereignisses in breitere geopolitische Zusammenhänge und bringt eine Übersicht über die repräsentativen und politischen Schriften, die in diesem Zusammenhang in Europa erschienen sind. Außerdem weist er auf das große Interesse des protestantischen Teils Europas hin, der die Wahl von König Matthias als seinen eigenen politischen Sieg wahrgenommen hat. Unsere Kenntnisse über die Frankfurter Feierlichkeiten des Jahres 1612 bereicherte der Verfasser von allem um zwei bis jetzt ungenutzte Quellen. Die eine davon ist das ausführliche Unterkunftsverzeichnis des Hofes von König Matthias, das nicht nur die konkreten Namen der Teilnehmer bringt (einschließlich der niedrigsten Dienststellen), sondern auch die Zahlen der Diener und Pferde, die das technische Umfeld des ganzen Gefolges absicherten, in dem die Adligen aus den böhmischen und österreichischen Ländern vertreten waren. Diese Quelle ist als Editionsanlage im vollen Umfang angeschlossen. Die andere ist eine umfangreiche Dokumentation der Vorbereitung der ganzen

Reise, die sich im Register der tschechischen Hofkanzlei erhalten hat. Aus diesen Unterlagen sind sowohl die logistische Vorbereitung der Reise, als auch die Besonderheit der Personalversicherung der Expedition im Rahmen der Adeligengruppe ersichtlich, die an der Reise freiwillig teilgenommen und ihre Kosten selbständig getragen hat. Auch diese Quelle wird in der Studie ausführlich analysiert und editionsmäßig zugänglich gemacht. Am Ende überlegt sich der Autor die Stellung, die im Rahmen der nach Frankfurt reisenden königlichen Delegation der Oberstkanzler des Böhmisches Königreichs, Zdenko Adalbert Popel von Lobkowitz, eingenommen hatte und die im Bezug auf die vorherige Entwicklung der Beziehungen zwischen ihm und König Matthias unlogisch ist. Aufgrund der indirekten Quellen gelangt der Autor zum Schluss, dass die außergewöhnliche Stellung, die der Oberstkanzler Lobkowitz als Vertreter des böhmischen Königs (zugleich eines der Kurfürsten) im Rahmen der Vorwahlverhandlungen eingenommen hatte, mit macht-politischen Interessen des spanischen Hofes zusammenhing und dass es eine der notwendigen Bedingungen war, die zur Änderung der ursprünglich negativen spanischen Einstellung zu Matthias' kaiserlichen Kandidatur beigetragen hat.

Agnieszka JAKUBOSZCZAK

Livres de compte de la princesse Sanguszkowa (XVIIIe siècle) : la vie quotidienne au château en Pologne

Abstract: *This article that is based upon the book of accounts, inventories and correspondence deals with princess Barbora Sanguszkowa (1718–1791), very well educated widow after Pawol Karol Sanguszko and a «muse» of one Polish salon. The author presents her as a propagator of French life style in Poland of 18 century. She analyses everyday life in her residences in Warsaw, Gdańsk and on the countryside. She focuses mainly on eating and table culture and shows how the princess refused Polish tradition and preferred the French one. The author also concerns herself with Sanguszkowa's servants.*

Keywords: Poland – nobility – 18 century – Sanguszkowa – eating culture

La vaste définition de la culture des anciennes sociétés souligne « l'ensemble de l'acquis spirituel et matériel » cédé de la génération à la génération. De cette perspective des historiens cherchent des différentes sources, aussi pour reconstruire la vie quotidienne aux châteaux. L'historiographie polonaise montre le grand potentiel des inventaires dans des études historiques, anthropologiques et sociologiques.¹ Cependant des chercheurs prêtent l'attention aux problèmes de la représentation, entre autre à cause des critères hétérogènes dans la qualification des biens à enregistrer.² Les mêmes complications se montrent dans le cas des livres de compte. Il y a des doutes sur le niveau de l'analyse et des conclusions par exemple quant à l'identification de l'objet noté qui n'est pas connu par ses fonctions ou son apparence ; quant à la relation entre la fortune noté et la fortune réelle, en faite c'est difficile à vérifier.

Avant de présenter la vie quotidienne aux châteaux de la princesse Barbara Sanguszkowa il faut montrer brièvement sa vie. Barbara Sanguszkowa est née en 1718 et elle est morte en 1791 à Varsovie. Elle était la mère de six enfants qui ont atteint l'âge adulte. Pour sa vie de 73 ans il est bien de consacrer une attention particulière aux années 1750 et 1760. L'arrêt sur ce moment a deux raisons. Tout d'abord, 1750 est l'année de la mort du mari de la princesse Paweł Karol [Paul Charles] Sanguszko, grand maréchal de la Lituanie. Ce

1 Dariusz GŁÓWKA – Andrzej KLONDER, *Inwentarze mienia w badaniach kultury Europy od średniowiecza po nowożytność*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej 51, 2003, N° 2, p. 157–176.

2 Andrzej POŚPIECH, *Pułapka oczywistości. Pośmiertne spisy ruchomości szlachty wielkopolskiej z XVII wieku*, Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej 54, 1992, p. 43.

moment est très important dans la vie de la princesse et nous pouvons dire qu'il coupe sa vie en deux parties. La première démarre à sa naissance en 1718 et dure jusqu'au décès de Paweł Karol. Dans cette période, le mariage en 1735 semble être l'événement central, parce qu'il introduit Barbara dans le monde aristocratique, la base potentielle de son futur salon. En 1750, elle entre à l'âge de 32 ans, dans la période de son veuvage ; et dans celle de l'indépendance en tant que chef de famille. Barbara Sanguszkowa était déjà une femme mûre et prête à s'emparer l'éducation de ses enfants et la direction de ses domaines. Riche, jouissant d'une haute position sociale, intelligente, elle était capable d'organiser autour d'elle un cercle de fidèles invités. Son attitude dynamique dans le monde politique et dans la société lui attirait les personnages importants et célèbres de toute la Pologne. Nous pouvons voir, parmi les hôtes de la princesse les artistes, les écrivains, les hommes politiques polonais tant qu'étrangers. Cette volonté de se réaliser apparaît très bien dans sa correspondance, qui est la plus abondante pour cette période. Pour mieux montrer l'activité du salon de Barbara Sanguszkowa dans le contexte général de la culture, tant matérielle qu'intellectuelle, polonaise et française, nous avons, de temps à autre, évoqué la tradition du XVIIe siècle.

La princesse-maréchale avait les mêmes prédispositions que les animatrices des salons en France : intelligente de naissance (comme Mlle de Lespinasse), riche par son mariage (comme Mme Geoffrin) et indépendante grâce à son veuvage (comme Madame de Sablé). La bonne éducation donnée par les meilleurs enseignants, comme nous montre le cas de Madame Geoffrin, n'était pas manifeste. Dans le cas de Barbara Sanguszkowa, l'érudition était un atout supplémentaire. La connaissance du français, de la littérature contemporaine et classique, de la musique, permettait de mieux se retrouver dans les influences françaises qui arrivaient en Pologne aussi qu'être l'une des promotrices de ces influences. Il semble que la princesse-veuve n'avait pas le problème de concilier sa religiosité, ses devoirs auprès des enfants et des domaines avec ses activités politiques, ses ambitions littéraires et les plaisirs mondains à la mode française. La princesse cherchait son inspiration dans les tendances parisiennes, achetant en France des vêtements, des livres, des carrosses etc. S'étant inspirée de l'architecture des bords de la Seine, elle modelait d'après le style français ses résidences et ses jardins. Ce fut la même chose en ce qui concerne l'art culinaire et la manière de manger. Barbara, animatrice des dîners et des soupers, se conformait aux menus des repas des salons parisiens. Mais ce choix d'éléments de la culture française, fait par Sanguszkowa, ne se limitait pas à la sphère matérielle. Elle cherchait les contacts avec la pensée française, en engageant des gouverneurs liés à cette formation intellectuelle, en envoyant ses enfants en France pour leur éducation et en consacrant son temps libre à la lecture des œuvres de Molière ou de Mademoiselle Scudéry. Il faut se rendre compte que ce n'était pas, pour autant, une attitude caractérisée par la négation de la

culture sarmate. Bien au contraire, dans sa religiosité, Barbara restait fidèle au baroque polonais. La princesse-maréchale, en choisissant le rôle d'animatrice de la vie du salon, confirmait sa position indépendante. Nous pouvons constater qu'elle ressemble aux dames des cercles parisiens par distance vis-à-vis des idées des Lumières françaises.

D'après des sources, surtout des livres de compte, des inventaires et de la correspondance, la princesse semble d'être dynamique. Sa vie s'est passée autour des fêtes familiales, comme anniversaire et fête du prénom de la princesse Sanguszkowa et des proches ; également Barbara organisait de nombreux bals et des soirées dansantes ; il y avait aussi le temps pour lire des livres et des journaux avec des amis. Et enfin autour de la table, Sanguszkowa passait beaucoup d'heures pour développer la conversation. Quant à la vie quotidienne des châteaux de Barbara Sanguszkowa, nous pouvons la reconstruire s'appuyant sur des livres de comptes des châteaux de Lubartów, c'est environ (170 kilomètres de Varsovie) et de Zaslav (actuellement c'est en Ukraine). Dans les cas des lacunes, j'ai profité des inventaires ou du testament de la princesse.

Il est intéressant de présenter des assemblées (des soupers et des diners à la table) chez la princesse Sanguszkowa. L'image vient premièrement des livres de compte. Dans les cas du manque des informations, il faut se servir des inventaires.

En Pologne des XVIe–XVIIIe siècles « *Jedzono dużo : z potrzeby, z przyzwyczajenia, z nudów, dla zabawy, dla kompanii, dla pokazu* ». ³ Ces raisons de manger ne favorisaient pas la tendance à créer une culture de table, qui n'apparaît vraiment que dans la deuxième moitié du XVIIIe siècle. La qualité des repas et le goût furent longtemps incompatibles avec la quantité des plats qui avait pour but d'impressionner les invités. L'hospitalité de magnats, qui se montrait par l'obligation de donner un maximum à manger et à boire, venait de la vieille tradition des longs voyages d'une cour nobiliaire à l'autre. Les voyageurs étaient nourris conformément à la mode, de mets : piquants, aigres, salés avec beaucoup d'épices. Cependant la cuisine polonaise ancienne n'était pas intacte aux nouveautés, et elle était soumise aux influences étrangères. Celles-ci arrivaient au bord de la Vistule grâce aux voyages des magnats et de la riche noblesse, grâce aux couvents qui s'installaient entre autres comme des filiales des ordres religieux de l'Italie ou de l'Espagne. N'était que sans conséquence non plus, même pour le menu peuple polonais, les séjours de l'armée étrangère, par exemple turque ou hongroise. Il semble que le port de Gdańsk était la vraie fenêtre pour les produits alimentaires du Monde entier, notamment pour les produits rares et de luxe. Ceux-ci venaient surtout sur les tables des élites urbaines riches, du roi et des magnats, et c'est cette cuisine qui nous intéresse ici.

3 « On mangeait beaucoup : par besoin, par habitude, par ennui, pour le divertissement, pour la compagnie, pour la démonstration ». Jan Stanisław BYSTRON, *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce: wiek XVI–XVIII*, Varsovie 1976, vol. II, p. 479.

La fréquence de la consommation se situait entre deux et quatre repas. Jusqu'à la deuxième moitié du XVIIIe siècle, dans les riches maisons, il arrivait qu'on mange seulement deux fois par jour : au dîner entre 10h et 12h, et au souper entre 17h et 19h. Dès le milieu de ce siècle, nous pouvons observer trois ou quatre rencontres autour de la table, parce qu'on avait l'habitude de prendre encore un petit déjeuner et goûter.⁴

Sous le règne d'Auguste III le repas de la haute noblesse comportaient trois étapes. À la table, on commençait par le bouillon ou la soupe de betteraves, le bouilli, le ragoût de choucroute avec de la viande, les oies en sauce blanche (avec de la crème et des champignons) ou en sauce noire (avec du miel, du poivre et du gingembre), les tripes, le veau, les volailles, la viande de mouton, le gibier etc. Toutes ces sortes de viande étaient proposées avec des légumes : carottes, betteraves, chou, panais et navet. Des viandes étaient assaisonnées entre autres par les amandes, le gingembre, le poivre, le citron, le sucre, le safran et la muscade. Le deuxième plat contenait les mêmes viandes, mais rôties, sans ou avec les sauces. À la fin étant servis les fruits et les sucreries, qui étonnaient par leurs formes.⁵

Les cuisiniers de France commencèrent à révolutionner la cuisine polonaise, et à partir de ce moment, un vrai cordon-bleu ne pouvait pas faire un simple plat sans citron ou sans vin. Mais ces changements allaient plus loin, parce qu'il n'y avait plus les grandes assiettes avec les tas de viande. Au contraire, la quantité était remplacée par le goût recherché, mais « *dla tej mody wstał głodny od stołu, co się najwięcej wstydlivej białej płci i galantom francuskim przytrafiło* ». ⁶ Le nouveau menu, à la française, proposait entre autres des plats en gelée, des rissoles, des volailles désossées et farcies, des gâteaux légers. À la place du miel on trouvait le sucre, et les pommes de terre commençaient leur vraie carrière. Les Polonais, comme les Italiens et les Français, introduisaient dans le menu des grenouilles, des huîtres, des escargots, des écrevisses et des tortues, ainsi que des charcuteries allemandes, plus délicates que celles de Pologne.

Ces plats étaient accompagnés des boissons. Les habitants de la Pologne étaient profondément persuadés que l'eau pourrait être dangereuse pour la santé. En conséquence on n'en buvait pas fréquemment. La production du lait n'était pas grande, donc cette boisson ne trouvait pas non plus sa place dans les maisons. D'un autre côté, il arrivait au XVIIIe siècle qu'on boive de la vodka le matin à jeûne, cette coutume existait parmi les habitants de ville et chez les gens riches.⁷ Les couches les plus riches buvaient des liqueurs à base

4 Zofia KAMIENSKA – Bohdan BARANOWSKI (éd.), *Historia kultury materialnej Polski w zarysie*, vol. IV, *Od połowy XVII do końca XVIII wieku*, Wrocław 1978, p. 330–331.

5 Jędrzej KITOWICZ, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, Varsovie 1985, p. 226–228.

6 « *Dans cette mode on se levait de la table en ayant faim, ce qui arrivait le plus souvent au 'beau sexe' timide, et aux galants français* ». Ibidem, p. 229.

7 Zbigniew KUCHARCZYK, *Spożycie alkoholu i zagadnienie jego wartości w XVIII wieku*, *Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego*, vol. 9, cahier 3, 1962, p. 136.

d'eau-de-vie (*aqua vita*) et des herbes (anis, cannelle, zestes d'orange) et les sirops de différents fruits. Les eaux de vie de Gdańsk et de France étaient très répandues dans les maisons de magnats. Au quotidien, il était très courant de boire de la bière et de l'hydromel.

Le vin restait une boisson réservée aux élites. Même si les vins français, ou les vins du Rhin, espagnols, italiens ou hongrois se propageaient en Pologne, ils restaient très chers. Le phénomène de falsification du vin était fréquent, surtout de fait que les vins de France et d'Allemagne se gâtaient souvent au cours du voyage en mer. Il semble que c'était par pur snobisme que les magnats les servaient aux invités, ne regardant pas la qualité et l'originalité du produit. Le XVIIIe siècle est l'époque où l'on a vraiment découvert le goût du thé, du café et du chocolat. La première de ces boissons, au début utilisée plutôt comme un remède, eut une carrière difficile à cause de son prix très élevé. Au temps de Stanislas August, il était servi l'après-midi, mais exclusivement dans les cercles aristocratiques et à la cour. Le café eut une carrière plus facile, grâce notamment à son prix plus abordable ; en 1724, le premier endroit public fut ouvert à Varsovie où il était possible de boire un café. Notre mémorialiste, toujours très critique à l'égard des nouvelles tendances, constatait cette fois que « *kawa od ludzi majątnych przeszła nareszcie do całego społeczeństwa* ». ⁸ En fait, pour rester à la mode, il fallait commencer la journée par une tasse de café, et avec le temps, il devait obligatoirement prendre un café après le dîner. ⁹ Le chocolat n'a pas eu le même succès, surtout à cause de son prix qui a fait de lui une boisson de luxe.

Au XVIIIe siècle, la capitale adoptait la nouvelle mode de manger plus de sucreries, soit orientales, soit mendiants, massepains, fruits du sud, sorbets et glaces. Elles étaient devenues obligatoires pour les fêtes varsoviennes. ¹⁰

Lors des grands banquets, qui n'étaient pas si rares, dans les maisons des magnats les tables étaient souvent organisées en fer de cheval, ce qui permettait de mettre plus de personnes à la même table. ¹¹ La table devait être obligatoirement couverte par une nappe parce que le linge de table, avec le service de table, montraient le niveau de vie, c'est à dire la richesse et la position sociale de famille. La vaisselle était le plus souvent d'argent et d'étain, mais à partir du milieu du XVIIIe siècle, on trouve, dans les riches maisons, la tendance de servir les couverts en porcelaine et en verre. Le nombre des pièces de vaisselle était impressionnant chez les magnats, qui pouvaient en posséder jusqu'aux quelques centaines. Enfin il y avait, comme nous l'avons déjà montré, beaucoup de plats à servir aux

8 « *Enfin le café passait des gens riches au bas peuple* ». J. KITOWICZ, *Opis obyczajów*, p. 242.

9 Lettre de l'anonyme à Barbara Sanguszkowa du 23 février 1758 de Varsovie. Archives Nationales à Cracovie, filiale à Wawel, Archives des Sanguszko (ensuite AN Wawel, ASang.), série de la correspondance (ensuite t. k.), vol. 20, fol. 925.

10 Irena TURNAU, *Pożywienie mieszkańców Warszawy w epoce Oświecenia*, Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego, vol. 9, cahier 3, 1962, p. 129.

11 Władysław ŁOZIŃSKI, *Życie polskie w dawnych wiekach*, Cracovie 1978, p. 225.

invités. Les soupes étaient servies dans les soupières et les terrines. Les autres mets se trouvaient à la table sur des plats, dans des terrines et des saladiers. Les convives mangeaient dans des assiettes et probablement des terrines, ils buvaient dans des verres et de petits verres. Avec la mode du thé et du café, apparent les tasses en porcelaine et en faïence en Pologne, accompagnées de petits sucriers, de théières ou de cafetières.

Il est intéressant que les inventaires ne mentionnent pas les couverts. Probablement parce qu'il était commun que les invités, notamment les plus riches, prennent leurs propres cuillères, fourchettes et couteaux avec eux à l'occasion du voyage.¹² Avec le temps, à commencer par les maisons aristocratiques, les cuillères n'étaient plus le couvert, qui remplaçaient des autres p.ex. Des fourchettes. Cependant des cuillères étaient utilisées pour partager les plats, ensuite en distribuer et proposer ; mais aussi pour plusieurs mets, comme les poissons ou la moutarde. Les petites cuillères à thé et à café n'étaient pas en cure très répandues, les fourchettes furent introduites avec difficulté, et même dans la deuxième moitié du XVIIIe siècle elles n'étaient pas utilisées souvent. Les couteaux rencontraient les mêmes problèmes.

En conséquence il ne faut pas s'étonner de ce que la manière de manger était le côté faible du « savoir vivre » de la noblesse polonaise. Le prêtre Stanisław Konarski disait déjà à ses élèves du *Collegium Nobilium* que « *podczas jedzenia (...) przystojnie siedzieć, rąk na stół nie kładąc, ani się garbiąc, z półmisków zawsze na talerz brać potrawy, a nigdy z półmiska nie jeść, ani swojej łyżki w półmisku nie maczać* ». Ensuite il soulignait que « *łyżki, noża, widelców zawsze zażywać. Widelcami wszystko krajać, trzymać i niemi, nie palcami, do gęby nosić, palców nie obliżywać* ». Konarski empêchait ses disciples de manger trop vite, de mettre trop dans la bouche et de parler la bouche pleine.¹³ Ces remarques étaient destinées aux fils de magnats et de la riche noblesse, futures élites du pays, qui partaient en Occident, mais également aux cours royales et princières. Cependant les conseils de Konarski devaient passer aussi à la toute noblesse parce que Hubert Vautrin, dès la fin du XVIIIe siècle, trouvait que « *si le Polonais aime à déployer sa magnificence à table, il ne s'y pique pas d'une grande propreté* ».¹⁴

12 Cette habitude changea dans la deuxième moitié du XVIIIe siècle. J. S. BYSTRON, *Dzieje obyczajów*, vol. 2, p. 423–424.

13 « *au cour du repas [...] être assis correctement, ne jamais mettre les mains sur la table, non pas non plus se tenant courbé, toujours prendre des mets du plat dans l'assiette, ne jamais manger dans plat, ni tremper sa cuillère dans les plats [...] utiliser toujours une cuillère, un couteau, une fourchette. Couper et tenir tout par des fourchettes et par eux, non par des doigts, mettre dans la bouche, des doigts jamais lécher* ». Ce type de remarque fonctionnait en Europe et il était un élément de la formation du gentil homme. Cit. d'après Z. KAMIENSKA – B. BARANOWSKI (éd.), *Historia kultury materialnej*, p. 285.

14 Marie CHOLEWO-FLANDRIN, *La Pologne du XVIIIe siècle vue par un précepteur français Hubert Vautrin*, Paris 1966, p. 144.

La société de Barbara Sanguszkowa passait beaucoup de temps autour de la table. Comme dans les salons parisiens, elle proposait aux invités de dîner et de souper dans son palais. Les repas étaient impressionnants, n'importe à quel endroit ils se passaient, à la campagne ou à Varsovie ou à Gdańsk. Nous disposons de livres de comptes, rédigés pendant les séjours dans ces villes, qui jettent une lumière sur le menu ordinaire et celui de festin. Au quotidien il y avait probablement deux repas : le dîner et le souper. Pour le premier repas, la cuisine (à Varsovie semble-t-il) achetait des brochets, des carpes, des tanches, des poules pour le bouillon, du veau pour rôtir, du citron, du riz, du lait, des amandes, du persil et du céleri, de la ciboulette, une oseille pour la soupe de betteraves, des oignons, du pain, des œufs. Le souper était plus modeste : des épinards, un pain, des œufs, un citron, une viande à rôtir.¹⁵ Nous voyons que cette liste des achats montre les plats qui étaient à la mode en Pologne (les viandes rôties, les citrons, la soupe et les légumes). Il faut souligner que la liste mentionne les poissons qui entraient timidement dans le menu. Les livres de comptes de Gdańsk de 1769 montrent déjà des inventaires de nourriture plus longs. Parmi les viandes, nous voyons entre autres : le bœuf, le porc, le mouton, le porcelet, le jambon, les saucisses, les lièvres, les canards, les dindes, les poules, les oies, les pigeonneaux. Les poissons étaient également présents sur la table, par exemple des carpes, des saumons, des brochets, des morues séchées, des sandres, des brèmes, des perches, des truites, des harengs, des lottes, des anguilles, des limandes, des esturgeons et aussi des écrevisses. Le menu comptait aussi des légumes comme des choux fleurs, des épinards, des champignons et des champignons de Paris, des choux italiens, des betteraves, des carottes, des pois, des haricots, des asperges, des navets et des salades de betterave et de raifort. Même des fruits ne manquaient pas : des citrons, des pommes, des prunes et des marrons. Il y avait également les pâtes, le riz, les olives, les moutardes etc.¹⁶ Nous rencontrons dans les factures aussi les condiments : le safran, le gingembre, les amandes, le poivre noir et blanc, la cannelle, la muscade. Le goût des plats est rehaussé également grâce aux câpres, au vinaigre, à l'olive de Gênes et d'Espagne, au parmesan, aux raisins et au zeste d'orange. Pour les desserts, à côté des fruits et des confitures, il y avait les petits pains d'épices de Toruń fournis par le marchand Johan Wesz.¹⁷ Le cercle de Sanguszkowa buvait des liqueurs, de l'eau (!) et du vin¹⁸ qui vient de France (de Bourgogne), d'Allemagne (de Rhin) et de Hongrie. Il y avait aussi quelques bouteilles de Champagne.¹⁹ Nous voyons que le menu, quotidien ou extraordinaire, était varié. Il semble après l'ana-

15 AN Wawel, ASang., manuscrit 658.

16 Ibidem, manuscrit 658.

17 Ibidem, t. a. 568/7.

18 Ibidem, manuscrit 415/3, t. a. 479/24.

19 Ibidem, manuscrit 415/3.

lyse de ces factures, que la princesse respectait une règle : chez elle, la qualité était toujours plus importante que la quantité. Pour ses contemporains, la cuisine chez elle, même si, pendant les occasions solennelles, on pouvait consommer jusqu'à trente plats, passait pour mauvaise, ne respectant pas la vieille tradition polonaise.²⁰

Barbara partageait la mode de boire du thé et du café. Elle offrait à ses invités du thé vert ou noir, infusé en théière et ensuite servi dans des tasses bleues. Le café, importé en grains et moulu sur place, était préparé dans des cafetières de porcelaine. Il était servi avec du lait. Pour prendre du café ou du thé, les rencontres chez Sanguszkowa à Varsovie devenaient connues et presque habituelles.²¹

Pour pouvoir proposer des rencontres et soirées les meilleures, la princesse eut besoin d'engager des serviteurs et surtout des cuisiniers. Déjà du vivant de Paweł Karol, à la cour des Sanguszko, il y avait deux cuisiniers, un chef de cuisine et un pâtissier.²² A l'occasion de bals, qui étaient pour Barbara l'occasion de montrer la magnificence de sa maison, elle engageait, si c'était à la mode, un fabricant de pâtes.²³ A Gdańsk, où elle organisait aussi des festins, la princesse avait deux personnes pour le buffet, quatre laquais, une personne pour la cave, un chef de cuisine et deux cuisiniers, enfin une personne pour aider à la cuisine.²⁴ Tous ces domestiques devaient avoir des produits de haute qualité. Pendant les séjours à la campagne, il était possible d'obtenir des alimentaires des propres biens de Sanguszkowa. De temps en temps, quand elle restait à Varsovie, les voitures amenaient probablement l'alimentation. Les produits de luxe venaient surtout via Gdańsk.

Les plats étaient servis sur les meilleurs couverts. Sur les tables, il y avait les nappes saxonnes et polonaises. Chez la princesse Sanguszkowa, la société mangeait dans la porcelaine de Saxe, de Hollande, ou chinoise, ce qui devenait à la mode au temps du règne d'Auguste II. Pour les soupers et les dîners, comme la majorité de l'aristocratie polonaise qui voulait suivre la mode française, elle avait à sa disposition les assiettes, les terrines, les plats, les saladiers, les cruchons et les plateaux. Les boissons étaient servies dans les verres. Les invitées pouvaient, avant, pendant et après les repas, laver ses mains dans des cuvettes.²⁵ Tous ces produits alimentaires, proposés dans les couverts élégants, introuvables

20 Wieland GIEBEL (Hg.), *Die Tagebücher des Grafen Lehndorff. Die geheimen Aufzeichnungen des Kammerherrn der Königin Elisabeth Christine*, Berlin 2007, passim.

21 Lettre de Wojciech Jakubowski à Jan Klemens Branicki du 23 mai 1763 de Varsovie. Julian BARTOSZEWICZ (éd.), *Listy Wojciecha Jakubowskiego do Jana Klemensa Branickiego W. Hetmana Koronnego z lat 1758–1771*, Varsovie 1882, p. 59.

22 AN Wawel, ASang, manuscrit 479/3.

23 Ibidem, manuscrit 619/2.

24 Ibidem, manuscrit 658.

25 Ibidem, manuscrit 592/3–12 et 598, t. a. 567/10.

sur les tables de la moyenne noblesse, permettaient à Barbara de créer l'ambiance des réunions, propre aux élites françaises.

Il fallait que la princesse Sanguszkowa ait tenu la cour correspondant à sa position sociale. Les livres de compte (surtout ceux des années 1750 et 1760) et le testament de Barbara nous permettent de présenter en bref le nombre et le caractère des devoirs de domestiques. Le nombre de son entourage était irrégulier. Il dépendait de l'âge de princesse et de l'endroit où elle passait le temps, comme en Pologne, surtout à Varsovie, il était nécessaire de se faire voir avec la cour la plus nombreuse. A la cour des magnats, aussi chez Sanguszkowa, les plus proches personnes parmi les domestiques étaient le maréchal de la cour ou « *fraucymer* »²⁶ provenaient de la noblesse. En 1754, à Zasław, le trésor dépensait pour payer toute la cour et probablement aussi la nourriture 500 209,1 złoty polonais.²⁷ Le nombre de domestiques se présentait au niveau de 104 personnes (sans femmes de chambre) ce qui présente des courtisans, des heiduques, des valets d'écurie, des voituriers, des valets de chiens, des blanchisseuses, des laquais, des filles de ménage, des personnes à la cuisine et des soldats. Naturellement, il y avait les personnes qui restaient à la charge de la princesse comme les médecins, les gouverneurs et gouvernantes, l'architecte, les musiciens, les jardiniers et tous ce qui travaillaient dans les biens directement pour la cour comme bottiers, couturiers ou forgerons.²⁸ Ce nombre ne semble pas grand par rapport à la grande cour de Stanislas Lubomirski (encore XVIIe siècle) qui comptait vers 270 personnes sans les serviteurs de bas niveau comme la cuisine.²⁹ Parmi les courtisans et les domestiques de Sanguszkowa, nous trouvons les Polonais, les Français, les Italiens, les Juifs et les Allemands.³⁰ Suivant l'usage établi, la princesse avait les femmes de chambre. Dans son entourage, dans les années 1750, nous trouvons sept dames qui étaient directement aux services de Barbara et deux femmes aux services des petites princesses.³¹ Dans le testament de 1791, Sanguszkowa évoquait aussi ses « *białogłowy* » [« femmes »], tout le temps environ 7 dames, auxquelles elle voulait garantir la nourriture et le logement, même après sa mort, pendant quelques mois, pour qu'elles puissent trouver un autre engage-

26 Fraucymer – un entourage féminine d'une dame de haute noblesse ou d'une reine.

27 AN Wawel, ASang, manuscrit 619/2.

28 Ibidem, manuscrit 619/1.

29 Władysław CZAPLIŃSKI – Jan DŁUGOSZ, *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku*, Varsovie 1976, p. 56.

30 AN Wawel, ASang, manuscrit 619/6.

31 Les dames de Barbara : Rutkowska, Miaskowska, Wiśniowiecka, Kleczyńska, Krasnowiecka, Typczańska, Gotecka ; les femmes de chambre des petites princesses : Mirecka, Wiszniowiecka. Nous ne connaissons pas de quelle couche sociale elles venaient, mais nous pouvons supposer que de la noblesse. AN Wawel, ASang, manuscrit 619/1.

ment.³² La princesse laissait les dispositions pour leur offrir des vêtements de sa garde-robe, mais uniquement ceux plus ordinaires, parce que les plus meilleurs devait obtenir la petite princesse Marianna et des femmes de « *fraucymer* » : mademoiselle Joanna, madame Kossowska et madame Łubieńska. Barbara aidait ces jeunes filles qui n'étaient pas encore mariées, leur offrant les dots et organisant leurs mariages ce qui était l'habitude à cette époque-là.³³

Également, dans les biens de Zasław, la princesse tenait la garnison de soldats. L'habitude d'avoir une propre arme était pratiquée à l'époque moderne par les magnats et la riche noblesse. Les soldats de la République Polonaise n'étaient pas trop nombreux, donc ils ne pouvaient pas garantir la tranquillité au pays. Au XVIIIe siècle, c'était la famille Radziwiłł qui avait la plus nombreuse garnison (environ six mille hommes) ; les Potocki « seulement » deux mille, mais avec le temps il devenait à la mode d'avoir quelques propres soldats qui, bien évidemment dans les moments dangereux, intervenaient vite.³⁴ La garnison de Sanguszkowa n'était pas si nombreuse comme celles des plus grandes familles aristocratiques. En 1758, elle comptait 28 personnes, cependant bien habillées et équipées.³⁵ Ce groupe se montra très utile dans les années dures de la Confédération de Bar.

Pour conclure nous pouvons constater que des livres de compte permettent de rétablir l'histoire de la vie quotidienne des châteaux en Pologne, mais il ne faut pas oublier que des chercheurs peuvent trouver des lacunes difficiles à combler, pour des plusieurs années, à cause du manque des sources et des lacunes dans les sources qui existent.

La signature de Barbara Sanguszkowa figure à la fin du règlement des comptes, avec ce commentaire : « *Ce compte, fini et payé exactement par Monsieur Żarnowiecki, j'approuve la date 25 juin 1754 B[arbara] princesse Sanguszkowa maréchale de la Grande Duchesse de Lituanie* ». ³⁶ Il semble que la princesse était la propriétaire capable de s'occuper non seulement de ses invités, mais de la fortune qui lui a permis d'une vie sociale très active.

32 Il semble qu'il s'agit des mademoiselles Samborska, Łukszawicz, Getulewicz, Barchrynowska et mesdames Dauxyna, Okołowicz.

33 Konstancja [Constance] obtenait de Barbara Sanguszkowa pour sa dot 20 milles złoty polonais à l'occasion du mariage avec le porte-enseigne Szydłowski en 1762 ; Bogumiła [Bogumile] Sroińska déjà seulement 4 milles en 1765 au moment du mariage avec Józef [Joseph] Ciągłiński ; Anna [Anne] Lisowska s'est mariée avec Stanisław [Stanislas] Lubański en 1767 et sa dot comptait 6 milles złoty polonais. AN Wawel, ASang., manuscrit 937.

34 J. S. BYSTRON, *Dzieje obyczajów*, vol. 2, p. 260–262.

35 AN Wawel, ASang., manuscrit 603.

36 AN Wawel, ASang., manuscrit 619/1.

Resumé

Kniha účtů kněžny Sanguszkowe: Každodenní život na polském zámku v 18. století

Studie se opírá o písemnou pozůstalost kněžny Sanguszkowé, především o její knihy účtů, inventáře, případně korespondenci. V úvodu je nastíněn životopis Barbory Sanguszkowé (1718–1791), vzdělané manželky Pawla Karola Sanguszka, matky šesti dětí, vdovy od roku 1750, „múzy“ jednoho z polských salonů. Byla propagátorkou francouzského životního stylu v Polsku 18. století.

Dochované písemnosti umožnily rekonstruovat každodenní život na kněžniných sídlech ve Varšavě, Gdaňsku i na venkově. Prvořadá pozornost je věnována stravovacím návykům a kultuře stolování, kde kněžna odmítla polskou tradici, založenou na

kvantitě potravin, a propagovala francouzskou, založenou na jejich kvalitě – což se někdy v jejím okolí setkávalo s nepochopením. Dochované účty umožňují určit složení jídelníčku, používané suroviny, včetně luxusních, i používané stolní náčiní.

Účetní knihy přinášejí rovněž svědectví o personálu v kněžniných službách, od služebnictva, přes preceptory ke komorným, částečně i o vztahu kněžny k těmto kategoriím služebnictva. Nepochybně zajímavá je informace o existenci nepočetné vojenské posádky ve službách Barbory Sanguszkowé.

François CADILHON

Keszthely ou Le château hongrois comme démonstration du savoir

Abstract: The article deals with life style of György Festetics (1755–1819) in his country residence Keszthely at the northern coast of the Balaton around 1800. His court architect György Rantz rebuilt the castle in neo-classicist and romantic style and Festetics organized regular musical and theatrical performances there. From 1817 he arranged twice a year literary festivity called Helikon in his castle. Festetics located also a large and splendid library (1778: 8000 books – 1819 already 25000 books) there. Moreover, he founded agricultural school called Georgicon in Keszthely in 1797 and invited several economic and agricultural experts to improve incomes of his estates.

Keywords: Hungary – the Festetics – Keszthely castle – 18 century

En présentant *La douceur des Lumières*,¹ Michel Figeac a montré comment l'habitat nobiliaire et la vie au château pouvaient illustrer un certain art de vivre que les voyageurs voulaient souvent découvrir ou juger.² L'Anglais Arthur Young expliquait par exemple, en 1788, que « *beaucoup de résidences appartenant à des gentils-hommes, nouvelles, en bon état, bien construites, embellies par des jardins et des plantations [étaient] les effets de la richesse de Bordeaux* »³ mais c'est en fait tout un genre de vie de la noblesse du XVIIIe siècle que ce cas régional venait faire valoir et on peut à cet égard trouver d'autres exemples européens. En Hongrie, après la fin des offensives ottomanes et l'échec de la guerre d'indépendance, avec l'influence nouvelle de la vie de cour à Vienne, les châteaux perdirent ainsi leur vocation militaire et furent transformés en résidences ornées de parcs et d'orangeries.⁴ Les palais des Esterházy, comme Kissmarton (Eisenstadt) ou Fraknó (Forstenstein), servirent sur ce point souvent de références et certains furent ensuite volontairement édifiés *ex-nihilo* en particulier Eszterháza (Fertőd) ; toutefois la

1 Michel FIGEAC, *La douceur des Lumières*, Bordeaux 2001.

2 On peut ainsi reprendre les analyses développées lors du colloque : Château, voyage et voyageurs, Périgueux, 25-27 septembre 2009 ; Anne-Marie COCULA – Michel COMBET (éd.), *Château, voyage et voyageurs*. Actes des Rencontres d'Archéologie et d'Histoire en Périgord les 25, 26 et 27 septembre 2009, Bordeaux 2010.

3 Arthur YOUNG, *Voyages en France*, Paris 1975, pp. 152–153.

4 László KÓSA (éd.), *A Cultural History of Hungary*, Budapest 1999, p. 163.

spécificité offerte par les comtes Festetics à Keszthely prouve qu'un château pouvait être aussi une démonstration du savoir utile autant que du pouvoir politique ou social théorique.

Les Festetics

L'évolution de la noblesse hongroise a été déjà souvent mesurée. Au XVIIIe siècle le groupe représentait environ 5 % de la population mais la très haute aristocratie était beaucoup plus limitée, soit environ 200 familles. Les magnats richissimes, issus de vieilles familles, qui avaient du finalement se rallier aux Habsbourg comme les Erdődy, Esterházy, Nádasdy ou Pálffy et qui pratiquaient une large endogamie familiale durent aussi également accepter l'arrivée de dynasties nouvelles récompensées par le service impérial comme les Festetics.⁵ Ces derniers illustrent à bien des égards les formes de l'ascension sociale à l'époque moderne dans un espace hongrois peut-être moins fermé que l'on peut imaginer, en tout cas pour des hommes audacieux et habiles.⁶ Originaires de Croatie, où ils étaient d'abord au service de l'archevêque de Zagreb, les Festetics s'installèrent en Transdanubie au début du XVIIe siècle en fonction de l'avancée turque, qu'ils surent exploiter en entrant dans les armées seigneuriales puis impériales. Pál Ier, anobli en 1624, obtint ainsi la confiance du puissant comte Batthyány dont il commandait une des forteresses mais sut aussi avec le commerce des prisonniers turcs, que l'on réduit trop facilement au seul exemple ottoman,⁷ accroître de manière importante sa fortune. Symbole de l'évolution des poids politiques régionaux son fils Pál II s'engagea au sein des troupes des Habsbourg et participa à la prise de Buda en 1690 mais c'est une judicieuse construction matrimoniale, avec deux mariages successifs bien pensés, qui lui permit d'acquérir une solide assise foncière presque indispensable à la reconnaissance sociale en Hongrie.

Au XVIIIe siècle, les Festetics surent cette fois saisir l'effacement du danger turc et la construction administrative complexe d'un empire danubien pour migrer des champs de bataille vers l'antichambre royale. Le jeune Kristóf Festetics entama des études économiques et juridiques avant de devenir un loyal fonctionnaire des Habsbourg. En 1736, il intégra le Conseil royal de Hongrie, branche exécutive du gouvernement central de Vienne ;

5 François CADILHON, *La Hongrie moderne*, Pessac 2005, p. 115.

6 György KURUCZ, *Reasons versus Tradition: Count György Festetics's Contribution to Agricultural Training in Hungary*, in : Zsigmond Csoma – Imre Gráfik (éd.), *Kapcsolatok és konfliktusok Közép-Európa vidéki életében. Tanulmányok Gaál Károly professzor 75. születésnapjára*, Szombathely 1997, pp. 131–147. Au-delà du cas du comte agronome, György Kurucz, qui s'est depuis vingt-cinq ans spécialisé sur l'espace multiforme des Festetics, offre en fait dans ce cas un tableau historique complet de la famille et de ses choix politiques économiques et sociaux.

7 Voir à cet égard les travaux novateurs de Géraud POUMARÈDE, *Itinéraire de Paris à Jérusalem*, HDR dactyl., Université de Paris 4, 2008.

en 1741, il fut choisi comme juge de la cour d'appel de ce royaume si attentif au respect des lois et des procédures multiples. L'impératrice Marie-Thérèse, qui lui accorda une reconnaissance officielle significative en faisant de lui un chevalier de l'Eperon d'or, voulait s'appuyer sur des hommes nouveaux et sur ce point le cas des Festetics est tout à fait comparable à celui des Grassalkovich.⁸ Kristóf commença alors, dès 1737, à multiplier les acquisitions à Keszthely, à l'extrémité du lac Balaton, dont il parvint, quatre ans plus tard seulement, à devenir le seul propriétaire avant, en 1745, d'entreprendre la construction du château. Parallèlement, il favorisa l'installation d'artisans allemands afin de favoriser le développement économique sur ses terres. Pál III ayant pris la suite de son père au sein du système impérial, il donna à la famille un poids majeur au sein du royaume de Hongrie et de la cour de Vienne, aboutissement d'une ascension sociale séculaire. Après des études à Nagyszombat et un apprentissage pratique au sein du comitat, il fut d'abord nommé conseiller à la Cour en 1756. Imposé à la Chambre royale en 1762, il devint rapidement le confident de Marie-Thérèse (au détriment d'Antal Grassalkovich) qui le chargea d'élaborer une nouvelle réglementation des droits seigneuriaux à l'égard des serfs : l'*Urbanium*, mal accepté par la diète. Récompensé par un titre comtal en 1772 et la vice-présidence de la Chambre royale de Hongrie il accédait ainsi à la très haute noblesse, symbolisée par le mariage de sa fille aînée Julianna avec le comte Ferenc Széchenyi. Il accéléra également l'aménagement de Keszthely avec l'aménagement d'une bibliothèque au château et la construction d'un collège au village en 1772.

György Festetics, né en 1755, reste pour clôturer le siècle des Lumières certainement le personnage de la dynastie le plus étudié et aux travaux anciens de Dezső Szabó ont succédé ceux de György Kurucz.⁹ Dès son enfance, il se fit remarquer par son caractère original, son grand-père le présentant comme fantasque et « songe-creux », mais il fut selon les impératifs de l'organisation sociale envoyé à Vienne au *Theresianum* afin de préparer une carrière idéale au sein de l'administration impériale. Après avoir intégré la Chambre royale de Hongrie en 1775, il dut néanmoins affronter l'hostilité des adversaires de son père et préféra de manière symbolique exercer au sein du Comité royal croate en 1777. Paradoxalement, un an plus tard, sans explications, il quitta encore son poste pour rejoindre cette fois un régiment de hussards. En optant, selon un vieil héritage illustré par les armoiries, pour une carrière militaire, pourtant très différente des attentes de Pál, il semble évident que les relations entre le père et le fils étaient tendues. György jugea d'ail-

8 F. CADILHON, *La Hongrie moderne*, pp. 125–128. Les clés de l'ascension sociale reposaient sur une bonne assimilation des principes romains de l'organisation curiale.

9 Dezső SZABÓ, *A herceg Festetics család története*, Budapest 1928; György KURUCZ, *Könyv és főnemesi műveltség: Festetics György magánkönyvtára katonai pályára lépésének kezdetén*, in : Aetas 21, 2006, pp. 93–108.

leurs de la manière la plus sévère le projet de mariage qui lui fut imposé avec Judit Sallér fille du riche sénéchal de Hongrie dont la dot permettait en partie de relever les difficultés financières considérables de la famille et d'indemniser ses frères et sœurs après la mort de leur père en 1782. La fidélité traditionnelle à l'égard des Habsbourg fut également mise en cause. Le nouveau comte Festetics, devenu officier de la garde impériale, mais franc-maçon trop ouvert aux idées nouvelles et au bord de la banqueroute estimant que la politique protectionniste, voire coloniale, des Habsbourg nuisait au développement de la Hongrie envisagea avec d'autres – en particulier son beau-frère Ferenc Széchenyi – de faire appel aux Hohenzollern à la mort de Joseph II. Arrêté à Vienne sur ordre de Léopold II qui voulait faire un exemple, il fut exilé aux Pays-Bas mais parce que la région était trop proche d'une France révolutionnaire il fut finalement autorisé à revenir à Keszthely en 1791. La fin d'une vie politique et militaire agitée¹⁰ lui donna l'occasion de se consacrer à l'exploitation de ses terres selon les principes développés dans les ouvrages de la bibliothèque familiale.

Keszthely et son *Helikon*

Le château, au style rococo complexe, construit pour les Festetics sur les rivages occidentaux du lac Balaton, est peut-être l'un des plus beaux modèles des résidences aristocratiques hongroises du XVIIIe siècle, toutefois il ne fait qu'illustrer un long mouvement engagé par Eugène de Savoie à Ráckeve au début du XVIIIe siècle. Johann von Hildebrandt érigea ainsi en 1702 selon la volonté du prince un palais baroque dont les principes furent ensuite largement imités. Avec la victoire sur les Ottomans, le château – ou Kastély – devint alors « une maison de plaisance » indispensable autant pour l'expression de la hiérarchie sociale que pour le sens des plaisirs et de l'agrément. Ce sont en fait des aristocrates ayant obtenus le privilège de la citoyenneté hongroise qui firent édifier les premiers exemples mais les magnats du royaume de saint Etienne veillèrent à disposer rapidement des mêmes possibilités avec tout de même une affirmation nationale recherchée. Le trait commun caractéristique était une façade centrale massive et en hauteur, ornée d'une balustrade et couronnée d'une coupole (que l'on ne trouvait pas chez les nouveaux magyars). Des deux côtés, des ailes rectangulaires délimitaient une cour d'honneur en forme de U à l'arrière de l'entrée principale. Le château pouvait ainsi préserver le style des bastions défensifs de l'époque précédente.¹¹ A Keszthely, achevé par l'architecte de la cour György Rantz, la construction encadra en fait des époques aux références artistiques différentes, les Feste-

10 Son nom fut cependant encore inscrit sur la liste des suspects lors du complot des jacobins hongrois mais sans preuve établie.

11 János KALMÁR, *Mil ans d'Histoire hongroise*, Budapest 2003, p. 364.

tics veillèrent d'une certaine manière à conjuguer ou à décomposer les styles utilisés à Eszterháza et à Gödöllő. Le dôme fut ainsi, en partie, éliminé, remplacé par un clocher décalé, et le U raccourci par des ailes à pans coupés.

L'intérieur, reflet des dénivellations sociales,¹² devait également souligner toute la richesse du propriétaire avec ses salles multiples, cabinets, boudoirs et escaliers somptueux, ornés de stucs, de marbres, de plafonds à caissons néogothiques et de jeux de miroirs pour refléter les tableaux (soit de classiques, mais indispensables, portraits de famille ou, de plus en plus, de magnifiques paysages choisis), les estampes précieuses et les chinoiseries néo-classiques de la fin du XVIIIe siècle. On évoque souvent la vie fastueuse des Esterházy, mais, à Keszthely, Pál et György Festetics surent aussi profiter de tous les raffinements de la culture matérielle à la mode. Aux arts décoratifs, la haute noblesse hongroise sut ainsi ajouter une culture de la danse et de la musique. Une fois encore les démonstrations fastueuses de Miklós Esterházy à Eszterháza, avec Haydn comme maître privé, pouvaient être difficilement égalées, cependant György Festetics, passionné par ailleurs de clarinette et de flûte, pouvait au cas par cas demander à Mozart de venir présenter ses nouvelles compositions avant d'ouvrir l'un des meilleurs salons artistiques et de lecture du royaume, comme son beau-frère Ferenc Széchényi de l'autre côté du lac.¹³ Ce train de vie conforme au statut construit pour une haute noblesse en représentation explique largement les difficultés financières des plus grandes familles du pays à la fin du XVIIIe siècle ; les Festetics ne furent pas une exception.

La culture matérielle et la culture du divertissement¹⁴ devaient autant exprimer une réussite politique et sociale qu'une maîtrise de savoirs protéiformes. Les bibliothèques installées au sein des résidences aristocratiques hongroises obtinrent alors aussi très vite une place significative et spectaculaire. Si le livre était souvent perçu comme un simple objet d'art ou comme un élément démonstratif – et il est probable que les plus belles collections des grands fonds privés n'étaient pas forcément lues, comme celle des Esterházy vendue aux enchères en 1766 – ce ne fut pas le cas des Széchényi et des Festetics peut-être

12 Michel FIGEAC, *L'ancienne France au quotidien, Vie et choses de la vie sous l'Ancien Régime*, Paris 2007, p. 111.

13 Éva H. BALÁSZ, *La noblesse hongroise et les Lumières*, in : *Noblesse française, noblesse hongroise, XVe – XIXe siècles*, Paris – Budapest 1981, p. 183. Voir également l'étude de Hedvig SZABOLCSI, *Le rôle de l'intelligentsia dans la formation artistique à la fin du XVIIIe et dans les premières décennies du XIXe siècle*, in : *Intellectuels français, intellectuels hongrois, XIIIe – XXe siècles*, Paris – Budapest 1985, pp. 159–164.

14 On pourra se référer au colloque *Spectacles et pouvoirs dans l'Europe de l'Ancien Régime (XVIe – XVIIIe siècles)*, organisé par Marie-Bernadette DUFOURCET, Charles MAZOUER et Anne SURGER à Bordeaux 3 (MSHA), 17–19 novembre 2009, Tübingen 2011.

derniers représentants symboliques du temps des Lumières.¹⁵ A Keszthely, la bibliothèque achevée à la demande de György par l'ébéniste hongrois János Krebl, fut ainsi enrichie de manière exponentielle. En 1765, le catalogue de Pál comptait 600 volumes mais il y en avait plus de 8000 déjà attribués, dès 1778, à György¹⁶ et 25 000 à sa mort en 1819.¹⁷ Loin de la capitale impériale que l'on ne doit peut-être pas réduire au seul centre des savoirs, l'*Helikon* parvint d'une certaine manière à incarner un château, socialement et intellectuellement, submergé et déstructuré. György Festetics, polyglotte mis à l'écart, mais passionné par les idées nouvelles et qui se fournissait frénétiquement à Vienne chez Artaria voulait assurément connaître les productions les plus diverses, soigneusement classées.

Le château et l'agronomie hongroise à la fin du XVIIIe siècle

En 1815, Richard Brighth, médecin, physicien et naturaliste anglais, vint visiter le château de Keszthely où « *tout respirait le confort* » mais nota surtout tous les détails concernant le *Georgikon*, école agricole révolutionnaire, académique et pratique, créée en 1797 par György Festetics.¹⁸ Le comte avait du d'abord assumer la dure réalité financière et économique de la succession de son père. Le domaine, éclaté et dont les parcelles étaient largement dispersées dans toute la région, ne rapportait finalement que des revenus modestes, soit 9788 forints en 1785, pour assumer une dette supérieure à un million de forints, tout en disposant d'un capital considérable. Les principes économiques imposés par Vienne, le manque de débouchés pour les productions et un système féodal arriéré empêchaient assurément tout développement mis en avant par les Lumières. György arriva au même constat que le comte József Dessewffy expliquant à Gergely Berzeviczy : « *Tout doit languir dans un tel pays [...] trop d'obstacles étouffent les plus beaux et les plus féconds germes.* »¹⁹ Pour rétablir la situation, György Festetics fit appel à János Nagyváthy rencontré dans les loges maçonniques. Cet ingénieur agronome respecté, soucieux de répandre les idées

15 François CADILHON, *Francomanie et libraire hongroise à la fin du XVIIIe siècle*, in : Michel Figeac (éd.), *Le rayonnement culturel de la France en Europe centrale*, Pessac 2009, pp. 287–294. Sur ce point tous les aristocrates hongrois n'avaient d'ailleurs pas forcément la même approche comme József Teleki ; voir l'étude de Marie-Françoise VAJDA, *Le rayonnement français et la noblesse hongroise*, présentée dans cet ouvrage, pp. 197–214.

16 Catalogue des livres du comte George Festetics, un en français, l'autre en allemand, 1778, Archives Nationales (cit. après AN) Budapest, P. 274–246. Voir Mehdi PRIAT, *Le catalogue français de la bibliothèque des Festetics en 1778*, Master 2 dactyl., Université de Bordeaux 3, 2011 .

17 Ferenc TÓTH, *La naissance de l'historiographie moderne en Hongrie à l'époque des Lumières*, in : Chantal Grell (éd.), *Les historiographes en Europe*, Paris, 2006, p. 197, note 36. Les chiffres peuvent être comparés aux collections des Ráday, Teleki ou Illésházy, mais le plus grand amateur à la fin du XVIIIe siècle était Ferenc Széchenyi, fondateur de la Bibliothèque nationale en 1802.

18 Richard BRIGHT, *Travels From Vienna Through Lower Hungary; With Some Remarks On The State of Vienna During The Congress In The Year 1814*, Edinburgh 1818.

19 AN Budapest, P 53, n° 52.

nouvelles présentées dans son *Agriculteur industriel*, rationalisa de manière stricte la gestion de l'espace rural à Keszthely et l'abandon de techniques arriérées.²⁰ Le comte sut en outre profiter du rôle de son beau-frère Széchényi chargé de l'administration du port de Fiume pour mieux exporter les productions de la Transdanubie. L'application systématique des principes anglais, vantés en 1760 par le français Henti Louis Duhamel du Monceau dans ses *Eléments d'agriculture*, augmenta en tout cas substantiellement les bénéfices et permit un remboursement progressif des dettes des Festetics. Le comte tint aussitôt à achever la mise en valeur de son château avec la création significative de jardins anglais face aux jardins français.

György Festetics avait voulu créer le *Georgikon* parce qu'il ne trouvait pas assez de spécialistes mais sur ce point les difficultés vinrent moins de Vienne que de la Hongrie. Le comitat de Zala qui assumait l'administration de la région de Keszthely accepta certes le projet du comte perçu comme défenseur des causes nationales, cependant le département d'éducation du Conseil royal se montra plus réservé et les élites paysannes n'appréciaient guère les possibilités offertes aux plus modestes. Sur ce point, dans le nord du royaume, le pasteur Tessedik, félicité par Joseph II, se heurta à une hostilité déterminée mais Jethro Tull avait déjà prévenu que, même en Angleterre, les paysans se méfiaient des fermiers de cabinet : « Si on [leur] conseillait de semer du trèfle, ils répondraient que les gentilshommes peuvent en semer si ça leur plaît mais que eux doivent payer leur loyer. »²¹ Lors de sa création, le *Georgikon* ne trouva qu'un seul élève pour venir suivre les cours, peut-être encore trop théoriques, des deux professeurs : Karl Bulla recruté par le comte à Prague et Ferenc Pethe revenu en Hongrie, après huit ans de formation pratique en Angleterre, en France et en Hollande. En 1806, l'organisation et le cursus furent modifiés par János Asbóth. Lors de la visite de Richard Brighth c'est un véritable établissement qu'il put découvrir. Les étudiants y étaient divisés, sans aucune discrimination de religion ou de nationalité, en deux groupes : pensionnaires financés directement par György et élèves indépendants présentés par leur seigneur ou leurs parents.²² Les huit, puis dix, professeurs dispensaient des enseignements cette fois aussi pratiques que théoriques, pour la mise en valeur des champs et des forêts, pour l'élevage des chevaux, sur les règles du droit seigneurial et les dernières théories agricoles. L'ensemble durait trois ans, avec examen à la fin de chaque trimestre. Une ferme-école était jumelée au *Georgikon*, toutefois seuls les pensionnaires du comte pouvaient y mettre en pratique leur savoir, les autres n'étant admis que comme observa-

20 Voir György SPIRA, *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon, 1711–1790*, Budapest 1952.

21 On doit à ce sujet se reporter à l'analyse de Jean-Pierre Poussou dans *La terre et les paysans en France et en Grande-Bretagne aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris 1999, pp. 193–229.

22 Dès 1802, sur les 36 élèves présents, 9 étaient financés par le comte.

teurs. Une fois le cursus achevé, les meilleurs élèves étaient éventuellement envoyés parfaire leur formation à l'étranger avant d'être placés au retour dans les propriétés des Festetics.

Le développement économique voulu ne devait cependant pas briser les fondements des rapports sociaux²³ et la démonstration du savoir n'était certainement pas la même pour tous ; le mécénat du comte, élu membre de l'Association d'agriculture de Baden, avait ses limites. György organisa ainsi une bibliothèque spécifique au *Georgikon* pour limiter l'accès à l'*Helikon*. Dans ce dernier, aux ouvrages pédagogiques de son père Pál, soucieux de répondre aux attentes de l'impératrice,²⁴ l'aristocrate révolutionnaire ajouta cette fois de nombreux livres sur l'agriculture et la vie économique. Une étude partielle a été réalisée à Keszthely en 2008 à partir des ouvrages publiés en français et présents sur les différents catalogues jusqu'en 1819.²⁵ La rubrique *Oeconomia* reprise à chaque inventaire comptait ainsi 141 livres mais plus de la moitié (76) concernait l'agriculture, avec tous les grands partisans des idées nouvelles, comme la quasi-totalité de l'œuvre de Duhamel du Monceau. Aux *Eléments*, déjà évoqués, le comte avait ajouté *Le traité de la conservation des grains* (éd. 1754), indispensable pour combattre les handicaps du commerce hongrois, *Le traité sur la nature et la culture de la vigne* (éd. 1759) ou *Le traité des arbres fruitiers* (éd. 1807) pratiques pour affiner les spécialités recherchées, qu'il complétait aussi par *Le discours sur la meilleure méthode de faire le vin* (éd. 1770). Dans les rayons de l'*Helikon* le visiteur pouvait également emprunter les productions anglaises les plus célèbres, comme les études d'Arthur Young, qui connaissait si bien Bordeaux et ses châteaux, avant de lancer ses *Annals of agriculture*, de rédiger *Le cultivateur anglais* (éd. 1801) et de devenir secrétaire du Board of agriculture. Paradoxalement les premiers classiques de l'agronomie étaient aussi présents avec Olivier de Serres et son *Théâtre d'agriculture* dans une version de 1804 mais qui avait néanmoins été publié pour la première fois en 1600 pour promouvoir la science, l'expérience et « la diligence » c'est-à-dire le travail. Une partie non négligeable de ces livres concernait également l'élevage des chevaux : de la conduite des charges des hussards (Salomon de la Brove, *La cavalerie [ou] les préceptes pour bien dresser les chevaux aux exercices de la carrière*, éd. 1608) aux meilleurs principes de l'équitation maîtrisée. Les élèves du *Georgikon* n'avaient donc pas besoin de ces ouvrages, tout comme ceux sur *Les agréments de la campagne ou remarques particulières sur la construction des*

23 Emil NIEDERHAUSER, *Les sociétés en Europe centrale et orientale*, in : Les Lumières en Hongrie, en Europe centrale et en Europe orientale, Budapest 1972, p. 19.

24 Développées par le conseiller impérial József Ürmenyi ; voir l'étude de Mathieu AUBERT, *Une nouvelle alliance de revers : la mission du marquis des Alleurs auprès du prince François II Rákóczi*, in : M. Figeac (éd.), *Le rayonnement culturel de la France en Europe centrale*, pp. 27–38.

25 Elina MOULINIÉ, *La bibliothèque des Festetics*, Master 1 dactyl., Université de Bordeaux 3, 2008.

maisons de campagne plus ou moins magnifiques (éd. 1750) indispensables afin d'achever la mise en valeur de Keszthely.

Conclusion

Le palais des Festetics illustre largement les attentes et les habitudes de la haute aristocratie européenne à la fin du XVIIIe siècle avec un passé hongrois et familial spécifique, néanmoins cet exemple montre aussi comment faire l'histoire d'un château – c'est parfois faire l'histoire d'une partie seulement de celui-ci – et comment cette annexe peut finalement incarner et dépasser complètement l'édifice dans son ensemble. Si l'*Helikon* et le *Georgikon* symbolisent aujourd'hui les Festetics à Keszthely, on peut à cet égard comparer cet exemple hongrois à celui, tchèque, des Sporck, à Kuks, où, d'une certaine manière, c'est l'hôpital qui finit par tuer le château-mère situé en face²⁶ et que la branche héritière rêve encore de reconstruire.

Resumé

Keszthely aneb Uherský zámek jako demonstrace vědění

Studie je zaměřena na analýzu životního stylu uherské šlechty doby osvícenství, konkrétně na rod Festeticsů a život na jejich zámku Keszthely na severním břehu Balatonu.

Původně barokní zámek (zbudovaný roku 1702 Johannem v. Hildeprantem) podstoupil v době vlády Györgye Festeticse (1755–1819) některé rokokové úpravy, které dokončil dvorní architekt György Rantz. Zámek i jeho nákladné vnitřní zařízení, které mj. dokládá přechod k novoklasicismu a romantismu, naplnily bezezbytku důležitou reprezentační funkci rodu a zdůrazňovaly bohatství a význam stavebníka. Dojem nádhery násobila hudební a divadelní představení. Od roku 1817 organizoval Festetics dvakrát ročně na svém zámku literární slavnost, *Helikon*. Hmotná kultura a ušlechtilá

zábava byly výrazem politických a společenských úspěchů Györgye Festeticse, jak je zřejmé i ze zařízení knihovny (upravena uherským řezbářem Jánosem Kreblem) a knihovního fondu. V roce 1778 čítal inventář fondu 8000 položek; v roce Györgyovy smrti vzrostl na 25 000 položek.

V Keszthely založil roku 1797 G. Festetics také zemědělskou školu nesoucí název *Georgicon*. Nejprve nesplnila očekávání svého zakladatele, situace se ale změnila s příchodem Jánose Nagyváthyho, významného zemědělského inženýra, který pozvedl nejen úroveň výuky a přitažlivost školy pro studenty, ale i celkovou prosperitu panství Keszthely. O rozkvět *Georgicónu* se pak zasloužili rovněž odborníci jak Karl Bulla, Ferenc Pethe a János Asbóth.

26 A cet égard ces œuvres de bienfaisance résistèrent mieux, ou sauvèrent les locaux, pendant la période communiste ; le luxe pouvait tuer et les troupes russes n'hésitèrent pas à transformer ainsi le château des Grassalkovich à Gödöllő en caserne puis en asile.

Eva MUŠKOVÁ

Pohádka o chudém chlapci, který ke štěstí přišel aneb „Kapitalistický vykořisťovatel“ František Křižík v marxistické historiografii a publicistice

Abstract: František Křižík is one of the few technicians in the Czech history who is perceived as a national hero. This study deals with the notion of his personality as a “capitalistic entrepreneur” as interpreted by Marxist society in the fifties of the 20th century.

Keywords: František Křižík – Křižík's tradition – 1950s – Marxist interpretation

Úvod

František Křižík (1847–1941) vstoupil do historie jako vynálezce obloukové lampy, ovšem jeho zásluhy na poli elektrotechniky jsou daleko větší. Na českém území byl v podstatě tím, kdo se zasadil o samotný vznik elektrotechnického průmyslu, když z malé elektrotechnické dílny v Plzni postupem času vybudoval poměrně rozsáhlou továrnu v dnes pražském Karlíně. Vedle zdokonalení obloukové lampy, které jej proslavilo nejen v českých zemích, byl autorem elektrického železničního signalizačního zařízení, prvních elektrifikovaných tramvají v Praze i dalších městech (a to nejen českých), první elektrifikované železniční dráhy z Tábora do Bechyně, světelné fontány na pražském výstavišti a mnoha elektráren. Křižíkovy zásluhy však nespočívají pouze v těchto vynálezech či stavbách, ale mnohem víc v jeho aktivní propagaci a prosazování elektriny. Křižík s elektrickou energií obrazně řečeno spojil celý svůj život.¹

1 O Františku Křižíkovi byly sepsány nekonečné řady publicistických článků a drobných brožur, vesměs povrchních a vzájemně se opisujících, poskrovnu kvalitních odborných studií, ale komplexní historická monografie nebyla vydána dosud žádná. Pokusil se o ni v osmdesátých letech 20. století Václav Lomič, ale jeho práce nebyla nikdy publikována a není přístupná veřejnosti ani v rukopise, nalézá se údajně v rodině již zemřelého autora. Ještě za Křižíkova života byla vydána kniha Vojtěch LEV, *Práce vítězí*, 1. vydání, Praha 1939 (2. vydání, Praha 1947), jež je stejně jako práce Jaroslav AN-DREJS, *Světloňoš*, Praha 1957 zaměřena svým beletristickým charakterem spíše na dospívající čtenáře, které musela ve své době jistě zaujmout. K odborné literatuře mají však oba tituly hodně daleko. Do Křižíkova soukromí nám dává nahlédnout drobná knížka Milka PROCHÁZKOVÁ-PREISOVÁ – Emilie SOUKENÍKOVÁ, *Dvě ženy ze života českého Edisona*, Praha 1938, jejímiž hlavními postavami jsou Křižíkova matka a manželka. Doposud nejrozsáhlejším a nejkvalitnějším zpracováním Křižíkova života zůstává kniha Václav GUTWIRTH, *Příklad Františka Křižíka. O jeho životě, díle a době*, Praha 1941. Publikace byla vydána těsně po vynálezcově smrti, obsah podtitulu víc než uspo-

František Křižík se dožil velmi vysokého věku, téměř čtyřidevadesáti let. Narodil se v habsburské monarchii krátce před revolučními událostmi roku 1848 a zemřel v době druhé světové války a nacistické okupace. Zažil tedy celou vládu Františka Josefa I., rostoucí úsilí českého národa o svou emancipaci, která vyvrcholila po první světové válce vznikem samostatného československého státu, demokratické období první republiky i smutné období republiky druhé a počátek protektorátu. Některé významné a přelomové události se Křižíka týkaly pouze okrajově, ale většina z nich jej jako aktivního člověka se širokými zájmy výrazně ovlivnila, ne-li přímo strhla s sebou. Během tohoto období se radikálně změnily nejen národnostní i státoprávní poměry, ale také životní styl společnosti, do jejíhož života rázným krokem vstoupila technika, ať už v podobě elektřiny, telegrafů, telefonů, automobilů, ale i rozhlasu a dalších vymožeností. Křižík tak do značné míry zažil výsledek svého vlastního úsilí, mohl porovnávat realitu světa se svojí původní vizí a to ho do značné míry naplňovalo uspokojením a optimismem (obavy ze zneužití techniky či ze ztráty identity člověka v přetechizovaném světě u Křižíka nenalzáme).

Česká společnost má tendence oslavovat především své panovníky a umělce, případně sportovce. A František Křižík je jedním z mála techniků, který se do českého historického povědomí zapsal jako národní hrdina. Položme si tedy otázku, jak je možné, že právě František Křižík je tím technikem, jenž v českém historickém povědomí obsadil čelní pozici.²

Křižíkova kariéra jednoznačně dosáhla vrcholu v roce 1891 v souvislosti s jubilejní výstavou, na jejímž uspořádání se Křižík významně podílel.³ Výstavní atrakce jeho firmy, světelnou fontánu a elektrickou tramvaj, lze označit za úspěšný reklamní a propagační

kojivě naplnila a podala ucelenou Křižíkovu biografii od dětství až do konce života. Právým autorem publikace je však Edmond Konrád, který nesměl v té době publikovat. Rozsahem by tomuto dílu mohla konkurovat kniha Jiří KOTTAS, *František Křižík*, Praha 1987, kvalitou však své předchůdce rozhodně nepřekonala. Pojednává sice o Křižíkovi uceleně a přehledně, snaží se zasadit jeho osobnost do kontextu doby, ale zůstává poměrně výrazně poplatná komunistické ideologii. V současné době je to však stále jediné „novější“ podrobnější pojednání o Křižíkovi, které může při eliminaci ideologických klišé dobře posloužit jako východisko studia křižíkovské tematiky. Ani kvalitních odborných studií mnoho nenalezneme. K těm nejlepším patří jednoznačně práce plzeňského elektrotechnika Vladimíra Bárty, které budou na příslušném místě článku předmětem hlubšího studia. Pro jakoukoli historicky zaměřenou práci o Františku Křižíkovi je stěžejní jeho osobní pozůstalost, uložená v současné době v Archivu Národního technického muzea ve fondu č. 237 s názvem „František Křižík, ing.“. Zásadním pramenem vydaným tiskem jsou bezesporu Křižíkovy paměti (viz František KŘÍŽÍK, *Paměti Františka Křižíka českého elektrotechnika*, 1. vyd., Praha 1952; 2. vyd. Praha 1997). V práci cituji podle 2. vydání.

2 O míře obliby konkrétních osobností vypovídají mj. výsledky celonárodní hlasovací ankety *Největší Čech*, kterou v roce 2005 uspořádala Česká televize. Cílem ankety bylo udělat sondu do českého historického vědomí a zjistit, jaké pozitivní hodnoty dnešní český národ vyznává, čemu fandí a koho si váží. Viz *Největší Čech*, <http://www.ceskatelevize.cz/specialy/nejvetsicech/oprojektu_top100> [cit. 2011-07-15].

3 K Jubilejní výstavě např. Milan HLAVAČKA, *Jubilejní výstava 1891*, Praha 1991; František KŘÍŽÍK, *Naše Jubilejní výstava v Praze 1891. Vzpomínky Ing. Dr. Františka Křižíka*, Praha 1933.

tah, díky němuž se Křižíkovo jméno v české společnosti stalo nepřehlédnutelným. Od té doby však Křižík přestal na poli elektrotechniky dosahovat takových úspěchů. Ačkoli stál František Křižík u zrodu elektrotechnického průmyslu a výrazně se zasloužil o zavádění elektriny do praxe, ať už v osvětlování, dopravě či zemědělství, je třeba i přesto kriticky vidět, že v určitém okamžiku začal za světovým vývojem a novými trendy v elektrotechnickém oboru zaostávat, což se nejvíce projevilo prohranou soutěží na výstavbu pražské městské elektrárny koncem 19. století. Vítězem a záhy významným konkurentem Křižíka se stal o generaci mladší Emil Kolben,⁴ který se díky své vysoké odborné erudici, světovému rozhledu a kontaktům dostal na elektrotechnickém i podnikatelském poli jednoznačně před Křižíka.

Diametrálně odlišně je tomu ovšem v historickém povědomí českého národa. František Křižík se stal součástí českých historických mýtů⁵ a byla mu i po smrti věnována značná pozornost, Kolbenův „druhý život“ byl zcela odlišný a jeho jméno bylo vždy zastíněno tím Křižíkovým. Oběma těmito elektrotechnikům by mohl svým významem konkurovat

- 4 K Emilu Kolbenovi (1862 Strančice u Prahy – 1943 Terezín) zejm. Jaromír KUKAL, *Strídavý proud po česku*, Automatizace 50, 2007, č. 6, s. 392–393; Jiří NOVOTNÝ, *Příběh rodiny Kolbenů*, Dějiny a současnost 29, 2007, č. 4, s. 9; Jan NOVÁK, *Emil Kolben – neprávem zapomenutý vynálezce*, Právo, 18. 3. 2004, Věda a technika, s. 1; Jaroslava HOFFMANNOVÁ, *Emil Kolben a založení Kolbenky*, Dějiny věd a techniky 30, 1997, č. 3, s. 169–180.
- 5 Česká historiografická terminologie používá poněkud nejednotně několik termínů vyjadřujících, obecně řečeno, působení odkazu minulosti na současný život. V literatuře se setkáme s pojmy „historické vědomí“, „historické povědomí“, „historický mýtus“, nověji podle vzoru západní historiografie též s „historickou pamětí“. Nejpodrobněji se z českých historiků studiem zdrojů i funkce historických reminiscencí ve společenském vědomí zabýval Miroslav Hroch, který v prvé řadě zdůraznil, že to, co nazýváme společenským historickým vědomím, je ve skutečnosti široká a mnohvrstevnatá oblast. V jejím rámci bývají vymezovány tři problémové roviny: historické vědomí, historické povědomí a historické tradice. V poslední době používání těchto termínů ustupuje před stále frekventovanějším pojmem historická paměť (používá se také kolektivní paměť či sociální paměť), který je vlastně především sociologií a antropologií, odkud jej převzala i historiografická věda. Dalším důležitým pojmem, který je používán v souvislosti s existencí historického vědomí a bude s ním v této studii často operováno, je historický mýtus. Určité osobnosti, události či historické momenty nabývají v historickém vědomí (či chcete-li v kolektivní paměti) postupně symbolického významu, jsou sakralizovány a namísto dávné reality vyjadřují touhy a naděje určité skupiny lidí. Tím vznikají historické mýty, které se ponejvíce váží na moderní národy. Každý z nich si své vlastní historické mýty vytváří tím, že glorifikuje a idealizuje vybrané osobnosti či události. K historickému vědomí zejména viz Miroslav HROCH, *Několik poznámek k problému: historické vědomí a zájem rodícího se národa*, Husitský Tábor 8, 1985, s. 186; TÝŽ, *Historická beletrie a historické vědomí v 19. a 20. století*, Literární a publicistické zdroje historického vědomí v 19. a 20. století I. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 3, 1988, s. 9–26; TÝŽ, *Úvod. Úloha historického povědomí v evropském národním hnutí v 19. století*, Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 5, 1976, s. 7–14; Jaroslava PEŠKOVÁ, *Filozofické problémy historismu*, in: Tomáš Vlček (ed.), *Historické vědomí v českém umění 19. století. Uměnovědné studie 3*, Praha 1981, s. 52–60; Jaroslava PEŠKOVÁ, *Role vědomí v dějinách a jiné eseje*, Praha 1998; Hans Georg GADAMER, *Problém dějinného vědomí*, Praha 1994. K problematice historických mýtů viz Jiří RAK, *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*, Praha 1994; Vladimír MACURA, *Český sen*, Praha 1998; Doubravka OLŠÁKOVÁ, *K diskusi o paměti v českém kontextu „druhého života“*, in: Dějiny – teorie – kritika 1, 2004, s. 269–280.

Vladimír List,⁶ jenž pro elektrifikaci Československa udělal snad mnohem více. Kdo byl Vladimír List, však ví dnes jen málokdo.

Čím více se snižovaly Křižíkovy úspěchy na poli elektrotechniky, tím více se paradoxně rozrůstal křižíkovský mýtus, jehož první ucelená verze se zformovala během první republiky. V roce 1917 byl Křižík donucen akcionovat svůj elektrotechnický podnik a ukončil tím v podstatě svou podnikatelskou a elektrotechnickou kariéru.⁷ Zaslouhou prvorepublikových novinářů však zároveň zahájil svou kariéru mytickou. Křižík byl mediální hvězdou samozřejmě již dříve, nejvíce v souvislosti se zmiňovanou jubilejní výstavou, ale v období první republiky Křižíkova glorifikace nabrala obrátek a začala nabývat charakteru mýtu. František Křižík bývá oslavován jako nejslavnější elektrotechnik, ale čím dál víc vystupuje do popředí jeho „příkladná práce“ a „ctnostný charakter“. Křižík je lichen jako typický selfmademan, kterého prvorepubliková publicistika označovala epitetem „český Edison“.⁸

6 Vladimír List (1887 Praha – 1971 Brno) vystudoval akademické gymnázium a techniku v Praze. Po tříleté praxi v Lutychu se stal blízkým Křižíkovým spolupracovníkem. Doporučoval spojení Křižíkova závodu s Kolbenovou továrnou a po Křižíkově odmítnutí této fúze přešel jako profesor na českou techniku (později Vysoké učení technické) do Brna, kde pak působil v letech 1908–1948. Založil zde Ústav konstrukční elektrotechniky, byl třikrát zvolen děkanem a v letech 1917–1918 rektorem. Kromě své pedagogické činnosti inicioval řadu velkých inženýrských projektů (např. plán výstavby velkých elektráren a rozvodných elektrických systémů), projektoval pražskou městskou podzemní dopravu (již roku 1926 představil plán sítě podzemních drah), prosadil výstavbu Elektrotechnického zkušebního ústavu nebo se zasazoval o elektrifikaci železnic. Usiloval o technickou normalizaci a podílel se na vytvoření moderních elektrotechnických předpisů – byl zakladatelem a prvním předsedou Československé normalizační společnosti. Stejně tak stál u zrodu Elektrotechnického svazu československého, jehož byl také prvním předsedou. Na brněnské technice uplatňoval netradiční, možno říci moderní, metody výuky: zaváděl kurzy rétoriky a debatní cvičení (odměnou nejlepším byl „dukat od Lista“), prázdninovou praxi, svým absolventům opatroval místa apod. Jeho profesní dráhu ukončil Únor 1948, kdy mu akční výbor KSČ zakázal jakékoliv působení na vysoké škole. D. MAYER, *Pohledy do minulosti*, s. 408–410; (jk), *Prof. Vladimír List – elektrotechnik, pedagog, národohospodář*, Elektro 7, 2007, č. 6, s. 60; srov. též Naděžda URBÁNKOVÁ, *Vladimír List*, in: Hledání kontinuity vědeckého poznání na Moravě a ve Slezsku, Brno 1998, s. 111–114; Vladimír LIST, *Paměti*, Ostrava 1992; Jan LIST, *Vladimír List: život a dílo*, Brno 1992; Dagmar NĚMCOVÁ, *Vladimír List: Personální bibliogr. k 105. výročí narození profesora V. Lista (1877–1971)*, Brno 1983; Archiv NTM, fond č. 694, List Vladimír, prof. ing. Dr. hc., DrSc. Ke vztahu mezi Vladimírem Listem a Františkem Křižíkem viz Eva MUŠKOVÁ, „Všechny těžkosti jsem musel vylízt já.“ *Vladimír List versus František Křižík*, in: Hynek Střítešský (ed.), *Vladimír List – osobnost české techniky*, Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 30, Praha 2012, s. 59–68.

7 Roku 1917 se majoritním vlastníkem firmy, která měla tou dobou přes tisíc zaměstnanců, stala Pražská úvěrní banka. Žádost o zřízení akciové společnosti byla podána na místodržitelství v Praze v květnu 1917 Křižíkem, jeho manželkou Pavlínou, která byla spolumajitelskou nemovitostí, v nichž firma vyvíjela svou činnost, a právníkem Antonínem Schauerem, který zastupoval Pražskou úvěrní banku. Z karlínského závodu se tak staly Českomoravské elektrotechnické závody F. Křižíka a. s., které záhy rozšířily výrobu o konstrukce a stavbu elektrických strojů, měřicích přístrojů a jiných elektrotechnických potřeb. Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 8.

8 Z velkého množství novinových článků jmenujme např. František BRŮHA, *Český Edison – Křižík*, Národní osvobození, 8. 7. 1927, s. 3; *K dnešním 80. narozeninám inž. dra Fr. Křižíka*, Národní politika, 8. 7. 1927, s. 4; Jaroslav VESELÝ, *Křižíkovo jubileum*, Národní listy, 10. 12. 1927, s. 3; A. ZEYER, *Dr. techn. h. c. inž. František Křižík*, Lidové noviny, 8. 7. 1932, s. 2.

K tomu, že se Křižík již za svého života stal legendou, přispěla jeho dlouhověkost, ale také jeho vlastní aktivní sebereprezentace a politické dění. Křižíkův mýtus se tak výrazně rozrůstá zejména ve třicátých letech, kdy sílí nebezpečí ze strany nacistického Německa. Právě tato situace, kdy český (a slovenský) národ procítá z euforie ze vzniku samostatného státu a dostává se do první složité situace, je jako stvořená pro rozvoj historických mýtů. František Křižík se v této době stává ideálním symbolem českého národa, české elektrotechniky a českého průmyslu, čímž je jeho přerod v mýtus definitivně završen. Jako patrně poslední žijící příslušník generace Národního divadla sehrává Křižík významnou roli v povzbuzování českého národa a v předvečer druhé světové války a na jejím počátku glorifikace jeho osobnosti dosáhne vrcholu. Dobrou příležitostí pro Křižíkovu legendistickou (sebe)prezentaci jsou zejména jeho devadesátiny v roce 1937.⁹ Ve třicátých letech je také založena Křižíkova stezka z Nepomuka do Plánice,¹⁰ v Plzni je Křižíkovi slavnostně odhalena pamětní deska v místě jeho první elektrotechnické dílny,¹¹ stejně tak dojde k odhalení pamětní desky v jeho závodě.¹²

Sám František Křižík se ve třicátých letech stylizuje do symbolické osobnosti, která ráda dává rady do života mladším generacím, v první řadě mladým technikům, nabádá k pracovitosti a odvaze a nevyhýbá se patetickým „národním“ prosllovům.¹³ Aktivně tak na-

- 9 Novinových článků ke Křižíkovým devadesátinám vyšlo tolik, že zde není možné všechny zmínit. Z těch rozsáhlejších a zajímavějších jmenujme alespoň: Jaroslav VESELÝ, *Devadesát let českého Edisona*, Národní listy, 11. 7. 1937, příl. s. 9; (vk), *Jak Křižík začínal*, Lidové noviny, 8. 7. 1937, s. 2; V. PTÁČEK, *Ing. dr. Fr. Křižík*, in: *Elektrina na Č.S.D.*, Praha 1937, s. 47–48. Elektrotechnický obzor vydal článek Josefa Heřmánka, který spolupracoval s Křižíkem už v Plzni a později s ním přešel do Prahy: Josef HERMÁNEK, *Z počátků činnosti Ing. Dr. Fr. Křižíka*, Elektrotechnický obzor 26, 1937, č. 27, s. 425–429. Jinak odkazují na Archiv NTM, kde je většina jubilejních článků z roku 1937 uložena: Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 49.
- 10 Alexandr BERNDORF, *Křižíkovou stezkou*, Český deník, 3. 9. 1935, s. 1, 4; TÝŽ, *Chaloupky naše – buďte pozháňány!*, Staňkovsko, 18. 7. 1939, s. 1, 2; TÝŽ, *Turistická stezka „českého Edisona“*, vynálezce Ing. Dr. hc. Františka Křižíka, Zdar, 5. 7. 1940, s. 2; (js), *Křižíkova stezka*, Pravda, 20. 8. 1965, s. 2. Přesný popis stezky podávají uvedené články Berndorfovy, dále J. KAMENICKÝ, *Po Křižíkově stezce z Nepomuku do Plánice*, Národní politika – polední vydání, 8. 5. 1936, s. 6; *Stručný průvodce krajem nepomucko-plánickým*, Nepomucké ohlasy 12, 1939, č. 2–3, s. 1.
- 11 Tzv. dům U Zvonu, jenž byl po povodních v roce 2002 zbořen. Jaromír SLOBODA, *Vzpomínka na první sjezd EŠC v Plzni r. 1923*, in: Vojtěch Kulda – Václav Ptáček (edd.), *Elektrotechnika a elektrárny v západních Čechách*, Praha 1936, s. 9–10; (-V.), *K celostátnímu sjezdu Elektrotechnického svazu československého v Plzni*, Národní politika, 15. 5. 1936, s. 3; *Slavnostní odhalení pamětní desky nestoru československých elektrotechniků*, Český deník, 17. 5. 1936, s. 2; *Slavnostní odhalení pamětní desky inž. dr. Křižíkovi v Plzni*, České slovo, 17. 5. 1936, s. 3; *Slavnostní zahájení sjezdu EŠC*, Tamtéž; *Zahájení sjezdu Elektrotechnického svazu čs.*, Nová doba, 16. 5. 1936, s. 2; *Křižíkova pamětní deska a ulice v Plzni*, Nová doba, 19. 5. 1936, s. 3; *Hold průkopnické a budovatelské práci*, Nová doba, 14. 5. 1936, s. 2.
- 12 Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 1; *Deska na podniku, který budoval dr. Křižík*, Lidové noviny, 30. 6. 1937, s. 5; *Odhalení pamětní desky dr. F. Křižíka na Smíchově*, Národní politika, 30. 6. 1937, s. 3; (kol), *Oslava devadesátky dr. Fr. Křižíka*, České slovo, 30. 6. 1937, s. 2.
- 13 Četné Křižíkovy dochované přednášky a projevy se nacházejí v Archivu NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 1 a 17. Vůbec nejproslulejším Křižíkovým projevem je jeho „pozdraz Einsteinovi“, který zazněl v rozhlasu na Vánoce roku 1937. Vedle Křižíka na Štědrý den promluvil také spi-

pomáhal šíření svého vlastního mýtu, který s elektrotechnickým průmyslem dávno neměl mnoho společného. Vyvrcholením této předválečné glorifikace byl Křížíkův pohřeb, jenž se stal českou národní manifestací za účasti protektorátní vlády. I to, že byl Křížík pohřben na Slavíně, dokládá jeho význam pro tehdejší českou společnost.¹⁴

V roce 1947 byl František Křížík ještě oslavován jako podnikatel a továrník, tedy úspěšný kapitalista.¹⁵ Půl roku po oslavách Křížíkových nedožitých stých narozenin se však výrazně změnila politická situace a „vítězným Únorem“ v roce 1948 získala v Československu neomezenou moc komunistická strana.¹⁶ Na první pohled by se mohlo zdát, že v důsledku této skutečnosti Křížíkova „posmrtná kariéra“ skončila. František Křížík jako prototyp kapitalistického vykořisťovatele se do komunistické ideologie odsuzující podnikatele, majitele továren a soukromý majetek jako takový přece nehodil. Avšak opak je pravdou. K žádnému zavržení a odsunutí jeho osobnosti na pověstné „smetiště dějin“ komunistickým převratem nedošlo. Naopak, snad nikdy se mýtus Františka Křížíka nerozvíjel tolik, jako v padesátých letech 20. století.

Jaký bude postoj komunistického režimu k postavě Františka Křížíka, bylo jednoznačně vyjádřeno v roce 1952, kdy byly s velkou podporou z nejvyšších míst prvně vydány jeho paměti. Pojďme nyní společně hledat odpovědi na otázku, jak je možné, že komunisté, obzvlášť na začátku padesátých let, vůbec něco takového dopustili. A kdyby jen dopustili – *Paměti* Františka Křížíka dokonce v podstatě napříště určily oficiální doktrínu československé historiografie techniky.

sovatel Karel Čapek, indolog Vincenc Lesný a přírodovědec Otakar Matoušek. Archiv NTM, fond č. 237, František Křížík, ing., kart. 1.

- 14 Křížíkův pohřeb byl detailně vylíčen v novinách, které však vesměs opisovaly (případně zestručňovaly) text zveřejněný ČTK. Průběh pohřbu je vylíčen na základě těchto obsahově v podstatě totožných článků: *Křížíkova cesta do Slavína*, Národní listy, 28. 1. 1941, s. 3; *Fr. Křížík uložen k věčnému spánku ve Slavíně*, Národní politika, 28. 1. 1941, s. 4; *Slavná poslední cesta Ing. Dr. F. Křížíka do Slavína*, Elektrotechnický obzor, 31. 1. 1941, s. 61–63; *Ostatky inž. dr. Františka Křížíka byly uloženy do Slavína*, Venkov, 28. 1. 1941, s. 2; *Slavný pohřeb inž. dr. F. Křížíka ve Slavíně*, Lidové listy, 28. 1. 1941, s. 3; *František Křížík pohřben na Slavíně*, Večer, 28. 1. 1941, s. 2; *Ing. Křížík uložen do vyšehradského Slavína*, Národní práce, 28. 1. 1941, s. 5.
- 15 V roce 1947 bylo monumentálně oslavováno výročí Křížíkových nedožitých stých narozenin. Velké oslavy se konaly v Praze, Plánici i Plzni. Archiv NTM, fond č. 237, František Křížík, ing., kart. 55.
- 16 V české historiografii netvoří rok 1948 až tak výrazný a pevný mezník jako v politických dějinách. Období let 1945–1950 je spíše dobou zápasu o charakter českého dějepiscetví. Marxistické vlivy se projevují již před rokem 1948 a naopak v některých konstitutivních rysech se marxisticko-leninské dějepiscetví pravděpodobně podařilo ustavit až na přelomu let 1952/1953, kdy definitivně zmizely některé demokratické rysy fungování vědecké i institucionální základny české historiografie. K problému více viz Bohumil JIROUŠEK, *Česká marxistická a marxisticko-leninská historiografie. Diskurs a možnosti výzkumu a jeho proměn*, in: Bohumil Jiroušek (ed.), *Proměny diskursu české marxistické historiografie*, České Budějovice 2008, s. 9–26; Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945–1989*, Praha 1999.

Sen o elektrifikaci – Příčiny přijetí Františka Křížíka komunistickou historiografií a publicistikou

Abychom správně pochopili příčiny zařazení osobnosti Františka Křížíka mezi postavy československého komunistického panteonu, tedy mezi osoby s oficiálním mytickým nábojem, které vyžadovaly trvalou pozornost a propagaci, musíme se nutně zmínit o vnímání elektrotechniky v Sovětském svazu, jenž se stal po roce 1945 a zejména pak po roce 1948 československým vzorem a vůdcem.

První příčina komunistické glorifikace Křížíka totiž nesouvisí přímo s jeho osobností, ale vychází z marxisticko-leninského postoje k vědě, technice a jejich dějinám. František Křížík byl „naštěstí“ v první řadě elektrotechnikem, teprve následně pak podnikatelem. A elektrotechnika se v komunistické ideologii, zejména v samotném Sovětském svazu, stala primárně podporovaným odvětvím. Je třeba si uvědomit, že na začátku 20. století bylo Rusko ve srovnání s jinými evropskými zeměmi značně zaostalé. Když se dostali v roce 1917 bolševici k moci, usilovali o reorganizaci zaostalého ruského zemědělství a hospodářství. Jedním z hlavních nástrojů měla být přitom právě elektrifikace.

Lenin se k elektrifikaci upnul jako k nějakému kouzelnickému triku, který okamžitě promění zaostalé ruské zemědělství a vyřeší všechny hospodářské problémy.¹⁷ Jeho nadšení pro elektřinu bylo tak veliké, že ho dovedlo až k proslulému heslu „*Komunismus je sovětská moc plus elektrifikace celé země*“.¹⁸ Už v roce 1918 upozorňoval Lenin ve svém *Nástinu plánu vědeckotechnických prací*, že je nutno věnovat zvláštní pozornost elektrifikaci průmyslu a dopravy a používání elektřiny v zemědělství.¹⁹ Obzvláště elektřina v zemědělství hrála významnou úlohu.²⁰ Své názory a postoje k elektrifikaci, který následně nasměroval technický a hospodářský vývoj Sovětského svazu, výstižně vyjádřil na III. všeruském sjezdu RKSM (Rossijskij komunističeskij sojuz molodeži, tj. Ruský komunistický svaz mládeže): „*Víme, že nelze vybudovat komunistickou společnost, neobnovíme-li průmysl a zemědělství, při čemž je nesmíme obnovovat podle starého vzoru. Musíme je obnovit na moderní základně, vybudované podle nejnovějších vědeckých vymožeností. Je vám*

17 Leninovy názory na význam vědy a techniky byly shrnuty ve výběrovém bibliografickém soupisu prací a výroků Jarmila FROMKOVÁ, *Lenin o významu vědy a techniky*, Praha 1973. Tato pomůcka obsahuje bibliografické odkazy na první vydání rozsáhlých Leninových spisů, jež vyšlo v Praze v letech 1951–1970, ale také citace hlavních Leninových výroků k dané tematice. Vedle tohoto vydání byly vybrané Leninovy spisy publikovány ve dvou svazcích: Vladimír Il'jič LENIN, *Vybrané spisy ve dvou svazcích. Svazek II*, Praha 1951. Leninovy názory na elektrifikaci jsou v české literatuře nejpodrobněji vyjádřeny v publikaci Vladimír Andreevich STEKLOV – Lidija Aleksandrovna FOTIJEV, *V. I. Lenin o elektrifikaci*, Praha 1953.

18 J. FROMKOVÁ, *Lenin o významu vědy a techniky*, s. 23.

19 V. I. LENIN, *Vybrané spisy*, s. 84.

20 Fedor L. VEJTKOV, *Elektřina v našem životě*, Praha 1952, s. 32–34; E. GRANOVSKIJ, *Leninský plán elektrifikace země a vytvoření materiální základny komunismu*, in: Lenin – Veliký teoretik vědecké politické ekonomie, Praha 1951, s. 82–103.

známo, že touto základnou je elektřina, že pouze tehdy, uskuteční-li se elektrifikace celé země a všech odvětví průmyslu a zemědělství, pouze tehdy, zhostíte-li se tohoto úkolu, jen tehdy budete moci vybudovat tu komunistickou společnost, kterou staré pokolení vybudovat nemůže.“²¹

Elektrifikace se stala neoddelitelným článkem socialistické industrializace země a byla vnímána jako „mohutná hybná páka na cestě sovětské společnosti ke komunismu, protože upevňuje socialistické vlastnictví výrobních prostředků, je mocným prostředkem ke zvyšování produktivity práce a k jejímu usnadnění, přispívá k vytvoření nadbytku výrobků a tím napomáhá k překonání rozdílu mezi městem a venkovem, mezi prací duševní a prací fyzickou“.²²

Z Leninova podnětu vznikl státní plán elektrifikace Ruska – GOELRO (Gosudarstvennyj plan elektrifikacii Rossii), který sám Lenin nazval druhým programem strany. Schválen a vyhlášen byl koncem roku 1920 VIII. sjezdem sovětů, na němž Lenin znovu zdůraznil, že ekonomiku Ruska je nutno vybudovat na základě strojové velkovýroby, opírající se o nejnovější vědecké a technické objevy.²³ Plán GOELRO zahrnoval stavby elektráren a elektrických sítí, využití místních zdrojů paliva a vodních zdrojů pro výrobu elektrické energie, elektrifikaci průmyslu a zemědělství a vytvoření racionální organizace zásobování země palivem.²⁴

Elektrifikace a představa výstavby obrovských elektráren Lenina naplňovala nadšením i v posledních týdnech jeho života,²⁵ hlavní zásluhu o realizaci celého gigantického projektu si ovšem připsal až Stalin, jenž se již na XVIII. sjezdu VKS(b) mohl chlubit tím, že technickou úroveň Sovětský svaz již předstihl kapitalistické země²⁶ a že v době stalinských pětiletok se elektrifikace prováděla ještě rychlejším tempem, než bylo stanoveno plánem GOELRO.²⁷ Propagace elektrifikace v Sovětském svazu se odrazila i ve společenském postavení osob, které zastávaly zaměstnání spojené právě s elektrifikací. Vedle konstruktéra zbraní se tak dostávalo nejvyššího společenského uznání inženýru silnoproudáři.²⁸

Tento kult elektřiny se záhy úspěšně ujal i v českém, resp. československém komunistickém prostředí. Při hledání svého domácího hrdiny pak jednoduše nebylo možné ignorovat prvního a jednoznačně nejznámějšího českého (československého) elektrotechnika, který se tolik zasloužil o elektrifikaci země a jemuž navíc v této činnosti přinejmenším

21 E. GRANOVSKIJ, *Leninský plán*, s. 84.

22 Tamtéž, s. 103.

23 J. FROMKOVÁ, *Lenin o významu vědy a techniky*, s. 24.

24 E. GRANOVSKIJ, *Leninský plán*, s. 85.

25 Paul JOHNSON, *Dějiny 20. století*, Praha 2008, s. 95.

26 E. GRANOVSKIJ, *Leninský plán*, s. 83.

27 Tamtéž, s. 85.

28 P. JOHNSON, *Dějiny 20. století*, s. 95.

zpočátku bránilo konzervativní kapitalistické prostředí. František Křižík si tedy do komunistických historických mýtů našel cestu již tím, že celý svůj život věnoval elektrotechnice, která byla pro komunistickou stranu jedním z prvořadých oborů.

Jen na okraj ještě poznamenejme, že nadšení komunistických vládců nejen pro elektrotechniku, ale i techniku obecně, našlo svůj odraz i v dobové marxistické historiografii. Dějiny techniky a exaktních věd se staly její významnou a podporovanou součástí. Spolu s Československou akademií věd byl v roce 1953 oficiálně konstituován její Historický ústav a v něm se od roku 1956 vytvořilo oddělení dějin přírodních věd a techniky s úkolem zpracovat přehled vývoje těchto oborů na území Československa.²⁹

Postoj komunistické státní moci k technice charakterizuje i následující citát z přednášky Františka Žaluda,³⁰ která zazněla na počátku padesátých let v Socialistické akademii: „*Lidově demokratický stát má k technické vědě jiný postoj než stát kapitalistický. Zvýšením vědecké a technické úrovně upevňuje nový stát své vítězství nad kapitalismem, a proto – jak je známo zejména z příkladu SSSR – je období budování socialistické společnosti také období bouřlivého růstu techniky a vědy. Teprve socialistická organizace a znárodnění průmyslu, plánování národního hospodářství a dělení výrobního programu do nejhospodárnějších sérií dává všechny předpoklady k dosažení nových met naší techniky.*“³¹

K úspěšné cestě Františka Křižíka na výsluní společenského zájmu však nestačilo pouze to, že byl elektrotechnikem. K přijetí staročeského konzervativce a kapitalisty mezi nejvýznamnější československé osobnosti a symboly československé techniky v éře komunismu napomohly ještě další okolnosti jeho života, které byly výstižně zdůrazněny a sumarizovány v předmluvě ke Křižíkovým *Pamětím*.

Křižíkovy Paměti

Myšlenka zachovat Křižíkův životopis vznikla už kolem roku 1932, kdy byl v Praze založen jako odbor Technického muzea Archiv pro dějiny českého průmyslu, obchodu a technické práce.³² Jedním z cílů tohoto archivu se stalo knižní vydání pamětí Františka Kři-

29 Více viz Jaroslav FOLTA, *Předmluva*, in: Jaroslav Folta a kol., *Studie o technice v českých zemích 1945–1992*, 1, Praha 2003, s. 7–12. Jádro tohoto oddělení tvořili absolventi přírodních věd z počátku padesátých let, jejichž disertační práce se týkaly matematického a filozofického díla Bernarda Bolzana. Využili dobového zájmu a pokusili se vytvořit studijní a publikační základnu pro systematický výzkum. Byl také založen Časopis pro dějiny přírodních věd a techniky. J. HANZAL, *Cesty české historiografie*, s. 112.

30 František Žalud (1919–1993) byl českým odborníkem na vznětové motory, v letech 1946–1952 působil v ČKD Praha a od roku 1952 v Ústavu pro výzkum motorových vozidel.

31 František ŽALUD, *Velké postavy české techniky*, Lidové noviny, 25. 2. 1951, příl. Kulturní neděle, s. 7.

32 Archiv byl založen již roku 1931, činnost ale zahájil až v roce 1932. K založení a dějinám archivu více viz Rudolf BÁRTA, *Archiv für die Geschichte der Industrie, des Handels und der technischen Arbeit in der ČSR*, Praha 1932 či česká verze Rudolf BÁRTA, *Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v ČSR*, Praha 1932; Karel ČERNÝ, *Archiv*, in: Národní technické muzeum 1978–1988. Sborník

žíka, v té době ještě žijící, velice významné a adorované osobnosti. Toto rozhodnutí však bylo učiněno, aniž by tyto paměti byly napsány. Teprve následně se podařilo Josefu Jarešovi, jednomu ze zakladatelů Technického muzea, Křížíka pro sepsání jeho memoárů získat.³³ Ten pak svědomitě do posledních dnů svého života vyprávěl své životní příběhy řediteli Technického muzea Jaroslavu Veselému, který vyprávění zapisoval, ověřoval a doplňoval údaji z literatury a pramenů. Společně s Křížíkem pak také stylizoval první koncept pamětí. Na konečné úpravě celého rukopisu se po Křížíkově smrti podílel z iniciativy Spolku Národního technického muzea Křížíkův bývalý spolupracovník Vladimír List. Roku 1951 převzalo péči o vydání pamětí Technicko-vědecké nakladatelství³⁴ a o rok později kniha skutečně vyšla.

Redakční tým Křížíkových *Pamětí* se ve své *Poznámce redakce* v úvodu publikace jako-by snaží ospravedlnit své jednání. Má potřebu vysvětlit, proč „podnikatel“,³⁵ jenž „z peněz, které dostal za patentní poplatky, založil elektrotechnickou dílnu, z níž vyrostl jeden z největších našich podniků“,³⁶ má být tak opěvován a prezentován jako symbol české techniky. Klíčový důvod, který byl zmíněn na prvním místě, jsme už osvětlili výše. Redakce však nachází i celou řadu dalších argumentů, proč Křížíka oslavovat. Cituje například Leninův výrok o nemožnosti provést elektrifikaci v důsledku existence soukromého vlastnictví: „Pokud trvá kapitalismus a soukromé vlastnictví výrobků, nemůže elektrizace celé země ani řady zemí být předně ani rychlá ani plánovitá, a za druhé nemůže být provedena ve prospěch dělníků a rolníků. Za kapitalismu přivodí elektrizace nutně silnější útlak velkobank jak nad dělníky, tak nad rolníky.“³⁷ Překážky, které byly kladeny Františku Křížíkovi v jeho elektrifikačních snahách, či jeho úporná snaha po využití vodní síly pro výrobu elektřiny, která byla nakonec zmařena,³⁸ to vše je tedy redaktory vnímáno a prezentováno jako do-

k osmdesátému výročí založení. 1. Činnost v uplynulém desetiletí, Praha 1988, s. 193–196; Karel ČERNÝ, *Archiv*, in: Národní technické muzeum. Činnost v uplynulém desetiletí 1969–1978. Sborník k sedmdesátému výročí založení, Praha 1978, s. 169–172; Jan HOZÁK – Milada SEKYRKOVÁ, *Archiv pro dějiny obchodu, průmyslu a technické práce po 70 letech*, Archivní časopis, 2002, č. 4, s. 201–210; Jan KLEPL, *Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v Praze*, Věstník Národního technického muzea 30, 1950, č. 2–4, s. 101–107; Jan KLEPL, *Tři léta Archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v ČSR*, Praha 1935.

33 Viz Archiv NTM, fond Ing. Josef Jareš. Josef Jareš (1861–1947) byl živnostenským inspektorem, po roce 1918 sekčním šéfem na Ministerstvu sociální péče, spoluzakladatelem Technického muzea, Spolku pro bytovou reformu, akciové společnosti Logie a také továrny na výrobu učebních pomůcek.

34 *Poznámka redakce*, in: F. Křížík, *Paměti*, s. 5.

35 Tamtéž, s. 3.

36 Tamtéž.

37 Tamtéž, s. 4.

38 Začátkem padesátých let byl otisknut Křížíkův plán elektrifikace Čech. Viz František KŘÍŽÍK, *Zužitkování vodních sil a začátky soustavné elektrifikace Čech*, Mladý technik, 19. 6. 1953, s. 410–411.

klad pravdivosti Leninových slov o nemožnosti soustavné elektrizace za kapitalismu.³⁹ Jedním dechem také dodávají, že „*teprve dnes vidíme, jak neplánovitě se postupovalo za kapitalismu, jak se nedbalo na využití všech možností, jak málo se přihlíželo k perspektivám. V tom je kořen dnešních potíží, proto musíme teprve dnes budovat všechna ta Křížíkem navrhovaná a plánovaná zařízení, o která kapitalisté nedbali, protože neznamenal zisk v dohledné době.*“⁴⁰

Kapitalismus tak z komunistického pohledu jednoduše neoceníl Křížíkovo úsilí, neuvažoval mu realizovat všechny nápady, protože jeho snažení „*směřovalo k prospěchu nejširších vrstev lidu*“ a „*takové plány může uskutečnit teprve vyšší společenské zřízení, lidově demokratický stát*“.⁴¹ Nová, komunistická interpretace Křížíka tak dostává jasné kontury. Stejně jako třeba husité je i Křížík označován v podstatě za jakéhosi předchůdce komunistického hnutí: „*Do naší doby se měl Křížík narodit! Nebyl by musel konat téměř nadlidskou práci pro zavedení elektřiny u nás, nebyl by musel bránit české země před pronikáním cizího kapitálu a české pracovníky před nebezpečím nezaměstnanosti v elektrotechnickém podnikání, nebyl by musel jako podnikatel bojovat s konkurencí, aby se udržel. Proslavil by se jistě sám i svůj národ dalšími významnými vynálezy!*“⁴²

Jak je z uvedeného citátu rovněž zřejmé, dalším argumentem pro oslavování Křížíka komunistickou státní mocí se stala národnostní otázka. Nový politický režim vyzdvihuje Křížíkovo češství, zdůrazňuje, že založil český podnik (slovo podnik zde stojí výrazně ve stínu slova český), a tím, slovy redakce *Pamětí*, „*zabránil unikání peněz za zavádění elektřiny do našeho tehdejšího života do ciziny, zajistil českým lidem práci a svou činností pomáhal posilovat vzrůstající význam českého národa na hospodářském poli*“.⁴³

Význam elektrotechniky, její a zároveň Křížíkovo nedoceníení a omezování v období kapitalismu i česká otázka jsou v *Poznámce redakce* vyjádřeny explicitně. Mezi řádky však můžeme vypočítat ještě jednu výraznou příčinu toho, že se totalitní režim tak vehementně hlásil k odkazu elektrotechnika-kapitalisty. Jedná se o edukační rozměr Křížíkovy osobnosti. Tato idea je patrná z většiny článků o Františkovi Křížíkovi; zcela jasně ji vyjádřil Alois Adalbert Hoch⁴⁴ v předmluvě k *Pamětem*: „*Jejich [myšleno Pamětí Františ-*

39 F. KŘÍŽÍK, *Pamětí*, s. 4.

40 Tamtéž.

41 Tamtéž.

42 Tamtéž.

43 Tamtéž.

44 Alois Adalbert Hoch (1888 Stará Dobruška – 1978 Praha) byl v mládí členem Federace českých anarchistů (od roku 1909), sblížil se s kladenskými dělníky a mosteckými horníky a publikoval v anarchistických časopisech. Společně s S. K. Neumannem a jeho anarchokomunistickými skupinami se účastnil v roce 1921 zakládání KSČ. Byl knihovníkem ministerstva veřejných prací (1920–1941), dopravy (1941–1945), techniky (1945–1951) a nakonec stavebnictví (1951–1955). Publikoval pod

ka Křižíka] výchovná hodnota je nesporně veliká. Vždyť Křižík nebyl jen vynálezce a zlepšovatel, ale také realizátor technického pokroku, bojovník za něj, nelekající se překážek. Jeho paměti jsou životní historií chlapce z nezámožné české rodiny, který si musil razit cestu v životě sám...“⁴⁵ František Křižík vedl příkladný život, naplněný prací, který je hodno následovat. A. A. Hoch není ve svém hodnocení nikterak skromný a rozplývá se nad tím, že teprve Paměti „ukazují Křižíka bez falešného pozlátka tendenční propagandy“.⁴⁶ Kritika první republiky je zjevná nejen v tomto případě.

Když se začteme hlouběji do Křižíkova životopisu, nalezneme ještě další dvě okolnosti jeho života, které nahrávaly marxistické vědě, a tím pádem i růstu křižíkovského mýtu à la komunismus. Podívejme se, jak tyto okolnosti shrnul a vyjádřil v již zmíněné předmluvě A. A. Hoch: „Křižík vyšel z prostého pracujícího lidu a tomu zůstal svým způsobem věren.... Křižík byl zaměstnavatelem, ale jaksi „patriarchálním“: nepropustil zaměstnance, ani když mu vyhořela továrna, a jeho poměr k oslavě 1. máje nemá obdobu u žádného tehdejšího zaměstnavatele. Byl kapitalistou, ale pokrokovým v tom smyslu, v jakém zakladatelé vědeckého socialismu charakterizovali kapitalismus volné soutěže, kdy byl přes všechna sociální zla, která byla jeho průvodním jevem, konec konců činitelem pokroku, jako pravý opak imperialistického kapitalismu monopolního. V Křižíkovi bylo cosi z ideálního průmyslníka, o jakém snil na počátku 19. století velký francouzský utopistický socialista Saint-Simon. Nepracoval pro zisk, peníze mu byly jen prostředkem k realizaci technických plánů.“⁴⁷ Křižíkovi tedy v očích komunistů výrazně pomohl také jeho třídní původ a dále do značné míry zkreslená, ale v jádru opodstatněná představa o jeho silném sociálním citění a relativní vstřícnosti ke svým zaměstnancům.

Reakce na vydání Křižíkových memoárů byly různé, v převážné většině však negativní. Nejvýrazněji a nejvíce negativně vyzněla recenze Miroslava Fuky otisknutá ve Sborníku pro dějiny přírodních věd a techniky.⁴⁸ Miroslav Fuka sice kladně hodnotil úmysl vydávat tzv. Knižnici dějin techniky, avšak zpochybnil účelnost vydání Křižíkových vzpomínek jako prvního svazku a dokonce popřel význam jakýchkoliv pamětí. Autobiografii recenzent vnímá jako nevhodný subjektivní historický pramen a speciálně Křižíkovy Paměti představují dle jeho názoru spíše dějiny Křižíkova kapitalistického podnikání, zatímco vynálezecká činnost zůstává v pozadí. Ani „řádná marxistická“ předmluva Fukovi

různými zkratkami a pseudonymy a významně se podílel na vzdělávacím a uvědomovacím programu KSC. Viz Alois Adalbert Hoch, <<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/hoch.html>> [cit. 2011-08-01].

45 Alois Adalbert HOCH, *Předmluva*, in: F. Křižík, *Paměti*, s. 9.

46 TÝŽ, *Technika*, Technická kniha, sv. 2, 1958, č. 5, s. 191–192.

47 Tamtéž, s. 10.

48 Miroslav FUKA, *Paměti Františka Křižíka – českého elektrotechnika*, in: Jan Kořan, *Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky*, Praha 1954, s. 248–249.

nestačila, ta se ostatně stala jádrem jeho kritiky, zdála se být málo marxistická a materialistická. Autoři předmluvy totiž zůstali z Fukova pohledu pouze u slov a stejně viděli Křižíka jako „*pocitivého Čecha, lidového demokrata a pokrokového člověka*“. Tento kritický a odmítavý postoj, založený na nenávisti k buržoazii a kapitalismu, byl však brzy překonán (aspoň v Křižíkově případě) a Křižíkově mýtu nijak neuškodil. Autoři, kteří o něm psali, však museli řádně ospravedlňovat Křižíkův přínos pro marxistickou společnost.

Živá minulost naší techniky

Věda (ovšem pouze experimentální) a technika si v socialistické, resp. komunisty vedené společnosti získaly své podstatné místo a byly usilovně podporovány. Se stejnou veherencí byly podporovány také jejich dějiny. Ze života a práce významných osobností vědy a techniky měly být čerpány zkušenosti, ale také znalosti dobových okolností a podmínek, které byly vnímány jako užitečné či přímo nezbytné pro zdárný rozvoj současné vědy a techniky. Dokladem toho jsou některé projekty, jež byly zahájeny v padesátých letech (vesměs ale nebyly realizovány), výstava *Co dala naše technika světu*, postupně instalovaná v Praze, Brně a Bratislavě,⁴⁹ nebo různé dobové publikace, z nichž si zaslouží naši pozornost zejména populárně naučná kniha Rudolfa Štechmílera *Živá minulost naší techniky* s podtitulem *Pásmo historických reportáží o životě a díle některých čelných průkopníků naší techniky*.⁵⁰

Štechmílerovo pásmo historických reportáží je přesně tím dílem, jaké popularizace vědy a techniky potřebuje. Zabývá se různými obory, počínaje hornictvím, hutnictvím, vodními stavbami, počátky parního stroje, paroplavbou a železnicí, přes vývoj elektrotechniky, energetiky, motorů, automobilů, letectví, zemědělství, lesnictví, českého potravinářství, ale i sklářství a tiskařství, a konče fotografií a filmem, bezdrátovou telegrafií a puškařstvím. Systematicky uspořádaná, pečlivě zpracovaná publikace by mohla úspěšně zastat roli učebnice dějin vědy a techniky. V dnešní době je však téměř nepoužitelná, neboť je značně zatížená politickou orientací padesátých let, což se mimo jiné projevuje hojnými citáty československých i sovětských komunistických pohlavářů.

Františku Křižíkovi jsou v knize věnovány dokonce dvě kapitoly: *Život naplněný prací*⁵¹ a *Česká obloukovka*.⁵² Přitom má autor stejně jako editoři Křižíkových *Pamětí* potřebu ospravedlňovat a vysvětlovat Křižíkovu pozitivní roli: „Častokráte byla nadhozena otázka,

49 Rudolf ŠTECHMÍLER, *Co dala naše technika světu*, Praha 1953, s. 2. Výstava se snažila podat ve zkratce názorný přehled práce techniků a byla doplněna modely jejich vynálezů.

50 TÝŽ, *Živá minulost naší techniky. Pásmo historických reportáží o životě a díle některých čelných průkopníků naší techniky*, Praha 1954.

51 Tamtéž, s. 116–122.

52 Tamtéž, s. 123–127.

*jak dnes, v době budování socialismu, hodnotit práci takových Křižíků, Donátů a jim podobných. Vždyť nebyli jen průkopníci a spolutvůrci našeho průmyslu, ale později i podnikatelé, tedy kapitalisté v pravém slova smyslu. Je tedy možno jejich přínos hodnotit kladně, a proč? Křižík vyšel z prostého pracujícího lidu a tomu zůstal svým způsobem a ve své době věrný. Pracoval k jeho prospěchu zejména tím, že především vlastním úsilím zaváděl do našeho hospodářského života významnou sociálně pokrokovou sílu, jako byla elektrická energie, v níž již Marx a Engels rozpoznali činitele, který zrevolutionizuje výrobu a uspíší osvobození pracujících.*⁵³

Štechmiller uvádí i jiné argumenty ve prospěch přijetí „kapitalistického podnikatele“ mezi osoby hodné následování (vedle argumentů vytyčených již v *Pamětech*). Dnešnímu mladému člověku asi budou připadat úsměvné, neboť jsou dokladem komunistického dogmatismu a absurdní argumentace pomocí vlastních autorit, která se v mnohém podobala středověké scholastice. Prvním argumentem, který Štechmiller uvádí, je totiž projev Václava Kopeckého⁵⁴ na I. ideologické konferenci vědeckých pracovníků v Brně v roce 1952, respektive tam vyřčená věta: „Znovu opakuji: Pyšníme se před světem jmény našich vynálezců Prokopa Diviše, Josefa Resslera, Josefa Božka, Františka Křižíka, atd.“⁵⁵ Zadrůh měl František Křižík – naštěstí pro něj – tu čest, že zdokonalil vynález ruského vynálezce Jabločkova. Práci vědců a techniků, kteří navazovali na objevy ruských průkopníků a prohlubovali je, bylo v očích Rudolfa Štechmilera (a celé tehdejší komunistické ideologie) obzvlášť nutné připomínat.⁵⁶

Takto se tedy Štechmiller vyrovnává s Křižíkovou kapitalistickou minulostí v obecném úvodu knihy. Přesto se i v samotném textu několikrát znovu vrací k otázce, proč je dnes tak třeba připomínat Křižíkovo jméno a práci, když byl přece Křižík také kapitalistou. Je zřejmé, že tento ideologický rozpor byl stále vnímán jako palčivý a aktuální. Štechmiller jednak používá své vlastní argumenty typu „*Jen poctivá a usilovná práce, zaměřená k pokroku a budoucnosti, tvoří nesmrtelné hodnoty!*“⁵⁷ či „*Křižík hned nepostřehl úskočné jednání kapitalistů, byl příliš důvěřivý a často na to doplatil. Nyní se sám – jakožto majetník*

53 Tamtéž, s. 14.

54 Václav Kopecký (1897 Kosmonosy – 1961 Praha) byl český komunistický novinář a politik. Byl předním ideologem a propagandistou KSČ. Po roce 1948 se aktivně podílel na přípravě politických procesů s odpůrci režimu. Václav Kopecký patřil k nejtvrdějším stalinistům a po Stalinově smrti se radil mezi poslední, kteří sovětského vůdce v Československu obhajovali. Byl také po celá čtyři desetiletí bezvýhradným následovníkem politiky Sovětského svazu. V letech 1945–1953 byl ministrem informací, posléze ministrem kultury. Karel KAPLAN – Pavel KOSATÍK, *Gottwaldovi muži*, Praha – Litomyšl 2004, s. 333; Jana PÁVOVÁ, *Demagog ve službách stran. Portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*, Praha 2009.

55 R. ŠTECHMILER, *Živá minulost*.

56 Tamtéž, s. 7.

57 Tamtéž, s. 120.

závodů – vlastně stal obětí vykořisťování,⁵⁸ ale zároveň si ještě – pro jistotu? – bere na pomoc úvod k *Pamětem* a cituje Hochovo vyjádření o Křižíkovi jako „patriarchálním“ zaměstnavateli.⁵⁹

Rudolf Štechmiller šel ovšem v ideologizaci života a díla Františka Křižíka ještě mnohem dál. Kritizuje jeho přirovnávání k Edisonovi a odvolává se v této souvislosti na sovětského historika techniky S. V. Suchardina, kandidáta Akademie věd SSSR, který v roce 1952 navštívil Československo a projevil obdiv k práci našich techniků.⁶⁰ Zvláště ho prý zaujala Křižíkova osobnost a, jak Štechmiller uvádí, v této souvislosti údajně řekl: „*Je třeba bojovat proti kosmopolitismu a za zdůraznění socialistického vlastenectví. Jako příklad nesprávného pojetí dějin techniky lze uvést právě příklad Křižíkův, který je v četných starších knihách i časopiseckých článcích označován za „českého Edisona“. To je nesprávné. Křižík byl vědcem Československa, Čechem, nikoliv Američanem. Zde vidíte nesprávnou představu činitelů rozvoje české techniky! – Sovětský historik se řídí pokyny J. V. Stalina o tom, že „každý národ, ať velký či malý, má svoje jakostní zvláštnosti, svoji osobitost, která náleží jen jemu a které není u žádného jiného národa. Tyto zvláštnosti jsou právě tím vkladem, jímž přispívá každý národ do společné pokladnice světové kultury, doplňuje ji a obohacuje.“*⁶¹

Kniha *Živá minulost techniky* sice skýtá Křižíkův životopis, v němž je zdůrazněno pochopitelně jeho strádání a přehled jeho nejvýznamnějších technických úspěchů, avšak na prvním místě si klade za cíl připomenout a zhodnotit Křižíkův přínos technickému pokroku,⁶² a vedle *Pamětí* tak výrazně přispívá k formulaci a konsolidaci Křižíkova komunistického historického mýtu.

Vedle *Živé minulosti naší techniky* vyšla v téměř stejné době publikace s názvem *Z dětství naší elektrotechniky*.⁶³ Je svým zaměřením v mnohém podobná, ale přesto výrazně odlišná. Jejím autorem je Václav Gutwirth, jenž je podepsán také pod publikací *Příklad Františka Křižíka*, která byla vydána těsně po Křižíkově smrti v roce 1941.⁶⁴ *Z dětství naší*

58 Tamtéž, s. 121. Citát se týká zakcionování Křižíkových podniků v roce 1917.

59 Tamtéž, s. 120–121.

60 Tamtéž, s. 116.

61 Tamtéž.

62 Tamtéž, s. 118.

63 Václav GUTWIRTH, *Z dětství naší elektrotechniky*, Praha 1953.

64 V. GUTWIRTH, *Příklad Františka Křižíka*. Jako autor je uveden Václav Gutwirth, ovšem, jak již bylo naznačeno, ten pouze shromáždil a dodal podklady pravému autorovi knihy, spisovateli Edmondovi Konrádovi, který nesměl během okupace coby představitel předválečné demokratické linie české kultury a zároveň neárijský míšenec publikovat a veřejně vystupovat. František Křižík je v knize pojat jako prostý a skromný, ale zároveň odvážný a vytrvalý bojovník za technický pokrok, který se neleká žádných překážek a překypuje obrovskou mravní silou. Poutavým stylem je popisován Křižíkův život od jeho dětských let a počátků technické práce, přes úspěchy u dráhy až k vlastní podnikatelské aktivitě a úspěchům (českým i světovým) na poli elektrotechniky. Stranou nezůstává téma elektřiny, která se stala Křižíkovi osudovou jako nevyčerpatelný zdroj nápadů a uskutečňovaných

elektrotechniky je sice opatřeno předmluvou z dílny A. A. Hocha, která ovšem s vlastním dílem nijak nekoresponduje a stylem i obsahem je jak z jiného světa. V kapitole o Křižíkovi podal autor výťah ze svých (a Konrádovy) předchozích fundovaných „nemarxistických“ prací, pouze doplnil informace o znárodnění Křižíkova podniku. V závěru své knihy mluví Gutwirth o významu elektrické energie a elektrotechniky pro budování socialismu a komunismu a o sovětských vzorech. Pozorný čtenář však mezi řádky vycítí, že se jedná spíše o povinnou oběť komunistickým vládcům než o přesvědčení autora.⁶⁵ Gutwirthova práce je tak představitelkou ještě dobíhající, postupně umlčované nemarxistické interpretace Křižíkova života, díla a odkazu, respektive ideologicky nedeformovaných (s výjimkou vynucených pasáží) dějin vědy a techniky. I takové ještě v roce 1953 občas vycházely.

František Křižík v zrcadle tisku padesátých let

Nová, komunisty vytvořená interpretace osobnosti Františka Křižíka se samozřejmě objevovala i v soudobém tisku. Základní Křižíkův přínos pokroku je charakterizován jednoduše a jasně: *„Léta tvrdého odříkání, denní zápas o živobytí a dny naplněné usilovnou prací se nakonec odrazily v celoživotním díle, které korunoval syn chudých rodičů vynálezem elektrické obloukové lampy.“*⁶⁶ Neexistoval snad lepší příklad pro studenty než chudý, ale pilný chlapec František Křižík, který se nakonec stal vynálezcem! Přitom jsou často připomínány a propagovány „výdobytky“ nového režimu. Jak si můžeme v roce 1952 přečíst v Květech, *„za časů Františka Křižíka bylo studium jen pro bohaté, dobře placená místa byla jen pro protekční syny bohatých rodičů“*, kdežto nyní se *„stovky dcer a synů dělníků a rolníků připravují opatřeny vším pohodlím v krásném prostředí ke studiu na vysokých*

plánů, jejichž vyvrcholením byla jubilejní výstava. Barvitě je pojata také Křižíkova iniciativní a široce rozvětvená participace na rozvoji techniky. V neposlední řadě je velká pozornost věnována společenskému uznání, kterého se Křižíkovi dostalo v závěru jeho života jako zasloužilé a populární osobnosti. *Příklad Františka Křižíka* plně naplňuje jak svůj název, tak podtitul *O jeho životě, díle a době*. Není sice klasickou odbornou monografií, jedná se spíše o titul populárně naučný, přesto se zde setkáme s jednoduchým poznámkovým aparátem, v němž je odkazováno na literaturu a zejména na novinové články, i když zdaleka ne důsledně. Gutwirth (Konrád) kromě Křižíkova života zdařile vylíčil obraz doby a zachytil také křižíkovskou tradici, zejména dobové reakce na Křižíkovy aktivity, včetně lidové slovesnosti. Přestože tato kniha vyšla již v roce 1941, zůstala dosud nepřekonanou, a to jak svým rozsahem, tak zejména kvalitou. Rukopis na rozdíl od ostatních není dokonce součástí Gutwirthovy pozůstalosti uložené v Archivu NTM (fond č. 632, Vladimír Gutwirth, neusp.).

65 Za pozornost také stojí lehce provokativní pobídka A. A. Hocha na konci předmluvy: *„A tento úspěch [myšleno úspěch právě vydané knihy] bude jistě autorovi pobídkou, aby se pustil do důkladnějšího zpracování dějin naší elektrotechniky v duchu historického materialismu [zvýraznila autorka], který jediný dovede pravdivě a hluboce osvětlit podíl, jaký měla naše elektrotechnika a její průkopníci na celkovém sociálním vývoji našeho národa za kapitalismu a jaký podíl má nabudování socialismu v naší lidově demokratické republice.“* A. A. HOCH, *Předmluva*, in: F. Křižík, *Paměti*, s. 6.

66 *ste., Křižíkův přínos pokroku, Lidová demokracie*, 8. 7. 1952, s. 3.

a odborných školách“. I tehdy však chudý František Křižík „věděl, že musí studovat, i kdyby měl jíst jednou denně a spát třeba pouhé čtyři hodiny“.⁶⁷

Podobně jako v případech knižních publikací vyšlo ovšem v první polovině padesátých let i několik článků, které ještě nebyly zatíženy marxistickou rétorikou, působí svěže a originálně a patří k tomu nejlepšímu, co kdy bylo o Křižíkovi napsáno. Za zmínku stojí především netradičně pojaté a zajímavým stylem podané *Křižíkovy obloukovky* v *Mladé frontě* v roce 1950⁶⁸ či soutěžní kvíz *Poznáváme naše vynálezce* z roku 1955, opět z *Mladé fronty*.⁶⁹

110. výročí narození Františka Křižíka

V roce 1947 se konaly na řadě míst v republice relativně monumentální oslavy Křižíkova stého výročí narození. Dalo by se očekávat, že tímto obzvlášť kulatým jubileem Křižíkova glorifikace vyvrcholí. Ani v roce 1957, u příležitosti 110. výročí, se však na Františka Křižíka nezapomnělo, ba naopak – oslavy uspořádané na jeho počest se svým rozsahem i významem vyrovnaly těm před deseti lety.

Křižíkovo rodné město Plánice uspořádalo ve dnech 15. a 16. června 1957 vzpomínkové slavnosti,⁷⁰ v jejichž průběhu byla v Křižíkově rodném domku otevřena pamětní síň⁷¹ a před domkem odhalena Křižíkova busta.⁷² Program oslav, které se konaly pod záštitou rady Krajského národního výboru (KNV) v Plzni, v podstatě kopíroval průběh oslav konaných před deseti lety.⁷³ Stejně jako tehdy byl uspořádán průvod z Ostromeče ke Kři-

67 Josef KUBA, *Největší český vynálezce*, Květy, 10. 7. 1952, s. 11.

68 *Křižíkovy obloukovky*, *Mladá fronta*, 22. 1. 1950, s. 7.

69 *Chlouba české techniky*, *Mladá fronta*, 14. 8. 1955, s. 6.

70 Oslav se také zúčastnili zástupci KNV v Plzni, Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni, zástupci n. p. Křižík v Praze a velký počet občanů z Plánice a nejbližšího okolí. Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55. Oslavy 110. výročí narození Ing. Dr. tech. h. c. Františka Křižíka; *Občané Plánice vzpomněli svého velkého rodáka*, *Pravda*, 18. 6. 1957, s. 2.

71 V letech 1956 a 1957 probíhala rekonstrukce Křižíkova rodného domku a 16. 6. 1957 zde bylo otevřeno muzeum. *Křižíkovo muzeum v Plánici*, *Lidová demokracie*, 4. 5. 1957. Od roku 1963 do současnosti je dominantním exponátem původní oblouková lampa, kterou Plánici darovaly v roce 1963 Křižíkovy závody na pražském Smíchově. *Větou ze západních Čech*, *Svobodné slovo*, *Venkov*, 23. 8. 1963, s. 4. Dochovaly se pouze dva originály této lampy, jeden tento, dodnes vystavený v Plánici, a druhý v Západočeském muzeu v Plzni.

72 Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55. Oslavy 110. výročí narození Ing. Dr. tech. h. c. Františka Křižíka; *Křižíkovy oslavy v Plánici*, *Lidová demokracie*, 7. 6. 1957, s. 3; *Občané Plánice vzpomněli svého velkého rodáka*, *Pravda*, 18. 6. 1957, s. 2; aj., *Za Edisonem do Plánice*, *Lidová demokracie*, 14. 6. 1957, s. 3.

73 V roce 1947 si Plánice připomněla sto let od narození svého slavného rodáka velkolepou oslavou až v neděli 3. 8. Hlavními organizátory akce byly rada místního národního výboru a místní osvětová rada. Slavnosti začaly již v sobotu 2. 8. večer divadelním představením *Lidé v bouři* od Josefa Barnáše, které bylo odehráno ochotnickým spolkem v místní sokolovně. Vlastní nedělní oslava byla zahájena mší v místním kostele a od devíti hodin se konala slavnostní schůze pléna místního národního výboru na městském úřadě, při níž byl předán diplom čestného občanství náměstkovi předsedy vlády Petru Zenklovi, jenž byl nejváženějším hostem plánických oslav. Následoval slavnostní průvod z Os-

žíkovu domku, taktéž proběhla veselice v sokolovně⁷⁴ a akce se zúčastnily davy lidí.⁷⁵ Počet projevů rovněž zhruba odpovídal slavnosti před deseti lety, ovšem jejich pojetí bylo již značně odlišné. Předseda KNV Jan Pelnář promluvil o významu Křižíkova díla pro lidstvo a současný ředitel národního podniku Křižík Bohumil Šlehofer hovořil o Křižíkově práci v závodech.⁷⁶ František Křižík již nebyl oslavován jako úspěšný kapitalistický podnikatel, ale byl naopak zdůrazňován jeho chápavý vztah k pracujícím lidu, starost o dělníky a jeho vlastní pracovní nasazení.

Praha na křižíkovské výročí v roce 1957 nijak výrazněji nereagovala, bylo pouze zorganizováno různými institucemi několik přednášek⁷⁷ a národní podnik Křižík uspořádal slavnostní celozávodní schůzi.⁷⁸ Např. Historický klub připravil 12. listopadu 1957 přednášku Jana Klepla *Fr. Křižík (k 110. výročí narození)*. Referent, jenž byl ředitelem studijního a dokumentačního oddělení Národního technického muzea,⁷⁹ zdůraznil roli Františka Křižíka jako zakladatele dobré tradice českého elektrotechnického průmyslu, jehož některé konstrukce dosáhly světového významu. Nemluvil o chudobě, opomněl i dělnickou otázku, o to více se věnoval současnému zájmu o Křižíkovu osobnost a růst jeho popularity a krátce poreferoval o plánických oslavách, kterých se také aktivně účastnil. Jan Klepl přednášel také pro Muzeum hlavního města Prahy na téma *František Křižík – člověk a tvůrce* ve středu 1. února 1955.

Celozávodní schůze pracujících n. p. Křižík pořádaná u příležitosti 110. výročí narozenin Františka Křižíka proběhla v pondělí 8. července 1957 od 15 hodin v sále Kulturního domu pro pracující ve strojírenství ve Zborovské ulici č. 7. Na programu bylo několik projevů: Josefa Hassdenteufela z Vysokého učení technického, podnikového ředitele

tromeče, kde se shromáždili účastníci oslav v půl desáté, městem ke Křižíkovu rodnému domku. Zde byla odhalena pamětní deska, darovaná Spolkem plánických rodáků a přátel v Praze. Na letním cvičišti u sokolovny byla vztyčena státní vlajka a poté již následoval projev za projevem, vesměs vystoupili stejní řečníci jako na podobné akci v Plzni. Kromě proslovů Petra Zenkla, Jaromíra Slobody a Jindřicha Čadíka či recitace básně Václava Kuthana *Českému Edisonovi* vynikl především projev Jaromíra Jiráka, prodávána Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni, který je dnes zajímavým dokladem vlivu tehdejších společenských a zejména politických okolností na vnímání a hodnocení osobnosti Františka Křižíka. V polovině roku 1947 totiž oslavuje Jaromír Jirák Františka Křižíka jako úspěšného podnikatele, vyzvedá jeho cílevědomou vynálezeckou práci, ale ještě mnohem více hmotný zisk z této Křižíkovy tvůrčí aktivity, díky kterému se z něj stal majitel továrny, „*průmyslový kapitán*“, zkrátka příslušník bohaté a vlivné buržoazie. Již o několik později bude Křižíkova osobnost interpretována zcela odlišně. Více viz Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55.

74 Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55. Oslavy 110. výročí.

75 Tamtéž, K 110. výročí narození Františka Křižíka. Jan Klepl.

76 *Občané Plánice vzpomněli*, s. 2.

77 Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55. Pozvánka Historického klubu, K 110. výročí narození Františka Křižíka. Jan Klepl. Pozvánka na přednášku.

78 Tamtéž, 110. výročí narození Ing. Dr. techn. h. c. Fr. Křižíka.

79 Milada SEKYRKOVÁ, *PhDr. Jan Klepl – 100 let od narození*, Archivní časopis, 2007, č. 3, s. 169–177; Zdeněk VÁCHA, *Vzpomínka na PhDr. Jana Klepla*, Archivní časopis, 2007, č. 3, s. 178–179.

Bohumila Šlehofera a předsedy Kronycha. Byli odměněni nejlepší pracovníci závodu a následoval kulturní program, který spočíval ve vystoupení závodního orchestru a závodních harmonikářů, k tanci hrál Armádní sbor.

Josef Hassdenteufel, první vedoucí katedry elektrotechnologie, začal svůj proslov větou: „*Historie Křižíkova života je příběhem chudého chlapce, který se proslavil.*“ V tomto duchu se nesl celý referát, zdůrazňováno bylo, že Křižík žil tvrdým životem synka chudých rodičů, rozuměl pracujícím lidu, vážil si dělníků a staral se o ně. Bohumil Šlehofer mluvil o počátcích Křižíkova podniku, ale mnohem více pozornosti věnoval vychvalování současného stavu. Rozprávěl o prudkém zvyšování produktivity práce, růstu životní úrovně apod., které jsou možné pouze v socialistických podmínkách, a upozorňoval na to, jak v kapitalistickém světě vedou technické vymoženosti k dalšímu zbídačování a nezaměstnanosti dělnické třídy, případně krizím a válkám. S hrdostí informoval o chystaném rozšiřování závodu a hlásil se ke křižíkovské tradici: „*Pokračuje tedy národní podnik Křižík v duchu slavných tradic zakladatele dr. inž. Křižíka, jak v pokrokovosti našeho výrobního programu, tak v budování a při výstavbě naší vlasti, i ostatních lidově demokratických států, států polokoloniálních a koloniálních, které se již osvobodily nebo osvobozují z kapitalistického jarma.*“⁸⁰

Ke křižíkovské tradici se vždy velice aktivně hlásila Plzeň,⁸¹ která pojala oslavy Křižíkova výročí zodpovědně a připravila ještě okázalejší výstavu než před deseti lety.⁸² Ve

80 *Slavnostní celozávodní schůze v Domě kultury*, Směr k cíli, červenec 1957, č. 21, s. 1.

81 František Křižík strávil v Plzni nejproduktivnější léta svého života, žil zde se svou manželkou od roku 1873 do konce roku 1883, kde přesídlil se svou firmou do Prahy, resp. do Karlína. Právě v Plzni Křižík dospěl ke svému nejproslulejšímu vynálezu – diferenciálnímu regulátoru obloukové lampy. Zde si také založil svou první silnoproudou elektrotechnickou dílnu a začal podnikat. Vedle toho se stal obecně známý svými popularizačními přednáškami, které doprovázel efektními experimenty. Plzeňské období bylo významné také pro Křižíkův osobní život – v Plzni se mu narodily čtyři ze sedmi dětí. Proto i poté, co se František Křižík z Plzně odstěhoval, se jeho styky se západočeskou metropolí nepřerušily a ještě několikrát významně zasáhl do dějin města, zejména pak instalací tramvají. Plzeň dodnes vnímá Františka Křižíka jako významnou osobnost, jež úspěšně ovlivnila dějiny města a dokonce přispěla k prezentaci města v zahraničí. Ne náhodou je Křižíkova oblouková lampa známa pod pojmem „Plzeňská lampa“. Vrcholem Křižíkovy plzeňské adorace byl sjezd Elektrotechnického svazu československého (EŠČ) v roce 1936, v jehož průběhu byla Františku Křižíku (za jeho přítomnosti) na domu U Zvonu, kde měl svou první elektrotechnickou dílnu, odhalena pamětní deska. Ke Křižíkovu pobytu v Plzni Eva MUŠKOVÁ, *Jak František Křižík „rozsvítil“ Plzeň*, in: *Teorie a dějiny vědy a techniky*, Plzeň 2006, s. 102–116. Ke sjezdu EŠČ v roce 1936 v Plzni např. J. SLOBODA, *Vzpomínka na první sjezd EŠČ*, s. 9–10; *Otevření výstavy Elektrotechnického svazu*, *České slovo*, 16. 5. 1936, s. 4; XVIII. výroční sjezd EŠČ včera zahájen, *Český deník*, 16. 5. 1936, s. 2 a další novinové články citované v pozn. 11.

82 V roce 1947 vzdala západočeská metropole hold objeviteli „plzeňské lampy“ tzv. Křižíkovým létem, které probíhalo od 8. 7. do 14. 9. Jeho podstatou byla výstava Křižíkovy pozůstalosti v Umělecko-průmyslovém muzeu, která byla slavnostně otevřena 8. 7. dopoledne. Tentýž den se od 20 hodin v kině Universita v Prokopově třídě (dnešní Komorní divadlo) konal vzpomínkový večer, kterého se účastnil i Křižíkův syn Jan, jenž při této příležitosti předal cenu z Křižíkova fondu. Plzeňské Křižíkovo léto vyvrcholilo 14. 9. 1947 v 11 hodin dopoledne, kdy byl v Křižíkových sadech slavnostně

dnech 9. až 30. září 1957⁸³ byla ve výstavní síni tehdejšího Krajského muzea v Plzni otevřena výstava *František Křižík a Plzeňsko*,⁸⁴ kterou pod záštitou odboru školství a kultury rady KNV v Plzni uspořádaly plzeňská pobočka Vědecké technické společnosti pro elektrotechniku při ČSAV, Vysoká škola strojní a elektrotechnická v Plzni, Společnost pro vědu, umění a práci, Krajské muzeum a plzeňský městský archiv.⁸⁵ K realizaci výstavy přispělo zapůjčením exponátů Národní technické muzeum v Praze, spravující Křižíkovu pozůstalost,⁸⁶ dále město Plánice, jež zapůjčilo materiály z expozice umístěné v Křižíkově rodném domku, a stejně jako před deseti lety také členové rodiny Františka Křižíka.⁸⁷

Slavnostní otevření výstavy 9. září⁸⁸ bylo úspěšnou manifestací komunistické strany, které se zúčastnili zástupci krajského a městského národního výboru, krajského výboru

odhalen Křižíkův památník. Nejednalo se však o žádný nový pomník, pouze o reinstalaci původní pamětní desky z domu U Zvonu, která byla po náletu 20. 12. 1944 sejmuta a nyní vystavena na novém místě. Více viz Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55; (Š), *Sté narozeniny dr. inž. Františka Křižíka*, Svobodný směr, 5. 7. 1947, s. 9; *Křižíkovo léto v Plzni 1947*, Elektrotechnický obzor 36, 1947, č. 22, s. 410–411; Ivan MARTINOVSKÝ a kol., *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*, Praha 2004, s. 409.

83 Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55. Plakát k výstavě.

84 O výstavě informoval denní tisk, a to nejen regionální. Např. *Křižíkovo museum v Plánici*, Lidová demokracie, 4. 5. 1957, s. 4; *Křižíkova výstava v Plzni*, Lidová demokracie, 14. 9. 1957, s. 4; *František Křižík a Plzeňsko*, Práce, 6. 9. 1957, s. 5; *František Křižík a Plzeňsko*, Pravda, 7. 9. 1957, s. 2.

85 Myšlenka uspořádat tuto výstavu vznikla z iniciativy vedoucího elektrotechnické katedry Vysoké školy strojní a elektrotechnické v Plzni, profesora Ing. Jana Haufa, který v době realizace výstavy již nebyl na živu. Jan DUBSKÝ, *František Křižík a Plzeňsko*, Elektrotechnický obzor 46, 1957, č. 10, s. 553. Jan Hauf (1895 Jince – 1957 Plzeň) začal pracovat jako asistent Ústavu konstruktivní elektrotechniky. Od roku 1923 působil v elektrotechnické továrně ETD založené v plzeňských Doudlevcích Škodovými závody. Jako vedoucí typizačního oddělení měl rozhodující podíl na dokončení konstrukce nové řady otevřených trojfázových motorů. Věnoval se i činnosti pedagogické – nejprve jako externí učitel na Vyšší elektrotechnické průmyslové škole v Plzni, od roku 1952 na Vysoké škole strojní a elektrotechnické v Plzni. Byl posledním předsedou Západočeské odbočky EŠČ a pak prvním předsedou plzeňské pobočky Vědecké a technické společnosti pro elektrotechniku při ČSAV. Alfred HYNA – Tomáš JÍLEK – Jaroslav SLÍPKA, *Osobnosti plzeňského vysokého školství*, Plzeň 2001, s. 33.

86 V archivu se dochovala korespondence mezi Miloslavem Bělohávkem, jednatelem plzeňské Společnosti pro vědu, umění a práci, která výstavu pořádala, a studijním a dokumentárním oddělením Národního technického muzea, zejména Evou Čákrtovou. Miloslav Bělohávek prosil Národní technické muzeum o fotografie Františka Křižíka z různých dob, tři originály diplomů (nějaké efektní) a koncesní listinu na pražskou tramvaj, která byla tou dobou na výstavě 250 let vysokého školství technického. Kromě toho bylo Plzni darováno 76 duplikátů různých dokumentů z pozůstalosti Františka Křižíka. O tom, že přesun archiválií neprobíhal zcela hladce, svědčí úsměvná věta v jednom dopise Evy Čákrtové (z 18. 8. 1957): „Milý Milo, Křižíky jsem šťastně objevila a pro jistotu se hned odesílají, aby se zase někam nezaběhli.“ Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 57. Na základě této výstavy vznikl v Archivu města Plzně (dále jen AMP) fond Křižík František, jehož základem jsou právě kopie archiválií z Archivu NTM zapůjčené na tuto výstavu.

87 Finančně výstavu výrazně podpořily Leninovy závody, n. p. v Plzni (tehdejší název pro „Škodovku“) a Plzeňské papírny, n. p. v Plzni. J. DUBSKÝ, *František Křižík*, s. 553–554.

88 Od 17 hodin. Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55. Pozvánka na zahájení výstavy. Významnou postavou, která se také výrazně angažovala do přípravy a průběhu výstavy, byl Jan Dubský (1906 Kaplice – 1975 Plzeň), který byl na rozdíl od Vladimíra Bárty klasickým reprezentan-

KSČ, vysokých a odborných plzeňských škol, plzeňských průmyslových závodů a širší technické veřejnosti. Program byl již tradičně plný proslovů. Po přivítání ředitelem Krajského muzea dr. Pilzem promluvil krajský školský inspektor František Terč, který zhodnotil osobu Františka Křížíka zejména po stránce politické a ocenil jeho vřelý poměr k dělnické třídě.⁸⁹

O výchovném a politickém záměru akce není pochyb. Nasvědčoval tomu také proslov Jana Soukeníka, jenž po recitaci již tradičně zařazované básně *Prometheus* Jaroslava Kvapila⁹⁰ vystoupil za Vědeckou technickou společnost pro elektrotechniku při ČSAV. Své vystoupení pojal především jako výchovný apel pro mládež. Mimo jiné prohlásil, že „výstava má být nejen pohledem na vykonanou práci tohoto velkého muže, ale být školou pro naše techniky i mládež, jak nutno postupovat, chce-li člověk dobře sloužit národu.“⁹¹ Slavnostní vernisáž byla ukončena vzpomínkou Křížíkova spolupracovníka Jaromíra Slobody, jenž také vyřídil pozdravy Křížíkovy rodiny, a hudební tečkou v podobě Dvořákovy *Romance* a *Cavatiny*.⁹²

Samotná výstava *František Křížík a Plzeňsko* byla rozdělena do tří částí. Prvé dvě sekce měly tvořit jakési dobové pozadí, teprve třetí se přímo dotýkala uvedeného tématu.⁹³ První pozadí mělo zprostředkovat atmosféru plzeňského městského prostředí v létech, kdy zde František Křížík působil, tj. v osmdesátých letech 19. století.⁹⁴ Druhé pozadí nastiňovalo v hlavních rysech vývoj regionální i světové elektrotechniky do počátku 20. století. Hlavní část výstavy pak představovala jakýsi průnik obou zmíněných pozadí a věnovala

tem oficiální ideologie. Dubský byl od roku 1936 konstruktérem v ETD, brzy také vedoucím normalizačního oddělení. Dvacetiletou praxi v tomto závodě uplatnil na Vysoké škole strojní a elektrotechnické v Plzni, kde působil od roku 1951 nejprve externě, od roku 1956 jako docent interně, v roce 1961 se stal profesorem elektrotechnologie a elektrotechnických materiálů, řadu let byl vedoucím katedry elektrotechnologie a elektrických přístrojů. A. HYNA – T. JÍLEK – J. SLÍPKA, *Osobnosti*, s. 30–31.

89 J. DUBSKÝ, *František Křížík*, s. 554.

90 Báseň *Prometheus* napsal Křížíkův krajan Jaroslav Kvapil (1868 Chudenice – 1950 Praha) k příležitosti Křížíkových 50. narozenin. Od té doby byla báseň recitována při všech významných událostech spojených se jménem Františka Křížíka. Archiv NTM, fond č. 237, František Křížík, ing., kart. 1; F. KŘÍŽÍK, *Paměti*, s. 128.

91 Tamtéž.

92 Tamtéž.

93 Archiv NTM, fond č. 237, František Křížík, ing., kart. 55. Výstava o Františku Křížíkovi. Libreto.

94 Více Vladimír BARTA, *Výstava František Křížík a Plzeňsko*, Plzeň 1957, nestr.: „Návštěvníci výstavy si nejprve prohlédnou expozici, tvořící jakési pozadí a věnovanou městu Plzni osmdesátých let minulého století. Seznámí se zde s koloritem doby, se starousedlým prostředím, kulturními snahami, společností a klidným tokem života okresního města, do něhož přišel strávit deset let činorodého života František Křížík, aby svou prací, svými vynálezy a svými průbojnými snahami zasáhl do této tehdejší idylly. Tento zásah se projevil v letech jeho pobytu pouze přechodným vzrušením a zavlněním hladiny, ale koncem minulého a počátkem tohoto století již revoluční změnou celého způsobu života způsobenou užitím praktické elektrotechniky, jejíž počátky počal F. Křížík rozvíjetí právě v tomto předválečném období.“

se pochopitelně osobě samotného Františka Křižíka (částečně však docházelo k prolínání této části expozice i s dvěma uvedenými předchozími částmi, zejména v druhém z nich).⁹⁵

František Křižík byl na výstavě prezentován jako velký vzor především pro mládež, a to nejen technickou. Jeho život byl dokumentován od jeho plánických počátků až po pohřební průvod na Slavín. Hlavními exponáty na výstavě byly Křižíkovy rukopisy, náčrtky, fotografie z různých období života, patentové spisy, velké množství řádů, vyznamenání a diplomů, ale také knihy a časopisy pojednávající o jeho životě a díle.⁹⁶

Vedle Křižíkova příkladného života se dostalo ke slovu také jeho dílo. Dominantu výstavy tvořil přehled vývoje obloukovky – přece jen se jednalo o Křižíkův nejproslulejší vynález, navíc úzce spjatý s Plzní. Prostor však byl dán také vývoji elektrických drah, a to jak těch prvních Křižíkových, tak prvních elektrických tramvají v Německu.⁹⁷

Účelem výstavy ke 110. výročí narození Františka Křižíka bylo bezesporu připomenout si zajímavé období plzeňských dějin a podívat se do historie elektrotechniky, zejména v souvislosti se západočeským regionem. Výstava návštěvníkům nepřímou implementovala přesvědčení, že soudobá, především plzeňská, elektrotechnika, elektrotechnický průmysl i školství vyrostly na základech položených právě Františkem Křižíkem.⁹⁸ Oproti výstavám a vzpomínkovým akcím z roku 1947 ale tentokrát mnohem výrazněji vystupoval na povrch záměr zvýraznit křižíkovskou tradici.⁹⁹ Slovy Vladimíra Barty,¹⁰⁰ jednoho z autorů výstavy, v průvodci *Výstava František Křižík a Plzeňsko* výstava „...chce ukázati, co zmůže cílevědomá snaha a houževnatá práce ve své podstatě schopného, snaživého a odvážného západočeského člověka, napře-li se správným směrem. Západočeským technikům

95 Archiv NTM, fond č. 237, František Křižík, ing., kart. 55. Výstava.

96 V. BARTA, *Výstava František Křižík*, nestr.

97 Více tamtéž.

98 J. DUBSKÝ, *František Křižík*, s. 554. Srov. též V. BARTA, *Výstava František Křižík*, nestr.

99 Pojem „křižíkovská tradice“ byl v padesátých letech 20. století běžně používaným pojmem, jehož původ bychom mohli hledat u Vladimíra Barty. Viz níže.

100 Tento významný západočeský elektrotechnik se narodil 10. 9. 1890 ve Vranově u Stříbra, vystudoval reálku v Rakovníku a Vysokou školu elektrotechnickou v Brně. Po studiích se nejprve věnoval dráze vysokoškolského učitele, později ale vstoupil do Elektrotechnické továrny v Doudlevcích (ETD), kde získal v roce 1925 pozici technického vedoucího a po třech letech převzal vedení celé továrny. Za okupace byl přechodně odstraněn z vedoucí funkce podniku, protože se odmítal podřídit licenční závislosti na německé firmě AEG. Po roce 1945 se do ETD vrátil a úspěšně zde působil do svých šedesátí let, kdy odešel do důchodu. Bárta byl také členem Západočeské odbočky EŠČ, který se účastnil většiny akcí pořádaných elektrotechnickou odbornou společností a aktivně přispíval k organizaci těchto akcí. Zemřel 27. 3. 1973 v Plzni. AMP, fond Bárta Vladimír, Ing.; Eva MUŠKOVÁ, *Vladimír Bárta a jeho podíl na formování československého elektrotechnického průmyslu*, *Dějiny věd a techniky* 45, 2012, č. 2, s. 105–123; Daniel MAYER, *Význačné momenty práce plzeňské pobočky Společnosti v uplynulých 40 letech. Portrét Vladimíra Barty*, *Dějiny věd a techniky XXXVIII*, 2005, č. 1, s. 59–60; Jan DUBSKÝ, 28. března 1973 zemřel ředitel ing. Vladimír Bárta, *Elektrotechnický obzor* 62, 1973, č. 6, s. 381–382.

a mládeži chce předvésti počátky vývoje elektrotechniky vůbec a významný přínos západočeského rodáka k prohloubení a urychlení tohoto vývoje zvláště. Ale také jim chce nabádavě zdůrazniti, jakými skromnými prostředky se muselo v těchto počátcích pracovati, bez nákladných zařízení, bez měřících přístrojů a bez vědecky vybavených laboratoří, což vše muselo býti nahrazováno tvůrčím duchem, inspirací, improvizací a hlavně trpělivou prací a neotřesitelnou vírou v sebe i v cíl, pro který bylo veškeré úsilí odvážně zaměřeno. A posledním avšak nikoliv nejmenším účelem výstavy jest upozorniti obyvatele Plzně a kraje, že západočeští elektrotechnikové ve smyslu velikých křížíkovských tradic v jejich středu nenárodně po dlouhá léta pracovali k uplatnění elektrotechniky a touto nehluchou prací udělali z Plzně, města oceli a piva, také ještě významné město elektrotechniky.“¹⁰¹

Ke zdůraznění křížíkovské tradice v duchu, jenž byl naznačen výše, přispěla pak také přednáška Vladimíra Bárty *František Křížík a křížíkovská tradice*, která se konala v rámci výstavy v pondělí 23. září 1957 v přednáškové síni Krajského muzea.¹⁰²

Autoři výstavy, jejichž záměrem také bylo, aby si mladí návštěvníci odnesli ponaučení pro svůj život a svoji práci a aby je výstava inspirovala k „vyšším životním cílům“,¹⁰³ byli jistě uspokojeni, jelikož návštěvnost byla vysoká a výstava měla pozitivní ohlas.¹⁰⁴

Křížíkovská tradice podle Vladimíra Bárty

V souvislosti s oslavami 110. výročí Křížíkova narození a zejména s výstavou *František Křížík a Plzeňsko* se objevuje zajímavý úkaz v křížíkovském historickém mýtu. Vedle komunisty propagovaného (a tím značně zprofanovaného) oficiálního směru hodnocení a prezentace života a díla slavného elektrotechnika, který vytyčilo vydání Křížíkových *Pamětí*, se objevuje jakási druhá křížíkovská tradice, která sice nijak té oficiální neodporuje, to ostatně ani nebylo možné, ale zároveň nepoužívá klasickou marxistickou rétoriku a staví na hlubších a hlavně reálně podložených hodnotách. Tvůrcem a hlavním nositelem této tradice byl již několikrát zmíněný Vladimír Bárta.

Významný západočeský elektrotechnik Vladimír Bárta nebyl přímým Křížíkovým žákem, ale ve svém celoživotním úsilí se pokládal za jeho následovníka. Pociťoval zodpovědnost za budování českého elektrotechnického průmyslu, který bude nezávislý na za-

101 V. BARTA, *Výstava František Křížík*, nestr. Tento průvodce výstavy vydaný v 500 exemplářích byl v krátké době zcela rozebrán; pro návštěvníky, kteří přišli později, již nebyl k dispozici. AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 440, inv. č. 74.

102 Archiv NTM, fond č. 237, František Křížík, ing., kart. 55. Plakát k přednášce *František Křížík a křížíkovská tradice*. Text přednášky je uložen v AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 444, inv. č. 195.

103 Tuto formulaci používá Vladimír Bárta (viz V. BARTA, *Výstava František Křížík*, nestr.), ale přejímá ji i další autoři referující o výstavě, např. Jan Dubský (viz J. DUBSKÝ, *František Křížík*, s. 554).

104 Výstavu zhlédlo celkem 5466 návštěvníků, pro velký zájem byla dokonce o týden prodloužena. Zajímavě vyznívá srovnání s výstavou o J. K. Tylovi, která byla v Plzni uspořádána rok předtím a navštívilo ji zhruba o 1200 návštěvníků méně. AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 440, inv. č. 74.

hraničních licencích, ale bude se opírat o samostatnou práci českých lidí podle Křižíkova hesla „*co dovedou v cizině, dovedeme my Češi také*“.¹⁰⁵ Vedle intenzivního úsilí tímto směrem zasvětil svůj život také udržování a šíření křižíkovské tradice. Málokdo přitom udělal pro dominantní roli Františka Křižíka v českém historickém povědomí tolik jako Vladimír Bárta.

I s odstupem padesáti let mají stále vysokou cenu dodnes nepřekonané odborné studie, které Bárta publikoval ve sbornících v šedesátých letech. *Plzeňská lampa Františka Křižíka*¹⁰⁶ je dosud nej kvalitnější a nejrozsáhlejší popis vzniku nejznámějšího Křižíkova vynálezu, o to cennější, že pochází z pera elektrotechnika. Z dalších statí jmenujme *První silnoprůdová elektrotechnická dílna v Čechách*¹⁰⁷ či *Osmdesát let plzeňské lampy*.¹⁰⁸ Stále využívaná je také Bártova bibliografická příručka, registrující do roku 1960 vyšlé publikace a články o Františku Křižíkovi.¹⁰⁹

Františku Křižíkovi se však Bárta nevěnoval pouze na papíru. V padesátých letech a zejména v souvislosti s rokem 1957 se aktivně zapojil do většiny regionálních akcí spojených s Křižíkovým výročí. O jeho zásluhách na plzeňské výstavě již byla řeč. Vedle toho byl toho roku činný také během plánických oslav, kde měl proslov u příležitosti otevření Křižíkovy pamětní síně v jeho rodném domku.¹¹⁰

Bárta využíval těchto veřejných akcí k šíření a zdůrazňování křižíkovské tradice ve svém vlastním pojetí. Šlo mu zejména o to, aby Křižíkův příklad zapůsobil jako vzor na mladou generaci a získal ji pro následování jeho úsilí.¹¹¹ To je zajisté dostatečně zjevné z toho, jak intenzivně prožíval výstavu *František Křižík a Plzeňsko*, jak se snažil, aby výstava co nejvíce oslovila mladé návštěvníky.¹¹²

105 AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 440, inv. č. 74. Bárta zdůrazňuje také fakt, že jeho zájem o osobnost Františka Křižíka vychází také z okolností, že jeho rod pochází z Nepomucka, odkud vede do Plánice Křižíkova stezka.

106 V. BARTA, „*Plzeňská lampa*“, s. 71–98.

107 TÝŽ, *První silnoprůdová elektrotechnická dílna*, in: *Elektrotechnický obzor* 51, 1962, č. 3, s. Z10.

108 TÝŽ, *Osmdesát let plzeňské lampy*, *Elektrotechnický obzor* 49, 1960, č. 10, s. Z36–Z36.

109 TÝŽ, *František Křižík. Vynálezce plzeňské lampy*, Plzeň 1960.

110 AMP, fond Bárta Vladimír, Ing., kart. 444, inv. č. 194.

111 Tamtéž, kart. 440, inv. č. 74.

112 Jednoznačně to dokládá zejména dopis Janu Dubskému z 24. 9. 1957: „*Z průběhu výstavy „F. Křižík a Plzeňsko“ i přednášky „F. K. a křižíkovská tradice“ by se dalo na první pohled souditi, že jest úspěšná. Návštěvy slušné, proti jiným výstavám (kupř. o Tylovi nebo Smetanovi) dokonce velmi slušné, i tisk si ji všimá atd. Avšak při podrobnější analýze se nutně dospěje k jinému názoru. Nejen že by bylo možno docílit značně většího zájmu a tedy i návštěv, ale hlavně návštěv mladých lidí, pro něž v prvé řadě byla výstava pořádána. Vždyť to nemá býti reminiscence starých pánů pro potěchu srdce jiných starých pánů, ale bojový prostředek k získání srdcí mladých lidí, aby následovali ve svých snahách a ve svém úsilí velkého příkladu velkého západočeského rodáka. Doporučuji proto, jak jsme již včera o tom hovořili, abyste zapůsobili u Školského odboru KNV, zda by nedal doporučení a pokyn správám škol k návštěvě výstavy. Jest třeba si uvědomiti, že v osmé třídě osmileté jest F. Křižíkovi věnována v učebnici fyziky*

Jaká je tedy křížíkovská tradice podle Vladimíra Barty? První rovina Bártovy křížíkovské tradice stojí na elektrotechnické bázi. František Křížík položil základy elektrotechnického průmyslu a svou prací, svým přístupem se stal vzorem dalším elektrotechnikům. Sám Bárta v této době konstatoval, že „Křížíkovo jméno se stalo v pojmech lidu symbolem elektrotechniky“.¹¹³ Dejme slovo přímo Vladimíru Bártovi: „František Křížík svými technickými činy i svými kulturními snahami první obor hluchou českou elektrotechnickou lůdu a pak v ní vyoral hlubokou brázdu, do níž zasel vzácná semena, jež vzešla, rozkvetla a nesla užitek nejen již za doby jeho činnosti, ale ještě dlouho potom, a nesou ho vlastně stále, jsouce pěstována četnými i po něm nastupujícími generacemi.“¹¹⁴

Správný elektrotechnik se podle Barty ke Křížíkovi a jeho zásadám stále hlásí, snaží se jím inspirovat a navázat na Křížíkův odkaz, který je vnímán stále jako živý a podnětný. Podstatným aspektem bártovské křížíkovské tradice je snaha obstát v konkurenci, a to především zahraniční, tedy vyrovnat se druhým a dokázat, že Češi mohou úspěšně konkurovat ostatním národům. Ruku v ruce s touto zásadou jde požadavek zachovat věrnost českému domácímu prostředí. Je zajímavé, že ačkoli národní obrození dávno minulo, přesto zůstává tento pocit v české společnosti tak zakořeněný. Vladimír Bárta ostatně osobně dokázal, jakým je pro něj Křížík vzorem, když se během druhé světové války zachoval „křížíkovsky“ a raději opustil továrnu, než aby se podřídil německé firmě.

Druhý základní rys Bártovy křížíkovské tradice je možno rozšířit i mimo úzký elektrotechnický okruh a aplikovat jej na celou společnost. Je jím nesmírná odvaha, se kterou se Křížík pouštěl do řešení a realizování technických i hospodářských problémů. Bárta zdůrazňuje, že si Křížíkovi současníci mnohdy ani neuvědomovali, jaká rizika a nebezpečí musel Křížík podstupovat a překonávat.¹¹⁵

Křížíkovská tradice je tedy tradicí velké odvahy, tradicí snah o udržení kroku se světovým vývojem i v malých českých poměrech, tradicí zvědavosti, přemýšlivosti, pracovitosti a houževnatosti, tradicí aktivní lásky k domovu a jeho lidu.¹¹⁶ Jejimi nositeli pak mají být především mladší generace elektrotechniků, které se snaží na „otce“ svého oboru navázat.

Při hlubším hledání souvislostí bychom mohli Vladimíra Bártu přiřadit k fenoménu plzeňské poválečné historiografie – Plzeňské historické škole.¹¹⁷ V Plzni v této době pů-

celá stránka i s jeho portrétem a že návštěvou výstavy by náš nejmladší dorost velmi pro svoje další vzdělání ale hlavně pro svoji výchovu ku zmáhání překážek získal.“ Tamtéž.

113 Tamtéž, kart. 440, inv. č. 86.

114 Tamtéž.

115 Tamtéž, kart. 444, inv. č. 194.

116 Tamtéž, kart. 440, inv. č. 86.

117 Pojem „Plzeňská historická škola“ použil poprvé Miloslav Bělohávek, vůdčí osobnost plzeňské poválečné historiografie. Detailně se tomuto problému věnovala a školu vymezila Naděžda Morávková.

sobila skupina nadějných historiků, která se orientovala zejména na hospodářské a sociální dějiny a povznesla plzeňské dějepisectví na vysokou úroveň s nadregionálním dosahem. Vladimír Bárta sice nebyl historikem, nýbrž elektrotechnikem, přesto se aktivně věnoval dějinám elektrotechniky a byl v kontaktu se zmíněnými plzeňskými historiky (za všechny jmenujme alespoň Miloslava Bělohávků, vůdčí osobnost Plzeňské historické školy). S nimi také spolupracoval na přípravě výstavy v roce 1957. Bárta bezděčně přejímá stejné metody historické práce, jeho historické úsilí na poli elektrotechniky koresponduje s tehdejší stavem plzeňské historiografie a rovněž zdaleka přesahuje hranice regionu. Konečně se Bárta stejně jako většina představitelů Plzeňské historické školy zaměřuje především na regionální dějiny a ve vztahu k oficiální marxistické doktríně volí cestu kompromisu, který znamená bádání v rámci oficiální vědy a být si vědom hranic, které není možno překročit,¹¹⁸ ovšem zároveň se pokud možno vyvarovat laciné ideologické rétoriky a argumentace.

Světloňoš

Připomenutí 110. výročí Křížíkova narození nemělo pouze podobu oslav a zmíněné výstavy. Dalším počinem, stále v roce 1957, bylo vydání knihy Jaroslava Andreje *Světloňoš* s podtitulem *Životní příběh Františka Křížíka*¹¹⁹ ve Státním nakladatelství dětské knihy v rámci knižnice *Živé prameny*.¹²⁰ Publikace určená mládeži od dvanácti let svým laděním zapadá do atmosféry padesátých let a prohlubuje snahu prezentovat Františka Křížíka jako synka z chudé dělnické rodiny, který se v životě nenechal ničím zastrašit a stal se hrdinou, jehož přístup k životu by měla mládež obdivovat a napodobovat. Nejedná se o populární podanou naučnou monografii, z literárně stylistického hlediska jde spíše o beletristickou formu životopisné reportáže s uměleckými ambicemi, které nejsou vždy zcela úspěšně naplněny.¹²¹

Jaroslav Andrejs si neklade za cíl přinést něco nového o životě a díle Františka Křížíka, z hlediska faktografie se pevně drží Křížíkových *Pamětí*, případně starších předloh, zejména Vojtěcha Lva¹²² či Václava Gutwirtha.¹²³ Hlavním posláním jeho *Světloňoše* je co nejpoutavěji přiblížit současnému mladému čtenáři trnitou, avšak úspěšnou cestu průkopníka české elektrotechniky, naznačit rozvoj jeho schopností a sledovat postupně při-

Naděžda MORÁVKOVÁ, *Miloslav Bělohávek a Plzeňská historická škola*, Plzeň 2008.

118 Tamtéž, s. 46.

119 J. ANDREJS, *Světloňoš*.

120 Svazek č. 36.

121 Srov. František TENČÍK, *Knížka o Františku Křížíkovi*, Věda a život, 1958, č. 5–6, s. 366.

122 V. LEV, *Práce vítězí*.

123 V. GUTWIRTH, *Příklad Františka Křížíka*.

cházející úspěchy, vydobyté obětavou prací. Příkladem svého hrdiny se snaží mládež nenásilně vychovávat k odvaze a aktivnímu životu. Nutno podotknout, že autor se přitom vesměs nesnižuje k moralizování ani poučování, výchovný záměr je zcela nenásilný a skrytý a působivě se prolíná celým příběhem.

František Křížík je líčen jako obyčejný vesnický kluk, který leze po stromech jako veverka, chytá v potoce raky, sbírá houby, zimu projezdí na klouzačkách¹²⁴ a provozuje další aktivity, kterým se věnují tisíce jiných chlapců. Tím u mladých čtenářů autor vzbuzuje přesvědčení, že každý obyčejný kluk si podle vzoru Křížíka může a má vysnit svou hvězdnou „profesorskou“ kariéru a odhodlaně pak jít za tímto svým snem.

Použity jsou všechny oblíbené a v té době již tradiční motivy Křížíkova mýtu: energická, neodbytná a obětavá maminka, která malému Frantikovi vyprávěla o Žižkovi, podnikla čtrnáctidenní pěší túru do Vídně, aby se poradila s bratrem, jestli má dát synka studovat, a pak za ním dvakrát měsíčně chodila do Prahy; zázračná scénka s kometou; Křížíkova slabost pro lák od okurek i viržinka; spaní na slamníku pod krejčovským stolem; neúspěšná plavba loďkou před budoucí manželkou Pavlínkou, trafikantka dělající dva křížky na uhlíky a další a další klasické, dokola používané motivy. Zdůrazňována je Křížíkova počáteční chudoba, protloukání se, prokousávání se životem a jeho smysl pro ustavičnou činnost. (*„Nepřestal sám pracovat. Jeho pracovní doba byla často o hodně delší než hodiny jeho dělníků.“*¹²⁵)

Jaroslav Andrejs začal knihu psát s obdivuhodným nasazením, barvitě a se všemi podrobnostmi vyličil Křížíkovo dětství a mládí, ale postupně autorovo zaujetí a především umělecká kvalita díla výrazně klesá. To, co bychom považovali za obzvláště důležité, tedy vlastní Křížíkovu tvůrčí elektrotechnickou aktivitu, se v knize objevuje výrazně ve stínu zmiňovaných perliček z dětství. V každém případě Jaroslav Andrejs předložil mladým čtenářům vzletným a především velice čtivým a poutavým stylem pohádku o chudém chlapci, který ke štěstí přišel, ale ne náhodou, nýbrž svým ustavičným snažením.

Závěr

Ještě v roce 1947, kdy se konaly velkolepé oslavy Křížíkových nedožitých stých narozenin, byl Křížík oslavován jako úspěšný podnikatel, majitel továrny a cílevědomý vynálezce. O několik málo let později je již jeho ekonomická aktivita omlouvána jako „podnikání z nutnosti“ a Křížík se stává národním hrdinou i komunisty vedeného státu. Zpravidla je líčen jako chudý vesnický hoch, jenž musel podstoupit léta tvrdého odříkání, naplněná denním zápasem o živobytí, aby se mohl věnovat vytoužené elektrotechnice, kterou do-

124 J. ANDREJS, *Světloňoš*, s. 6–7.

125 Tamtéž, s. 61.

kázala plně ocenit až socialistická společnost. Podnikat musel Křižík údajně jen proto, že to vyžadovala kapitalistická společnost, která nebyla schopna Křižíkovy schopnosti dostatečně docenit. V Křižíkově dlouhém životě bylo navíc možné nalézt dostatek momentů, které i objektivně vzato nahrávaly oficiální komunistické ideologii v ČSR (Křižíkův pěkný vztah k zaměstnancům, oslavy 1. máje, snahy o elektrifikaci zemědělství i výstavbu elektráren, české vlastenectví apod.). Křižíkova osobnost tak zůstala – byť z poněkud jiných důvodů – vzorem hodným následování. Fórem umožňujícím formulovat křižíkovský marxistický mýtus se staly v první řadě Křižíkovy *Paměti*, které byly vydány v roce 1952, v řadě druhé rozsáhlé oslavy dalšího Křižíkova kulatého výročí v roce 1957.

Vedle tohoto oficiálního Křižíkova socialistického mýtu můžeme zejména v padesátých letech vysledovat odlišnou linii křižíkovské tradice, kterou formují, udržují a rozvíjejí odborné elektrotechnické kruhy v čele s plzeňským elektrotechnikem Vladimírem Bártou. Křižíkova tradice v Bártově duchu nijak neodporuje té oficiální, ale nepoužívá klasickou marxistickou rétoriku a staví na hlubších, nedeformovaných a hlavně reálně podložených hodnotách. I v tomto pojetí má František Křižík posloužit jako vzor pro mládež, zejména svojí pracovitostí a aktivním životem, odvahou, snahou obstát v konkurenci a věrností českému prostředí. Plzeňští elektrotechnikové se hlásili k Františku Křižíkovi jako úspěšnému zakladateli svého oboru, jehož morální a pracovní zásady chtěli následovat.

Křižíkovský mýtus v marxistickém i „bártovském“ smyslu dosáhl v padesátých letech svého vrcholu. V šedesátých a sedmdesátých letech sice najdeme o Křižíkovi v dobové publicistice drobné zmínky, rovněž jsou zorganizovány nějaké drobné vzpomínkové akce, ale ve srovnání s předcházejícími padesátými lety působí toto období zcela dekadentním dojmem. S žádnou významnější událostí nebo rozsáhlejší publikací vztahující se k postavě Františka Křižíka se nesetkáme. Teprve v průběhu osmdesátých let, zvláště pak roku 1987, zažívá Křižíkův mýtus svou novou konjunkturu a zároveň se v něm objevují nové důrazy a motivy. O tom, ale také o tom, jak se po roce 1989 stal František Křižík úspěšným podnikatelem, pojednává již jiná studie.¹²⁶

126 Eva MUŠKOVÁ, *Od mytizace vědy k mytizaci vědy aneb František Křižík hrdinou každé doby*, in: Ivana Lorencová (ed.), *Věda a technika v Československu od normalizace k transformaci*, Praha 2012, s. 25–44.

Summary

„Capitalistic Exploiter“ František Křižík in Marxistic Historiography and Journalism

František Křižík was in 1947 still celebrated as the successful entrepreneur, factory owner and purposeful inventor. A few years later his activity was apologized as “necessity entrepreneurship” and he stays on the position of the national hero even during the communist regime in the Czechoslovakia. He is officially described as a poor village boy who had to struggle hardly for his everyday living to be able to devote to his dreamt electrical engineering. His afford was, according to official propaganda, fully appreciated only by the communist regime. They interpreted his entrepreneurship as being forced because there were no other ways of appreciation of his abilities within the capitalistic society. There were enough moments in his long life that fits to the official communist ideology in the

Czechoslovakia. The forum which enabled the formulation of Křižík Marxistic myth was firstly his *Memories*, published 1952, and secondly his anniversary celebrated in 1957.

Aside of the official Communistic Křižík myth another line of Křižík’s tradition exists – the one formed, maintained and developed by electrotechnical professionals leaded by Vladimír Bárta from Pilsen. Bárta’s interpretation of Křižík’s tradition is not in the opposition with the official one, but does not use Marxistic rhetoric and is based on the deeper and undistorted facts. The same is in Bárta’s interpretation the tendency to create an example of a hard-working, active, brave, competitive and faithful patriot who is worth of following.

Recenze a zprávy

Inspirativní konference o dějinách dítěte v Krakově.

Dějiny dětství a dítěte patří již od dob Philippa Arièse a Jean-Louise Flandrina k poměrně frekventovaným tématům evropské kulturní historie. Relativně pozdními ovšem nesporně pozoruhodnými ozvěnami tohoto tématu v českém historickém milieu byly mj. konference uspořádané v roce 2002 Univerzitou Pardubice nebo v roce 2010 Archivem hlavního města Prahy. Ve dnech 17. a 18. října 2012 proběhla také v polském Krakově mezinárodní vědecká konference s barokně košatým názvem *W kręgu rodziny epok dawnych – rytmy życia, rytmy codzienności – dzieciństwo*, jejímž pořadatelem byl krakovský Instytut historii Uniwersytetu Pedagogicznego.

Přes široké chronologické i tématické spektrum referátů bylo z celkového rozložení příspěvků patrné, že za organizací konference stála vynikající znalkyně polského raného novověku (zejména „ženských dějin“ a využívání testamentů ke studiu mentalit) Bożena Popiolek.

Konferenci zřejmě nemohl začít nikdo povolanější než Dorota Żołądz-Strzelczyk, která nesmírně zajímavě nastínila v intencích cassirerovsko-gurevičovského chápání prostoru a času, pojímaných nikoliv jako objektivně dané veličiny, nýbrž jako nahlížecké formy lidského vědomí, prostor, v němž se pohybovalo dítě v raně novověkém Polsku. Za použití powerpointové prezentace bohatého ikonografického materiálu, s nímž se lze vesměs také setkat v obrazové příloze poslední knihy Doroty Żołądz-Strzelczyk a Katarzyny Kabacińskiej-Luczak *Codziennosc dziecięca opisana słowem i obrazem* (Warszawa 2012), byli účastníci konference vtaženi do dětského prostoru antinomicky pocítovaného jednou jako teplý, příjemný (a většinou spojený s asistencí žen), jindy jako chladný a krutý (převážně mimo rodný dům). Potom byl podrobně zkoumán dětský prostor privátní i školní a rekvizity (v podobě dětského mobiliáře), které jej spoluutvářely. Následující příspěvek Urszuly Sowiny byl jednou z pouhých dvou konferenčních sond, přesahujících z raného novověku směrem k medievistice. Prof. Sowina zkoumala, podle vlastních slov, značně fragmentárně dochovanou pramennou základnu polských pozdně středověkých testamentů a její využitelnost při studiu rodinných vztahů v tehdejší Krakově, přičemž se metodologicky (což může být pro české badatele potěšující) opírala o práce Martina Nodla. Další referát Ewy Dubas-Urwanowicz již byl opět plně zakotven v raném novověku a sledoval právně-historické aspekty poručnictví v polsko-litevském státě. Podobný zájem, časové rozmezí i geografický přesah do Litvy (v Polsku však plně pochopitelný) byl

patrný také v mimořádně do úvodního bloku zařazeném referátu Lidie Korczak, týkajícím se ochrany osiřelých dětí jak se jeví v nejstarší knize litevské „metryky“ z let 1511–1518. Celý jeden blok odpoledního jednání krakovské konference jako by byl předznamenán příspěvkem známého historického demografa Cezaryho Kukla, jenž se neomezil jen na studium nukleární rodiny v Polsku druhé poloviny 18. století, ale svou pozornost upřel na rodinu širší zahrnující dědečky i babičky, inspirován podle vlastních slov jednak Jacquesem Dupaquierem a jeho prací na podobné téma ve francouzském prostoru a jednak tím, že se sám stal v nedávné době dědečkem. V úvodní části konference bohužel nezazněly s napětím očekávané referáty Bogdana Roka a Krzysztofa Zamorskiego, zato byl osvěžen dvěma vystoupeními, která se vymykala převládajícímu historickému traktování raně novověké polské rodiny a místa dítěte v ní. První připravil lékař a historik medicíny Tomasz Sioda, který se na základě studia starých tisků z oboru lékařství snažil konfrontovat raně novověké oživovací praktiky zdánlivě mrtvých dětí s těmi současnými. Druhé vykročení z hlavní linie úvodní části konference představovalo pojednání turecké historičky Sabire Arik o školách a žácích v Osmanské říši s důrazem na 19. a první polovinu 20. století doprovázené bohatým fotografickým materiálem v powerpointu.

Odpolední jednání prvního dne konference již byla rozdělena do dvou sekcí, z nichž v druhé, zaměřené na děti ve stínu války a vnějšího ohrožení, zazněly dva pozoruhodné referáty věnované dětem v raném novověku. Autorem prvního byl i v Čechách známý badatel věnující se mj. dějinám lidové zbožnosti nebo staropolskému čarodějnictví Tomasz Wiślicz, jenž zacíлил svou pozornost na infanticidu v barokním Polsku, druhý referát připravil Franciszek Leśniak z pořádající instituce. Mezi ostatními příspěvky, týkajícími se zejména 20. století, dominovalo téma obrazu dítěte v dobách nacismu.

Celá první sekce, zaměřená k obrazu dítěte v pramenech, zahrnovala naopak jen příspěvky z období raného novověku (s výjimkou středověkého přesahu u prvního referátu). Jednání v druhé sekci moderované příznačně Cezarym Kuklem zahájila dvojice českých archivářek Olgy Fejtové a Kateřiny Jíšové, které zkoumaly způsoby, jakými se odráží rodina a dítě v pražských testamentech sklonku středověku a počátku novověku. Následující dva referáty slovenských historiček Miloslavy Bodnárové a Marcely Domenové se věnovaly demografické struktuře východoslovenských měst (Košice a Prešov) v 16. století. U první z přednášejících zaujalo přítomné její srovnání odlišných poměrů v polských a uherských městech, u druhé mladé badatelky pak precizně připravená powerpointová prezentace i využití ojedinělého pramene pro historicko-demografický výzkum v předstatistickém období. Následující referát Martina Gadochy z domácího pracoviště, upomínající svým pojetím na známá vystoupení Andrzeje Klondera, již otvíral druhou, kulturněhistorickou linii studia dítěte v raném novověku zajímavými informacemi o odkazech dětem z konkrétních pozůstalostních inventářů krakovských měšťanů barokního období.

Litevská badatelka Jolita Sarcevičienė se zabývala relacemi mezi dětmi a rodiči v tištěných knihách litevské provenience v období 18. století. Na její vystoupení do jisté míry navázal žák nepřítomného Bogdana Roka Filip Wolański, jenž se věnoval (s odkazy na dílo Krzysztofa Brachy) vztahům rodičů a dětí v homiletické literatuře polského baroka a zkoumal mj., jak se v těchto pramenech odrážejí názory převzaté z Galéna nebo sv. Bernardina. Z hlediska heuristického obdobným ale tématicky velmi specifickým badatelským tématem bylo to, které prezentovala domácí Urszula Kicińska, studující obraz neplodnosti v pohřebních kázáních. Ještě před tímto referátem zazněl příspěvek Jiřího Wolfa věnovaný mužskému pohledu na dítě v barokních Čechách na základě tří málo zkoumaných rukopisů z měšťanského prostředí.

Řadu zajímavých vystoupení přinesl i druhý den konference, přičemž nejpočetněji byli zastoupeni referenti z domácího Uniwersytetu Pedagogicznego, což odpovídalo i tématické orientaci obou sekcí konferenčního jednání zabývajících se výchovou a vzděláváním v minulosti. Z první sekce je třeba zmínit za geografický rámec polsko-litevského státu zasahující příspěvky věnované výchově v Anglii v 16. století (Andrzej Kuropatnicki, Natalia Giza), ve Virginii (Paweł Konieczny) nebo referát zaměřený na pedagogické působení knih německé spisovatelky Sophie von La Roche (Aleksandra Bednarowska).

Na celém pojetí krakovské konference byla patrná dlouhodobější vazba polské historiografie k francouzskému dějepiscectví (tak jako je dosud zřetelné provázání dějezpytu českého a německo-rakouského), projevující se na jedné straně důrazem na kvantifikovatelná data v linii historicko-demografické (Cezary Kuklo), která však byla ve většině dalších referátů překryta živým intereselem o konkrétního člověka dávných věků v intencích francouzské *nouvelle histoire*. Konference probíhala v neobyčejně příjemné a *sit venia verbo* produchovnělé atmosféře, ze které nebylo, alespoň z mého subjektivního hlediska vnějšího nezainteresovaného pozorovatele, cítit vzájemné soutěžení či dokonce konkurenční boj, ale naopak radost z nově objevených pramenů a možnosti spolupracovat s ostatními badateli z oboru na vytváření stále ucelenější mozaiky vlastní minulosti.

Jiří Wolf

Mezinárodní konference *Panovnícke a aristokratické dvory v období neskorého stredoveku a raného novoveku / Uralkodói és főri udvarok a késő középkorban és kora újkorban* (Smolenice, 22. – 24. října 2012).

Třídenní vědecké sympozium v Kongresovém centru Slovenské akademie věd uspořádaly Historický ústav Slovenské akademie věd Bratislava ve spolupráci s Historickým ústavem Filozofického výzkumného centra Maďarské akademie věd Budapešť, přičemž kon-

krétní organizace se ujali i v zahraničí dobře známí vědci Tünde Lengyelová za slovenskou a Géza Pálffy za maďarskou stranu. V úvodních slovech si zástupci maďarské a slovenské historiografie velmi pochvalovali úroveň vzájemné spolupráce v posledním deceniu a dokládali to řadou konkrétních akcí, jež od počátku 3. tisíciletí uspořádali. Mohou se skutečně pochlubit tím, co na oficiální úrovni obou zemí není rozhodně standardem – zorganizovali více jak deset společných setkání, z nichž vycházely a nadále vycházejí konferenční sborníky.¹ Koordinace společných výzkumů dějin bývalých Uher je v jejich případě nepřehlédnutelná a zaslouží si uznání. Kéž by byly natolik propojené též výzkumné aktivity české a rakouské historiografie!

V říjnu 2012 se ve Smolenicích konala konference na téma dějin pozdně středověkých a raně novověkých panovnických a šlechtických dvorů v Uhrách a z důvodu srovnání byli pozváni i odborníci z okolních zemí. Bohužel však nebyly zastoupeny všechny historiografie, jež by přicházely v úvahu. Na akci přijal pozvání pouze jeden Polák (Varšava), jedna Rumunka (Kluž) a tři Češi (všichni z Univerzity Pardubice), citelně tu tedy chyběli zástupci z Rakouska, Chorvatska či Slovinska. Z toho důvodu se hlavními konferenčními jazyky stala maďarština a slovenština, přičemž bylo zajištěno velmi kvalitní simultánní tlumočení.

Na tomto místě nebudeme podávat podrobný rozbor všech příspěvků, spíše se soustředíme na obecnější zhodnocení vyznění konference a zastavíme se u některých, z našeho pohledu výjimečných příspěvků.

Předně je nutné zdůraznit, že – jak už se to někdy stává – ne všechna vystoupení zapadla do tématu konference. V tomto případě jich ale bylo poměrně hodně a jejich společným jmenovatelem se stalo to, že v názvu slibovaly něco jiného, než pak bylo skutečně předneseno. Například rumunská historička Enikő Rűsz-Fogarasi (Kluž) slibovala promluvit o městě Alba Iulia a jeho vztahu ke dvoru sedmihradských vévodů, ve skutečnosti se však zabývala měšťanskou každodenností na základě studia kriminality a testamentů. Zuzana Ludiková (Bratislava) oznamovala, že se bude věnovat dvorům královských místodržitelů v 16. století, ale seznámila přítomné pouze se stručnými životopisy jednotlivých místodržitelů, aby je následně (ne zcela organicky) doplnila zajímavým obrazovým materiálem zachycujícím artefakty, vzniklé v okruhu těchto mužů. Však také v diskusi zaznělo, že se jednalo o pohled na téma „z výšky“ a bylo vyjádřeno přání, aby „*letadlo jednou přistálo*“. Maďarka Orsolya Bubryák (Budapešť) zase přijela s příspěvkem o Smolenici a dvoře Erdődyů v 17. – 18. století, hovořila však pouze o stavebních dějinách smo-

1 Viz sborníky Anna FUNDÁRKOVÁ – Géza PÁLFFY (edd.), *Pálfiövcik v novoveku*, Bratislava – Budapešť 2003; Tünde LENGYELOVÁ (ed.), *Žena a právo. Právne postavenie žien v minulosti*, Bratislava 2004; Blanka SZEGHYOVÁ (ed.), *The Role of Magic in the Past. Learned and Popular Magic, Popular Beliefs and Diversity of Attitudes*, Bratislava 2005; Tünde LENGYELOVÁ – Enikő CSUKOVITS (edd.), *Z Bardejova do Prešporku*, Prešov – Bratislava 2006 a mnoho dalších.

lenického sídla a tu a tam doplnila informace o tom, jaké předměty uměleckého řemesla erdödyovské provenience se dodnes dochovaly. Názvem vystoupení mátl i slovenský kolega Tomáš Janura (Bratislava), jehož příspěvek měl pojednat o úřednících na dvoře Jana Křtitele Illésházyho v druhé půli 18. věku, ovšem nakonec byl „jen“ o hospodářských úřednících na panství Trenčín. Na druhou stranu se mu ale podařilo představit tyto lidi v přesvědčivých a životných medailonech a ukázat, jak konfliktní společenství mužů to bylo. Tím ovšem výčet zdaleka nekončí, částečně mimo kontext tématu konference se pohybovalo celkem cca osm příspěvků z 27, jež zazněly.

Druhým nešvarem, jenž je přítomen nejen ve slovenské a maďarské historiografii, je značná popisnost a neproblémovost vědeckých sdělení, což se bohužel stává i některým tituly ověřeným historikům. Takto zahltil účastníky konference obrovským množstvím faktů maďarský historik a archivář Péter Dominkovits (Šoproň), jenž vystoupil na téma aristokratické dvory a familiáři v západním Zadunajsku v 17. století. V jeho podání se jednalo jen o komentovaný seznam nejvýznamnějších rodin z řad nižší šlechty, jež se uplatňovala na dvorech uherských magnátů. Řešený problém jsme marně hledali také v příspěvku Petera Kónyi (Prešov), který přijel s tématem *Juraj Ottlyk jako hofmistr Františka II. Rákócziho*. Ačkoliv se v Ottlykově případě dochovala neskutečně bohatá pramenová základna (autobiografie, korespondence, instrukce, účty apod.), Kónya ji využil pouze k tomu, aby přítomné seznámil s nic neřešícím chronologickým popisem životních zkušeností tohoto pozoruhodného vojáka a dvořana v letech 1704-1708.

Rozhodně ale není na místě konferenci odsuzovat, neboť faktem zůstává, že celá řada účastníků zaujala velmi zajímavými proslovy. Enikő Csukovits (Budapešť) pojednala o strukturách středověkého uherského panovnického dvora a pěknou sondou doplnil její výklad Norbert C. Tóth (Budapešť), jenž se zabýval dvorem Štěpána Báthoryho ve 20. letech 16. století na základě torza účtů. Pro dějiny počátku novověku byl nepřehlédnutelný Géza Pálffy (Budapešť), který vystoupil s příspěvkem *Virtuální panovnický dvůr v Uhrách v 16. a 17. století*. Ukazoval, jak sice původní královský dvůr v Uhrách po roce 1526 jako celek zanikl, ovšem dále přežívala jeho tradice, a to jak u Jana Zápolského, tak u sedmihradských vévodů a samozřejmě i u habsburských králů. Ti měli vlastní dvůr postavený na úplně jiných základech, žádný samostatný uherský dvůr tedy vést nechtěli, ovšem některé původní funkce zachovali, i když jejich držitelé nepůsobili přímo u panovníka. Pokud ale Habsburkové přijeli do Uher, jejich „virtuální uherský královský dvůr“ jako by ožil a při slavnostních příležitostech (korunovace, hostiny, sněmy) se soustředil okolo panovníka a sloužil mu. Vznikaly tak zajímavé paradoxy, kdy pokrmů vařila dvorská kuchyně, ovšem na stoly je nosili zástupci uherské šlechty. V tomto výčtu zdařilých vystoupení by se též dalo pokračovat, ale my raději upozorníme na klíčové okamžiky konference.

Pro raný novověk se vícero účastníků shodlo na tom, že panovnický či šlechtický dvůr není primárně konkrétní místo, ale daleko spíše společenská struktura, jež není jasně vázána na jedno místo (např. András Péter Szabó pro sedmihradský dvůr v 17. století, Jiří Kubeš pro české šlechtické dvory 17. a první půle 18. věku, Katalin Toma pro dvůr Nádasdyů v 17. století atd.). Proto se opakovaně zdůrazňoval výzkum itinerářů (např. Gábor Várkonyi – Budapešť), které pomáhají stanovit míru využívání konkrétních sídel a podle toho je nutné počítat s proměnami dvora podle místa pobytu. Také není možné vést jasnou dělicí čáru mezi vlastními dvořany a hospodářskými úředníky: obě kategorie se mohly v praxi značně prolínat. K tomu je zapotřebí si uvědomit též některé odlišnosti, které panovaly mezi dvory v jednotlivých zemích. Za zásadní rozdíl považovali účastníci konference existenci rozsáhlé vojenské suity uherských magnátů, kteří museli zajistit obranu svých sídel ve velmi nejisté době (Turci). Zatímco v Uhrách měli šlechtici ještě v druhé půli 17. století ve službě několik desítek až několik set hajduků, v Čechách i jinde bylo podobných ozbrojenců u dvorů jen několik.

Také bylo několikrát poukázáno na to, že existují značné rozdíly mezi ideální strukturou dvora a reálnou skladbou dvořanů, úředníků a služebníků – Szymon Brzeziński (Varšava) pro polský královský dvůr v letech 1506-1668, Jiří Kubeš na příkladě dvora Kryštofa Václava z Nostic, Vítězslav Prchal (oba Pardubice) pro Františka Antonína Šporka a jeho nástupce Františka Karla Swéerts-Sporcka. Některé úřady nemusely být i delší dobu obsazeny, jindy se stávalo, že jeden člověk kumuloval více funkcí. Také se musí vždy zohlednit osobnost majitele dvora, který mohl upřednostňovat některé i níže postavené služebníky a mohl je využívat i v jiných záležitostech, než jim podle funkce náleželo.

Několik badatelů také zdůraznilo, že je zapotřebí znatelně rozšířit pramenný záběr (ne stačí jen soupisy služebníků a jejich platů), abychom mohli prozkoumat reálné fungování tak složitého organismu, jakým dvory bezesporu byly. Například Diana Duchoňová (Bratislava) sice nazvala svůj příspěvek nepřesně (*Mezi reprezentací a každodenní realitou. Dvě tváře života na aristokratickém dvoře*), avšak výzkumem instrukcí, dvorských řádů a korespondence se jí podařilo ukázat, jak vypadal každodenní život řadových služebníků a úředníků u Esterházyů. Představila různé typy nevhodného chování (smilstvo, cizoložství, opilství, krádeže apod.), které pak museli vysoce postavení dvořané a úředníci řešit a pomáhal jim v tom předem stanovený systém trestů. Vítězslav Prchal plédoval za to, abychom více využívali také prameny osobní povahy a na příkladě kalendářových zápisů Tobiáše Antonína Seemana z 20. – 40. let 18. století srovnal, jak se nápadně liší život u dvora Františka Antonína Šporka a jeho dědice Františka Karla Swéerts-Sporcka a také náplň funkce konkrétních služebníků, jakými byli nejen sám hofmistr Seeman, ale i komorníci či třeba osobní myslivci.

Nakonec je nutné upozornit, že někteří účastníci konference se též pokusili postavit kriticky k používání termínu dvůr, a to zvláště pro 18. století (Jiří Kubeš pro českou šlechtu po třicetileté válce, Milena Lenderová pro Josefa a Pavlínu ze Schwarzenbergu okolo roku 1800). Přikláněli se raději k používání termínu služebnictvo, resp. domácnost a zdůrazňovali, že je potřeba podniknout výzkum „dvorů“ zejména pro druhou půli 18. století, protože o této problematice v této době téměř nic nevíme.

Souhrnně vzato se jednalo o pozoruhodnou vědeckou konferenci, jež v sobě ukrývala všechny přednosti i nevýhody současných vědeckých akcí. Na jedné straně lze ocenit velmi přátelské prostředí, skvělé zázemí celého setkání na zámku ve Smolenici či řadu kvalitních příspěvků k tématu a zajištění kvalitního simultánního tlumočení. Na druhé straně je nutné zmínit, že přibližně třetina příspěvků by na konferenci mohla z různých důvodů klidně chybět, že se nepodařilo na akci přilákat např. rakouské kolegy a že se nepočítalo s rozsáhlejší diskusí po jednotlivých příspěvcích. Takto byly vznášeny dotazy až po celém bloku, někdy se už chvávalo, takže se v podstatě žádná diskuse nerozprohla. Nejlepší atmosféra pro komunikaci panovala druhý den jednání, kdy se zejména Gézovi Pálffymu podařilo vzbudit větší diskusi, jejímž cílem bylo porovnávat uherskou realitu s českým a polským prostředím. V takovém případě se pak ukazovalo, že tato mezinárodní konference rozhodně smysl nepostrádala a že se jen můžeme těšit na sborník, který organizátoři přislíbili vydat.

Jiří Kubeš – Vítězslav Prchal

Mezinárodní workshop *Piety and Fluidity between the Boundaries of Convent and World (1350-1810)* / *Frömmigkeit and Durchlässigkeit zwischen Kloster und Welt (1350-1810)*, Opava, 23. dubna 2012.

Pod vedením Mgr. Veroniky Čapské, Ph.D se na půdě Slezské univerzity v Opavě konal mezinárodní workshop, hostící účastníky ze vzdělávacích a výzkumných institucí z Čech, Rakouska, Německa a Velké Británie. Téma, které hosté přijeli do Opavy prodiskutovat, se koncentrovalo na zbožnost a na pohyblivost, či chceme-li propustnost hranic mezi klášterním prostorem a světem. Zvláštní důraz byl nicméně kladen na metodologii, aplikovatelnou při studiu. Variabilita otázek, které autoři příspěvků kladli pramenům doby středověku a novověku, svědčila o tom, že dané téma lze nahlížet z mnoha úhlů historického bádání. Potvrdila i to, že toto zkoumání otevírá poznání nikoli pouze samotné zbožnosti a odborného přístupu k oblasti duchovního života, ale přesahuje svým záběrem do širokých vrstev lidské každodennosti, mentality etc. Diskuse, doprovázející jednotlivé příspěvky, nabízela četné příklady ke srovnávání jevů, ve kterých se hranice mezi uzavře-

ným klášterem a jej obklopujícím laickým světem tenčí či zcela ztrácí. Dle mého osobního soudu přispělo této diskusi také časové vymezení daného tématu, a sice od pozdního středověku do začínajícího 19. století. Díky němu bylo možné nahlížet a srovnávat některé dílčí jevy v dlouhém trvání, což se právě při studiu zbožnosti řeholní a laické ukazuje jako velmi nosné. A samozřejmě nejvyšší přínos pak znamenalo zastoupení hostů z různých evropských zemí a jejich příspěvků, vypovídajících o kulturně blízkých, přesto však historicky i teritoriálně specifických situacích. Bohatost diskuse svědčila o vzájemné inspiraci, kterou si účastníci opavského workshopu mohli vyměnit jak v univerzitní aule, tak i při závěrečném posezení.

Na závěr je nutno poznamenat, že realizace workshopu byla možná díky projektu OP VK *Historicization of Central Europe* (CZ 1.07/2.3.00/20.0031).

Kateřina Čadková

LOUTHAN, Howard, *Obracení Čech na víru, aneb, Rekatolizace po dobrém a po zlém*, Praha: Rybka Publishers 2011, 382 s. ISBN 978-80-87067-07-9.

Kniha *Obracení Čech na víru* amerického historika a bohemisty Howarda Louthana, profesora na floridské univerzitě, vyšla v původní anglické verzi v nakladatelství *Cambridge University Press* již v roce 2009.² Samotný název českého překladu i jeho podtitul *Rekatolizace po dobrém a po zlém* dává tušit, že se autor pustil do ožehavého tématu náboženských dějin, k jehož komplexnímu zpracování se v české „polistopadové“ historiografii dosud žádný z historiků neodvážil. Po přečtení knihy však zjistíme, že ani v tomto případě nebylo téma pobělohorské rekatolizace pojato zcela komplexně, nýbrž především z hlediska náboženského „obracení“ nekatolických českých zemí *po dobrém*, což ovšem autor předesílá již v samotném úvodu. Jedním z důvodů tohoto „omezení“ je reakce na starší práce historiků, které často interpretují proces rekatolizace jako soubor násilných opatření proti kacířům. Takový přístup Louthan v žádném případě nepopírá, ale snaží se ukázat především smírlivé postupy a „jemnější formy přesvědčování“ při prosazování protireformace římskokatolickou církví a habsburským panovníkem. Zároveň však podstatný vliv na úspěšnost tohoto procesu přičítá umění, architektuře či soudobému dějepiscetví. V celkem devíti kapitolách tak nabízí celou řadu dílčích témat, v rámci nichž za pomoci konkrétních příkladů analyzuje předpoklady, prostředky i důsledky rekatolizačního postupu. V čem však můžeme spatřovat komplexnost této práce, je snaha o reflexi

2 Howard LOUTHAN, *Converting Bohemia: Force and Persuasion in the Catholic Reformation*, Cambridge 2009.

rekatolizace ve všech sociálních skupinách tehdejšího obyvatelstva, což je nutné autorovi a potažmo i knize přičíst jedině k dobru.

První kapitola prezentuje čtenáři dvě zdánlivě nesouvisející události 20. let 17. století: exekuci sedmadvaceti představitelů odbojných stavů na Staroměstském náměstí v Praze v roce 1621 a přenesení ostatků svatého Norberta z Xantenu, zakladatele premonstrátského řádu, z Magdeburku do Prahy v roce 1627. Louthan přitom hledá společné prvky těchto dvou akcí, které podle něj představují důsledek uvědomění katolických panovníků a zároveň omezených prostředků fyzického a psychologického nátlaku, kdy je třeba kromě politických a hospodářských represí projevit autoritu i v oblasti kultury. Oba činy, doprovázené promyšlenou a okázalou ceremonií, měly představovat přípravnou fázi rekatolizace.

Další část práce je věnována šlechtě a jejím pohnutkám k volbě římskokatolické konfese v 17. století. Autor je toho názoru, že představitelé vrcholné šlechty konvertovali ke katolictví jednak pod vidinou hmotných statků a kariéry, ale i kvůli roztržičnosti reformatičních konfesí, což aristokracie vnímala jako velkou slabinu těchto církví. Katolictví pak pro ni bylo přitažlivé ze dvou hlavních důvodů: nabízelo pocit náboženské jistoty a mnohem větší možnosti v rámci mezinárodních vztahů a kosmopolitního vidění světa. Zároveň je zde zdůrazněna významná role šlechty v oblasti mecenátu a šíření kultu svatých v období rekatolizace.

Třetí kapitola se zabývá otázkou pobělohorského školství a známých sporů okolo správy Pražské univerzity, vzniku arcibiskupského semináře a dále myšlenkovými střety mezi jezuity a některými představiteli katolické církve a intelektuály (Valerián Magni, Caramuel z Lobkovic, Jan Marek Marci, Jeroným Hirnheim ad.). Na problematiku vzdělávání a vzdělanosti autor navazuje reflexí českého protestantského a církevního dějepisectví, přičemž zde hodnotí nejvýznamnější práce z obou táborů konfesijně rozpolcené knižní produkce. Výrazněji se pak zabývá konkrétními prostředky užívanými katolickými dějepisci při konstruování nové pobělohorské náboženské identity českých zemí. Další kapitola věnovaná baroknímu umění coby prostředku rekatolizace v první řadě poutavým způsobem prezentuje „čistku“ v pražské Svatovítské katedrále prováděnou kalvinisty z doprovodu Zimního krále Fridricha Falckého v roce 1619, která zvedla vlnu nevole nejen mezi katolíky, ale rovněž mezi utrakvisty a dalšími zástupci nekatolických konfesí v Čechách. Louthan v této souvislosti zdůrazňuje, že Fridrichův kalvinistický dvůr postupoval při ničení inventáře kostela dle teologických principů, tedy že chápal náboženské předměty jako doktrinální záležitost, zatímco obyvatelstvo (bez ohledu na konfesi) považovalo tuto akci za útok na tradiční českou kulturu. Výraznou pozornost v rámci této kapitoly věnuje autor rovněž Karlovu mostu, v jehož ikonografii lze nalézt výsadní témata rekatolizace (mariánský kult, důraz na mučedníky atd.).

Důležitou částí práce je stať věnovaná rekatolizaci venkova, který představoval významný prostor pro misijní činnost církevních řádů, mezi nimiž dominantní roli, byť s omezeným dosahem, hráli jezuité a piaristé. Pobělohorský venkov sužovaný tristním stavem farní správy, v důsledku čehož trpělo i venkovské školství, se vyznačoval vysokou mírou doktrinální negramotnosti a náboženské nevyhraněnosti. Tento problém přetrvával až do 18. století, nicméně účinnými prostředky k jeho potlačení byly právě misie v kombinaci s katechetickým vyučováním. Významnou roli v náboženském vzdělávání venkovů sehrály podle Louthana hudba a zpěv, které byly odpradáвна součástí české lidové kultury. Neopomenutelné podpůrné prostředky rekatolizace pak na venkově představovaly například nový kult sv. Izidora (Sedláka) a rovněž řada vznikajících náboženských bratrstev.

Neopomenutelnou součástí protireformace reprezentovala náboženská knižní kultura, která po roce 1620 trpěla v českých zemích pomalým rozvojem tiskařství. Prvními vydavateli katolických tisků v Praze byli jezuité, přičemž do konce 17. století se vydávání náboženských titulů v Čechách značně rozšířilo mimo jiné proto, že představovalo dobrý obchod. Největším pobělohorským tiskařským počinem byl český překlad Písma v podobě Svatováclavské bible, ačkoliv významné místo zaujímaly rovněž tištěné písně a kázání.

Předposlední kapitola recenzované knihy již čtenáři nepředstavuje prostředky rekatolizačních snah, nýbrž projevy potridentského katolicismu v podobě poutí a barokní lidové zbožnosti. Především pak poutnictví se podle autora v průběhu 17. století přeměnilo coby veřejná forma zbožnosti na jeden z nejvýznamnějších rysů české náboženské identity. Tento fenomén byl ovšem nutně spjat se vznikem sítě poutních míst, což patřilo především k zásluhám aristokracie, náboženských řádů, bratrstev i významných jednotlivců (katolických kněží ad.).

Závěrečná kapitola, podobně jako stať úvodní, nabízí opět dvě události, resp. osobnosti, které zdánlivě nemají nic společného. První z nich je Jan Nepomucký a jeho kult, druhým pak zavražděný židovský chlapec Šimon Abeles, jehož případ vzbudil v Praze pozdního 17. století nevídanou pozornost. Louthan přitom Jana Nepomuckého i Šimona Abelese označuje za mučedníky, u nichž lze pozorovat vzájemné paralely ve zrodu mýtu, který v duchu katolického triumfalismu dosáhl v českých zemích vrcholu na přelomu 17. a 18. století.

Předkládaná kniha Howarda Louthana na jedné straně prezentuje víceméně známé události období rekatolizace na základě výběrové české a především zahraniční literatury v kombinaci s některými archivními prameny, na druhé straně se pokouší o ucelenou rekonstrukci procesu utváření barokní katolické náboženské kultury v českých zemích po bitvě na Bílé hoře s ohledem na široké vrstvy tehdejšího obyvatelstva, přičemž ve většině

případů nabízí srovnání s vývojem předbělohorským. Přesto vyvstává otázka, zda toto téma vůbec lze objektivně zkoumat jako celek bez paralelního a komparativního studia lokálních poměrů v rámci českých zemí. Práci navíc v některých ohledech chybí hlubší přehled o dílčím výzkumu českých historiků na dané téma, nicméně svým novým přístupem k interpretaci procesů a jevů v rámci složitého období rekatolizace si zcela jistě zaslouží naši pozornost.

Ladislav Nekvapil

Sborník Dějiny staveb 2011, vydal Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebně historický průzkum, Plzeň 2012.

Obsahem sborníku jsou písemné podoby referátů, přednesených na dvanáctém ročníku konference Dějiny staveb v západočeských Nechtinech v posledním březnovém víkendu v roce 2011 – přesněji jejich většiny, dané včasným odevzdáním a stanoviskem redakční rady sborníku. Součástí sborníku jsou i stati kolegů ze Slovenska, kteří se nechtinských konferencí pravidelně účastní. Neopakují se zde texty, které byly již otištěny přímo pro konferenci ve zvláštním čísle periodika Hláska – zpravodaje Klubu Augusta Sedláčka, které se týkají informací, přednesených při večerních sezeních mimo tematické sekce referátů. Takto byly na konferenci uvedeny informace o postupu přípravy Centra stavitelského dědictví v Plasích (Pavel Koderá) a o publikaci Holašovice / Vesnická památková rezervace (Jiří Škabrada).

Sborník tradičně začíná úvodním slovem předsedy konference, jímž byl Tomáš Durdík. Náplní jeho proslovu bylo postavení nechtinské konference v rámci ostatních odborných setkání, věnovaných výzkumu historických staveb. První příspěvek (Radima Vrly) s názvem *Průzkum hospodářského traktu ve východní části jádra hradu Lukova* je věnován poznatkům z archeologického výzkumu ve východní části tohoto hradu na Zlínsku, jímž byl rozpoznán hospodářský objekt ze 16. století. Pod názvem *Kvádrové zdivo kostela v Tismicích* následuje dokumentačně zajímavý rozbor dvou úseků zdiva známé románské baziliky na Kolínsku, pro který využil Karel Kibic ml. lešení, postavené při probíhající opravě pláště objektu. Článek Zlaty Gersdorfové *Nejstarší stavebně historický průzkum tzv. Horního hradu v Českém Krumlově* pak uvádí informaci o písemném i grafickém záznamu poznatků této významné stavby, pocházejícím zřejmě z počátku 20. století, který se tak řadí k nejstarším elaborátům, zpracovaným novodobou metodikou stavebně historického průzkumu. Ve stati *Mlýny na Hamerském potoce* podává Lucie Galusová zprávu o dokumentaci zbytků mlýnů, zaniklých po 2. světové válce na vodním toku poblíž Plané na Tachovsku.

Martin Guldan a Katarína Oravcová představují v textu, nazvaném *Príspevok k typológii vinohradníckych stavieb* vztah dispozice objektů s touto specifickou funkcí k uspořádání standardních vesnických domů. Následuje článek Dany Novotné *Zpráva o městě, které nebylo postaveno*. Jeho obsahem je informace o málo známé rané etapě díla architekta Bohuslava Fuchse – existujícím fragmentu rodinné textilní továrny a sídliště v odlehlém místě poblíž Tišnova. *Ohrožený areál lesoparku Prašivice u Nalžovských Hor* představují (právě pod tímto názvem) David Tuma a Veronika Zelinková jako přírodní oblast se zajímavými stavbami a výtvarně upravenými skalními útvary.

Staf Jana Štětiny *Stavební vývoj domu čp. 1477 v Podzámecké zahradě v Kroměříži* se zabývá s poměrně dlouhými a složitými dějinami domu zahradníka v kroměřížském zámeckém areálu. V dalším článku s názvem *Príspevok k poznání stavební podoby zaniklé tvrze v Třeboveticích* podává Pavel Drnovský zprávu o zajímavé akci z let 1920 – 21, při níž ve zmiňované obci na Jičínsku tehdejší kustod muzea v Hořicích architekt Emil Dufek odkryl a dokumentoval zbytky zaniklé tvrze, zajímavé založením na dřevěných rostech a pilotách. *Výzkum městského opevnění v Chrudimi v roce 2009* je název stati Jana Musila, v níž autor shrnuje mozaiku nových informací, získaných na několika místech obvodu někdejšího jádra významného východočeského města. Minulost a současnost zámku Dolní Břežany (jižně od Prahy) představuje (pod názvem *Mít tak poklady březanského zámku, koupil bych za ně půl světa*) Veronika Kucrová.

Další článek *Dva příklady patrových domů se smíšenou konstrukcí stěn na Vysokomýtsku* je dílem studentů Filozofické fakulty Univerzity Pardubice – Zuzany Vařekové a Jiřího Švece. Autoři zde dokumentují dva zanikající vesnické domy, pro jejichž patrovou výstavbu v 19. století byly ještě zčásti použity dřevěné konstrukce. Z poznatků výzkumu lidové architektury čerpá i další článek rovněž od pardubického studenta: *Konstrukční zajímavosti roubených sýpek na severním Benešovsku* od Ernesta Fábika, přinášející mimo jiné zajímavé poznatky o starobylých typech dveřních zámků.

Situaci specifického pramene pro poznání historických staveb v Praze shrnuje Kateřina Samojská v příspěvku s názvem *Průvodce po pražských fondech historických stavebních plánů*. Následuje informace Henriety Žažové o historických zprávách k jedné ze sakrálních staveb z okresu Levice na Slovensku – *Kostol sv. Mikuláša biskupa v Sazdicích vo svetle archívnych prameňov*. Jiří Varhaník se pak v příspěvku *K počátkům hradu Lemberka* věnuje popisu autentických prvků stavební výbavy válcové věže – nejstaršího objektu tohoto severočeského hradu. Staf Petry Dohnalové a Miroslavy Novotné s názvem *Nové poznatky ke stavebnímu vývoji kostela sv. Štěpána v Malešovicích* shrnuje poznatky o tomto vesnickém kostele jižně od Brna.

Starším dějinám objektu, v němž se konají konference Dějiny staveb, věnuje pozornost Jan Štěpánek v příspěvku *Nové poznatky o stavebním vývoji zámku Preitenstein*. Podně-

tem k této práci byl nečekaný nález vyobrazení, zachycujících panské sídlo u Nečtin někdy v první třetině 19. století, tedy před velkou novogotickou přestavbou. Do prostředí městských a industriálních staveb 2. poloviny 19. století vstupují Daniel Zádrapa a Vlastimil Rudolf svou statí *Architekt Max Fleischer a jeho stavby zejména na území města Prostějova*.

Konferenční příspěvky Jindřicha Hodače zpravidla informují účastníky o nových technických způsobech dokumentace objektů; poslední má název *Technologie tvorby fotoplánů a možnosti využití free software SIMphoto*. Následuje další část „seriálu“ Jiřího Škabradý a Martina Ebela, představujícího zajímavé osobnosti z řad projektantů vesnických staveb, tentokrát z oblasti našich největších tradičních vesnických domů v severních Čechách: *Joseph Köcher a Joseph Proksch – projektanti na panství Ploskovice v 1. polovině 19. století*. Tématicky do oblasti lidové architektury náleží i další příspěvek – *Dům čp. 30 na Skalsku a další domy se svažitými pavlačemi na Mladoboleslavsku* od Jany Svobodové. Sondou do děsivé situace některých památek v západních Čechách je příspěvek Martina Čechury *Archeologický výzkum kostela sv. Jana Křtitele v Ostrovci*.

Další dva články od slovenských kolegů se týkají nejpozoruhodnější identifikace v rámci významné činnosti „krovové sekce“ stavebně historického výzkumu na Slovensku – typologického a časového zařazení mimořádně velkých a významných krovů nad bratislavským městským kostelem, donedávna zařazovaných bez odborné argumentace až do období mladších úprav stavby v 19. století. Renáta Korenková, Mirek Navrátil a Peter Krušínský připravili elaborát *Predbežný stavebno-technický prieskum aktuálneho stavu krovov katedrály sv. Martina v Bratislave* a Lubor Suchý, Peter Glos, Karol Ďurian a Peter Krušínský zpracovali následující referát *Stavebno historický prieskum krovov nad dómom sv. Martina v Bratislave*. Všechny čtyři zachované konstrukce (dendrochronologicky datované Tomášem Kynclem) jsou středověké, resp. pozdně středověké – dva krovy bočních pultových přístaveb u věže z dvacátých let 15. století, grandiózní krov nad halovým trojlodím ze závěru třicátých let 15. století a krov nad kněžištěm z prvních let 16. století. Krov nad lodí představuje největší zachovanou krovovou konstrukci na území Slovenska (a pravděpodobně i v rámci okolního středoevropského prostoru), zatímco krov nad kněžištěm je v podobném územním záběru nejstarším krovem, používajícím tehdy nový podélný ztužující systém se šikmými stolicemi.

Závěrečný oddíl sborníku tvoří příspěvky opět s různorodou tematikou. Stať Františka Kašičky rekapituluje zjištění o jednom z úseků hradebního systému města Českých Budějovic pod názvem *Českobudějovické hradby mezi Solnou brankou a Biskupskou ulicí*. Předposlední článek od Lubomíra Zemana, Jiřího Klsáka a Jana Tajera se týká součinnosti operativního průzkumu s archeologickým výzkumem při obnově jedné ze staveb významného zámeckého areálu v Ostrově nad Ohří: *Palác princů – Bádenský zámek v Ostro-*

vě ve světle nejnovějších zjištění. Jedním z atraktivních výsledků této práce je nepochybně zjištění mimořádně exkluzivní součásti vybavení objektu – někdejší tzv. Dianiny lázně. Poslední příspěvek tvoří kolektivní práce (autoři Josef Hložek, Tomáš Karel, Jiří Klsák, Vilém Knoll, Luděk Krčmář a Jan Tajer) *Záhadná fortifikace u Bochova*, věnovaná dokumentaci a úvahám o smyslu donedávna neznámého opevnění poblíž uvedeného západočeského městečka.

Jiří Škabrada

Seznam recenzentů jednotlivých příspěvků (abecedně):

PhDr. Marek Ďurčanský, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze)
 PhDr. Miloš Hořejš (Národní technické muzeum, Praha)
 PhDr. Jiří Hrbek, Ph.D. (Akademie věd České republiky, Praha)
 doc. PhDr. Josef Hrdlička, Ph.D. (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích)
 dr. Agnieszka Jakuboszczak (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polsko)
 doc. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr. (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích)
 prof. PhDr. František Šmahel, DrSc. (Centrum medievistických studií, Praha)
 doc. Mgr. Antonín Kalous, M.A., Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
 Mgr. Petr Kopička (Zámek Mělník, archiv)
 prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)
 prof. PhDr. Eduard Maur, CSc. (Univerzita Pardubice)

Seznam autorů (abecedně):

prof. François Cadilhon (Université Michel de Montaigne Bordeaux 3)
 Mgr. Kateřina Čadková, Ph.D. (Univerzita Pardubice)
 dr. Agnieszka Jakuboszczak (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polsko)
 doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D. (Univerzita Pardubice)
 Mgr. Eva Mušková, Ph.D. (Západočeská univerzita v Plzni)
 Mgr. Ladislav Nekvapil (Univerzita Pardubice)
 Mgr. Vítězslav Prchal, Ph.D. (Univerzita Pardubice)
 doc. Mgr. Jan Stejskal, M.A. Ph.D. (Univerzita Pardubice)
 doc. PhDr. Ludmila Sulitková, CSc. (Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem)
 prof. Ing. arch. Jiří Škabrada, CSc. (Univerzita Pardubice)
 prof. PhDr. Petr Vorel, CSc. (Univerzita Pardubice)
 PhDr. Jiří Wolf (Muzeum města Duchcova)

Theatrum historiae 10 (2012)

Elektronická podoba: <http://uhv.upce.cz/cs/theatrum-historiae/>

Vydala: Univerzita Pardubice
(Studentská 95, 532 10 Pardubice, IČO 00216275)

Číslo vydání: 10

Datum vydání: 20. 12. 2012

Vychází nejméně dvakrát ročně

Vydání první – 236 stran, 100 výtisků

Jazyková redakce českých textů: Jiří Kubeš

evidenční číslo MK ČR E 19534

ISSN 1802-2502

Redakce:

vedoucí redaktor: prof. PhDr. Petr Vorel, CSc. (Univerzita Pardubice);
zástupce vedoucího redaktora: doc. PhDr. Jiří Mikulec, CSc. (HÚ AV ČR Praha);
výkonný redaktor: doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D. (Univerzita Pardubice);
technická redakce: doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

Vědecká rada časopisu:

Mgr. Petr Grulich, Ph.D. (Univerzita Hradec Králové)
doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D. (Univerzita Pardubice)
doc. Mgr. Antonín Kalous, M.A. Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)
prof. PhDr. Eduard Maur, CSc. (Univerzita Pardubice)
Dr. Françoise Mayer (Université Paul Valéry Montpellier)
prof. PhDr. Miloš Řezník, Ph.D. (Technische Universität Chemnitz)
doc. Mgr. Jan Stejskal, M.A. Ph.D. (Univerzita Pardubice)
PhDr. Luboš Velek, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze).

Adresa redakce:

Ústav historických věd
Fakulta filozofická, Univerzita Pardubice
Studentská 84, 532 10 Pardubice
tel.: 466 036 210
e-mail: Jiri.Kubes@upce.cz